

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

CHARLES SANDERS PEIRCE'ÜN PRAGMATİK FELSEFESİNDE
DİL, DÜŞÜNCE VE ANLAM İLİŞKİSİ

DOKTORA TEZİ

14922617

Hasan Hüseyin KARGIN

ANKARA-2023

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

CHARLES SANDERS PEIRCE'ÜN PRAGMATİK FELSEFESİNDE

DİL, DÜŞÜNCE VE ANLAM İLİŞKİSİ

DOKTORA TEZİ

14922617

Hasan Hüseyin KARGIN

Tez Danışmanı

PROF. DR. CELAL TÜRER

ANKARA-2023

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

CHARLES SANDERS PEIRCE'ÜN PRAGMATİK FELSEFESİNDE

DİL, DÜŞÜNCE VE ANLAM İLİŞKİSİ

DOKTORA TEZİ

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Celal TÜRER

TEZ JÜRİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı	İmzası
1. Prof. Dr. Celal TÜRER	
2. Prof. Dr. Şamil DAĞCI	
3. Prof. Dr. Hakan GÜNDOĞDU	
4. Prof. Dr. Hasan Yücel BAŞDEMİR	
5. Doç. Dr. Metin AYDIN	

Tez Sınav Tarihi: 07/06 /2023

ÖNSÖZ

Dil üzerine düşünmek Platon'dan beri felsefenin gündeminde olmuştur. Zira dil, insanların düşüncelerini ifade etmek için kullandıkları sembolik bir sistemdir. Düşüncelerimiz de dil aracılığıyla ortaya çıktığı için dil ve düşünce birbirinden ayrılamaz kabul edilmiştir. Anlam ise dilin, yani semboller sisteminin önemli bir yönünü temsil etmiştir. Dilin anlamsal özellikleri sayesinde dünya hakkında bilgi edinmemiz ve düşüncelerimizi ifade etmemiz mümkün olmuştur. Sonuç olarak felsefe tarihi boyunca dil, düşünce ve anlam arasında sıkı bir ilişkinin mevcudiyeti kabul edilmiştir. Dil, düşünce ve anlam ilişkisi, 19. yüzyılın sonlarına doğru Frege'nin çalışmaları ile felsefi bir disiplin haline gelen dil felsefesinin ana problemini teşkil etmiştir. Dil felsefesinin kurucusu olarak kabul edilen Frege, dili, ilk felsefe olarak kabul eder ve dil felsefesinin ontolojiden de epistemolojiden de önce geldiğini ileri sürer.¹ Frege'den dokuz yaş büyük olan Charles Sanders Peirce, dil, düşünce ve anlam ilişkisini merkeze alarak bütün olguları kapsayacak bir göstergebilimi teorisi kurmuştur. Peirce'ün göstergebilimi teorisi, bu bakımından dil felsefesinin öncüsüdür. Fakat düşünür, analitik dil felsefecilerinin bakış açılarını benimsemez. Çünkü Peirce'e göre anlam sadece mantık önermeleri ile sınırlı tutulamaz. Zira sonsuz bir akış içinde olan, sürekli bir oluş ve bozuluşla kendini yenileyen dünyayı ve dinamik, akışkan bir yapıda olan hayatı, sayısız fonksiyonlarla donatılmış insanı sadece mantığın önermeleriyle anlamaya çalışmak, insanoğluna yapılacak en büyük kötülüklerden biri olur.

Peirce'ün düşüncesi insan bilgisini deneyim temelli bir bütünlük içinde birliğe getirme amacını taşır. Bilimlerin sistematik bir sınıflandırmasını kendinden önceki Platon, Aristoteles, İbn Sina, Farabi, Kant ve Hegel gibi büyük sistem filozoflarının yaptıklarına benzer şekilde, kendi özgün sistemi içinde geliştirmeye çalışır. Bu özgün sistemin oluşturulmasında Peirce

¹ Özcan, Zeki, *Dil Felsefesine Giriş*, Sentez Yay., Ankara, 2022, s.35.

zerindeki en büyük etki phesiz Kant'ın etkisidir. Kant'ın düşünsel mimarisi gibi Peirce de kendi düşünsel mimarisini kurmak istemiştir.

Beni, talebesi olma refi ile reflendiren, bilgeliği ve sabrı ile beni yetiştiren, tez konusunun belirlenmesinden, araştırmanın tamamlanmasına kadar geçen sürede benden yardımını esirgemeyen Prof. Dr. Celal TÜRER'e sonsuz sayęı ve teşekkürler sunmayı borç bilirim. Ayrıca, üzerimde emeği olan Prof. Dr. Murtaza KORLAELI hocama teşekkürlerimi sunuyorum. Tez izleme komitesi yeleri Prof. Dr. Hasan cel Bademir ile Prof. Dr. Şamil DAğCI hocalarıma mteekkirim. Yüksek lisans danışmanım Doç. Dr. Hamdi ONAY hocama şükranlarımı sunmadan geemem. Ayrıca, beni dünyaya getiren, emek ve sevgiyle büyüten sevgili annem Nazlı KARGIN'a ve babam Abuzer KARGIN'a teşekkürlerimi sunuyorum. Her ikisi de bu dünyadan ayrıldılar ama sevgileri kalbimde baki kaldı. Canım ablalarım Aye, Sevlina, Zeliha ve Hacer'e tüm emek ve sabırları için çokça teşekkür ediyorum. İyi ki varsınız.

Hasan Hüseyin KARGIN

Ankara – 2023

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

BEYAN

Prof. Dr. Celal TÜRER danışmanlığında hazırladığım “CHARLES SANDERS PEIRCE’ÜN PRAGMATİK FELSEFESİNDE DİL, DÜŞÜNCE VE ANLAM İLİŞKİSİ” (Ankara - 2023) adlı doktora tezindeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak hazırladığımı, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

07/06/2023

Hasan Hüseyin KARGIN

KISALTMALAR

A.g.e.	: Adı geçen eser
A.g.m.	: Adı geçen makale
A.Ü.	: Ankara Üniversitesi
bk.	: Bakınız
bs.	: Basım
Bşk.	: Başkanlığı
C	: Cilt
Co.	: Company
CP	: Collected Papers of Charles Sanders Peirce
çev.	: Çeviren
Derg.	: Dergisi
drl.	: Derleyen
ed.	: Editör
Edi.	: Edition
E.P. 1	: Essential Peirce 1.
E.P. 2	: Essential Peirce 2.
Hızl.	: Hazırlayan
İ.F.D.	: İlahiyat Fakültesi Dergisi
İ.Ü.S.B.E.	: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
s.	: Sayfa

vd.	: ve diğçerleri
Vol	: Volume (Kitap Cildi)
P.W.	: Philosophical Writings Of Peirce.
W1	: Writings of Charles S. Peirce, Vol.1.
W2	: Writings of Charles S. Peirce, Vol.2.
W3	: Writings of Charles S. Peirce, Vol 3.
W4	: Writings of Charles S. Peirce, Vol 4.
W5	: Writings of Charles S. Peirce, Vol 5.
W6	: Writings of Charles S. Peirce, Vol 6.
W7	: Writings of Charles S. Peirce, Vol 7.
W8	: Writings of Charles S. Peirce, Vol 8.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
KISALTMALAR.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	vi
GİRİŞ VE ARAŞTIRMANIN DAYANAKLARI.....	2
1.1. GİRİŞ.....	1
1.2. PROBLEMİN DURUMU	4
1.3. ARAŞTIRMANIN KONUSU	6
1.4. ARAŞTIRMANIN AMACI	8
1.5. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ	10
1.6. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ.....	11
1.7. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI.....	12
BİRİNCİ BÖLÜM.....	15
BİR YAŞAM FELSEFESİ OLARAK PRAGMATİZM	15
1.1 PEIRCE'ÜN GERÇEKLİK ANLAYIŞI.....	15
1.2. PEIRCE'ÜN FENOMENOLOJİSİ.....	29
1.3. KATEGORİLER.....	36
1.4.KATEGORİLERİN ORTAYA ÇIKIŞI.....	41
1.5. DÜŞÜNSEL NİMARİ(ARKİTEKTONİK).....	42
1.6. PEIRCE'ÜN BİLİMLER TASNİFİ.....	49
İKİNCİ BÖLÜM.....	63

DİL-DÜŞÜNCE İLİŞKİSİ.....	63
2.1. MODERN DÖNEMDE DİL-DÜŞÜNCE İLİŞKİSİ.....	63
2.2. PEIRCE'ÜN DİL ANLAYIŞI.....	73
2.3. PEIRCE VE WITTGENSTEIN'DA DİL-DÜŞÜNCE	84
2.4. PEIRCE VE FREGE'DE DİL-DÜŞÜNCE.....	110
2.5. PEIRCE VE WELBY'DE DİL-ANLAM.....	122
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	145
GÖSTERGE OLARAK ANLAM.....	145
3.1. PRAGMATİK MAKSİM (ANLAM KURALI)	145
3.2. KULLANIM OLARAK ANLAM.....	159
3.3. KATEGORİLER VE ANLAM.....	166
3.4. BELİRSİZLİK VE ANLAM.....	181
3.5. DİZGİSELLİK VE ANLAM.....	197
3.6. DİYOLOJİK BEN VE ANLAM.....	201
3.7. GÖSTERGE OYUNU OLARAK ANLAM.....	210
SONUÇ.....	217
KAYNAKÇA.....	231
ÖZET.....	246
ABSTRACT.....	247

GİRİŞ VE ARAŞTIRMANIN DAYANAKLARI

GİRİŞ

Dil felsefesi demek anlam felsefesi demektir. Dil Felsefesi, dilin kökenlerine, anlamın doğasına, dilin kullanımına, dil ile biliş arasındaki bağıntıya, dil ile gerçeklik arasındaki ilişkiye yönelik gerekçeli sorgulamadır. Felsefe tarihçilerine göre dil felsefesi felsefi disiplinlerden biri iken, Analitik dil felsefecileri açısından dil felsefesi, başlı başına bir disiplindir hatta yegâne disiplindir. Bugün, epistemoloji, mantık, zihin felsefesi gibi alanlar dil felsefesi kapsamında değerlendirilen konular olmuştur. Anlam nedir? Dil ile dünya arasında nasıl bir ilişki vardır? Dil, gerçek dünyayı nasıl ifade eder? Dil mi düşünceyi meydana getirir, yoksa düşünce mi dili meydana getirir? Dil ile varlık arasında nasıl bir ilişki vardır? Dil varlığın etiketi midir? Bir ifadeyi anlamlı kılan özellik nedir? Doğruluk nedir? Bu ve benzeri sorular dil felsefesinin temel sorularıdır.

Dil, düşünce ilişkisi ilk çağlardan beri insanlığın tartıştığı bir mesele olmuştur. Kimi düşünürler düşünce ile dili özdeş görmüşler, kimi düşünürler ise düşüncenin dili meydana getirdiğini belirtmişlerdir. Aralarında Peirce'ün de bulunduğu üçüncü bir grup filozof ise dilin düşünceyi meydana getirdiğini savlamışlardır. Piaget, başlangıçta dil ile düşünce bağımsız iki olgudur ancak zamanla birbirleri ile ilişkili hale gelirler derken, Wilhelm von Humboldt ise bir dil ile o dili konuşan milletin kültürü arasında diyalektik bir bağlantı olduğunu iddia eder. Düşünceye göre dil düşünceyi belirler ve her dilde o dile özgü dünya görüşü vardır. Dil, sadece bir iletişim aracı değil, o dili konuşan insanların düşünme biçimlerini, kültür dünyalarını, etik ve estetik değerlerini belirler. Düşünce, ancak kendini dil sayesinde var edebilir. Dil, düşüncenin yaratıcısıdır. Dil, sınırlı malzemenden sınırsız ve sonsuz bir kullanım meydana getirir.² Benjamin Lee Whorf, “dilinin insanın tüm düşünme süreçlerini ve dünya algısını

² Humboldt, Wilhelm V., *Linguistic Variability and Intellectual Development*, University of Pennsylvania Press, Pennsylvania, USA, 1972, s.121.

biçimlendirdiğini”³ belirtir. Descartes’ın dile yaklaşımı zihinselci bir yaklaşımdır. Dil, insan zihninin dışavurumudur. Descartes, zihni, her koşulda dünyayı en mükemmel bir şekilde yansıtan özsel bir bilinç olarak görür. Peirce, Descartes’ın zihinsselci dil görüşüne karşı, deneyimci dil görüşünü savunur.

Anlam, insani varoloğun temeli, varlığın özüdür. Tüm gösterge sistemlerinin nihai ereği anlam inşa etmek ya da anlamı belirgin hale getirmektir. Anlamı, insanların dil ya da başka bir sembol sistemi aracılığıyla iletişim kurarken değiş tokuş ettikleri kelimelerin veya işaretlerin taşıdığı içerik olarak tanımlayabiliriz.⁴ Anlamın neliğine dair filozoflar asırlardan beri sorgulamalar yapmışlar, her ekol kendi zaviyesinden bir anlam tanımlamasında bulunmuştur. Bunlardan ilki, geleneksel anlam kuramı veya göndergeci anlam kuramıdır. Bu kurama göre kelimeler var olan nesnelerin etiketleridirler ve doğrudan nesneyi temsil ederler. Günümüzde ise göndergeci anlam kuramı yapısal değişime uğrasa da ana ilkesini korumaktadır. Modern göndergeci kurama göre anlam, sözcüğün veya önermenin dünyadaki gerçek bir nesne veya olguya gönderme yaptığında ortaya çıkar. ‘Ağrı Dağı’ dediğimizde gerçek bir nesneye gönderme yapar ve anlamlıdır ama ‘Kaf Dağı’ dediğimizde gerçek ve var olan bir nesneye değil, olmayan bir varlığa gönderme yapar ve bu sebeple anlamsızdır. Gottlob Frege (1848-1925), Bentrad Russell (1872-1970), Tyler Burge (1946-), Saul Kripke (1940-) bu teorinin iyi bilinen savunucularıdır. Bir diğer anlam kuramı ise ideci anlam kuramıdır. Bu kurama göre anlam, göstergeler tarafından meydana getirilen zihinsel içeriklerdir (idelerdir). Bu kuramı İngiliz Ampirist geleneğinin büyük filozoflar John Locke, George Berkeley ve David Hume temsil etmektedir. İdecici anlam kuramının tam karşısında Wittgenstein’in kullanımcı anlam kuramı yer almaktadır. Bu teoriye göre anlam ifadenin kendisinde değil, konuşma edimlerinde ve onun günlük dileki kullanımındadır. Bu teorinin mimarı olan Wittgenstein, “anlam,

³ Worf, Benjamin Lee, *Language, Thought and Reality*, The Technology Press, New York, USA, 1954, ss.27..

⁴ Lycan, G. William, s. 207-220.

kullanımıdır”der.⁵ Doğrulamacı anlam kuramı ise Viyana Çevresi veya Mantıkçı Pozitivistler olarak adlandırılan ekolün savunduğu anlam görüşüdür. Bir cümlenin anlamını, ampirik doğrulama veya yanlışlama yöntemiyle belirlenir.⁶ Ernst Mach (1838-1916), Moritz Schlick (1882-1936), Rudolf Carnap(1891-1970), çevrenin temsilcilerinden bazılarıdır. Son olarak pragmatist anlam kuramına kısaca değinelim. Charles Sanders Peirce’ün geliştirmiş olduğu bu teorinin ana ilkesi ‘işe yarama’, ‘günlük hayatta kullanılma’, ‘problem çözme’ ‘hayata uygulanabilir olma’ ‘deneyim ile sınanma’ gibi ilkelerdir. Tezimizde bu anlam kuramını etraflıca ele almaya çalışacağız.

1.2. SORUN (PROBLEM) DURUMU

On dokuzuncu yüzyılın sonlarından itibaren dil felsefesi, felsefenin en merkezi disiplini haline gelmiştir. İlkçağlarda arkenin neliği, orta çağda tanrı ve varlık sorunu, modern felsefede ise epistemoloji, öne çıkan felsefi konular olmuşlardır. Kant sonrası felsefe artık kadim sorunlarını bir kenara itmeyi ve yeni bir felsefe yapma tarzı arayışı içine girmiştir. Metafiziğe yeniden dönüş yapılamazdı, Epistemolojik tartışmalar sürdürülemezdi.⁷ Gelineen noktada tartışılan konu bilgi değil, bilmenin ne anlama geldiğiydi. Charles S. Peirce, Amerika Birleşik Devletleri’nde, fenomenolojik yapıda, tüm insani ve doğal olguları karşılayabilecek genişlikte bir göstergeler sistemi geliştirmeye çalışmıştır.⁸ Peirce, aynı zamanda pragmatik felsefeyi kuran filozoftur. Peirce’ün göstergebilim teorisi pragmatik felsefesiyle birlikte ele alındığında, bir bütün olduğu görülür. Peirce, dil felsefesinin öncü düşünürlerinden biridir ve kariyeri boyunca dil, düşünce ve anlam ilişkisini ele almış, kurmaya çalıştığı dil felsefesini ayrıntılandırmak ve daha sistemli hale getirmek için üzerinde sürekli çalışmıştır. Peirce’ün anlam teorisi üçlü öbekler halinde üç sınıftan meydana gelmektedir. Düşününün geliştirdiği göstergebilim

⁵ Miller, Alexander, s. 125.

⁶ Miller, Alexander, s.75.

⁷ Kenny, Anthony, *Modern Dünyada Felsefe (Batı Felsefesinin Yeni Tarihi)*,4.cilt, Çev. Burcu Doğan, Küre yay., 2.Baskı, İstanbul,2018, s.43-45.

⁸ Türer, Celal, *Charles S. Peirce’ün Pragmatik Felsefesi*, Üniversite kitapevi yay., İstanbul, 2003, s.17.

(anlambilim) teorisi kendisinden sonra gelen dil bilimcileri ve dil felsefecilerini derinden etkilemiştir.

Dil, düşünce ve anlam ilişkisi dil felsefesinin ana sorunudur. Frege, gündelik dile güvenmediği için mantık temelli yeni bir bilim dilinin oluşmasını ve anlamın objektif hale gelmesini ister. Frege'ye göre dilden öznel ifadeleri, metafizik kavramları söküp attığımızda, sağlam ve mutedil bir önermeler sistemi geliştirdiğimizde, felsefenin sorunları da ortadan kalkacaktır. Çünkü Frege'ye göre felsefenin sorunları dilin sorunlarıdır. Dildeki kapalılık ve belirsizlik düşünceye de yansımakta, düşünceyi yani felsefeyi de bulanık hale getirmektedir.⁹ O halde, dili keyfiliklerden ve anlamsız metafizik kavramlardan arındırdığımız takdirde felsefe bilime yaklaşacak ve bilime yardımcı bir disiplin haline gelecektir. Frege'nin fikirleri daha sonra analitik felsefenin ve Viyana Çevresi'nin ya da diğer adlarıyla Mantıkçı Pozitivistlerin şiarı haline gelmiştir.¹⁰

Gerçekliğin evini deneyim olarak gören Charles S. Peirce'ün pragmatik felsefesi, özü itibarıyla bir dil felsefesidir. Bu tez çalışmasının ele aldığı problem durumu, Peirce'ün pragmatik felsefesinde dil, düşünce ve anlam ilişkisinin mahiyetini araştırmaktır. Peirce'ün dil felsefesinde düşünce mi önceliklidir, dil mi? Dil mi düşünceyi meydana getirir yoksa düşünce mi dili meydana getirir? Dil düşünce ilişkisinde deneyimin rolü nedir? Anlam nasıl meydana gelir? Göstergibilimi teorisiyle mantık arasında nasıl bir bağ vardır? Peirce'ün Descartes'ın zihinselci dil görüşüne yaklaşımı nedir? Frege'nin kurmak istediği mantık diline Peirce'ün yaklaşımı nedir? İkinci dönem Wittgenstein'in dil oyunları ile Peirce'ün semiyosis süreci arasında nasıl bir ilişki vardır? Peirce'ün anlam kuramında sürekliliğin rolü nedir? Peirce'ün pragmatik felsefesi ile süreç felsefesi arasında nasıl bir ilişki vardır? Peirce düşüncesinde anlam kesintili yani parça parça mıdır? Yoksa daima doğru bir çizgi mi izler? Anlamın gelecekteki

⁹ Özcan, Zeki, *Dil Felsefesi I (Mantıkçı Pragmatizm)*, Sentez yay., İstanbul, 2014, s.43.

¹⁰ Özcan, Zeki, *Dil Felsefesi II (Mantıkçı Pragmatizm)* s.48

olasılıklarının bir sonu var mıdır? Anlama nokta koymaya çalışmak veya onu kesin çizgilerle belirlemeye çalışmak anlamı yok etmek mi demektir? Charles Sanders Peirce'ün göstergebilimi teorisini merkeze alan anlam kuramı ile analitik dil filozoflarının anlam kuramı arasında benzer ve farklı yönler nelerdir? Araştırmamız yukardaki sorular minvalinde yürütülen bir çalışmadır.

1.3. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Bu tez çalışmasının konusu bir göstergebilimi kâşifi olan Pierce'ün pragmatik felsefesi ile doğrudan bağlantılı olan dil felsefesini ele almak, filozofun düşüncesinde dil, düşünce ve anlam ilişkisini ortaya koymaktır. Peirce'e göre dili tayin eden deneyim, düşünceyi belirleyen ise dildir. Düşünce ile deneyim arasındaki ilişki ise bize anlamı vermektedir. Peirce'ün anlam teorisi göstergelerin özne tarafından alımlanmasıyla başlar. Alımlanan gösterge öznenin yorumuna tabi tutulur. Bu yorumla beraber anlam ortaya çıkar. Peirce'e göre insan bir göstergeler ummanının ortasında doğar. İnsan, sonu gelmez göstergeler akışına şahitlik eder. Peirce, insanın gösterge olmadan düşünemeyeceğini söyler. Bu sebeple göstergeler fenomenolojik kökenlidir, deneyimden gelerek bilişe konu olur.¹¹

Peirce, ampirist bir filozoftur ve felsefi araştırmalarında deneyimi merkeze alır. Peirce'ün felsefi araştırma yöntemi pragmatizmdir ve pragmatizm bir dil, anlam kuramıdır. Düşünür, pragmatik yöntem ile bir önermenin anlamlı olup olmadığına, onu kullanım ile test edilerek yani deneyimin süzgecinden geçirerek karar verir. 'Bir önerme anlamlıdır' demek, o önerme insan kullanımına hizmet ediyor demektir. Peirce, bilimleri birbirleri ile ilişkili hale getiren yeni bir bilim tasnifi yapar. James Jakob Lizka, 'A General Introduction to the Semeiotic of Charles Sanders Peirce' adlı eserinde Peirce'ün bilimlerin sistematik bir sınıflandırmasını yapma

¹¹ Rosenthal, B. Sandra, s.83.

girişimini şöyle anlatır: “Onun sistemi, yalnızca modern ampirik bilimlerle sınırlı kalmayan, çok daha geniş ve kapsayıcı nitelikte olan, klasik bilim tasnifidir.”¹²

Peirce’ün bilimler tasnifi tüm insani etkinlikleri kucaklayacak genişliktedir. Sözelimi laboratuvar bilimleri olan fizik, kimya, biyoloji ile öznel karakterdeki edebiyat, sanat eleştirisi, biyografi gibi bilimler bir araya getirilir. Peirce, bilimleri Aristoteles’in teorik, pratik ayrımına benzer bir anlayışla sınıflandırır ama içerik olarak Aristoteles’in tasnifinden farklıdır. Peirce’ün tasnifi şöyledir: keşif bilimleri, inceleme bilimleri ve pratik bilimlerdir. Peirce’ün bilim tasnifine bir çizelge olarak baktığımızda, bilimleri hiyerarşik olarak üç sınıfa ayırdığı görülür. Bunlar: formel bilimler, felsefi bilimler ve özel bilimlerdir.¹³

Peirce, 1867 yılının mayıs ayında ‘Kategorilerin Yeni Bir Listesi Üzerine’ adlı makalesini yayımlar. Murray Murphey, bu yazıyı son derece derli toplu ve pek çok açıdan doktrinel bir yazı olarak görür.¹⁴ Peirce’ün yayınladığı yeni liste onbeş bölümden meydana gelmektedir. Peirce’e göre bu liste evrensel olan kavramlar arasında bir derecelendirme yapma girişimidir. Bu makale ile düşünür kendi geliştirdiği fenomenolojik temelli mantık teorisinin en temel unsurlarını türetmeyi amaçlamaktadır. Peirce, kategorilerin yeni listesi ile kavramları işlevsel kılmak, duyu izlenimlerinin çokluğunu birliğe getirmek ister.

Bunun yanı sıra tezimin konuları arasında göstergebiliminin/anlambiliminin oluşum ve semiyotik öznenin durumu incelenecektir. Descartes’in kartezyen öznesi, kendinden sonraki felsefeye sirayet etmiş ister rasyonalist olsun ister ampirik olsun, tüm felsefeler özne felsefesi halini almıştır.

Frege’nin anlam kuramı ile Peirce’ün anlam kuramı karşılaştırılmış, Frege’nin dil merkezli bir yapıda olan anlam kuramı kısaca ele alınmıştır. Frege’nin anlamda

¹² Liszka, James Jakob, *A General Introduction to the Semeiotic of Charles Sanders Peirce*, s.26.

¹³ Liszka, James Jakob, s.34.

¹⁴ Murphey, Murray, *The Development of Peirce’s Philosophy*, Harvard University Press, Cambridge, U.S.A, 1961, s.87.

nesnellik/objektiflik iddialarına ve statik bir göstergeler anlayışına karşı Peirce’ün dinamik gösterge ve öznel anlam anlayışı ele almıştır. Peirce ve Frege matematikçi, mantıkçı filozoflar olduklarından karşılaştırma yapmak her iki düşünürü daha anlaşılır kılmak amacıyla.

1.4. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu tez çalışmasının amacı “Charles Sanders Peirce’ün Pragmatik Felsefesinde Dil, Düşünce ve Anlam ilişkisi”ni ele almaktır. Bu amacı gerçekleştirmemizi sağlayacak alt (ikincil) amaçlarımız bulunmaktadır. Birinci bölümdeki amaçlarımız: Peirce’ün gerçeklik anlayışı ve pragmatizmini ele almak, bu felsefenin amacını, düşünüş biçimini ortaya koya koymaktır. Peirce’ün fenomenoloji anlayışını, düşünsel mimari (arkitektonik) kurma fikrini, bilimler sınıflandırmasını ve kategorileri kısaca ele almayı amaçlamaktayız.

İkinci bölümde, dil, düşünce ilişkisini ele almayı amaçlamaktayız. Dil-düşünce ilişkisi Platon’un ‘Kratylos’ diyalogundan günümüze kadar süregelen bir tartışma konusu olmuştur. Kimi düşünürler dil ile düşünceyi özdeş saymışlar, kimi düşünürler ise düşüncenin dili meydana getirdiğini iddia etmişlerdir. Zihinselci ekol de denen bu ekolün en önemli temsilcisi Descartes’tır.¹⁵ Bu ekole göre insan doğuştan bilgi ile yüklü bir vaziyette dünyaya gelmiştir. Tüm bilgiler zihninde yüklü olan insan, zamanı geldiğinde bu bilgileri yani düşünceyi dışa vuracaktır. Dil, düşünceyi dışa vurmada bir vasıta.¹⁶ Asıl ve belirleyici olan düşüncedir. Üçüncü bir ekol ise ampiristlerdir ve Peirce bu grubun öncülerinden biridir. Ampiristlere göre, dil düşünceyi meydana getirir. Bu düşünürler açısından doğuştan bilgi diye bir şey söz konusu değildir. İnsan bir organizma olarak doğar, deneyin aracılığı ile dili öğrenir ve dil aracılığı ile de dünyayı yani düşünceyi öğrenir. Peirce göre, dil deneyimin aynasıdır. Deneyim kendini dilde var eder ve düşünce dediğimiz şey dilin yani deneyimin zihindeki tezahürüdür. Bu bölümdeki bir diğer amacımız Wittgenstein’in ikinci dönem felsefesi olan dil oyunlarını kısaca ele almak

¹⁵ Altınörs, Atakan, *Dil Felsefesi Tartışmaları (Platon’dan Chomsky’ye)*, s.215.

¹⁶ Altınörs, Atakan, s.218.

ve bu felsefe ile Peirce'ün göstergebiliminde karşılaştığımız muğlaklık ve genellik, tutarsızlık ve eksiklik gibi karakteristik özellikleri karşılaştırmaktır. Bu bölümdeki bir diğer amacımız Frege'nin anlamı sabitleme teşebbüsüne karşı Peirce'ün anlamı dinamik ve değişken olarak ele alışını karşılaştırmaktır.

Üçüncü bölümde Peirce'ün anlam teorisini incelemeyi amaçlamaktayız. Peirce'ün anlam teorisi, göstergebilimi teorisidir. Kısaca bu teoriye baktığımızda: birinci grupta: nitel gösterge, tekil gösterge, kural gösterge; ikinci grupta: görüntüsel gösterge, belirti, sembol, üçüncü grupta: sözcebirim (kavram), önerme, kanıt (çıkarım) yer almaktadır.¹⁷ Dördüncü grupta: dolaysız yorumlayan, dinamik yorumlayan, nihai yorumlayan, duygusal yorumlayan, girişken yorumlayan, mantıksal yorumlayan yer almaktadır.¹⁸ Taksonominin son kısmında ise nesne bulunmaktadır. Nesne: dinamik nesne ve dolaysız nesne olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır.¹⁹ Biz bu araştırmada göstergebiliminin yukarıda saydığımız taksonomik yapısını tek tek incelemek yerine, bir bütün olarak ele alıp, Peirce'ün anlam teorisinin genel özelliklerini ortaya koymayı murad etmekteyiz. Bu bölümdeki bir diğer amacımız Peirce'ün anlam teorisinde, insanın kendi kendisiyle ve öteki ile kurduğu ilişki, bireysellik, gerçek nesneler ile semiyotik olarak gerçek nesneler (reel gerçeklik ile yaratılmış gerçeklik), göstergeler ile bizim semiyotik olarak gerçek dünyalarımız arasındaki ilişki araştırılacaktır. Ayrıca, ötekilik kavramı ve benliğin anlam oluşturmada ötekinin rolü araştırılacaktır. Bunun yanı sıra Frege'den itibaren felsefe dünyasında tartışılmaya başlanan standart anlam teorisinin diyalojik benini nasıl sınırlandırdığı ve anlamın Frege'nin teorisinin aksine ne kadar karmaşık ve değişken olduğu ele alınacaktır.

¹⁷ Short, T.L.s.207-231.

¹⁸ Short, T.L s.178-200.

¹⁹ Short, T.L s.152-172.

1.5. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Peirce, Avrupa menşeli rasyonalizme, pozitivistliğe karşı insanı merkeze alan, onun deneyimlerine, duygularına, inançlarına, tarihine değer veren bir felsefe geliştirmek istemiştir. Bir yaşam felsefesi olarak pragmatizm, insanı kendine sahip çıkmaya çağırır. Bu felsefe ve onun kurucusu Peirce ile ilgili ülkemizdeki literatürü taradığımızda Celal Türer'in *C.S. Peirce'ün Pragmatik Felsefesi* adlı doçentlik tezi, düşünürün fikirlerinin genel hatlarını ortaya koyması ve düşünür hakkında derli toplu bilgiler vermesi açısından önemli bir çalışmadır. Bu tez çalışması, ülkemizde Peirce üzerine yapılmış ilk çalışma olması ve Peirce'ün epistemolojisi, mantık anlayışı, kategoriler ve göstergebilimin kategorik bağlantıları, kozmoloji ve Tanrı görüşünü ele alması açısından kapsamlı bir çalışmadır. Bizim çalışmamız dil felsefesi alanına ait olduğundan sadece dil, düşünce ve anlam ilişkisi üzerine yoğunlaşmış, fakat *C.S. Peirce'ün Pragmatik Felsefesi* adlı çalışmadan da çokça istifade edilmiştir. Bir diğer doktora çalışmasını Şeyma Gülsüm Önder: *Peirce'ün Göstergebilim Anlayışı Açısından Kızb (Yalan) Kavramı* adıyla tamamlamıştır. Bu çalışma, Arap dilbilimcilerin yalanı nasıl temellendirdikleri, yalanın mahiyeti üzerine ortaya çıkan görüşleri ele almakta, Peirce'ün göstergebilimi teorisi, araştırmada kullanılacak bir yöntem olarak değerlendirilmektedir. Bizim tezimiz hem içerik hem de format bakımından farklı bir çalışmadır. Bir diğer doktora çalışması: Hatice Kırmacı'nın *Kategoriler Sorunu: Immanuel Kant ve Charles Sanders Peirce Felsefeleri Ekseninde* adlı araştırmadır. Bu araştırma mantık alanına has bir çalışmadır. Konu, içerik ve format bakımından farklıdır. Son olarak Utku Özmakas'ın *Peirce, Saussure ve Derrida'da Gösterge Kavramı* adlı yüksek lisans tez çalışması mevcuttur. Bu çalışmada, Peirce'ün göstergebilimini taksonomik olarak incelenmektedir. Peirce'ün göstergebiliminin kısımları, tanımı, şematize edilerek, Saussure ve Derrida'nın gösterge anlayışları ile kıyaslanmaktadır. Bizim bu araştırmamız göstergebilimin taksonomisi veya yapısal özelliklerini araştırmak

amacında değildir. Bizim araştırmamızın konusu göstergenin dil, düşünce ve anlam ilişkisi üzerindeki etkisidir.

İngilizce konuşulan dünyadaki literatür taramasında, Peirce'ün pragmatik felsefesi, anlam görüşü, mantık anlayışı, göstergebilimi, bilim felsefesi, epistemolojisi, etik, estetik ve kozmolojiye dair çok fazla tez veya makale mevcuttur. Bizim yapmaya çalıştığımız pragmatizm temelinde, düşünürün dile dair müstakil görüşlerini bulabilmek, bu görüşleri düşünce yani göstergelerle ilişkilendirmek ve anlamı ortaya çıkarabilmektir. Bu noktadan bakıldığında tezimizin orijinal bir tasarım olduğu söylenebilir. Dil felsefesi çalışmaları ülkemizde gün geçtikçe artmaktadır. Dil felsefesinin öncü filozoflarından biri olan Peirce'ün dile yaklaşımı ve anlam kuramının araştırılması, dil felsefesi alanında çalışma yapacak araştırmacılara da katkısının olacağı düşünülmektedir. Ayrıca ülkemizde yürütülen felsefi faaliyetlere de mütevazı bir katkı sağlaması umulmaktadır.

1.6. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Bu tez çalışması teorik bir çalışma olduğundan literatür taramasına dayalı olarak yürütülen nitel bir çalışmadır. Charles Sanders Peirce'ün makalelerinin toplanarak kitap haline getirilen:

- *The Collected Papers of Charles Sanders Peirce*, Bu eser Peirce'ün yüzbinlerce olduğu söylenen makaleleri arasından seçilerek oluşturulmuş bir koleksiyondur. 8.385 makaleden meydana gelip 8 kitaptan oluşmaktadır.
- *The Collected Papers of Charles Sanders Peirce (1,2,3,4,5,6,7,8)*
- *Writings of Charles S. Peirce, A Chronological Edition (1, 2,3, 4, 5, 6, 7, 8),*
- *The Essential Peirce, Selected Philosophical Writing, Volume: 1(1867-1893),*
- *The Essential Peirce, Selected Philosophical Writing, Volume: 2(1893-1913),*

- *Philosophical Writings of Peirce,*

Adlı eserler araştırmanın yürütüldüğü temel metinler olmuştur. Bunun yanı sıra Charles Sanders Peirce'ün düşünceleri üzerine araştırmalar yapmış büyük Peirce yorumcularının eserlerinden de istifade edilmiştir. Sandra B. Rosenthal, Robert S. Corrington, Sidney Hook, Eugene Freeman, Floyd Merrell, Vincent Michael Colapietro ve John R. Shook, Peirce'ün birbirinden farklı konularda kaleme aldığı makaleleri derli toplu bir külliyat haline getirmeye çalışan ünlü Peirce araştırmacısı Max H. Fish'in kitap ve makalelerinden de istifade edilmiştir. Bunun yanı sıra Nathan Hauser, Gerard Deledalle, Daniel Chandler, Charles Hartshorne, Douglas R. Anderson, Justus Buchler, James Campell, James Jakob Lizka, Murray Murphey, Carl R. Hausman, William H. Davis gibi yazarların eserleri başvuru olan ikincil temel kaynaklar olmuştur. Ülkemizde pragmatizme dair telif ve tercüme eser sınırlı olsa mevcuttur.

Charles S. Peirce, Amerika'nın ilk ve en büyük filozofu olduğundan, Amerika Birleşik Devletleri'nde yürütülen felsefi faaliyetlerin odağında yer almaktadır. 1914 yılındaki ölümünden beri geçen bir asırlık sürede; Peirce üzerine on binlerce bilimsel araştırma yapılmış, kitaplar basılmış, konferanslar verilmiş, üniversitelerde araştırma enstitüleri kurulmuş, hatta 'Peirce Topluluğu' adıyla akademinin dışında da haricen bir düşünce topluluğu meydana gelmiştir. Bu kadar geniş bir literatür arasından en faydalı ve anlaşılır olanı tercih etmek uzun bir araştırma gerektirmektedir. Seçtiğimiz ikincil kaynaklar, tez yazımına hazırlık aşamasında metnini okuduğumuz yazarların başvurduğu referans kitaplardan oluşmaktadır. Faydalandığımız diğer kaynaklar kaynakçada belirtilmiştir. Şüphesiz ki yukarıda zikredilen kaynaklar Peirce'ün düşüncelerini ele alan kitaplar arasından birkaçıdır.

1.7. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Bu tez çalışması, Peirce'ün pragmatik felsefesinde dil, düşünce ve anlam ilişkisiyle sınırlıdır. Çok yönlü bir filozof olan Peirce'ün matematik, mantık, kimya, biyoloji, fizik, jeoloji,

astronomi ve bilim felsefesi ile ilgili çalışmaları tezimin konusunun dışındadır. Dil felsefesi kapsamında yürütülen bu tez çalışmasında, Peirce'n fenomenolojik kökenli kategorileri kısaca ele alınmış, birincilik, ikincilik, nclk kategorileri dil, düşünce ve anlam ilişkisi bağlamında incelenmiştir.

Bir başka sınırlama ise Peirce'n dil felsefesi ile Wittgenstein'ın dil felsefesi arasında birebir karşılaştırma yapılmayacağı konusundadır. Bu araştırmada Peirce'n göstergebilimi kuramı ile Wittgenstein'ın dil oyunları kuramı arasındaki benzerliğe değinilmekle yetinilecektir. Peirce'n pragmatizmi ve göstergebilimi teorisi incelendiğinde, Wittgenstein'ın birinci dönem 'resim kuramı' ya da Tractatus Logico Philosophicus dönemi ve Viyana evresi'nin daha sofistike pozitivizmine karşı olduğu görülür. Peirce, mantıki pozitivistlerin dile getirdikleri ampirik gelişme aşamalarını önceden tasavvur etmiş ve bu düşüncelerin insanı sınırladığı ve onun yaşam dünyasının bütünlüğünü bozacağını düşünerek reddetmiştir. Wittgenstein, ikinci dönemi olan 'dil oyunları' kuramı ile Pierce'in dil ve anlam kuramına yaklaştığı görülür. Peirce'n göstergebilimi belirsizlikler ihtiva eder. Benzer şekilde Wittgenstein'ın 'Felsefi Soruştırmalar' adlı eseri incelendiğinde dil oyunlarının herhangi bir sınıflandırma ve sınırlandırmaya tabi tutulmadığını, dil oyunları genel olarak ele alındığı, içerisinde belirsizlikler barındırdığı görülür. Peirce'n belirsizliğin bir gerçeklik olduğunu söylemesi ile Wittgenstein'ın nedensel ve mantıksal belirlenim arasındaki farka işaret etmesi, Wittgenstein ile Peirce'n dil anlam ilişkisi arasındaki sonsuz sayıdaki kombinasyona işaret ettiklerini gösterir.

Hem Peirce'de hem de Wittgenstein'de anlam kullanımıdır. Peirce'e göre bir kelimenin anlamı, onun cümle içindeki konumuyla değil, insanların işine yaraması, kullanan insanların sorunlarını zmesiyle ölçülür. Peirce'e göre anlamı değil, kullanımı aramalıyız, hayattan kopuk mantıksal dizgeleri değil, gündelik yaşamımızda karşı karşıya kaldığımız sorunlarımızı zp zmediğine bakmalıyız. Peirce, bir kavramın anlamını, onun davranış üzerindeki olası

etkilerinin toplamı olarak kabul eder. Peirce'ün anlam maksimi onun deneyim ile sınanmasını ve insanların onu kullanmasıyla ölçülürken Wittgenstein ise: “düşünme (spekülasyon yapma), bak gör”²⁰ diyerek, anlamın duyusal yani deneyim ile olan bağıını vurgulamaktadır. Bu tez çalışmasında Wittgenstein'in tüm fikirlerini ele almayı, felsefesini tetkik etmeyi değil, sadece Peirce'ün anlam teorisinin daha iyi anlaşılmasını sağlamak amacıyla ikinci dönem dil oyunları kuramına kısaca değinilmiştir.

Araştırmamızın diğer sınırlılıklarına kısaca değinirsek, dil felsefesinin kurucusu olan Frege'nin anlam kuramı ile Peirce'ün anlam kuramı çok özet olarak karşılaştırılmıştır. Dil, düşünce ilişkisi üzerine araştırmalar yapmış düşünürlerin görüşlerine ve Descartes'in dil kuramına kısaca değinilmiştir. Son olarak, bu araştırmada Peirce'ün dil, düşünce ve anlam ilişkisine dair görüşlerine yönelik herhangi bir eleştiri yapılmayacaktır. Tezimiz, düşünürün fikirlerini olduğu gibi ele almak, betimsel bir anlatım yapmakla sınırlıdır. Peirce'ün fikirlerinin tartışılması, eksikliklerinin ortaya çıkarılması, araştırmamızın kapsamını aşacağından başka bir incelemeye bırakılması, yeni araştırmacılara tevdi edilmesi, düşüncenin gelişimi açısından daha faydalı olacaktır.

²⁰ Wittgenstein, Ludwig, s. 83.

BİRİNCİ BÖLÜM

BİR YAŞAM FELSEFESİ OLARAK PRAGMATİZM

1.1 . PEIRCE'ÜN GERÇEKLİK ANLAYIŞI

Bu kısımda, Charles Sanders Peirce'ün²¹ gerçekliğe dair düşüncelerini ele alacağız. Tez çalışmamız dil felsefesi kapsamında yürütülen bir araştırma olduğundan, Peirce'ün düşüncesinde gerçeklik ve deneyim ilişkisini incelemek bize dil ile gerçeklik ilişkisini inceleme fırsatı vereceğinden, bu bölümde dil gerçeklik ilişkisine odaklanacağız.

²¹ Peirce, Charles Sanders, “10 Eylül 1839'da Amerika Birleşik Devletleri'nin Pensilvanya Eyaleti'nin Massachusetts şehrinde, Cambridge Üniversitesi'nin kampüsünde doğar. Peirce, Harvard Üniversitesi'nin matematik bölümünde hoca olan Benjamin Peirce ve Senatör Elijah Hunt Mills'in kızı olan Sarah Hunt Mills'in çocuğu olarak dünyaya gelir. C.S. Peirce, 1859 yılında Harvard'dan mezun oldu. Bilim uzmanlığı ünvanı almak için bir yıl daha Harvard'da asistan olarak kalır. 1863 yılında Harvard Lawrence Scientific School'dan Summa cum Laude ile ödüllendirilen ilk Bachelor of Science derecesi ile mezun olur. Peirce, eğitimi tamamlanmış ve U.S. Coastal Survey'de istihdamı güvence altına almış bir insan olarak Cambridge'in asilzade soyundan gelen ve feminist bir aktivist olan Harriet Melusina Fay ile evlenir. Düşünür açısından verimli bir kariyerin ve istikrarlı bir yaşamın temelleri atılmış olur. Peirce, 1865 yılında Harvard'da bir dizi konferans verir ve bir yıl sonra yirmi altı yaşında Lowell Enstitüsü'nde dersler verir. 1867 yılında Kant'ın kategoriler sistemine yönelik ilk eleştirisini kaleme alır. 1868 yılında Descartes'ın bilgi, bilim ve şüphe görüşlerine dair eleştirilerini yayımlar. Peirce, Boole mantığını inceler ilişkiler mantığı üzerine çalışmaya başlar. Peirce, 1872 yılında William James ile birlikte Metafizik Kulübü'nü kurarlar. 1877 ve 1878 yıllarında 'The Popular Science Monthly' adlı seriyi yayımlar. Buna, anti-Kartesyen düşüncelerinin devamı olan The Fixation of Belief (İnancın Sabitlenmesi) ve How to Make Our Ideas Clear (Düşüncelerimizi Nasıl Berraklaştırabiliriz?) da dahildir. Bu dönemde pragmatist felsefenin ilk teorilerini geliştirmeye başladı. 1879 yılında Peirce, Johns Hopkins Üniversitesi'nin felsefe bölümü kapsamında yarı zamanlı mantık hocalığı yapması için çağrılır. Burada, mantık ile ilgili kaydadeğer çalışmalar yaptı. İlişkiler mantığını olgunlaştırdı ve bilim dünyasına sunmaya başladı. Peirce, 1880 yılında en büyük destekçisini, koruyucusu ve her konudaki danışmanı olan babası Benjamin Peirce'ü kaybetti. 1891 yılına gelindiğinde Peirce, Coastal Survey'de tek düzenli gelir kaynağını bırakır. 1888 yılında baba mirasından düşün pay ile Pensilvanya'da bir çiftlik satın alır. Peirce'ün bu dönemi yalnızlık ve yoksulluk içinde yaşamaya başlayacağı ve ölene kadar sürecek olan bir dönemin başlangıcıdır. Filozof, ilk eşinden ayrıldıktan sonra ikinci bir evlilik yapar. Yeni alınan çiftlikte zayıf ve verem hastalığı olan ikinci karısı Juliette ile zorlu bir hayata ve akademik izolasyona çekilir. Arkadaşlarının ona iş bulma çabalarına rağmen, Peirce'ün kısmeti yaver gitmez ve sürekli olarak reddedilmesine neden olur. 1910 yılında en yakın arkadaşı ve maddi olarak en büyük destekçisi olan William James ölür. Filozof zaten yapayalnız ve çaresizlik, yoksulluk hatta açlık içinde geçen bu sıkıntılı dönemde bir de en yakın arkadaşı olan James'i kaybedince tamamen yıkılır. Çevresinde ne bir dost ne bir arkadaş ne sohbet edebileceği bir tanıdık kalır. Zayıf bünyeli karısı ve cilt kanseri olan kendisi ıssız bir evde hastalıktan mustarip bir şekilde yaşam mücadelesi verirler. Peirce, acılı ve ağrılı bir hastalık sürecinin sonunda 19 Nisan 1914'te kanser hastalığından ölür.” Brent, Joseph, *Charles Sanders Peirce: A Life*, Indiana University Press, Bloomington, Indianapolis, USA, 1993. Özetlenerek alınmıştır. Ayrıca, Peirce'ün hayatını inceleyen referans eserlerin birkaçını şöyle zikretmekte fayda mülahaza etmekteyiz. Atkin, Albert, *Peirce*, Routledge Press, New York, USA, 2016. Türkçe literatürde ise en yetkin eser Prof. Dr. Celal Türer'in çalışmasıdır. Bu araştırmamızda çeşitli vesilelerle referans vereceğimiz eserin tam künyesi şöyledir: Türer, Celal, *Charles Sanders Peirce'ün Pragmatik Felsefesi*, Üniversite Yay., İstanbul, 2003.

Felsefe tarihinde gerçekliğe dair tartışmalar ilkçağda başlamıştır. İlkçağ filozofları arkehe sorgulamasında örtük olarak da gerçekliği sorgulamışlardır. Thales, ‘neyin gerçekten varolduğu’, ‘gerçekliğin ne olduğunu’ sorusuna ‘su’, Anaksimandros ise ‘apeiron’ cevabını vermiştir. Anaksimenes ise ‘hava’, Pisagorcular ‘sayı’, Herakleitos ‘ateş’, Empedokles, ‘toprak, hava, su ve ateş’, Anaksagoras ‘nous’, Demekritos ‘atom’, Platon ise ‘idealar’ cevabını vermiştir.²²

Realizm, zihnimizden ve düşüncelerimizden bağımsız olarak dış dünyanın varlığını kabul eden felsefi anlayıştır.²³ Charles Sanders Peirce, dış dünyanın varlığını kabul etme konusunda realist bir filozoftur. Realizmin ileri bir safhası kavramsal realizmdir. Kavramsal realizme göre zihnimizden ve düşüncelerimizden bağımsız olarak kavramlar bir gerçekliğe sahiptir. Kavramsal realizmin bu kabulü bizi tümeller tartışmasına götürmektedir. Eğer kavramlar zihinden bağımsız olarak gerçek iseler kavramların kategorik çoğulu olan tümeller de zihinden bağımsız olarak birer gerçekliklerdir. Peirce, bu noktada kavramsal realizmin tam karşısı olan nominalizmi tercih eder. Nominalizm’e göre kavramlar ya da tümeller birer addırlar. Zihin veya düşüncelerimizden bağımsız bir gerçekliğe sahip değildirler.²⁴

Peirce, gerçekliğe ilişkin metafizik önermeleri kendine sorun alanı olarak görmüş, bu önermeleri geçiştirmek yerine, bu sorunlarla yüzleşmeyi tercih etmiştir. Peirce’in gerçekliği sorgulamada izlediği yol, yeni bir metafizik spekülasyon oluşturma noktasında değil de Kant’ın temsil teorisi dolayımında olmuştur. Kant’a göre gerçeklik zihnimizdeki temsillerle sınırlıdır ve bizde herhangi bir temsili olmayan nesnenin var olup olmadığına veya onun gerçekliği hakkında herhangi bir şekilde akıl yürütemeyiz. Düşünürün fenomen alanı olarak adlandırdığı bu alan duyusal temas alanıdır. Fenomenlerin gerçekliği bize duyularımız vasıtasıyla iletilir. Peirce’ün gerçekliğe dair felsefi sorgulaması iki sorun alanında toplanabilir. Bunlardan birincisi

²² Cevizci, Ahmet, *Felsefe Tarihi*, Say Yay., 4.Baskı, İstanbul, 2012, s.37-87.

²³ Cevizci, Ahmet, *Büyük Felsefe Sözlüğü*, s.1597.

²⁴ Cevizci, Ahmet, *Büyük Felsefe Sözlüğü*, s. 1598.

deneyim ile gerçeklik ilişkisidir. Düşünür burada, deneyimden bağımsız bir gerçekliğin mümkün olup olmadığını sorgular. İkincisinde ise gerçeklik sadece dilde mi mümkündür? Dil dışı gerçeklik var mıdır? Sorularıyla ilgilenir.

Peirce epistemolojik bir bakış açısıyla, dışımızdaki dünyanın gerçekliğini kanıtlıyıcı bir delil bulma ve nesne, deneyim ilişkisini açıklığa kavuşturma amacıyla argümanlar geliştirir. Onların gerçek olduklarını nasıl bilebilirim? Sorusu etrafında konuyu ele almaya çalışır. Düşünür açısından dışımızdaki dünyanın gerçekliğini sorgulamak için başvuracağımız yegâne ve yanılmaz ölçütümüz deneyimimizdir. Çünkü biz dışımızdaki dünyayı ve onun içindeki nesneleri ancak deneyim sayesinde bedii (açık, aracısız) olarak müşahade edebiliriz. Peirce, “The Fixation of Belief (İnancın sabitlenmesi)”²⁵ adlı makalesinde gerçekliği araştırmayla ilgili dört yöntemden söz eder. Bunlardan birincisi, ‘kararlılık metodu’ ikincisi, ‘otorite metodu’ üçüncüsü, ‘a priori akıl yürütme metodu’ ve son olarak da ‘bilimsel araştırma metodu’dur. Bu metotları kısaca ele aldığımızda diyebiliriz ki karanlık metodu bir kişinin bir fikre iman etmesi, onu tartışmasız yegâne doğru olarak kabul etmesi durumudur. Dini inançlar bu metoda verilebilecek en uygun örnektir. Otorite metodu ise devlet veya liderin uygulamaya koyduğu buyruklardır ve bu buyruklar karşı çıkılamaz bir şekilde gönüllü veya zorunlu olarak kabul görür.²⁶ A priori akıl yürütme metodunda ise rasyonel birtakım formülasyonlar öne sürülür. Bu formülasyonlar deneyim dünyasıyla itibatlı olmadıklarından sınıanamazlar. Doğruluklarını sadece rasyonel dizgeden alırlar. Bilimsel araştırma yöntemi ise kapalı bir evren ve ele geçirilmiş bir gerçeklik tasavvurunu kabul etmez. Bunun yerine açık ve genişleyen bir evren tasavvuru koyar. Deneyisel bulgular doğrultusunda, elde ettiğimiz bilgiler şu an için geçerlidir ve gerçekliğin bir kısmına aittir.²⁷ Bilimsel araştırma yöntemi gereğince, gerçekliği araştırmak üzere dünyanın her yerinde bilim heyetleri oluşturulacaktır. Bu heyet elde ettiği bulguları

²⁵ Peirce *EP1*, s.109.

²⁶ Peirce *EP1*, s.115.

²⁷ Peirce *EP1*, s.120.

araştırma yapan diğer ülke heyetleriyle paylaşacak ve karşılıklı bilgi alışverişinde bulunacaklardır. Böylece, tüm insanlığın bilgisi artacaktır.²⁸

Gerçekliğin ispatı konusunda öne sürülen argümanlar duyusal bir mahiyettedir. Yapılan bilimsel araştırmalar dışımızdaki dünyanın gerçekliğini kanıtlamak için kullanılamazlar. Çünkü bir şey kendisinin kanıtı olamaz ve buna harici bir kanıt gerekir. Evrenin dışında ikinci bir evren olmadığından ve bizim kendi evrenimizin dışına çıkıp, bir diğer evrenden kendi evrenimizin gerçekliğini sınama imkanına sahip olmadığımızdan, sadece duyularımıza temas eden etkilerden hareketle gerçeklik tasavvuru oluşturabiliriz. Kant'ın üç antinomisinden biri olan evrenin mahiyeti konusu hiçbir zaman müphemliğini ortadan kaldırmaz. Bu sebeple biz, her şeye tepeden bakan bir Tanrı gözüyle içinde yaşadığımız dünyaya bakamayız, bizim bakış açımız insanlığın ortak deneyimiyle sınırlıdır. Kant'ın evrenle ilgili olan bu antanomisini dikkate alan Peirce, tamamlanmış bir gerçeklik anlayışına karşı çıkar. Bunun yerine sürece ve sürekli bir oluşa kapı aralar. Peirce şöyle der: “Araştırma, gerçek şeylerin var olduğunu kanıtlamak için kullanılamasa da en azından aksi bir sonuca götürmez. Araştırmanın dayandığı yöntem ve anlayış her zaman uyum içinde kalır.”²⁹

Dünya ile ilgili edindiğimiz gerçekliğin sabit bir inanç haline dönüşmesindeki yöntemleri yukarda ele almıştık. İnsan kolay kolay içinde yaşadığı dünyanın gerçekliğinden şüphe duymaz çünkü etrafımızda her an temas halinde olduğumuz sayısız nesne söz konusudur. İnanç olağan bir durum iken, şüphe olağan dışı bir durumdur. Gerçekte inanan kişi güven içindeyken dış dünyanın gerçekliğinden şüphe duyan kimse kaygı ve memnuniyetsizlik halindedir. Hiçbir insan kendini karamsar bir ruh haline büründürmek istemez. Bu sebeple dış dünyanın gerçekliğine olan inanç asıl, şüphe ise arızı bir durumdur. Peirce şöyle der: “Yöntemden edindiğimiz deneyim, ondan şüphe etmemize yol açmadı. Aksine bilimsel araştırma, bir kaniya

²⁸ Peirce *EP1*, ss.119.

²⁹ Pierce, C.P. 8.209

varma yolunda harika zaferler elde etti. Bunlar, yöntemin varsaydığı hipotezi doğrular mahiyettedir, şüphe duyulmasını gerektirecek bir durum yoktur.”³⁰ Dışımızdaki dünyada temas halinde olduğumuz sayısız nesne olmasaydı gerçeklik de olmazdı. Peirce’ün gerçeklikten anladığı şey ötede, hayali bir alemde veya Platon’un idealar alemi gibi bir üst ve asıl bir alemde değil, her an deneyimlediğimiz nesnelere aittir. Düşünceye göre nesneler olmasaydı gerçeklikte de olmazdı, gerçeklik olmayınca da düşünmenin ve muhakeme etmenin önemi kalmazdı.³¹

Peirce, gerçeklik ile gerçekliğin anlamını birbirinden ayırır. Çünkü gerçek orada dışımızdaki dünyada nesne ve olguların varlığı iken, bu nesne ve olguların anlamı kişiden kişiye değişmektedir.³² Bazı insanlara göre güzel olan bir durum bazılarına göre çirkinlik, bazılarına göre faydalı olan, bazılarına göre zararlı olarak telaki edilebilir. Söz gelimi yağmurun yağması kurak bir iklim de yaşayan insanlar için faydalı bir durum iken aynı yağmurun yağması sele neden olan bir başka coğrafyada zararlı ve kötü bir durum olarak değerlendirilir. Oysa tabii gerçeklik yağmurun yağma durumudur. Peirce felsefesinde gerçekliğin bilgisine dair bir sorgulama demek metafizik alana kapı açmak demektir. Gerçekliğin bilgisine dair yürütülecek soruşturmada iki zıt düşüncenin olduğu bir yol ayrımı karşımıza çıkacaktır. Bunlardan biri Rasyonalizm diğeri ise ampirisizm (veya natüralizm) dir. Akılcılara göre metafizik bilgi deneyimin değişkenliğinden etkilenmeyen genel geçer, zaman ve mekân üstü, oluş ve bozuluşa tabi olmayan bir yapıdadır, saf aklın a priori çıkarımlarından meydana gelir. Ampiristler ise kuru, kavramsal akıl yürütmelerle gerçekliğin bilinmeyeceğini, bu sorunun bir olgu sorunu olduğunu ve yalnızca deneyimin onu çözebileceğini söylerler.

Peirce, 1878’de kaleme aldığı ‘How to Make Our Ideas Clear’ (Fikirlerimizi Nasıl Berraklaştırabiliriz?)³³ adlı makalesinde, içerik, hipotez ve kavramlarla ilgili netlik kurallarını

³⁰ Pierce, C.P. 5.384.

³¹ Pierce, C.P. 2.135.

³² Pierce, C.P. 5.384.

³³ Pierce, *EP1*. 124.

formüle ederken ve savunurken: “Hatalar yapsak ve tamamen yanılısak bile kendini dayatacak bir gerçek vardır”³⁴demektedir. Peirce, böylece gerçeğin bizim tasavvurlarımızdan bağımsız olarak varolduğunu bir kez daha teyit etmiş olur. İnsan kolektif inançların tahakümü altındadır ve gerçekliğe dair düşüncelerini bu inançların etkisi doğrultusunda oluşturur. Oysa Pierce, gerçekliğin bizim dünyayı kavrayış biçimimizden bağımsız olarak varolduğunu belirtir. Gerçeklik bizim düşüncemizden bağımsız olarak vardır, fakat anlamlandırma süreci bireyseldir. Peirce şöyle der: “Gerçek, inançları tesis eder ve bu nedenle onun temsili keyfi değildir. Dolayısıyla gerçek kavramı, araştıran herkesin nihai olarak varacağı yerdir. Gerçeklik ile kastettiğimiz şey temsillerimizin kendisidir.”³⁵

Peirce, insanın her an gerçek ile temas etme durumunu insanın kaderi olarak adlandırır. İnsan ne yaparsa yapsın ne düşünürse düşünsün, her an gerçeklikle temas halindedir. Gerçeklikten kaçmanın bir yolu yoktur, gerçekliğe bakış açımızı değiştirecek bir yol yoktur ya da gerçekliği seçme gibi bir lüksümüz yoktur. Gerçekliğe duyduğumuz inanç durumu ruhumuzda mevcuttur. Peirce, deneyimi şöyle izah eder: “Deneyim bir kişiye hayatı boyunca gerçekliğin dayattığı inanç ve biliş durumudur.”³⁶ Devamında düşünürümüz: ‘Deneyim tam olarak nasıl gerçekleşir? sorusunu sorar ve ‘birtakım sürprizlerle gerçekleşir’ diye cevaplandırır. İnsan deneyimin etkileri konusunda yalan söyleyebilir ama kimse bazı şeylerin bilişine dayatıldığı gerçeğinden kaçamaz.³⁷

Peirce deneyimi felsefesinin merkezine alan bir filozoftur. Düşünürün yazıları incelendiğinde deneyimle ilgili binlerce makaleye raslamak mümkündür. Söz gelimi düşünürümüz farklı bir makalesinde deneyimi yeniden şöyle açıklar:

³⁴ Pierce, *EP1*. 125.

³⁵ Pierce, *C.P.* 5.407.

³⁶ Pierce, *C.P.* 5.51.

³⁷ Pierce, *C.P.* 5.407.

Deneyim, genel olarak yaşam akışının bir insanı zorladığı inanç ve bilişin belirlenme durumudur. Bu konuda yalan söylenebilir; ama bazı şeylerin idrake dayatıldığı gerçeğinden de kaçılmaz. Var olduğunu düşünseniz de düşünmeseniz de var olan gerçeklik tüm yalınlığıyla ortadadır. Bir insan öyle veya böyle düşünebilir ama bunun bir önemi yoktur. Gerçeklikle teması kaçınılmazdır ve gerçeklik kendini dayattığı zaman yani insanın gerçeklik ile teması deneyim denen hadiseyi ortaya çıkarır. Gerçeklik kendini insan bilincine zorlar yani bilincimiz gerçekliğin etkisi altındadır. Bazı insanlar benim bu fikrime karşı çıkarak bilinçlerinin kendi seçimleri olduğu fikrini öne sürebilirler. Ancak bu görüşler kendi deneyimleriyle açıkça çelişmektedir.³⁸

Bazı insanlar zorlama unsuruna gözlerini kapatmakta ısrar etseler de onu doğrudan yaşarlar. Bilimsel araştırma yöntemleriyle ilgili temel kabul de incelenecek nesnelerin düşüncelerimizden tamamen bağımsız olarak gerçek oluşlarıdır. Nesneler bizim düşüncelerimizden bağımsız olarak var iseler gerçekliğin bilincimize tahakküm edişi de zihin veya düşüncelerimizden bağımsız olarak gerçekleşir. Peirce, yukarıda öne sürdüğü argümanlar doğrultusunda bilimsel faaliyet yürütenlerin gerçekliğin doğasını araştırırken doğanın kendisi gibi nesnel ve ön yargıdan azade bir tavır takınılmasını ister. Düşünür açısından gerçeklik, araştırma yöntemlerinin üzerinde var olabilecek yegâne zemindir. Bu zeminden hareketle yürütülen bilimsel araştırmalar insanlığın bundan önceki dönemlerine kıyasla en harika zaferleri elde etmişlerdir.³⁹

İnsanoğlu gerçekliği araştırmak için tümevarım ve tüm dengelim gibi akıl yürütme biçimleri geliştirmiştir. Peirce, bu akıl yürütme biçimlerine bir üçüncü akıl yürütme biçimi olarak çıkarım ilkesini ekler. Çıkarım ilkesi, özü itibarıyla tümevarım yoluyla akıl yürütmenin bir alt versiyonudur. Peirce, tümevarımsal akıl yürütme biçimiyle ilgili düşüncelerini şöyle belirtir:

³⁸ Pierce, *C.P.* 2138.

³⁹ Pierce, *C.P.* 5.384

Tümevarımsal akıl yürütme biçiminin en kullanışlı ve en isabetli sonuç elde etmeye matuf bir yöntem olduğunu modern bilim bize gösterdi. Pragmatizm, tümevarım yönteminde kullanılan sembollerin entelektüel anlamlarının araştırılmasında kullanılacak yegâne doktrindir.⁴⁰

Peirce, kendinde şey kavramına karşı çıkar. Metafizik düşüncenin kökeninde yer alan töz, arkhe, öz, ide gibi kavramların yeni bir adlandırması olan kendinde şey kavramı, düşünür nezninde anlamsız bir kavramdır. Biz zamanın herhangi bir diliminde belli birtakım bilgilere sahip durumdayız. Kimi bilgilerimiz doğrudan deneyimle elde edilmiş bilgiler olmakla birlikte kimi bilgilerimiz de tümevarım ya da çıkarım yoluyla mantıksal olarak türetilmiş bilgilerdir. Kendinde şey olarak adlandırılan nesne durumuysa ne doğrudan deneyimle bilebileceğimiz ne de tümevarım yoluyla hakkında çıkarım yapabileceğimiz bir varlık durumudur. Düşünüre göre böyle bir varlık durumu söz konusu olamaz, çünkü gerçeklik kendini deneyimde var eder. Deneyime gelmeyen ve nesnede varolduğu söylenen kendinde şey anlamsız ve boş bir metafizik spikülasyondur. Eğer kendinde şey nesnede mündemiç ise nesne araştırıldığında ortaya çıkması gerekir. Fakat ortada nesneden başka bir şey olmadığı insanlığın ortak deneyimi ile sabittir. Elimizde bir diğer ihtimal kalmaktadır. Kendinde şeyin nesnenin dışında olma ihtimali. Eğer nesnenin dışında ise bunun nesne ile alakası yoktur. Duyu sınırları dışında kalan Leibniz'in monadları gibi metafizik varlıklar durumunda olurlar ki bu da üzerine düşünmüye bile değmeyen metafizik bir spikülasyondur.

Peirce'ün akıl yürütme biçiminde sonsuz tümevarım ve hipotez dizisinde bulunan iki tür biliş vardır: doğru ya da yanlış. Başka bir şekilde söylersek, nesneleri gerçek olan ve nesneleri gerçek olmayan bilişlerdir.

O halde gerçek, er ya da geç bilgi ve akıl yürütmenin sonunda varılacak bir menzil, benim ve sizin kaprislerimizden bağımsız olan şeydir. Gerçeklik kavramının kökü, özünde, sınırları

⁴⁰ Pierce, C.P. 8.209.

olmayan ve daimî bir bilgi artışına muktedir bir topluluk kavramını içermektedir. Böylece gerçek ve gerçek olmayan iki biliş dizisi gelecek bir zamanda topluluğun yeniden ele alıp gerektiğinde doğruladığı, gerektiğinde yanlışlıyarak reddettiği bilgilerden oluşacaktır. Gerçeklik hakkındaki bilgimiz artıkça devam edecek olan sonsuz bir süreçtir.⁴¹

Gerçeklik, hakkında hiçbir soruya kapı açmayacak kadar açık bir durumdur. Gerçekliğin varlığı hakkında sorulan her soruyu açık bir cevap takip eder. Peirce gibi hem bilim felsefesinde hemde dil felsefesinde öncü bir düşünürün varmak istediği hedef gerçeklik hakkındaki bilginin nesnelliği ve tartışmasız doğruluğu ortaya koyabilecek mahiyette olmasıdır.

Bu nedenle benim düşüncem tesadüfen bilimsel bir araştırmayla örtüşse bile gerçek kendi başına dolaysız bir düşünce nesnesi değildir, gerçek düşünceyi etkilemeli, düşünceye yön vermelidir. Yoksa herhangi bir akıl yürütme kuralını izleyerek herhangi bir gerçekliğe ulaşamam.⁴²

Diğer bir akıl yürütme biçiminin öznellikten arınmasının yolunun gerçeklik ile temas etmesine bağlamıştır:

Gerçek, biz ne düşünürsek düşünelim, düşüncemizden bağımsız olarak varolan, onun hakkında ne düşünebileceğimizden de etkilenmeyen şeydir.⁴³ Senin veya benim nasıl düşündüğümüzden bağımsız bir dış gerçeklik olduğu fikri bilim insanları tarafından kabul edilmelidir. Bilim insanları ilk bakışta farklı sonuçlar elde edebilirler ancak her biri kendi yöntemini ve araştırma sürecini mükemmelleştirdikçe elde edilen farklı sonuçlar bir merkezde toplanmaya başladıkça gerçeklik hakkındaki bilgilerin ilerlediği görülür. Tüm bilimsel araştırmalarda farklı zihinlerle karşıt görüşlerle yola çıkılabilir ve elde edilen bulgular tetkik edilerek araştırmada ilerleme sağlanır.⁴⁴

Peirce'ün gerçekliğe ilişkin fikirleri incelendiğinde üç farklı önermesinin olduğu görülmektedir:

⁴¹ Pierce, *C.P.* 8.209.

⁴² Pierce, *C.P.* 5.311.

⁴³ Pierce, *C.P.* 8.209.

⁴⁴ Pierce, *C.P.* 5.311.

1. Gerçeklik, neyin düşünüldüğüne ve temsil edildiğine bağlı değildir.
2. Gerçeklik esasen düşünce ve fikirlerle ilişkilidir.
3. Gerçeklik fikri, araştırmanın nihai sonucudur.

Peirce, birinci önermesinde realist bir tavır takınır. İkinci önermesinde ise gerçekliği yorumlayan öznenin deneyimine sunulan şey olduğunu ileri sürer. Üçüncü önermesinde ise gerçekliğin farklı araştırmacılar tarafından yapılan bilimsel faaliyetlerin sonucunda ortaya çıkan bulgu olduğunu belirtir.

Pierce'ün bilimsel araştırma metodu olarak tarif ettiği metod bilim adamları topluluğu ya da kolektif araştırma topluluğu olarak da tarif edilebilir. Bu topluluk sürekli olarak gerçekliği araştırarak elde ettiği bulguları araştırma merkezlerine gönderecek araştırma merkezleri bulguları bir merkezde toplayacak bu bulgular değerlendirilerek nihai vargı açıklanacaktır.⁴⁵ Pierce araştırmaların yürütüldüğü ortamlarda insan ve toplum faktörünün devre dışı bırakıldığı takdirde sonuçların gerçeği betimlemede isabetli olacağına inanır.⁴⁶

Belirli bir soruyla ilgili görüşümüzün tamamen yerleştiğini varsayalım, böylece soruşturma, ne kadar ileri götürülürse götürülsün, bu noktada bizim için sürpriz olmayacaktır. Bu durumda soru hakkında mükemmel bilgiye ulaştığımız söylenebilir. Bu aşamada bizimle benzer araştırma yapan araştırmacının da bizim gibi mükemmel bir bilgiye ulaşması gerektiği düşünülebilir. Bizim siyah olarak bulduğumuz bir şeyi, o beyaz olarak bulabilir. Eğer araştırma sonuçlarımız birbiriyle karşılaştırılmaz ya da bir üçüncü merkez tarafından tetkik edilmezse, bizim siyah olarak bulduğumuza inandığımızı, bir başka kişi beyaz olarak bulduğuna inanmaya devam edecektir. Oysa araştırma sonuçları karşılaştırılır ve süreklilik ilkesi gereği birbiriyle itibatlandırarak yürütülürse ontolojik bir bilgi ve gerçeklik anlayışı kazanacağız. Süreklilik ilkesini incelemeye geldiğimizde, daha ontolojik bir bilgi ve gerçeklik anlayışı kazanacağız.⁴⁷

⁴⁵ Pierce, *C.P.* 8.12.

⁴⁶ Pierce, *C.P.* 5.405.

⁴⁷ Pierce, *C.P.* 5.384.

Peirce'ün gerçeklik anlayışı temsillerden yani zihinsel fenomenlerden ayrı düşünülemez. Mantık veya göstergebilim Locke'un mentalizmine (ideci dil görüşüne) düşmemenin yegâne yoludur. Çünkü zihinsel ürünlerimizin tamamı göstergelerdir ve biz göstergeler olmadan düşünemeyiz.

Karakterleri onlar hakkındaki düşüncelerimizden tamamen bağımsız olan gerçek şeyler vardır. Bu gerçekler, düzenli yasalara göre duyularımızı etkiler. Duyularımız, nesnelerle ilişkilerimiz kadar farklı olsa da algı yasalarından yararlanarak, şeylerin gerçekten nasıl olduklarını akıl yürüterek tespit edebiliriz. Herhangi bir insan, eğer yeterli deneyime sahipse ve bu konuda yeterince akıl yürütebilirse, gerçeğin tek olduğu sonucuna varır. Burada söz konusu olan yeni kavram, gerçeklik kavramıdır. Burada gerçeklik bir ön kabul durumundadır. Eğer bu hipotez araştırma yönteminin tek dayanağıysa, araştırma yöntemi, hipotezi desteklemek için kullanılmamalıdır.⁴⁸

Pierce yaptığı araştırmalarda şeylerin gerçekliğiyle ilgili aşağıda özelliklere dikkat çeker:

- a) Bireylerin veya insan gruplarının isteklerine veya fikirlerine bağlı değildir;
- b) Yeterli deneyime sahip ve doğru araştırma yapan kişiler arasında fikir birliği sağlanabilecektir.
- c) Aslında, bu fikir birliği belirli bir toplulukla sınırlı değildir, ancak herhangi bir makul aracı içerebilir;
- d) Fikir birliği, dış gerçekliğin duyularımız ve görüşlerimiz üzerindeki etkisinden kaynaklanır.

Peirce'ün gerçekliği irdeleyişi sadece dış dünya ile sınırlı değildir. Peirce düşünceden yani temsillerden bağımsız bir gerçekliğin varolup olmayacağını da sorgular. Gerçeklik sadece zihnimizdeki temsillerle mi sınırlıdır? Bu soru Peirce felsefesi açısından değerlidir. Çünkü tüm düşüncesini deneyim üzerine inşa eden bir filozof ile karşı karşıyayız. Deneyimin oluşması için

⁴⁸ Pierce, C.P. 5.384.

ise gerçekliğin olması şarttır. Pierce: “Nesnel, belirli bir kişinin düşüncelerinden bağımsızdır, ancak genel olarak düşünceden bağımsız değildir. Yani düşünce olmasaydı, görüş olmazdı ve dolayısıyla nihai görüş de olmazdı.”⁴⁹ Peirce deneyimciliğinde algılar belirli yasalara tabidir, eğer algılarda bir yasalılık olmasaydı fikirlerimiz tutarsızlığa düşer olurdu, Pierce açısından insanın dizgili düşünmesi ve bu dizgilere uygun hareket etmesi insan doğasına daha uygun ve insan için daha anlamlıdır.

Bütün bu düşünceler doğru olsun ya da olmasın, en azından her samimi insan tarafından kabul edilmelidir ki, fenomenler bir dereceye kadar düzenlidir. Genel fikirler tarafından biçimlendirilmektedir. Böyle bir yapıları olduklarından dolayı da akıl yürütme yoluyla haklarında tahminde bulunabilmektedir.⁵⁰

Peirce’ün gerçeklikle ilgili düşünme biçimi geçmiş, şimdi ve gelecek olmak üzere zamanın durumlarına yayılabilir genişliktedir. Olasılık durumlarını hem katagorilerin bir unsuru hem de gerçekliğin bir parçası olarak görür. Bu noktada Peirce’ün nominalistlerle ayrıştığı görülür. Sorun, mümkün olanın gerçekliği ile ilgilidir. Nominalistler, olasılığa şüphe ile bakarlar. Onlara göre insan, varsayımlarda bulunurken gelecek hakkında herhangi bir veri sahibi olmadan bunu yapar. Oysa gelecek kapalıdır ve gelecekte bizi neyin beklediği meçhuldür. Nominalistler açısından gelecek, hakkında varsayımda bulunabileceğimiz bir durum değildir. Peirce açısından ise gelecek, içinde olasılıklar barındıran mümkün hadiselerin zahir edeceği bir zaman dilimidir. Gelecek saf bir hipotez durumudur. Oysa nominalistler geleceğe dair kestirimlerde bulunmayı hayal veya kurgu olarak telaki ederler.

Yalnızca bir yasanın ya da tekdüzeliğin etkili olabileceği belirli koşullar olmadıkça, onun gerçekleşmek üzere olduğunun ya da olmayacağının kesin bir yargısı olamaz. Ancak nominalistler, bu yasanın veya tekdüzeliğin gerçek bir varlığa sahip olmadığını, sadece zihinsel bir temsil olduğunu söylüyorlar. Eğer öyleyse ne olmak üzere olan ne de

⁴⁹ Pierce, C.P. 7.336.

⁵⁰ Pierce, C.P. 2.149.

olmayacak olan şu anda herhangi bir gerçekliğe sahip değildir. Bu noktada söyleyebileceğimiz en fazla alternatif durumların olmadığıdır.⁵¹

Peirce, insanın ikili bir dünya algısına sahip olduğunu söyler. Bu dünyalardan biri, bizden ve düşüncelerimizden bağımsız olarak var olan dışımızdaki dünyadır. Diğeri ise her an değismeye mutat(alışık) olan içimizdeki dünyadır. Dışımızdaki dünyada olup bitene müdahale etme veya nesneleri veya olguları değiştirme gücüne muktedir değiliz.⁵² Oysa kendi iç dünyamızı kendi arzu, istek, beklenti, toplumsal kabul doğrultusunda düzenlemeye çalışırız. Peirce: “İç ve dış dünyalar arasındaki temel fark; biz iç nesnelerimizi istediğimiz gibi değiştirebiliyorken, dışımızdaki dünyanın nesnelerini değiştiremiyoruz. Dış dünyadaki nesneler oldukları gibi olmaya devam etmektedirler.”⁵³ Düşünürümüz psikolojinin insan hakkındaki önermelerini dikkate alarak, aslında insanın kendi iç nesnelerini çok daha kolay değiştiremediği, dış dünyanın ise değişmeden sabit kaldığı yönlü genel kanıyla uyuşmadığı görülür. İnsan belki de en zor kendi iç nesnelerini değiştirebilmektedir.

Yine de bu ayrım muazzam olsa da sonuçta yalnızca görecelidir. İç nesneler belirli bir derecede direnç gösterirler ve dış nesneler, akıllıca yönlendirilen yeterli çabayla bir ölçüde değiştirilmeye yatkındırlar.”⁵⁴

Her insan biri algılar ya da duyumlar dünyası yani dışımızdaki gerçek dünyada bir diğeri ise içimizdeki hayal dünyasında yaşar. Peirce’ün irdelemek istediği nokta, bu iki dünya arasında deneyimin yerinin neresi olduğudur. Dışımızdaki dünyanın gerçekliği ile içimizdeki dünyanın gerçekliğinin aynı anda var olduğu bir durumda deneyim nasıl gerçekleşir? Sorusuna Peirce şöyle cevap verir: “Bir dizi sürprizle gerçekleşir. Ayrıntılara girmeye gerek yok. Bir gemi, denizde düzgün bir seyir halindeyken navigatörün bozulması sonucu olağan rotasından

⁵¹ Peirce, C.P. 6.367-368.

⁵² Peirce, C.P. 6.368.

⁵³ Peirce, C.P. 5.45.

⁵⁴ Peirce, C.P. 5.45.

ayrılarak aniden bir kayaya çarpar.”⁵⁵ Böylece deneyim meydana gelmiş olur. Peirce’den sonra yaşamış ve Peirce ekolüne mensup bir düşünür olan Thomas Samuel Kuhn (1922-1996), ‘Bilimsel Devrimlerin Yapısı’⁵⁶ adlı kitabında bilimsel devrimlerin olağan tekrarlar değil ani bir paradigma kayması ya da ani bir paradigmatik sıçrama ile gerçekleştiğini belirtir. Peirce bilimde sarf edilecek gayretin ve düzenli yoğun çalışmanın hakkını inkâr etmez. Bilimsel faaliyetler yoğun ve ısrarlı çabaların hâkim olduğu faaliyetlerdir.

Bununla birlikte, keşiflerin çoğu, deneylerin sonucu olmuştur. Hiç kimse, ilginç bir sonucun ortaya çıkacağını düşünmeden deney yapmaz; çünkü deneyler gelişigüzel ve amaçsızca yapılacak kadar ucuz bir faaliyet değildir. Büyük bir fiziksel ve ruhsal enerjiye mal olur. Sonucu önceden tahmin edilen bir deneyden hiçbirşey öğrenilemez. Deneyim, bizim şaşıracak öğrendiklerimizdir.⁵⁷

⁵⁵ Peirce, C.P. 5.51.

⁵⁶ G. Thomas, S. Kuhn ‘Geleneksel bilim yorumunun tarihsel temelleri olmadığını savunan Kuhn, bilimsel ilerlemenin ihtilalci yapısını vurgulayan, bilimsel devrimin belli bir teorik yapının terk edilerek, yerine yeni bir yapının yerleştirilmesinden oluştuğunu bilimsel ilerlemede bilim üreten bilimsel topluluğun sosyolojik özelliklerinin önemli bir rol oynadığını savunan yeni bir görüş ortaya atmıştır. O söz konusu bilim ve bilimsel ilerleme görüşünü, bilimin ilerleme tarzı konulu tablosunda açıklamıştır. Bu tablo, bilim öncesi dönem, olağan bilim, bunalımlar, devrim, yeni olağan bilim, yeni bunalımlar gibi temel öğelerden oluşur. Buna göre, her bilim dalı, kendi tarihinde, bir bilim öncesi dönem yaşar. Sonra bilim insanlarından birinin teorisi kendisini kabul ettirir. Kuhn, işte bu teori, yöntem ya da varsayıma paradigma adını verir. Paradigmaya bağlı olarak çalışanlar, Kuhn’un olağan bilim dediği şeyi icra ederler. Ona göre, olağan bilim döneminde, paradigma tarafından çözülemeyen anomaliler, problemler ortaya çıkar ve bilim bir bunalım dönemi içine girer. Bu bunalım dönemi içinde, genç bir bilim insanı, ortaya yeni bir teori, daha doğrusu bir paradigma atarak bilimsel devrimi başlatır. Onun ortaya koyduğu yeni bir paradigma, Kuhn’a göre, eski paradigmadan çok farklı ve eski paradigmayla karşılaştırılmaz bir paradigmatır. Bu bakış açısından iki paradigma arasında bir tür farklılığı söz konusudur. Yine, farklı türden paradigmlar, farklı sorulara meşru sayarlar. Kuhn, bu bağlamda, rakip paradigmaları savunanların, farklı dünyalarda yaşadıkları gibi bir duyguya kapıldıklarını söyler. Kuhn, bilim insanlarının bağlılıklarının bir paradigmadan, ondan farklı olan alternatif bir paradigma lehinde değişmesini, din değiştirmeye benzetmiştir. Zira bir paradigmanın diğeri karşısında üstünlüğünü kanıtlayacak ve böylelikle rasyonel bilim insanını değiştirmeye zorlayacak salt mantıksal bir kanıt yoktur. Kanıtın bulunmamasının nedeni, bir bilim insanının, bir bilimsel teorisinin değeriyle ilgili yargısının çok çeşitli faktörleri içermesidir. Bu faktörler ise, etkili toplumsal ihtiyaçlar, belirli türden problemleri çözebilme yeteneği, basitlik gibi özelliklerdir. Bir paradigmanın mevcut diğer paradigma karşısında üstünlüğünü gösterecek mantıksal bir kanıtın bulunmamasının ikinci nedeni, rakip paradigmların savunucularının farklı standart metafizik ilke ve kabullere bağlı olmalarıdır. Rakip paradigmların adamları, dünyayı farklı şekillerde görürler, dünyayı farklı dillerde tanımlarlar. Kuhn, bilimsel bir teorisinin yada paradigmanın diğerinden daha iyi olduğunu söylememize imkan sağlayacak nesnel ölçütün bulunmadığını, rakip paradigmlar arasında yapılan bir tercihin, birbirlerine karşıt yaşam tarzları arasındaki bir tercih olduğunu, ilgili bilim topluluğunun rızasından daha yüksek bir ölçütün bulunmadığını söyleyen göreci bakış açısına, bilimin gerçekliğin özünü ifade ettiği, birbiri ardı sıra gelen paradigmlar tarafından dünyaya atfedilen mahiyet ve niteliklerin, gerçekte dünyada var olan şeylere karşılık geldiği düşüncesini reddetme eğilimine karşı, bilimde ilerleme olduğunu, bilimdeki bu gelişmenin ani sıçrama ve atılmalarla gerçekleştiğini savunur. İlerlemenin ölçütü ise, tercih edilen paradigmanın problem çözme yeteneğidir.” Ahmet Cevizci, *Büyük Felsefe Sözlüğü*, Say Yay., İstanbul, 2017, ss. 1177-1178.

⁵⁷ Pierce, C.P. 5.51.

Deneyim, zaten sahip olduğumuz bilgiyle bağlantılıdır ve onunla özümsemiş bir durumdadır önceki bilgi ile ilişki kurmuş bir deneyim kendi teorik yapısını ve yorumunu meydana getirir. Yorum deneyimle bağlantılıdır ve deneyim bir öğrenmedir. Peirce’ün değerlendirmelerine göre etki ve tepki ikiliğini meydana getiren doğrudan deneyimin kendi özsel yapısıdır. Çünkü bir deneyim meydana gelirken önceki yapıyı bozar yani kendine yer açmak için önceki deneyimleri kendi varlığı ile uyumlu kılmak zorunda bırakır. Peirce burada şu hususa dikkat çeker: “Tüm algısal deneyimlerimiz istedik deneyimler değildir”.⁵⁸ Sözelimi, bir kimse sokakta yürürken yukarıdan başına birşeyin düşmesi ve kafasının yaralanması bir öğrenme biçimidir ve algısal bir deneyimdir. Fakat istenerek yani istedik bir öğrenme değildir. Algısal deneyimler bizim kontrolümüz altında değildir ve gerçekleşmeleri öngörülemez bir mahiyettedir. Bir insan ne zaman hastalanacağı ve cerrahi bir operasyona tabi tutulacağını bilemez ama bu bir algısal deneyimdir. Biz zorunlu algısal deneyimler sayesinde dışımızdaki dünyanın deverenı hakkında malumat sahibi oluruz.⁵⁹ Peirce konuyla ilgili olarak şöyle demektedir: “Şaşkınlık fenomeni, tüm algılarda saptanabilen bir bilinç kipine, yani aynı anda hem benlik hem de benlik olmayanın çifte bilincine yaptığı vurgu nedeniyle oldukça öğreticidir.”⁶⁰

1.2. PEIRCE’ÜN FENOMENOLOJİSİ (FANEROSKOPİSİ)

Felsefe tarihindeki ilk serencamını Platon’da bulduğumuz fenomen kavramı, idealar dünyasının tam karşıtı olan duyuşal dünyaya karşılık gelir. Platon’a göre: “Genel-geçer, değişmez, zaman ve mekân dışı, oluş ve bozuluşa tabi olmayan, akıl ile bilinebilen, duyu dünyasına kapalı olan idealar alemi vardır. Bu alemin karşısında ise fenomenler dünyası yer almaktadır. Fenomenler dünyası, aldatıcı, değişken, oluş ve bozuluşa tabi, zaman ve mekanla

⁵⁸ Pierce, C.P. 5.52.

⁵⁹ Pierce, C.P. 5.52.

⁶⁰ Pierce, C.P. 5.51.

sınırlı, nesneler dünyası yani duyu dünyasıdır. Bu dünyada hakikat (episteme) değil, sanı(doxa) hakimdir.”⁶¹

Kant, fenomen kavramını, ‘Arı Usun Eleştirisi’ kitabının ‘Aşkınsal Yargı Yetisi Öretisi’⁶², kısmının B295 ve A236 numara ile başlayan satırlardan itibaren ele alır. Kant felsefesindeki anlamsal içerimi bakımından fenomen: “insanın bilme yetisinin sınırları içerisinde ve mümkün deneyimin konusu olabilen şey,”⁶³ bir başka tanımda ise “duyularla algılanan şey”⁶⁴ olarak telakki edilir. Kant’a göre, görünün iki salt formu vardır: zaman ve mekân. Duyularla alınan izlenimler, görünün formları olan zaman ve mekân içinde anlam kazanarak sezgi haline dönüşür; anlama yetisi de sezgileri birleştirmek ya da ayrıştırmak suretiyle bir sentezde bulunarak hüküm verir ve böylece bilgi ortaya çıkar. Kant, ‘Arı Usun Eleştirisi’ adlı eserine şu meşhur cümle ile başlar: “Tüm bilgimizin deneyim ile başladığı konusunda hiçbir kuşku olamaz.”⁶⁵

Kant’a göre insan bilgisi, biri ampirik diğeri de a priori veya duyu ve akıl gibi iki ayrı kaynağa sahiptir. Ham duyu verileri görünün formlarından geçerek yapı ve düzen kazanırlar. İşte insan bilgisinin sınırı olan fenomenin bilgisi budur. Duyu verilerinin görü formlarından geçerek zihin tarafından inşa edilmesi veya kurulması. Kant’a göre “düşüncenin dışında kalan, hiçbir bilgi türüne konu olmayan ne duyusal ne de entelektüel sezgi tarafından bilinebilen, duyularla kavranıldığı takdirde, numen olmaktan çıkıp fenomen haline gelecek olan temel, töz”⁶⁶ olarak tanımlanabilecek numen asla bilinemez. Kant, numeni “fenomene karşıt bir biçimde, gerçekliğin kendisi için kullanmıştır. Buna göre numen, (empirik) tecrübi ve rasyonel bir bilginin konusu olmayan, deneyimi aşan, deneyime aşkın olan, varoluşu teorik olarak

⁶¹ Guthrie, W.K.C. *Yunan Felsefe Tarihi, Platon’un Hayatı ve Diyalogları*, 4. Cilt, Çev. Ahmet Ergenç, Kabalcı Yay., İstanbul, 2021, s. 487-489.

⁶² Kant, Immanuel, *Arı Usun Eleştirisi*, Çev. Aziz Yardımlı, İdea Yay., İstanbul, 1993, s.154.

⁶³ Cevizci, Ahmet, *Felsefe Ansiklopedisi*, 6. Cilt, Babil Yay., Ankara, 2009, s.352.

⁶⁴ Bolay, Süleyman Hayri, *Felsefi Terimler ve Doktrinler Sözlüğü*, Akçağ Yay., 6. Baskı, Ankara, 1996, s.165.

⁶⁵ Kant, Immanuel, B1, s.37.

⁶⁶ Cevizci, Ahmet, *Büyük felsefe Sözlüğü*, s.1412.

problemlili olmakla birlikte, pratik akıl tarafından varsayılan nesne veya güç anlamında kullanılmaktadır.”⁶⁷ Kant’a göre biz kendinde şeyi asla bilemeyiz çünkü kendinde şey (numen) insanın bilme yetisinin dışındadır:

Şimdi yadsınmayacak denli açıktır ki arı anlık- kavramları hiçbir zaman aşkınsal olarak değil ama her zaman ancak görgül olarak kullanılabilirler ve arı anlağın ilkeleri yalnızca olanaklı bir deneyimin evrensel koşulları ile bağıntı içinde duyuların nesneleri ile ilişkili olabilirler, hiçbir zaman genel olarak şeylere değil (onları sezme yolumuza değil)⁶⁸

Peirce, Kant’ın *Arı Usun Eleştirisi* adlı eserini daha on altı yaşındayken (1855)’de okumaya başlar.⁶⁹ 1885 yılında “Kategorilerin Yeni Listesi’nin Fenomonolojik Üç Ara Kategorisi”⁷⁰ üzerine yazılar kaleme alır. 1902 yılına gelindiğinde Peirce, fenomenolojiyi de içine alan bilimler sınıflandırmasını yayınlar. Peirce, fenomenoloji adlı yeni bir bilim anlayışı geliştirdiğine inanır. Bu keşfedilen bilim anlayışının kendine özgü kavram ve terimlerini ortaya koymaya çalışır. Ancak Edmund Husserl 1901 yılında, Peirce’den elini daha hızlı tutarak iki cilt halinde *Mantık Araştırmaları (Logische Untersuchungen)* veya *‘The Logical Investigations’* adlı eserini yayınlar. 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında biri Amerika’da diğeri ise Kıta Avrupasında iki büyük filozof birbirinden habersiz benzer teoriler geliştirmişlerdir. Peirce ve Husserl’in birbirinden habersiz olarak geliştirdikleri fenomenoloji teorisi, kendi yaşadıkları zaman diliminden günümüze kadar etkisi giderek artan ve büyük felsefî dönüşümlere kapı aralayan bir perspektif olmuştur. Martin Heidegger, Jean Paul Sartre, Maurice Merleau-Ponty, Jaques Derrida, Emmanuel Levinas, Michel Henry, Jean-Lucmarion gibi çok önemli düşünürler fenomenolojik anlayışla felsefeler ortaya koymuşlardır. Peirce, ülkemizde çok tanınan bir

⁶⁷ Cevizci, Ahmet, *Büyük Felsefe Sözlüğü*, s.1413.

⁶⁸ Kant, Immanuel, B303, s.158.

⁶⁹ Fontrodona, Juan, *Pragmatism and Management Inquiry: Insights from the Thought of Charles S. Peirce*, Quorum Books Westport, Connecticut, London, 2002, s. 17.

⁷⁰ Peirce, W5, s. 235-247.

filozof olmadığından, felsefesi üzerine yapılan çalışmalar da sınırlıdır. Fenomenoloji denilince akla Husserl gelmektedir.

Peirce, erken dönem yazılarında fenomenoloji kavramını kullanıyorken, 1904 yılından sonra fenomen yerine faneron, fenomenoloji kavramı yerine de faneroskopi kavramını kullanır. Peirce'ü böylesi bir değişikliğe yönelten etmen Edmund Husserl'in fenomenoloji adıyla Avrupa'da ses getiren bir bilim geliştirdiğinden haberdar olmasıdır. Peirce, hem kendi özgünlüğünü ve büyüklüğünü koruyabilmek için, hem de Husserl'in izinde giden basit bir takipçi durumuna düşmemek için kavramın ismini değiştirmeyi uygun görür. Peirce, fenomenoloji üzerine 1885 yılında yazmaya başlar ve 1914 yılındaki ölümüne kadar yazmayı sürdürür. Peirce'ün külliyatı incelendiğinde görülecektir ki fenomenoloji hakkında yazılmış yüze yakın irili ufaklı makale mevcuttur. Fakat bu makaleler, kısmen tekrar olsa da büyük çoğunluğu birbirini tamamlayan ve fikri mimarinin kurulmasını sağlayan yazılardır.⁷¹

Pierce, faneronu şöyle izah eder: “Phaneron (Faneron) kelimesini, bir bilincin toplam içeriğini (çünkü herhangi biri esas olarak, bir başkadır), bilişsel değeri ne olursa olsun, bir şekilde aklımızda olan her şeyin toplamını belirtmek için özel bir ad olarak kullanmayı öneriyorum.”⁷² Peirce, bunun gayet muğlak bir tanım olduğunu bilir ve şöyle der: “Bu oldukça belirsiz, bilerek öyle bırakıyorum. Yalnızca, referansı anlık bir bilinç durumuyla sınırlamadığımı belirteceğim.”⁷³ Peirce, diğer birçok filozof gibi, eskimiş, farklı çağrışımlara kapı aralamış, birçok bilim alanında izler bırakmış çok anlamlı bir kelimeyi kullanmaktansa kendi geliştirdiği orijinal bir ifadeyi kullanmayı tercih eder.⁷⁴ Peirce bu durumu şöyle ifade eder: “Okuyucu muhtemelen neden halihazırda kullanımda olan bir ifadeyle yetinmediğimi

⁷¹ Short, T.L., s. 63-66.

⁷² Peirce, C.P. 1.803.

⁷³ Peirce, C.P. 1.757.

⁷⁴ Peirce, C.P. 5.473.

merak edecektir. Bunun nedeni, yeni kelimeyle herhangi bir bitişik çağrışımın olmaması, onu yeni basılmış bir para gibi parlatacak ve ona geçmişin yükünü yüklemeyecektir.”⁷⁵

Peirce’e göre faneronlar hakkında düşünmeye başlarken ilk önce ayrıştırılamaz öğelerin biçimlerini düşünmeliyiz. Ayrıştırılamaz öge ifadesi kulağa çok klişe gibi geliyor olsa da görünüş, faneron’un bir bileşeni olan tek varlıktır. Bu nedenle faneron ile görünüş, önemli, temel, göreceli veya başka türden parçalar olsun, mantıksal analiz yoluyla birbirinden ayrılamaz.⁷⁶ Faneron üzerine düşünürken: “Hangi türlerin mümkün olduğunu değil, hangi biçimlerin mümkün olduğunu düşünmeliyiz.”⁷⁷ Her türden araştırmada, en önemli bölünmelerin maddenin niteliklerine göre değil, biçime göre bölünmeler olduğu evrensel olarak kabul edilmektedir.⁷⁸ Bu, zorunlu olarak biçim ve madde arasındaki ayrım fikrinden kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte, ayrıştırılamaz öğeler arasında herhangi bir biçim ayrımının mümkün olup olmadığı konusunda bir şüphe ortaya çıkabilir. Ancak, tek bir gerçek örnek bulunur bulunmaz, bir olasılık kanıtlandığından iddiamız ispatlanmış olur.⁷⁹ Pierce’e göre faneron’un belirli formlarının öğelerinde, diğerlerini bulmaktan daha emin bir şekilde bulmayı beklememizi garanti eden başka hususlar da vardır. Bu nedenle, faneron tamamen zihinsel olarak birleştirilmemiş öğelerden oluşmadıysa, bu durumda bir faneron hakkında hiçbir fikrimiz olmayacaktı.⁸⁰

Peirce, geliştirmiş olduğu faneron kavramını şöyle tanımlar:

Faneroskopi [veya fenomenoloji], faneron’un betimlenişidir ve faneron ile, herhangi bir gerçek nesneye tekabül edip etmediğine pek de bakmaksızın, herhangi bir yolla ya da herhangi bir anlamda zihinde var olan şeylerin genel toplamını kast ediyorum. Zihinde ne zaman var olan, ya da kimin zihninde varolan diye soracak olursanız bu soruları yanıtsız

⁷⁵ Peirce, C.P.1.559.

⁷⁶ Peirce, *EP*, s.149.

⁷⁷ Peirce, *PW*, s.83.

⁷⁸ Peirce, *PW*, s.255.

⁷⁹ Peirce, *PW*, s. 89.

⁸⁰ Peirce, C.P. 2.173.

bıraktığım yanıtını veririm. Zira faneron'un zihnimde bulmuş olduğum niteliklerinin tüm zamanlarda ve bütün zihinlerde var olduğundan asla kuşku duymamışımdır. Geliştirmiş olduğum bu faneroskopi ilmi, olabildiğince faneronun biçimsel unsurlarıyla ilgilidir.⁸¹

Peirce gibi deneyi önceleyen bir filozof için *bütün zihinlerde* ve *bütün zamanlarda* ifadesi, tecrübenin dışında ve asla tecrübeye konu olmayacak metafizik bir çıkarım veya metafizik bir kabul olduğundan yadırganabilir. Peirce, Kant'ta bilginin duyu verileri ile sınırlandığı fenomen kavramının Hegel felsefesinde zemin kaymasına uğradığına inanır. Düşünür, fenomenoloji kavramını yazılarında ilk defa Hegel'e atıfla kullanır. Peirce, Hegel'in *Tinin Fenomenolojisi* adlı başyapıtını inceledikten sonra şöyle bir yorum yapar: "Hegel'in kategorileri'nin kusurlu bir şekilde temsil ettiği başka bir unsurlar dizisinin var olduğunu biliyorum. Fakat, onlara ilişkin tatmin edici bir açıklama getirebilmiş değilim."⁸²

John Locke, 'İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme' adlı eserinin 'Doğuştan Kavramlar Üzerine' adlı bölümünde ide kavramının tanımını ve kullanım amacını açıklar:

Bir insanın düşünmesi sırasında anlığın nesnesi olarak ortaya çıkan her şeyin yerini tutacak en iyi terim bu olduğu için onu düşlem, kavram, tür, ya da düşünme sırasında, zihin, üzerinde kullandığı her şey ne anlama geliyorsa, onları anlamak için kullandım; böylece onu çok sık kullanmaktan kaçınmadım.⁸³

Bir diğer ampirist filozof olan David Hume ise, *İnsan Doğası Üzerine Bir İncelene* adlı eserinde ide veya tasarım kavramını şöyle tanımlar:

Zihnimize büyük bir güç ve şiddetle giren algılara izlenim diyebiliriz, ben bu adlandırmadan, ilk ortaya çıkışlarını ruhta gerçekleştirdikleri için tüm duyum, tutku ve duygularımızı

⁸¹ Peirce, P.W. s.74.

⁸² Peirce, P.W. s.74

⁸³ Locke, John, *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, çev. Vehbi Hacıkadıroğlu, Kabalcı Yay., 2. Baskı, İstanbul, 2004, ss.71.

anlıyorum. Tasarım/düşünce ile ise bunların düşünme ve akıl yürütmedeki soluk imgelerini kastediyorum.⁸⁴

Peirce, faneron sözcüğünü öncüleri olan İngiliz ampirist filozofların kullandığı ide kavramı yerine kullandığını ancak kendi kullanımının daha geniş ve kapsamlı olduğunu belirtir:

İngiliz filozoflar, *idea* sözcüğünü, genellikle benim faneron sözcüğüne vermiş olduğum anlama yakın bir anlam içinde kullanmışlardır. Fakat onlar sözcüğün anlamını benim görüşümü (şayet bu görüş olarak adlandırılabilir ise) içermeyecek kadar fazla miktarda kısıtladıkları gibi sözcüğe psikolojik bir de yan anlam da yüklemişlerdir ki ben bunu yapmama konusunda dikkatliyim. Söz konusu faneronu betimledikleri esnada, bunun ya da şunun gibi ‘bir görüş yoktur’ deme alışkanlığına sahip olmaları gerçeği, kullandıkları terimi benim açımdan uygunsuz kılmaktadır.⁸⁵

Peirce’e göre faneronlar kadar açık başka bir şey yoktur. Bunu her insan aracısız olarak ve kolaylıkla tecrübe edebilir.

Gözleme faneronlar kadar doğrudan açık olan hiçbir şey yoktur ve herkes için bilindik olanlar (ya da bilindik benzeri olanlar) dışında herhangi bir fanerona göndermede bulunma gereği duymayacağım için, her okuyucu, faneronlar konusunda söyleyeceklerimin doğruluğunu kendisi kontrol edebilir. Aslında, gözlemlerimi ve deneylerimi kendisi için fiilen tekrar etmesi gerekir. Aksi takdirde, söylemek istediğimi aktarmada, doğuştan kör bir adama renkli süslemenin etkilerinden söz ederken düşeceğim zorluktan daha zor bir durumda kalırım.⁸⁶

Peirce’e göre faneroskopi, faneronların doğrudan gözlenmesi ve gözlemlerin genellemeye tabi tutulmasına dayalı bir çalışmadır.”⁸⁷

Faneroskopi, çok geniş faneron sınıflarını işaret eder, her bir faneron sınıfının niteliklerini betimler, ayrıştırılamayacak biçimde birbirine karışmış bu niteliklerin karakterlerinin birbirinden oldukça farklı olduklarını gösterir ve sonra, tereddüde yer bırakmayacak bir

⁸⁴ Hume David, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, Çev. Ergün Baylan, Bilgesu Yay., Ankara, 2009, s.17. ve Hume, David, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, Çev. Aziz Yardımlı, İdea Yay., İstanbul, 2016, s.21.

⁸⁵ Peirce, P.W. s.75.

⁸⁶ Peirce, P.W. s.76.

⁸⁷ Peirce, P.W. s.76.

biçimde, belli bir kısa listenin var olan faneronların en geniş kategorilerinin hepsini içerdiğini ispatlar ve son olarak, bu kategorilerin ana alt bölümlerini sayıp dökme zahmetli ve zor işine doğru ilerler.⁸⁸

Peirce'e göre faneroskopi incelediği faneronların bir gerçekliğe ne ölçüde tekabül ettiği sorusuyla hiçbir şekilde ilgilenmez. Faneroskopi, kendi kategorileri ile fizyolojik olgular (beyinsel ya da başka türlü) arasında herhangi bir ilişkiye dair herhangi bir spekülasyondan büsbütün sakınır. Varsayımsal açıklamalar yapmadığı gibi onların her türünden de kararlılıkla geri durur. Faneroskopi, doğrudan görünümüleri dikkatlice irdeler, en geniş muhtemel genelleme ile ufacık bir doğruluğu birleştirmeye çabalar. Peirce'e göre dikkate değmez şeylerin gerçek ya da hayal ürünü şeyler olduklarını varsayma ve kendini görünümünün tek amaçlı bir gözlemiyle sınırlı tutma konusunda herhangi bir gelenek, otorite ya da gerekçe öğrencinin çabasında etkili olmamalıdır. Okuyucu, kendi tarafında durarak, yazarın kendisi için yaptığı gözlemleri aynen tekrarlamalı ve yazarın görünümlere ilişkin açıklamasının doğru olup olmadığına kendi gözlemleri temelinde karar vermelidir.⁸⁹

1.3. KATEGORİLER

Peirce göre, varlığın üç modu/kipi vardır. Bunları, herhangi bir biçimde zihinden önce, herhangi bir zamanda varlığın unsurları içinde doğrudan gözleyebiliriz. Bunlar, olumlu niteliksel olasılığın varlığı, gerçek olgunun varlığı ve gelecekte olguları yönetecek yasanın varlığıdır.⁹⁰ Bunlara karşılık gelen kategoriler ise Birincilik, İkincilik ve Üçüncülüktür. Peirce'e göre biz işe gerçekliği irdelemeye başlayalım ve bunun neden ibaret olduğunu anlamaya çalışalım. Bir hadisenin gerçekliğinin nerede yattığını soracak olursak, orada ve o zamanda vuku buluşunda yattığını söyleyebiliriz.⁹¹ Söz konusu hadisenin gerçekliği, varolanlar evreniyle ilişkisinde yatar gözükmektedir. Bir mahkeme, bir kimseye yönelik mahkeme kararları ve

⁸⁸ Peirce, P.W. S.76.

⁸⁹ Peirce, *Ep2*, 362.

⁹⁰ Peirce, P.W. s.84.

⁹¹ Peirce, P.W.s.85.

hükümleri yayımlayabilir ve kişi mahkeme kararlarını kaale almayabilir. Fakat güvenlik güçlerinin ellerini omzunda hissettiğimde, gerçeklik hissine sahip olmaya başlar. Gerçeklik acımasız bir şeydir, hiçbir mantık barındırmaz. Omzunuzu bir kapıya dayadığınızı, arkasındaki görünmez, sessiz ve bilinmez bir dirence karşı onu açmaya çalıştığınızı düşünün. Çaba ve direnç şeklinde iki yönlü bir bilince sahip olursunuz. Bu sizi saf gerçeklik hissine yaklaştırır. Burada, bir şeyin var olma kipi, ikinci şeyin nasıl olduğunda yatar. Buna İkincilik denebilir.⁹²

Birincilik, başka bir şeyi zerre kadar umursamaksızın öznesinin olumlu şekilde var oluşunda yatar. Bu sadece bir olasılık olabilir.⁹³ Zira birtakım şeyler başka şeylere göre hareket etmedikçe o birtakım şeylerin var olduklarını söylemenin herhangi bir manası olmaz; fakat o birtakım şeyler, başka şeylerle ilişkiye girebilecek türden iseler onların varlığından söz etmek anlamlıdır.⁹⁴

Kırmızı olma varlık kipi, evrende henüz herhangi bir şey kırmızı olmadan önce bile olumlu bir niteliksel olasılıktır. Ve kırmızılığın kendisi, bir kırmızı nesnede somutluk kazandıktan sonra bile, olumlu ve nevi şahsına münhasır bir şeydir. Birincilik adını verdiğimiz şey budur. Birinciliği, doğal olarak dış nesnelere atfederiz; yani, o nesnelerin kendi başlarına şimdiye kadar somutluk kazanmış ya da kazanmamış, bir gün somutluk kazanacak ya da kazanmayacak *yetilere* sahip olduklarını varsayabiliriz. Fakat somutluk kazanmadıkça bu olasılıkları bilemeyiz.⁹⁵

Peirce'e göre Üçüncülük kategorisi, insanın gelecek tasavvurudur. Bu kategoriye baktığımızda, insanın anlık tahminleri ve geleceğe matuf davranışları dikkati çeker. Peirce, insanın bir tür öngöründe bulunmadan hayatının beş dakikasının bile geçmeyeceğini söyler.⁹⁶ İnsan yaşamında bu öngörülerin çoğu doğru çıkar ve hadisenin zuhuru ile bütünleşir. Böylece tahmin ve hemen ardından meydana gelen vaka, bize alışkanlığı verir. Bununla birlikte bir

⁹² Peirce, P.W. s.86.

⁹³ Peirce, P.W. s.86.

⁹⁴ Peirce, P.W. s.79.

⁹⁵ Peirce, P.W. s.80.

⁹⁶ Peirce, P.W. s.80.

öngörü esasen genel bir doğaya sahiptir ve hiçbir zaman tümüyle gerçeklik kazanamaz.⁹⁷ Bir öngörünün gerçeklik kazanma yönünde kararlı bir eğilime sahip olduğunu söylemek, müstakbel hadiselerin bir dereceye kadar gerçekten bir yasa tarafından yönetildiklerini söylemektir.⁹⁸ Eğer bir çift zar, beş atışta da altı gelirse bu salt bir tekdüzeliktir. Zarlar bin kez atıldığında da tesadüfen altı gelebilir. Fakat bu, onların bir sonraki seferde yine altı geleceklerine dair bir öngörüü zerre kadar güçlendirmeyecektir. Eğer öngörünün gerçeklik kazanma eğilimi varsa, gelecek hadiselerin genel bir kurala uyma eğilimine sahip olması gerekir. Adcılar, “bu genel kural, ‘sırf’ bir ya da birkaç sözcükten ibaret’ dediklerinde, bizde onlara deriz ki ‘genel olan bir şeyin genel bir ikaz doğasına sahip olduğu açıktır; fakat mesele, gelecek hadiselerin ona uyup uymayacağıdır.”⁹⁹ Şayet gelecek hadiseler ona uyum sağlayacak olursa ‘sırf’ sözcüğünüz yersiz olacaktır. Gelecek hadiselerin uyum sağlama eğiliminde oldukları bir kural, önemli bir şeydir, o hadiselerin meydana gelişindeki önemli bir unsurdur. Bu varlık kipi, İkinciliğin gelecek hadiselerinin belirli bir genel karakterde şekilleneceği gerçeğinde yatan varlık kipidir. Bunu da Peirce, Üçüncülük olarak adlandırır.¹⁰⁰

Peirce’e göre birinci kategori kırmızı, acı, bıktırıcı, zor, yürek parçalayıcı, asil gibi fonemonların niteliklerini içerir ve kuşkusuz bizim tümüyle bilmediğimiz birçok nitelik türü vardır.¹⁰¹ Felsefeye yeni başlamış olanlar bunların şeylerin nitelikleri olmadıklarını ve dünyada bulunmadıklarını, sadece insani duyumsamalardan ibaret oldukları itirazında bulunabilirler. Elbette bu gibi nitelikleri bizi donatan duyular, onları açığa vurmaya adapte oldukları zaman bilmekteyiz ve kuşkusuz, bizi biz yapmış olan evrimsel sürecin uzmanlaştırıcı etkisi, bir zamanlar bulanık bir şekilde hissedilen duyularımızın ve duyumsamalarımızın daha büyük kısmını kurutmak ve kalan kısmını parlak, açık ve ayırık kılmak olmuştur. Fakat, duy-

⁹⁷ Peirce, P.W. s.73.

⁹⁸ Peirce, P.W.s.88.

⁹⁹ Peirce, P.W.s.81.

¹⁰⁰ Peirce, P.W.s.84.

¹⁰¹ Peirce, P.W.s.83.

niteliklerini yaratanın duyular mı? Yoksa duyuların adapte olduğu şeyin duyu-nitelikleri mi? olduğunu söylerken acele etmemiz gerekmiyor. Nerede bir fenomen varsa orada bir niteliğin olduğunu söylemek yeterlidir.¹⁰²

Öyle ki fenomenlerde başka da hiçbir şey var değildir. Nitelikler birbirlerine karışırlar. Mükemmel kimliklere değil, sadece benzerliğe ya da kısmi kimliklere sahiptirler. Renkler ve müziksel sesler gibi bazıları, iyi anlaşılan sistemler oluştururlar. Muhtemelen, şayet onlara ilişkin deneyimimiz böylesine bölük pörçük olmasa, aralarında hiçbir surette keskin sınırlar olmazdı. Bununla birlikte, her biri, diğerlerinin yardımı olmaksızın kendi başına olduğu gibidir. Bunlar tek fakat kısmi belirlenimlerdir.¹⁰³

Peirce'e göre fenomenlerin unsurlarının ikinci kategorisi gerçek olguları içerir. Nitelikler, genel oldukları ölçüde, bir anlamda muğlak ve gizlidir. Fakat bir ortaya çıkış mükemmel bir biçimde tikeldir. Burada ve şimdi meydana gelir. Sabit bir olgu, daha az miktarda katıksız bir tikeldir; bununla birlikte gerçek olduğu ölçüde, onun devamlılığı ve genelliği, sadece onun her bir tikel anda orada oluşunda yatar. Nitelikler, olgularla ilgilidirler fakat olguları oluşturmazlar. Olgular ayrıca maddesel töz olan öznelerle ilgilidir.¹⁰⁴ Nitelikleri gördüğümüz gibi onları göremeyiz, yani onları duyunun bizzat potansiyeli ve özünde değildirler. Fakat olguların istencimize direndiğini hissederiz. Bu yüzden olgular vahşi olarak adlandırılırlar. Şimdi salt nitelikler direnç göstermez. Direnç gösteren maddedir. Gerçek duyumsamada bile bir reaksiyon vardır. Şimdi maddi gerçekliği olmayan salt nitelikler gerçek bir şekilde tepki veremezler.¹⁰⁵

Dolayısıyla, doğru anlamak gerekirse, aracısız bir şekilde, yani doğrudan doğruya algıladığımız şeyin madde olduğunu söylemek doğrudur. Maddeyi niteliklerinden çıkarsadığımızı söylemek, gerçek olanı yalnızca potansiyel olan sayesinde bildiğimizi söylemektir. Potansiyel olanı yalnızca gerçek olan sayesinde bildiğimizi ve maddede

¹⁰² Peirce, P.W.s.86.

¹⁰³ Peirce, P.W. s.80.

¹⁰⁴ Peirce, P.W., s.83.

¹⁰⁵ Peirce, P.W., s.83.

algıladığımız şeyden genelleme yaparak yalnızca nitelikleri çıkardığımızı söylemek biraz daha az hatalı olur. Birazdan bunların doğasına ilişkin çözümleme işini yapacağız.¹⁰⁶

Peirce'e göre fenomenlerin unsurlarının üçüncü kategorisi, onları sadece dışarıdan düşündüğümüz zaman yasalar dediğimiz, fakat madalyonun iki yüzünü de gördüğümüz zaman düşünceler dediğimiz şeylerden müteşekkildir.¹⁰⁷ Düşünceler ne nitelik ne de olgudur. Düşünceler nitelik değildirler çünkü üretilebilirler ve geliştirilebilirler; oysa bir nitelik ezelidir, zamandan ve gerçeklik kazanıştan bağımsızdır. Ayrıca, düşünceler gerekçelere sahip olabilirler ve aslında, iyi ya da kötü bazı gerekçelere sahip olmak zorundadırlar. Fakat bir niteliğin neden o şekilde olduğunu sormak, örneğin kırmızının neden kırmızı olduğunu ve neden yeşil olmadığını sormak delilik olacaktır.¹⁰⁸ Şayet kırmızı yeşil olsa kırmızı olmazdı; bu kadar. Ve sorunun sahip olabileceği herhangi bir benzerlik, onun nitelik konusunda tam anlamıyla bir soru olmamasından, iki nitelik arasındaki bir ilişki hakkında bir soru olmasından kaynaklanır. Fakat bu da saçmadır. Bir düşünce bu durumda bir nitelik değildir. Ne de bir olgudur. Çünkü bir düşünce geneldir.¹⁰⁹ Ona sahiptim. Onu sana bildirdim. O kenarda geneldir. Ayrıca, yalnızca tesadüfen vuku bulanlara değil tüm olası şeylere göndermede bulunma anlamında da geneldir. Hiçbir olgular koleksiyonu bir yasa oluşturamaz; zira yasa, tamamlanmış olguların ötesine gider ve olabilecek, fakat hiçbirini meydana gelmemiş olguların nasıl karakterize edileceğini belirler. Bir yasanın genel bir olgu olduğunu söylemeye yönelik hiçbir itiraz söz konusu değildir, yeter ki genel, potansiyalitenin bir karışımına da sahip olsun, öyle ki hiçbir eylemler yığını derhal bir genel olgu yaratamasın.¹¹⁰

Genel olması bakımından yasa veya genel olgu, niteliğin potansiyel dünyasıyla ilgilidir; fakat olgu olarak, gerçekliğin gerçek dünyasıyla ilgilidir. Tıpkı eylemin salt niteliğe yabancı olan özel bir özne türünü, maddeyi, gerektirdiği gibi yasa da özel bir özne türü gerektirir ve bu

¹⁰⁶ Peirce, P.W., s.84.

¹⁰⁷ Peirce, P.W. s.84.

¹⁰⁸ Peirce, P.W. s.86.

¹⁰⁹ Peirce, EP2, s.162.

¹¹⁰ Peirce, EP2, s 163.

özne türü, salt bireysel eyleme yabancı olan özel bir özne türü olan düşünce veya zihindir. O halde, yasa, onların birbirlerinden oldukları ölçüde nitelik ve eylemden uzak olan bir şeydir.¹¹¹

1.4. KATEGORİLERİN ORTAYA ÇIKIŞLARI

Peirce'ün mantığında kategoriler Birincilik, İkincilik ve Üçüncülük'ten meydana gelen üçlü bir yapıdadır. Birincilik, tazelik, yaşam ve özgürlük düşüncesinde kendini var eder.¹¹² Özgürlük hali, arkasında onun eylemlerini belirleyen başka bir gücün bulunmama durumudur. Özgürlük ancak sınırsızlık ve kontrol edilemeyen çeşitlilik ve çokluk içinde kendini ortaya koyabilir. Birincilik, ölçüsüz çeşitlilik ve çokluk fikirlerinde kendini var edebilir.¹¹³ Peirce'e göre Kant'ın sentetik bütünlüğünde Üçüncülük fikri baskındır. Bu kazanılan bir bütünlüktür ve daha iyi bir şekilde tamlık olarak adlandırılabilir. Üçüncülük, kendisine yer bulduğu Kant'ın kategorilerinden biridir. Varlık görüşü içinde Birincilik, bu görüşün soyutluğundan ötürü değil, fakat kendi kendine yeten oluşundan ötürü baskındır. Birinciliğin baskın oluşu, niteliklerden ayrı oluşunda değil, özel ve kendine özgü olan bir şey oluşundadır. Birincilik, nesnel algılar olan istenç ve düşünceden farklı olarak hissedişte baskındır.¹¹⁴ İkincilik ise, nedensellik ve statik kuvvet görüşlerinde baskındır.¹¹⁵ Zira neden ve sonuç ikinciliktir ve statik güçler her zaman çiftler arasında olur. Kısıtlama bir İkinciliktir. Zihindeki zamanın akışı içinde geçmiş, geleceğe göre hareket eder ve bunu hafıza olarak adlandırırız. Gelecek ise üçüncülüğün varlığı sayesinde geçmişe göre hareket eder.¹¹⁶ Duyular ile istenç arasında, ego ile ego-olmayan arasında İkincilik tepkileri vardır. İstençte eyleme götüren hadiseler içseldir. İnsan istenç durumunda edilgen değil, aktif bir faildir. Üçüncülük, mutlak ilk ile mutlak son arasındaki bağı tesis eder.¹¹⁷ Başlangıç Birincilik, son İkincilik, orta ise Üçüncülük'dür. İleride üçe ayrılan

¹¹¹ Peirce, EP2. s.163.

¹¹² Peirce, EP2. s.165.

¹¹³ Misak, C.J., *Truth and the End of Inquiry*, s.114.

¹¹⁴ Peirce, P.W., s.91.

¹¹⁵ Misak, C. J. s.115.

¹¹⁶ Fontrodona, Juan, *Pragmatism And Management Inquiry*, s.77.

¹¹⁷ Peirce, P.W., s.92.

çatal şeklindeki bir yol ayrımı Üçüncülük'tür. Yalnızca iki yer arasındaki bir bağlantı olarak düz bir yol İkincilik'tir. Ara yerlerin geçilmesini ima ettiği ölçüde Üçüncülük'tür.

Peirce'ün kategorilerine göre konum, Birincilik'tir. Hız ya da iki ardışık konumun ilişkisi İkincilik'tir. Hızlanma ya da üç ardışık konumun ilişkisi Üçüncülük'tür.¹¹⁸ Devamlılık, Üçüncülüğü neredeyse mükemmel bir biçimde temsil eder. Her süreç onun başlığı altında gelişir. Ilımlılık bir Üçüncülük türüdür. Bir sıfatın olumlu düzeyi Birincilik'dir, en üstünlük durumu İkincilik'tir, kıyaslanma düzeyi ise Üçüncülük'tür. 'Yüce', 'mutlak', 'benzersiz', 'kusursuz' gibi tüm abartılı dil parçaları, 'İkincilik'i düşünen ve Üçüncülük'ü unutan zihnin ürünleridir. Etken bir güç olarak hukuk 'İkincilik'tir, fakat düzen ve yasama Üçüncülük'tür. Sempati, başka insanların duygularını hissettiğimiz insanlıkdurumu, Üçüncülük'tür.¹¹⁹

Peirce'e göre içinde Üçüncülük'ün baskın olduğu görüşler, bekleneceği gibi, daha karmaşık ve çoğunlukla apaçık bir şekilde anlaşılacak için dikkatli çözümleme gerektiren düşüncelerdir. Bu görüşlerin bazılarını çözümleme ihtiyacı gittikçe artmaktadır.¹²⁰ Felsefi öneme sahip olanları arasından en kolay olanı, bir simge ya da temsil görüşüdür. Bir simge, ürettiği ya da değiştirdiği fikir için bir şeyin yerini tutar. Ya da bir simge, zihne bir şey nakleden bir aygıttır. Felsefe ve bilimdeki büyük önemlerinden ötürü dikkatli incelemeyi gerektiren Üçüncülük görüşlerinden bazıları: genellik, sonsuzluk, kesintisizlik, yayılım, büyüme ve zekadır.¹²¹

1.5. DÜŞÜNSEL MİMARİ (ARKİTEKTONİK)

Düşünsel veya fikri mimari ile anlatılmak istenen bilimlerin kendi kendilerini bir bütünlük içerisinde organize etmeleridir.¹²² Felsefe tarihinde sistem filozofları denen, varlık,

¹¹⁸ Peirce, P.W., s.92.

¹¹⁹ Peirce, P.W., s.93.

¹²⁰ Peirce, EP2, s.367.

¹²¹ Peirce, P.W., s.95.

¹²² Peirce, C.P. 1.176.

bilgi, ahlak, gibi felsefenin temel konularına bütünlüklü bir yapıda açıklama getirebilen büyük filozoflar vardır. Platon, Aristoteles, Farabi, İbn Sina, Hegel ve Kant sistem filozoflarına örnek gösterilebilir. Modern felsefede Kant, geliştirdiği eleştirel felsefe ile tam ve yetkin bir sistematik filozof örneği ortaya koyar. Kant, kaleme aldığı diğer eserleri de dikkate alındığında, özellikle de üç kritik: ‘Arı Usun Eleştirisi’ (1781), Pratik Usun Eleştirisi’ (1788), ve ‘Yargı Gücünün Eleştirisi’ (1790) ile bilgi, ahlak ve estetik alanında düşünsel bir mimari oluşturur. On altı yaşından itibaren, babasının denetiminde her gün iki saat Kant okuyan Peirce, Kant’ın düşünsel mimarisine hayran kalır.¹²³

Peirce, ampirist bir filozof olduğundan, temel ilkesi gözlem ve deneydir. Kant’ın mimarisinde *us* baskın bir unsur iken, Peirce’ün mimarisinde *tecrübe* ve *toplumsal fayda* merkeze alınır. Peirce, “Kant’ın felsefi bir doktrin ile bir mimari yapı arasında kurduğu evrensel ve haklı olarak övülen paralellik, felsefeye yeni başlayanların kolaylıkla gözden kaçırabileceği mükemmelliklere sahiptir.”¹²⁴ Peirce de felsefi kariyeri boyunca Kant’ın kurmuş olduğu Arkitektonik bütünlüğe benzer kendi arkitektonik bütünlüğünü inşa etme isteğindedir.¹²⁵ ‘Collected Papers’ın editörleri serinin giriş kısmında, ele aldıkları tanıtım yazılarında konuyla ilgili rastladıkları bulguları dile getirmişlerdir. Bu bakımdan Peirce’ün önemli metafizik makalelerinin birçoğunun giriş kısımlarında yazdığı notlarda da görüleceği gibi düşünürümüzün Kant’inkine benzer bir felsefi arkitektonik oluşturma gayretinde olduğu görülür.¹²⁶ Yazılarını inceleyen herkesin göreceği gibi Peirce, fitraten dağınık bir filozoftur. Hayatı boyunca sistematik olmayı asla başaramamıştır. Peirce çalışma hayatında, evlilik hayatında ve felsefi kariyerinde Kant’ta gördüğümüz şahsi düzenlilik ve uyumlu kişilik yapısına asla sahip olamadı.¹²⁷ 1860’lardan başlayıp 1914 yılındaki vefatına kadar geçen elli

¹²³ Türer, Celal, *Charles Sanders Peirce’ün Pragmatik Felsefesi*, Üniversite Kitabevi Yay., İstanbul, 2003, ss 55.

¹²⁴ Peirce, C.P, 1.176.

¹²⁵ Peirce, C.P., 1,177.

¹²⁶ Atkin, Alberet, *Peirce*, s.70.

¹²⁷ Atkin, Albert, s.77.

dört yıllık yazarlık kariyerinde bu Peirce'ün eseridir denilebilecek kayda değer bir eser kaleme alamadı. Peirce çok yazan bir filozoftu. Kimi Peirce uzmanının beş yüz bin; kimisinin ise yüz binin üzerinde olduğunu iddia ettikleri el yazması sayfalar bırakan düşünürümüzün bu kadar çok yazmasına rağmen sistematik bir yapı bırakamaması trajik bir olaydır.¹²⁸

Kant, 'Saf Aklın Eleştirisinin' 'Aşkınsal Yöntem Öğretisi' başlığını taşıyan bölümünde 'Arı Usun Arkitektoniği' kısmında (A 832 B 860) numaralı paragrafta:

Bir arkitektonik ile dizgeler kurma sanatını anlıyorum. Dizgesel birlik sıradan bilgiyi ilkin bilim düzeyine yükselten e.d. salt bir bilgi toplağından bir dizge üreten olduğundan arkitektonik genel olarak bilimizde bilimsel olanın öğretisidir ve öyleyse zorunlu olarak yöntem öğretisine aittir. Usun yönetimi altında, genel olarak bilgilerimiz herhangi bir rapsodi olmamalı, ama bir sistem oluşturmalıdır, çünkü ancak bir dizge içinde usun özel ereklere destekleyip geliştirebilirler. Ama bir dizge ile çoklu bilgilerin bir idea altında birliğini anlıyorum. İdea bir bütünün biçimine ilişkin us-kavramıdır, ama ancak çoklunun erimi olduğu gibi parçaların birbirlerine göre konumları da onun tarafından apriori belirleniyor oldukça. Bilimsel us kavramı öyleyse ereği ve bu erek ile çıkan bütünün biçimini kapsar. Ereklere birliği ki tüm parçalar onunla ve onun ideasında birbirleri ile ilişki içindedirler geri kalanların bilgisinden çıkarak hiçbir parçanın yitip olmasını herhangi bir olumsal eklemenin ya da apriori belirlenmiş sınırları içerisine düşmeyen eksiksizlik konusunda büyük bir belirsizliğin yer almamasını olanaklı kılar. Bütün olarak büyüyebilir ama dışsal olarak değil böylece bir hayvan bedeni gibidir ki, büyümesi hiçbir üyenin eklenmesini gerektirmez, tersine oranda hiçbir değişim olmaksızın her bir üyenin ereği açısından daha güçlü ve daha yetkin kılınmasıyla olur.¹²⁹

Kant'ın arkitektonik anlayışı rasyonel bir akıl yürütmenin sonucunda meydana gelmektedir.¹³⁰ Kant, metafizik bilginin varlığını kabul eder. Fakat metafizik bilgi ile bilim yapılamayacağını söyler. Kant'a göre metafizik bilgi aklın doğasında olan ve insan yaşamı

¹²⁸ Brunning, Jacqueline and Forster, Paul, *The Rule of Reason*, s.27.

¹²⁹ Kant, *Arı Usun Eleştirisi* (A 832 B 860), s.376-77.

¹³⁰ Anderson, Douglas R., *The Philosophy of Charles Peirce*, s.94.

boyunca sürekli kendini hatırlatan bir yapıdadır. Kant’a göre biz ne yaparsak yapalım metafizik soruların pençesinden kendimizi kurtaramayız. İnsanın ölümlü oluşu ve bünye olarak zayıf yaratılışı, gerçekliği bilme arzusu onu sürekli metafiziğin kapısına götürecektir. ‘Ölümden sonra hayat var mıdır?’, ‘Eşyanın özü nedir?’, ‘Yaşamın amacı nedir?’, ‘Evrenin sonu var mıdır?’, ‘Ruh var mıdır, varsa nasıl bir şeydir?’, ‘Bütün şeylerin ondan var olduğu bir arke var mıdır?’ bu gibi sorular bizim bile isteye sorduğumuz sorular değildir. Bunlar sürekli ölümle yüz yüze gelme ihtimalinde olan insanın kendi akıl yapısının sorularıdır. Kant’a göre bu sorulardan kurtulmanın imkânı yoktur.¹³¹ Kant arkitektonik anlayışını Aşkın Yöntem Doktrinde ve dolayısıyla düşüncenin metafiziği rasyonel bir gerekçelendirmeye giriştiği bir dönemde tanıttı. Arkitektonik bir sistem inşa etme sanatı olarak tanımlandı. Çünkü bilgi, sistematik bir birliğe sahip olmadığı sürece bir bilim olarak kabul edilemezdi.¹³² Kant’a göre bilgi düzenli olmalı, karmaşık bir yapıdan kurtulmalıydı. Böylece sistem çeşitli bilişlerin tek bir ide altındaki birliği olarak tanımlandı. Bu ide sayesinde sistem, bir organizma haline gelir ve üst üste yığılan kaba bir bütünlük olmaktan çıkar.¹³³ Böylece bir sistem, orantılarını değiştirmeden içeriden büyüyebilir. Böyle bir organik bütünlüğü elde etmek için, aynı zamanda bir şema bütünlüğü de sağlamak gerekir. Yani aklın en yüksek amacını yansıtan bir şema olmalıdır.¹³⁴ Aksi takdirde, elde edilen birlik salt teknik bir birlik olacak, asla mimari bir birlik olmayacaktır. Benzerliklerin bir araya getirilmesiyle teknik bir birlik elde edilebilirken, organik bütünden ise mimari bir bütünlük meydana gelir.¹³⁵ Unutmamak gerekir ki Kant, arkitektonik düşüncesini kendi felsefesi açısından değil içinde bulunduğu çağın bilimsel gelişimini ve parçalı bilgi anlayışını dikkate alarak ortaya koyar. Kant’a göre çokluğu ve çeşitliliği ancak akılsal bir ide altında topladığımızda birliğe getirebiliriz. Aynı zamanda, aklın insan zihnine yabancı ve onun

¹³¹ Anderson, Douglas R., s.96.

¹³² Anderson, Douglas R., s.97.

¹³³ Atkins, Richard Kenneth, *Charles S. Peirce’s Phenomenology, Analysis and Consciousness*, Oxford University Press, New York, U.S.A. 2018, s.16.

¹³⁴ Atkins, Richard Kenneth, s.18.

¹³⁵ Scruton, Roger, *Kant, A Very Short Introduction*, Oxford University Press, New York, U.S.A. 2001, s.132.

üzerine bindirilmiş bir şey değil, insan zihninin kendisinin kökü olduğu gerçeğinden kaynaklanmaktadır. Akıl, insan yasalarının biçimi ve özüdür.¹³⁶

Kant yasa koyucu otorite olarak akıllı gördüğünden, arkitektoniğini rasyonel bir zeminde inşa eder.¹³⁷ Felsefi arkitektonik, insanın nihai kaderinin ifadesidir, başlangıçta cesur bir teorik spekülasyon olarak görünen şey, sonunda pratik aklın bir postulatı haline gelir.¹³⁸ Teorik akıldan pratik akla ünlü Kantçı geçiş bir atlama değildir. Çünkü Kant’a göre ahlak bilgidен üstündür. Felsefenin planlanması gerektiği ve bu planlamanın benzetme yoluyla bir mimari parçasının planlanmasına eşdeğer olduğu önermesinde Peirce’ün Kant’la hemfikir olacağı ya da daha doğrusu Kant’tan ilham alacağı tartışılmaz bir gerçektir. Peirce ve Kant’ın tamamen aynı fikirde olduğu başka yönler de vardır. Örneğin, felsefi faaliyetin kasıtlı olması ve son derece bilinçli olması, keyfi ve bireyci olmaması, felsefeyle uğraşanların önyargıdan uzak durmaları her iki filozofunda arzu ettiği felsefeci tipidir.

Peirce, sistem fikrini şöyle dile getirir: “Zamanın iniş çıkışlarından daha uzun sürecek bir felsefi yapı inşa etmeyi amaçlıyorum. Girişiminin Aristoteles’in yaptığı gibi bir felsefi sistem inşa etmek, yani çok kapsamlı bir teorinin ana hatlarını uzun bir süre için ortaya koymak amacındayım.”¹³⁹ Gelecekteki her türlü felsefi etkinlikte, matematikte, psikolojide, fizik biliminde, tarihte, sosyolojide ve başka herhangi bir bölümde olursa olsun, insan aklının tüm çalışması, sistemin bir parçası olarak görünecektir.”¹⁴⁰ Peirce kurmak istediği arkitektonik yapıyı zaman mekan dışı idealist tasavvurdan ayırmak, hem kendinin idealist bir filozof olmadığını hem de sisteminin idealist bir yapı arz etmediğini belirtmek ister. Bir taraftan zamanın uzun aralığına direnebilecek bir sistem, diğer yandan idealist ya da rasyonalist olmayan bir sistem inşa etmenin zorluğuyla karşı karşıya kalan Peirce, sistemini idealizmden

¹³⁶ Wood, Allen W., *Kant*, Çev. Aliye Kovanlıkaya, Alfa Yay., İstanbul, 2020. S.114-15.

¹³⁷ Lizka, James Jakob, A General Introduction to the Semeiotic of Charles Sanders Peirce, s.29.

¹³⁸ Lizka, James Jakob, s.44.

¹³⁹ Peirce, C.P. 4.773.

¹⁴⁰ Peirce, C.P. 5.687.

ayırmak için ona yanılabilirlik ilkesini ekler. Böylece hem evrenselliği ama hem de deneyimi yani değişkenliği eklemiş olur.¹⁴¹ Bunun yanı sıra idealist sistemlerdeki var olan ‘tamamlanmışlık’, ‘bitmişlik’ yerine Peirce, tamamlanmamışlık ve asla tamamlanmayacak olan süreç ilkesini ekler. Bu nokta itibariyle Peirce’ün fikri mimarisi sürekli araştırmaların devam ettiği, içinde yanılabilirliğin olduğu, öte de varılacak mutlak bir hakikatin olmadığı, araştırmanın süreç içinde deneyim temelli yürütüldüğü, gelenin geçmişe eklenerek ilerlediği bir sistemdir.¹⁴²

Peirce’ün felsefi arktektoniğinin (sistem anlayışının) neden kapalı değil de açık olduğu hususu şöyle izah edilebilir: ilk olarak, sistem bilimlere uygulanır, bilimler bu uyumu sağlar çünkü katı şemalar değil, tarihi varlıklardır. Bu nedenle bir bilimin hiçbir soyut tanımı yapılamaz.¹⁴³ Peirce laboratuvar bilimleriyle teoloji konusunun birbirinden ayrılmasını ister. Çünkü laboratuvar bilimleri araştırmanın nesnesidir. Sadece orada araştırmayı sağlayacak olan mekân, alet ve edevatlar, birtakım yöntemden ibaret bir düzenektir. Oysa teolojide aracı unsurların kendisi de kutsala dahildir. Örneğin ilahiyat fakültesindeki Hadis dersini ele aldığımızda dersin amacı ve materyalleri açısından bakıldığında Hadis dersinin de kutsalın bir parçası olduğu görülür. Fakat kimyada ne bir element ne de o elementi inceleyecek ekipmanın kutsallığından bahsedilemez. Bu yüzden Peirce, deney bilimlerini inanç, ahlak ve estetik gibi konulardan ayırarak sistemin farklı bir yapısına dahil etmeyi uygun bulur.¹⁴⁴ Bir laboratuvarda bilim, araştırma için bir nesne, bir seminerde ise en fazla inceleme konusudur. Laboratuvarda bilim, yaşayan bir organizma olmasına rağmen, bir seminerde ise ölü bir meseleye dönüşür. Evren gibi, bilim de sürekli olarak büyüme, gelişme içindedir. Peirce’ün amacı bilimi boyunduruk altına alacak bir sistem geliştirmek değildir, ona gideceği istikamet ilkelerini ya

¹⁴¹ Misak, Cheryl, *Cambridge Pragmatism: From Peirce and James to Ramsey and Wittgenstein*, s.71.

¹⁴² Freeman, Eugene, s.180-181.

¹⁴³ Freeman, Eugene, s.243.

¹⁴⁴ Peirce, C.P. 1.223.

da işaretlerini veren bir kilometre taşı mesabesinde kılavuz ilkeler programı hazırlamak ister.¹⁴⁵ Çünkü bilimin ve teknolojinin çok hızlı değiştiği bir zaman diliminde, bilime kısıtlayıcı ilkeler koymak bir süre sonra meydana gelecek değişime ayak uyduramadığından demode olarak kalır. Aristoteles'in sisteminin en büyük başarısı yukarıda zikrettiğimiz 'Esneklik postülasına' sahip olmasıydı, 'Hegel'in sisteminin sırrı ise, özünün tamamen süreklilik fikrinden mülhem olmasıydı.'¹⁴⁶ Peirce, Hegel'in idealist sistem görüşünün yerine kendi deneyim temelli sistemini inşa etmek ister.¹⁴⁷ Bir taraftan Hegel sisteminin muhteşemliği karşısında gözleri kamaşırken bir taraftan da sistemin idealist yapısına duyduğu eleştirel bakış söz konusudur.¹⁴⁸

Peirce, felsefi bir mimaride, yapı taşlarının bütünde sabit ve asla değişmeyen bir yer işgal ettiğini kabul etmez.¹⁴⁹ Verili bir mantıksal dizgede ilkel olarak görünen bir göstergenin, başka bir dizgede tanımlandığı gibi görünebilmesine benzer şekilde, bir felsefi mimariyi oluşturan kavramların herhangi biri ya ilkel ya da tanımlanmış olarak görünebilir.¹⁵⁰ Eğer matematiksel aksiyomlardan herhangi birisi artık aksiyom olma özelliğini yitirmişse derhal atılmalıdır, onun orda durmasını gerektirecek hiçbir neden yoktur.¹⁵¹ Peirce, kendi sistemini ya idealistlerin sistemi gibi metafizik unsurlarla donatacak yani deneyimden kopuk zaman ve mekan dışı haline getirecek ya da sistemini deneyim temelli kurmaya çalışacak ama bu sefer de değişimin ve dönüşümün önünü alamayacaktı. Kant'ın arkitektonik teorisi, tamamen rasyonalist bir yapıda kurgulanmıştır. Mimarının tüm unsurları aklın değişmezliği üzerine kurulurken sadece bu mimari yapıya gelip giden misafirlerin deneyimin verileri olduğu görülür. Ancak metafizik aksiyomların olmadığını iddia etmek, felsefi mimarlığın yapı taşlarının birbirinin yerine geçebileceğini varsaymakla eşdeğerdir. Bu nedenle Peirce'ün spekülatif arkitektoniği bir

¹⁴⁵ Peirce, C.P. 4.564.

¹⁴⁶ Peirce, C.P. 2.536.

¹⁴⁷ Peirce, C.P. 4.369.

¹⁴⁸ Peirce, C.P. 5.124.

¹⁴⁹ Peirce, C.P.1.283.

¹⁵⁰ Peirce, C.P.1.687.

¹⁵¹ Peirce, C.P.1.558.

laboratuvar felsefesine çok iyi uyabilir. Peirce, felsefesinin tüm unsurlarında tecrübeyi esas alan, kariyeri boyunca tüm araştırma alanlarına deney ve gözlemi uygulamaya çalışan ampirist bir filozof olması hasebiyle Kant gibi mimarının tamamını rasyonalist bir anlayışla inşa edemezdi. Peirce, sisteminde temel kavramlar olarak ‘büyüme’, ‘gelişme’, ‘açık uçlu evren’, ‘süreklilik’, ‘tecrübe’ yani deney ve gözlem yer alır. Bu sebeple Peirce’ü eleştiren bazı düşünürler onun sistemini bir laboratuvar sistemi ya da ‘laboratuvarda çalışma yönetmeliği’ olarak nitelendirirler.

Leibniz’in kurmuş olduğu sistemi yeniden ele alan ve onu dönüşüme uğratan Kant sistemi o kadar farklılaştırdı ki artık hiç kimse, Kant arkitektoniğinin Leibniz sisteminden alıntı olduğunu söylemeye cesaret edemedi. Peirce, mantık ve matematik konusunda hayranı olduğu ve onu eşsiz deha olarak adlandırdığı Leibniz’in arkitektoniğini hiçbir zaman ilgiye değer bulmadı. Son olarak şunu söyleyebiliriz evren sürekli genişlemekte ‘süreç’ kesintisiz olarak devam etmektedir. İnsanoğlu deneyimine her gün bir fazlasını katmakta her gün bir önceki güne göre yeni birtakım bilgiler keşfetmektedir. Bu sebeple kapalı evren anlayışı ve tüm kapalı sistemler Peirce nazariyesinde bir değere haiz değildirler. Peirce hakikati bilme iddialarını çocukça sözler olarak görür ve peşin hükümlerden olabildiğince uzak durmayı tercih eder.

1.7. PEIRCE’ÜN BİLİMLER TASNİFİ

Charles S. Peirce, göstergebilimini işaretlerin biçimsel doktrini olarak tanımlar.¹⁵² Bir etkinliğin bilim olmasının şartı onun kendine ait bir konusunun olması gerekir. Bir bilim dalının kendine özgü araştırma yöntemleri, bilimsel etkinliği sürdürme ilkeleri vardır. Göstergebilimi mantık ve matematik gibi formal bir kökene sahip olduğundan hem deneysel hem de bilişsel bir özellik arz eder. Form bir şeyi olduğu gibi kılan şey olduğundan formal disiplinlere şu soru rehberlik eder: Bir şeyin ne ise o sayılabilmesi için ne tür özelliklere sahip olması gerekir? Bu

¹⁵² Peirce, C.P. 2.227.

özelliklere sahip olmanın yolları nelerdir? Formal bilimlerle ilgili bu soruları sorduktan sonra Pierce, “Tüm işaretlerin tabi olduğu temel koşulların analitik çalışması” olarak tanımlar.¹⁵³ Peirce, bu bilimle etrafımızdaki sonsuz sayıda bulunan işaretlerin (göstergelerin) yapısal özelliklerini keşfetmek, benzer olanları aynı kategori altında toplamak, anlaşılır ve dizgeli bir bilim alanına dönüştürmek ister. Peirce’e göre biz göstergebilimi araştırmaları yaparak, çevremizde var olanları kategorize ederek, daha kolay anlamaya çalışırız. Amaç göstergenin varlığını ortaya koymak değil; bir bilim dalı olarak göstergebilimi çalışacak bilim insanlarına derli toplu, kategorilere ayrılmış, konu alanı saptanmış bir bilim dalı inşa etmektir. Formal bilimler, yapıları gereği dış dünyanın değişiminden azade olduklarından rasyonel bir yapıdadırlar. Peirce ise göstergebilimin bir matematik formülü gibi rasyonel bir yapıda olmasını istemez. Göstergebilimini deneyim dünyası ile mezcetmek ister. Kant’ın terminolojisiyle söylersek ‘a priori’ değil de ‘a posteriori’ bir yapıda olmasını ister. Deneyimden gelen verileri mantığın biçimsel yapısına dökmek ister. Peirce yöntem olarak deney ve gözlemi, ifade dili olarak ise mantığın dilini kullanır. Peirce’ün göstergebilim teorisi fizik bilimine benzetilebilir. Fizik de içeriğini dış dünyadan; ifadesini ise matematik dilinden alır.¹⁵⁴

Peirce, matematiği incelediği şeyin gerçek durumuna bakmaksızın gerekli sonuçları çıkaran bilim olarak görür.¹⁵⁵ Peirce’e göre matematik, formal bilimlerin en safı ve en gelişmiş olduğu için bilimlere örnek teşkil edebilir. Bu sebeple Peirce, matematiği bilimler sınıflamasında en tepeye yerleştirir. Söz gelimi matematik, bir üçgenin ikizkenar olma koşullarını ortaya koyar ve buna bağlı olarak ikizkenar üçgeni tanımlar. Matematik kendi nesnelerini, kendisi üreten bir bilimdir. Dış dünyaya ihtiyaç duymaz. Matematik, kendi yapılarının formunu inceler, formun biçimini analiz eder. Peirce’e göre matematik,

¹⁵³ Peirce, C.P. 2.227.

¹⁵⁴ Peirce, C.P. 2.227.

¹⁵⁵ Peirce, C.P. 4.232.

gerçeklerden ziyade varsayımların araştırılmasıdır.¹⁵⁶ Matematiksel form, benzerlikleri ve farklılıkları öznenin zihnine seren kılavuz bir bilimdir. Peirce, deneyimci bir filozof olmasına rağmen deneyimin duyuşsal verilerin kategorize edilmesinde yani deneyimlerin sınıflandırılmasında matematiğin vazgeçilmezliğinin farkındadır.¹⁵⁷

Peirce'ün bilimler tasnifinde göstergebilim (veya mantık), fenomenoloji, etik, estetik ve metafizik dahil olmak üzere diğer tüm biçimsel bilimler, felsefe başlığı altına yerleştirilir.¹⁵⁸ Bu bilimler, matematik gibi kendi yapılarını incelemeyiz. Bu yüzden bunlar türev, formal bilimler olarak da adlandırılabilir. Bu bilimlerin ortak özelliği kendi inşa edilmiş süreçleri üzerine odaklanmak değil de halihazırda var olan yapıları incelemektir.¹⁵⁹ Söz gelimi, fenomenolojiyi ele alırsak; fenomenoloji kendi üzerine inceleme (refleksiyon) yapamaz, düşünce irad edemez. O sadece hazır, yaşanmakta olan bir deneyimi gözlemleyebilir. Benzer şekilde göstergebilim bir gösterge oluşturamaz ya da gösterge oluşturmayla ilgili bir faaliyet içinde olamaz. O sadece var olan göstergeleri yani harici yapıları inceler. Kendi bünyesine dair incelemede bulunamaz.¹⁶⁰ Matematik bilimleri gibi kendini yapan/inşa eden bilimlerden sonra felsefi bilimleri yeniden inşacı bilimler olarak adlandırabiliriz.

Peirce'e göre felsefe disiplinleri içindeki her bilim dalı, farklı türde bir fenomenle ilgilenirse de formal bir biliminin temel karakterini üzerinde taşır. Söz gelimi fenomenoloji, bir fenomende evrensel olarak bulunan unsurları araştırır. Peirce, fenomenolojiyi, fenomenin biçimsel öğelerini araştırarak, deneyimlenen veya deneyimlenebilecek olan her durumdaki ortak özellikleri açıklama girişimi olarak tanımlar.¹⁶¹ “Normatif bilimler (estetik, etik ve mantık): fenomenlerin amaçlarını, yani hakikat, doğruluk ve güzellik ile olan ilişkilerinin gerekli ve

¹⁵⁶ Peirce, C.P. 4.232.

¹⁵⁷ Peirce, C.P. 3.548.

¹⁵⁸ Peirce, C.P. 1.483

¹⁵⁹ Peirce, C.P. 1.284

¹⁶⁰ Peirce, C.P. 1.224.

¹⁶¹ Peirce, C.P. 1.225.

evrensel yasalarını, araştıran bilimlerdir.¹⁶² “Hususi olarak baktığımızda göstergebilim veya mantık, işaretlerin genel ve gerekli yasalarının bilimidir ve özellikle fenomenlerin gerçekte olan ilişkisiyle ilgilidir.”¹⁶³ Peirce’e göre metafizik a priori doğruların (zorunlu olarak doğru olanın), var oluşsal gerçeğin, mantıksal olarak mümkün olan her şeyin gerekli koşullarını belirler.¹⁶⁴

Murray Murphey’nin dediği gibi Peirce’ün felsefesi, gelişim içinde olan bir felsefedir.¹⁶⁵ Peirce, felsefi kariyerinde, başlangıcından sonuna kadar geçen elli dört yıllık yazı hayatında birçok defa bilimler sınıflandırması yapmıştır. Peirce’ün sistemi klasik bilim anlayışını yansıtır özelliktedir. Peirce’ün amacı bilgiyi sistematize etmek ve bilim dallarını birbiriyle ilişkili hale getirmektir.¹⁶⁶ Peirce’ün şeması sadece Fizik, Kimya, Biyoloji gibi laboratuvar bilimlerini bir araya getirmek değil insanın yaşam dünyasında var olan tüm bilgi türlerini bir araya getirmeyi amaçlar. Peirce, kendi dönemindeki pozitivist bilim anlayışına karşı çıkar. Çünkü pozitivistlere göre bilim deyince akla sadece laboratuvar bilimleri gelir. Beşerî bilimler ancak doğa bilimlerinin yöntemleriyle incelenebilir ve doğa bilimlerinin kontrolü altında varlıklarını sürdürebilirler. Çünkü onlara göre bilim olma veya olmama payesini ancak doğa bilimleri karar verebilir. Peirce, yukarıda kullandığımız beşerî bilimler ve doğa bilimleri tabirini dahi kullanmayı uygun bulmaz. Peirce’e göre insan bir bütündür. O halde insanın yaşam dünyasındaki bilgiler de bir bütün olmalıdır. Laboratuvar bilimleri gerçeğin sadece bir bölümünü ele alabilir. Bu yüzden doğa bilimleri eksenli bir dünya inşa etmeye çalışmak, semiyotik bir varlık olan insanı etkisiz kılmak anlamına gelmektedir.

Peirce, bütüncül bilgi görüşü sayesinde bilim etiketi altına yalnızca kimya gibi laboratuvar bilimlerini değil, aynı zamanda etnoloji gibi beşerî bilimleri ve tarih, edebiyat ve

¹⁶² Peirce, C.P. 5.37.

¹⁶³ Peirce, C.P. 2.39, 1.201, 1.238.

¹⁶⁴ Peirce, C.P. 5.121.

¹⁶⁵ Peirce, C.P. 1.181.

¹⁶⁶ Peirce, C.P. 1.234.

sanat eleştirisi gibi disiplinleri de dahil etti.¹⁶⁷ Peirce, insan bilgilerinin tamamını iki kategoriye ayırmak ister bunlar: A) teorik bilimler B) pratik bilimler. Bu tasnif bizim felsefe tarihinde aşına olduğumuz bir tasniftir. Peirce'den binlerce yıl önce Aristoteles, bilgi türlerini teorik ve pratik olmak üzere iki kategoriye ayırmıştı.¹⁶⁸ Aristoteles'in teorik, pratik ayrımı ile Peirce'ün teorik, pratik ayrımı birbirinin bire bir karşılığı değildir. Çünkü Aristoteles, teorik bilimlerden zorunlu tümel bilgiyi anlar. Peirce ise teorik bilimleri bilişsel yapıdaki (matematik gibi) bilimleri anlar. Aristoteles, pratik bilimlerle içinde tümel, zorunluluk barındırmayan etik, politika, retorik ve poetika gibi bilimleri anlarken Peirce, pratik bilimlerden tıp, mühendislik, haritacılık ve denizcilik gibi uygulamalı, yani insan deneyimine konu olan tüm beşerî faaliyet alanını anlar.¹⁶⁹ Peirce, pratik bilimleri a) keşif bilimleri, b) İnceleme bilimleri, c) Uygulama bilimleri olarak alt bölümlere ayırır. Peirce'e göre bilimsel etkinlikleri farklı dallara ayırmak o bilimlerin ortaya çıkış amaçlarıdır. Yani Fizik ile Kimya'yı birbirinden ayıran unsur, bu bilim dallarının kendi amaçlarının farklılık arz etmesidir.¹⁷⁰ Peirce'e göre teorik bilimlerin bilginin keşfini hedeflerken, inceleme bilimleri, bilgilerin organizasyonunu sağlar. Çünkü inceleme bilimleri hem teorik hem pratik bir yapı arz eder. Bunun sonucu olarak da bilgi, uygulama bilimlerinin konusu haline gelir. Teorik ile pratik birleştirilerek bir ürün elde edilmiş olur.¹⁷¹

Teorik bilimler bu sınıflandırma çalışmasının odak noktasıdır. Peirce, keşif bilimlerini alt bölümlere ayırmak için çeşitli argümanlar kullanır. Bu argümanlar 1) Ele aldıkları problem türü, 2) ilgilendikleri konu alanı, 3) kullanılan muhakeme tekniği, 4) Kullandıkları deney ve gözlem yöntemidir.¹⁷² Peirce, keşif bilimlerini, bu dört kategoride incelerken odak noktasını deney ve gözleme dayalı yapılan çalışmalar oluşturur. Çünkü Peirce'e göre "Tüm bilgi ne

¹⁶⁷ Lizka, James Jakob, s.33.

¹⁶⁸ Peirce, C.P. 1.243.

¹⁶⁹ Peirce, C.P. 1.202.

¹⁷⁰ Peirce, C.P. 1.239.

¹⁷¹ Peirce, C.P. 1.182.

¹⁷² Peirce, C.P. 2.644.

olursa olsun gözlemden gelir”.¹⁷³ Düşünürümüz bir başka yerde “gözlem, bilimde amaca ulaşmanın yolu ve aracıdır.”¹⁷⁴ Bu noktada ortaya şöyle bir sonuç çıkmaktadır ki gözlem tarzlarına göre keşif bilimleri üç sınıfa ayrılır; bunlar matematik, felsefe ve ampirik bilimlerdir.¹⁷⁵

Peirce’ün sisteminde matematik kendi yapısal özelliklerini kendinin gözlemesinin bir sonucu olarak, tümdengelimsel akıl yürütmeye imkân verir. Peirce şöyle der: “Matematik, hayal aleminde soyut ilkelere göre yapılar kurar ve bu hayali nesneleri gözlemler, onlarda belirlenmemiş olan parçaların ilişkilerini keşfetmeye çalışır.”¹⁷⁶ Filozofun bu sözünden geometrik diyagramlarla deneyler yapabilen, yeni bağlantılar gözlemleyebilen ve bu gözlemlere dayalı olarak soyutlama ve genelleme yoluyla çıkarımlar yapabilen geometriyi kastettiği anlaşılmaktadır.¹⁷⁷ Jacop Lizka, böylesi bir matematiksel, geometrik gözlem türüne ikonoskopik gözlem adını verir.¹⁷⁸ Peirce, matematiği kendi içinde alt bölümlenmelere tabi tutar. Bu bölümlenme konu alanlarının yapısıyla ilgilidir. Bunlar ayırık serilerin matematiği, sürekliliğin matematiği ve muhakemenin matematiğidir.¹⁷⁹

Peirce’ün taksonomisinde felsefe, varsayım olarak gerekli olanı değil, incelediği fenomen türleri açısından fiilen gerekli olanı keşfetmekle ilgilenir.¹⁸⁰ Peirce’e göre felsefe insanlığın ortak deneyiminden çıkarılabilecek hakikatler ile kendini sınırlamalıdır. Peirce, felsefe için kendi geliştirdiği bir gözlem türü olan konoskopik gözlem türünü kullanır. Bu, gözlem türü büyük filozoflara özgü bir tür gözlem türüdür. İnsanlığın ortak deneyimini baz alır, soyutlama ve genelleme gibi matematiksel yöntemleri kullanarak felsefi paradigmlar geliştirir. Peirce’ün felsefeye yaklaşımını ele aldığımızda: 1) Fenomenoloji: görünenin biçimsel bilimi, 2)

¹⁷³ Peirce, C.P. 1.227, 1.184.

¹⁷⁴ Peirce, C.P. 1.238.

¹⁷⁵ Peirce, W1, s.386.

¹⁷⁶ Peirce, C.P. 1.240.

¹⁷⁷ Peirce, C.P.4.233.

¹⁷⁸ Lizka, James Jakob, s.33.

¹⁷⁹ Peirce, EP2. s.197.

¹⁸⁰ Peirce, C.P. 1.184.

Normatif bilimler: olması gerekenin incelenmesi, 3) Metafizik: gerçeğin doğasını araştıran biçimsel bilim olarak tasnif ettiğini görürüz.¹⁸¹ Peirce'e göre normatif bilimler; doğruluk, iyilik ve güzelliğin klasik değer (aksiyoloji) üçlüsüne karşılık gelen kısımdır.¹⁸²

FORMEL BİLİMLER

MATEMATİK

1. Süreklilik Matematiği

1.1 Ayrık Serilerin Matematiği

1.2 Muhakeme Matematiği

FELSEFE

1-Fenomenoloji

2- Normatif Bilimler

2.1.Eстетik

2.2.Etik

2.3 Mantık/ Göstergebilimi

2.3.1 Gramer

2.3.2 Eleştirel Mantık

2.3.3 Evrenseller

2.3.4 retorik

3-Metafizik

ÖZEL BİLİMLER

¹⁸¹ Peirce, C.P. 1.186, 1.280-1.282.

¹⁸² Peirce, C.P. 1.191.

A) FİZİKSEL BİLİMLER

- Nomolojik Fizik
- Sınıflandırılmalı Fizik
- Kristal bilimi
- Kimya
- Biyoloji
- Tamınlayıcı Fizik
- Jeoloji
- Astronomi

B) PSİKOLOJİK BİLİMLER

- Nomolojik Psikoloji
- Sınıflandırılmalı Psikoloji
- Özel Psikoloji
- Dilbilgisi
- İnsanbilimi
- Tanımlayıcı Psikoloji
- Tarih
- Biyografi
- Eleştiri

Bu liste Celal Türer'in "C. S. Peirce'ün Pragmatik Felsefesi"¹⁸³ ve James Jakob Lizka'nın "A General Introduction to the Semeiotic of Charles Sanders Peirce" adlı kitaplardan alınmıştır.¹⁸⁴

Peirce'ün tablosunda Anlambilim/Göstergebilim felsefenin bir alt dalıdır. Anlambilim/Göstergebilim, onu normatif bilim yapan doğruluk sorunuyla ilgilenir. Bu, onun doğru olan ampirik bilimlere konu olan doğrudan farklı olarak; doğru sayılabilecek olanın koşullarını oluşturmakla ilgilenmesi anlamına gelir. Hem değerlendirici hem de normatif bir bilimdir. Anlambilim/Göstergebilim anlamın koşullarını anlamlı olmanın koşullarını ortaya koyar. "Anlambilim/Göstergebilim, formel bir yapıdadır çünkü o norm için gerekli koşulları ayırt etmeye çalışır. Kategorik açıklamalar temelinde değerlendirici normlar oluşturmayı amaçlayan bir bilimdir."¹⁸⁵ Peirce, göstergeler olmasaydı düşünemezdik der. Peirce'ün bu ifadesinden de anlaşıldığı gibi insanın en önemli özelliği olan düşünebilme kabiliyetinin

¹⁸³ Türer, Celal, *C.S. Peirce'ün Pragmatist Felsefesi*, s.67

¹⁸⁴ Lizka, James Jakob, s.21.

¹⁸⁵ Peirce, C.P. 5.39.

koşullarını anlambilim/göstergebilim oluşturmaktadır.¹⁸⁶ Tüm düşünce ve bilgi, yalnızca göstergelerde yer alabileceğinden gerçekliğin veya doğruluğun mekânı göstergeler olmaktadır. Burada gerçeklik, göstergelerin biçimsel koşullarına, karakterlerine, kullanımlarına ve bunların toplum içindeki iletişim yoluyla yayılmasına, dil sistemi de dahil tüm göstergelerin birlikte kullanılmasıyla inşa edilir.¹⁸⁷

Peirce'ün bilim taksonomisinde üçüncü bilim sınıfı ise, idiyoskopik bilimlerdir.¹⁸⁸ Bu bilimlerin özü ampirik araştırmalara dayanır. Kullandığı yöntem deney ve gözlemdir. Burada saptanmak istenen durum; meydana gelen olguların, bilim faaliyeti açısından hangisinin daha uygun olduğuna karar vermektir. Bu bilimlerin uğraş alanı daha çok kendi iç dinamikleriyle ilgilidir.¹⁸⁹ Yürütülen bilim faaliyetlerine, meydana gelen olguların hangisinin daha çok hizmet edeceğine dair araştırmalar yürütülür. Bu faaliyetlerle uğraşan bilim insanları daha çok gözlem, seyahat, keşif ve eğitim ortamlarında sunulan birebir gerçek örnekler üzerinde çalışarak bilimsel faaliyet yürütürler.¹⁹⁰

Peirce'ün bilimler taksonomisinde dikkate değer bir özellik şudur ki bilim sınıfları arasında kademeli bir geçiş söz konusudur. Peirce'e göre ampirik bilimlerin iki alt sınıfı vardır: bunlar fiziksel ve psişik disiplinlerdir.¹⁹¹ Bu ayrım kabaca doğa bilimleri ve beşerî bilimler ayrımına tekabül eden bir ayrımdır. Her alt sınıf, sırasıyla bölümlenmiştir. Bunlar, genel yasaların incelenmesi anlamına gelen nomolojik bilimlerdir. Bu bilimlerin özellikleri genel fenomen türlerinin oluşum ve büyümelerini inceleyen, onları sınıflandıran ve belirli fenomen türlerini açıklamaya çalışan betimleyici bilimlerdir.¹⁹² Söz gelimi, doğa bilimleri arasında fizik, fiziksel evrenin her yerde bulunan fenomenlerini keşfetmeye, yasalarını formüle etmeye ve

¹⁸⁶ Peirce, C.P.5.250

¹⁸⁷ Peirce, C.P.1.191,

¹⁸⁸ Peirce, C.P. 1.184.

¹⁸⁹ Peirce, C.P. 1.184, 1.242.

¹⁹⁰ Peirce, C.P. 1.242.

¹⁹¹ Peirce, C.P. 1.187.

¹⁹² Peirce, C.P. 1.188, 1.189.

sabitlerini ölçmeye çalıştığı için, nomolojik tipe iyi bir örnektir.¹⁹³ Kimya ve biyoloji, belirli fiziksel biçimleri tanımlamaya ve sınıflandırmaya ve bunları fizikte keşfedilen yasalarla açıklamaya çalıştıklarından, sınıflandırıcı doğa bilimlerine iyi örneklerdir. Astronomi ve jeoloji ise tanımlayıcı doğa bilimleridir. Bunların özellikleri sınıflandırma biliminin incelediği türden bir mahiyet arz ederler. Bu bilim dallarının nesneleri ortadadır. Yapmamız gereken nesneleri birbirinden ayırt edici özellikleri keşfetmektir. Örneğin Jeoloji açısından bakıldığında yer kabuğunda bulunan taş, kum, toprak, maden, mineral gibi maddeleri belli kategorilerle ayırma tabi tutmak yani sınıflandırmaktır. Astronomi ve Jeoloji alanında yapılan bilimsel çalışmalar hem nomolojinin ilkelerinin hem de sınıflama biliminin ilkelerinin ortak uygulanmasına imkân tanırırlar.¹⁹⁴

Bir üstteki paragrafta amprik bilimlerin doğayla ilgili olan kısımlarını ele almıştık. Şimdi ise onun karşılığı olan beşerî bilimlerin yapısını ele almak istiyoruz. Peirce, doğa bilimlerinde nomolojik bilimlere tasnif ettiği gibi, beşerî bilimlerdeki nomolojik karakterli bilimlere de tasnif eder.¹⁹⁵ Genel psikoloji, zihnin yasalarını keşfetmeye çalıştığı için nomolojik bir bilimdir.¹⁹⁶ Peirce'in bakış açısına göre psikolojik fenomen türlerini inceledikleri ve genel psikoloji yasalarına bağlı oldukları için dilbilim ve etnoloji, sınıflandırıcı bilimlerin örnekleridir.¹⁹⁷ Tarih, betimleyici bir bilimdir, tarihin alt bölümleri vardır. Bunlardan bazıları eski çağların tarihi, modern dönemin tarihi, siyasi tarih, bilim tarihi, dinler tarihi, mezhepler tarihi, felsefe tarihi, iktisat tarihi, tıp tarihi, eğitim tarihi, kurumlar tarihi gibi alanları içerir. Peirce'ün bir yalanlar yığını olarak gördüğü biyografi ve sanat eserlerinin incelenmesini konu alan faaliyet

¹⁹³ Peirce, C.P. 1.188.

¹⁹⁴ Peirce, C.P. 1.252.

¹⁹⁵ Peirce, C.P. 1.257.

¹⁹⁶ Peirce, C.P. 1.199.

¹⁹⁷ Peirce, C.P. 1.255.

ise eleştiri bilimi başlığı altına yerleştiririlir. Böylece eleştiri de beşerî bilimler arasında bir bilim kabul edilir.¹⁹⁸

Peirce'ün, saplantı derecesi sayılabilecek bir tutkuyla bütün ömrü göstergebilimi araştırmakla geçtiği söylenebilir. Peirce, “Göstergebilim dışında hiçbir şey ilgimi çekmedi.” demiştir.¹⁹⁹ Düşünürümüzün tüm ideali deneyime dayalı araştırma faaliyetleri yürütmek ve kuruntularından, anlamsızlıklarından arındırılmış açık ve anlaşılır bir dil kurmaktır. Peirce, özel dil, gündelik dil ayrımına girmez. Önemli olan dilin açık ve anlaşılır olması, kavramların deneyimle desteklenmesidir. Peirce, “Matematik, metafizik, meteoroloji, termodinamik, optik, kimya, karşılaştırmalı anatomi, yerçekimi, astronomi, psikoloji, fonetik, ekonomi, bilim tarihi gibi alanları incelemek, göstergebilim kadar ilgimi çekmedi”.²⁰⁰ Bu sözden de anlaşıldığı gibi düşünürümüzün bilimler sisteminde göstergebilimin/anlambilimin önemli bir yeri vardır. Göstergebilimin bilimler hiyerarşisindeki rolü, düşünceyi inşa etmesinde yatmaktadır. Gösterge olmadan insan düşünemez, gösterge olmadan düşünce inşa edilemez.²⁰¹

Peirce'e göre bilimler, nesnelere göre düzenlenebilirler. Yani nesnesi soyut olan bilimler ve nesnesi somut olan bilimler olarak adlandırabilirler. Her bilim düzenleyici ilkeleri kendisinden soyutlukta daha yüksekte olan bilimden alır. Söz gelimi mantıkta bölümler yapılırken aklın ilkelerinden başlanarak aşağıya doğru hiyerarşik olarak inilir. Fakat konuyla ilgili örneklemeler yapıldığında bu sefer somuttan soyuta doğru ya da daha az soyut olana doğru bir hiyerarşi güdülür. Bilimler düzenleyici ilkeleri soyutlukta kendisinden üstün olanlardan alırken tümevarımları için verileri soyutlukta kendisinden daha düşük olan bilimlerden alırlar. Bilimlerin böyle bir yapıyla düzenlenmesi onlara daha kolay anlaşılma özelliği kazandırır.²⁰²

¹⁹⁸ Peirce, P.W. s.112.

¹⁹⁹ Peirce, P.W. s.88.

²⁰⁰ Peirce, P.W, s. 85-86.

²⁰¹ Peirce, C.P. 1.828.

²⁰² Peirce, C.P. 7.674.

Peirce'ün bilimler tasnifinde keşif bilimlerinin özel bir yeri vardır. Tıp, kimya ve biyoloji bilimine dayanır. Fizyoloji, biyoloji bilimine dayanır. Mühendislik, matematik ve fizik bilimine dayanır. Bu bilimler, keşif bilimdirler ve bu bilimlerin insan hayatına katkıları diğerleriyle kıyaslanmayacak kadar büyüktür. Peirce'e göre inceleme bilimleri, geriye dönük olduklarından keşif bilimleri kadar faal bilimler değildirler.²⁰³ Peirce sisteminde, bilimleri organize edici ve tamamlayıcı bir yapısı olması hasebiyle matematik en baştadır, en önemli bilim dalıdır.²⁰⁴ Diğer tüm bilimler matematiğe ihtiyaç duyarken matematik hiçbir bilime ihtiyaç duymaz. Peirce'e göre matematik, felsefeye ihtiyaç duymayan yegane bilimdir.²⁰⁵ Matematik, diğer bilimlere en soyut ve genel, biçimsel (formel) ilkeleri sağlar ve onların yapılarını anlamlı hale getirir.²⁰⁶ Peirce'e göre felsefe, matematik ile ampirik bilimler arasında yer alır, soyutluk olarak matematikten daha düşüktür ama genel ilkelerle uğraştığı için ampirik bilimlerden de üstündür.²⁰⁷ Düşünürün bilimlere yaklaşımında felsefe, doğa bilimlerinin yasalarından, daha soyut ve daha genel olduğu için daha yüksek bir seviyededir.²⁰⁸

Peirce'ün bilimlere yaklaşımı soyutluk, somutluk derecesine göre değişir. Peirce'e göre bir bilim ne kadar soyut ise o kadar üstündür. Çünkü soyutluğu artan bir bilimin değişkenlik oranı düşer. Bir bilimde somutluk oranı yükseldikçe değişkenlik oranı da yükselir. Bilimlerin en soyutu matematik olduğundan her denemede ve mümkün her koşulda iki kere iki dört eder. Oysa suyun kaynama derecesi mümkün her koşulda yüz derece değildir. Yere, yüksekliğe bağlı olarak değişkenlik gösterir. Söz gelimi, fizik gibi nomolojik bilimler hem biyoloji ve kimya gibi sınıflandırıcı bilimlerin hem de astronomi ve jeoloji gibi tanımlayıcı bilimlerin üstünde olmalıdır. İnsan bilimleri söz konusu olduğunda ise, Peirce dilbilimin sınıflandırıcı bir bilim

²⁰³ Peirce, C.P. 8.137.

²⁰⁴ Peirce, C.P. 6.827.

²⁰⁵ Peirce, C.P. 1.249.

²⁰⁶ Peirce, C.P. 3.559.

²⁰⁷ Peirce, C.P. 3.428.

²⁰⁸ Peirce, C.P. 1.271.

olarak genel psikolojiye bağı olduğunu söyler.²⁰⁹ Felsefeyi ele aldığımızda ise fenomenlerin genel yapısını incelediği için fenomenoloji, fenomenlerin özel yapılarıyla ilgilendikleri için mantık ve göstergebiliminden daha üstündür. Çünkü fenomenoloji, mantık ve göstergebiliminden daha soyuttur.²¹⁰ Peirce sistemindeki sıralama göz önüne alındığında göstergebiliminin diğer bilimlerle ilişkili bir bilim olduğu görülür. Peirce'ün şemasına dikkat ettiğimizde, göstergebiliminin bir üst sınıfı olan muhakeme matematiği (matematiksel mantık) ile ilişkili olduğu görülür.²¹¹ Kendi kategorisinin bir üst aşaması olan fenomenolojiye ve fenomenolojik ilkelere ise bağımlı durumdadır. Benzer şekilde, göstergebilimin alt bilimlerine baktığımızda normatif etiğin göstergebilimine, estetiğin ise normatif göstergebilimine bağı olduğu görülür.²¹²

Toparlayacak olursak, Charles Sanders Peirce'ün Pragmatik felsefesinde dil-düşünce ve anlam ilişkisini araştırdığımız bu tez çalışmasında Peirce'ün dışımızdaki dünyanın gerçekliğinin kanıtlamaya gerek olmayacak kadar bedii olarak bilindiğini, çünkü her an dışımızdaki dünya ile temas halinde ve o dünyanın nesneleri arasında yaşamaktayız. Peirce dışımızdaki dünyanın varlığı konusunda realist olmasına rağmen kavramsal realizme karşı çıkar. Burada nominalistlerin görüşünü benimser ve tümel kavramların sadece bir sözden ibaret olduğunu belirtir. Peirce'ün pragmatik felsefesi bir yaşam felsefesidir. İnsanı ve onun deneyimlerini merkeze alır. Peirce'e göre bir düşüncenin değeri onun günlük hayattaki işe yaramasıyla orantılıdır. Yani insanın işine yarayan, karşılaştığı problemini çözen, onu rahat bir şekilde yaşatabilen fikirler değerlidir. Peirce, erken yaşlarda Kant okumaya başlamış, düşüncesini inşa ederken Kant'ın fikirlerinden büyük oranda yararlanmıştır. Felsefi bir terim olarak Kant'ın Saf Aklın Eleştirisi adlı kitabında deneyime konu olan anlamında kullandığı

²⁰⁹ Peirce, C.P. 1.270.

²¹⁰ Peirce, C.P.1.186.

²¹¹ Peirce, C.P 1.247,4.228.

²¹² Peirce, C.P.1.191.

fenomen sözcüğünü Peirce, bir bilim haline dönüştürmek için Edmund Hussell'den çok önceleri kolları sıvar. Fakat Hussell Peirce'den önce davranarak Avrupa'da 1902 yılında teorisini yayımlar. Peirce, Aristoteles mantığı ile çocuk yaşta tanışır ve babasının getirdiği mantık kitaplarını büyük bir hayretle ve merakla inceler. Kant, Aristoteles'in bir töz ve dokuz ilenekten oluşan klasik mantık anlayışının varlığı ve gerçekliği ifade etmediği gerekçesiyle yeni kategoriler listesini yayımlar. Kant ile erken yaşlarda tanışan Peirce, Kant'ın iddia ettiği gibi tüm olgu durumlarını karşılayan kategoriler listesi yapamadığı gerekçesiyle kendi yeni kategoriler listesini 1867 yılında yayımlar. Peirce'ün kategorileri tamamen fenomenolojik bir mahiyettedir. Peirce, kendinden önceki büyük flozaofların yaptığı gibi tüm bilimleri bir çatı altında toplama girişiminde bulunur. Peirce'ün düşünsel mimarisi (arkitektonik), Kant'ın aklın şemsiyesi altında bir araya getirmeye çalıştığı yapıdan farklı olarak deneyim temelli bir bütünlük oluşturma teşebbüsüdür.

İKİNCİ BÖLÜM

DİL VE DÜŞÜNCE İLİŞKİSİ

2.1. MODERN DÖNEMDE DİL- DÜŞÜNCE İLİŞKİSİ

Dil ve düşünce arasındaki ilişki ilkçağlardan beri insanlığın merakını celbetmiş hemen hemen her dönemde filozoflar dilin kökeni, düşüncenin kökeni, dil, düşünce ilişkisi, dil, düşünce ve varlık ilişkisi, dil, düşünce ve anlam ilişkisi gibi konularda teoriler öne sürmüşlerdir.²¹³ Dil ve düşünce arasındaki ilişkiyi ele almayı amaçladığımız bu bölümde, yaptığımız araştırmalarda modern dönemde bu ilişkiyi açıklamaya çalışan üç farklı yaklaşımın olduğunu gördük. Bunlardan birincisi dil ile düşüncenin özdeş olduğunu, ikincisi dilin düşünceye bağlı olduğunu, üçüncüsü ise düşüncenin dile bağlı olduğunu öne süren teorilerdir.²¹⁴ Şimdi bu teorileri tek tek inceleyelim.

Modern dönemde düşüncenin dili meydana getirdiğini iddia eden Descartes (1596-1650), *Yöntem Üzerine Konuşma* adlı kitabının beşinci bölümünün son iki paragrafını, insanın konuşma melekesinin analizine ayırır.²¹⁵ Descartes bu analizinde şöyle bir varsayımda bulunur: Etrafımızda tıpa tıp insana benzeyen ve insanın tüm davranışlarını taklit edebilen makinelerin bulunduğunu varsayalım. Bu makineler veya çevremizdeki hayvanlar en düşük zekaya sahip insan kadar bile anlamlı hareket edememektedir.²¹⁶

“İmdi, bu iki yolla insanlarla hayvanlar (betes) arasındaki fark da bilinebilir. Zira kafadan kaçık olanlar da dahil, çeşitli sözleri uygun düzende bir araya getirip, bunlarla düşüncelerini anlatacağı bir konuşma meydana getiremeyecek denli akıllı kıt ve ahmak bir insan olmaması

²¹³ Lund, Nick, *Language and Thought*, Routledge Press, New York, USA, 2003, s.18.

²¹⁴ Lund, Nick, *Language and Thought*, s. 20.

²¹⁵ Altınörs, Atakan, *Dil Felsefesi Tartışmaları, Platon'dan Chomsky'ye*, Bilge Kültür Sanat yay., İstanbul, 2015, s.33.

²¹⁶ Altınörs, Atakan, s.33.

ve tersine ne kadar kusursuz ve doğuştan tam donanımlı olursa olsun aynısını yapabilecek başka bir hayvan bulunmaması çok dikkat çekici bir şeydir.”²¹⁷

Descartes’e göre hayvanların insanlar gibi konuşamamalarının nedeni onların ağızlarında dillerinin eksik olması ya da bir uzuv eksikliği sorunu değildir. Hayvanlarda eksik olan düşüncedir.²¹⁸

“Bu, hayvanlarda (konuşmak için gerekli) onların eksik olmasından ileri gelmez; zira saksğanların ve papağanların tıpkı bizim gibi sözler söyleyebildiği, gelgelelim bizim gibi, yani söylediklerini düşündüklerini göstererek konuşamadıkları görülür.”²¹⁹

Descartes’e göre sağır ve dilsiz olarak doğan çocuklar bir hayat boyu sesleri duymasalar ve hiç konuşmasalar dahi işaretlerle meramlarını yanındakilerine anlatabiliyor, istek ve duygularını diğer insanlara aktarabiliyorlar.²²⁰

“Hâlbuki sağır ve dilsiz olarak doğduklarından, başkalarının konuşmasına yarayan organlardan en az hayvanlar kadar yoksun olan insanlar, genelde yanlarında bulunup onların dilini öğrenecek vakte sahip olanlara meramlarını anlatabilmek için kendi kendilerine bazı işaretler icat etme adetindedirler. Ve bu durum yalnızca hayvanların insanlardan daha az akla sahip olduklarını değil, onların hiç akla sahip olmadıklarına delalet eder.”²²¹

Descartes düşünmenin esas ve doğuştan olduğunu dilin ise düşünceyi dışarıya aktaran bir aracı olduğunu belirtir. Descartes için asıl olan düşüncenin kendisidir. Dil, ifade araçları arasında bir vasıttır. Descartes’e göre insan ile hayvan arasındaki temel fark akıl farkıdır. İnsanlar düşünebilme yeteneğine sahipken hayvanlar bu yetenekten yoksundur.²²²

“Zira görüldüğü üzere konuşabilmek için pek az akla gerek vardır; öyle ki insanlar arasında olduğu gibi, aynı türden hayvanlar arasındaki eşitsizliğe ve bazılarının diğerlerinden daha kolay eğitildiğine dikkat edildiğinde, eğer onların ruhu bizimkinden tamamen farklı bir

²¹⁷ Descartes, Rene, *Yöntem Üzerine Konuşma*, Çev.Murat Erşen say yay., İstanbul,2013, s.62

²¹⁸ Altınörs, Atakan, *Dil felsefesi tartışmaları, Platon’dan Chomsky’ye*, s.33.

²¹⁹ Descartes, Rene, *Yöntem Üzerine Konuşma*, s.63.

²²⁰ Altınörs, Atakan, s.34.

²²¹ Descartes, Rene, s.63.

²²² Jaspers, Karl, *Descartes ve Felsefe*, Çev. Akın Kanat, İlya yay., İzmir,2003, s.115-116.

doğada olmasaydı, türünde en kusursuz olan bir maymun ya da bir papağanın en ahmak ya da en azından dimağı bozuk bir çocuğa bu bakımdan eşit olmaması inanılır olmayacaktı.”²²³

Descartes, hayvanlarda aklın olabileceği yönündeki iyimser görüşlere kapısını kapatır. Ona göre kim iddia ederse etsin bu boş bir iddiadır. Hayvanlarda akıl bulunmadığından dolayı ne davranış olarak ne de konuşma olarak içgüdüsel davranışlar dışında hayvanlarda tarih boyu bir değişim meydana gelmemiştir.²²⁴

“Tutkulara delalet eden ve hayvanlar tarafından olduğu kadar makineler tarafından da taklit edilebilen hareketleri sözlerle karıştırmamak ve bazı eski insanların yaptığı gibi, biz dillerini anlamasak da hayvanların konuştuğunu düşünmemek gerekir. Zira bu doğru olsaydı, hayvanlar bizimkilere benzer pek çok organa sahip olduklarına göre, hem cinslerine olduğu gibi bize de meramlarını anlatabilirlerdi.”²²⁵

Descartes, tek tek hayvanların insandan daha fazla donanıma sahip olduğu yönlerin bulunduğunu mesela atın insandan daha hızlı koştuğunu, aslanın daha yırtıcı ve güçlü olduğunu, kuşların hatasız bir şekilde uçtuklarını kabul etmekle beraber bunun bir zekâ göstergesi olamayacağını iddia eder.²²⁶ Descartes’e göre bazı otomatlar bazı davranışları insanlardan daha dakik olarak yaparlar bu onların bir zekaya sahip oldukları anlamına gelmez. Mesela bir saatin zamanı doğru ölçmesi onun bir zekaya sahip olduğu anlamına gelmez.²²⁷

“Yine şu da hayli dikkat çekici bir şeydir ki bazı eylemlerinde bizden daha fazla hüner gösteren birçok hayvan olsa da, bunların yine de başka birçok eylemde hiç de aynı hüneri göstermedikleri görülür; öyle ki bizden daha iyi yaptıkları şeyler zekaya(esprit) sahip olduklarını ispatlamaz, zira bu durumda hepimizden daha fazla zekaya sahip olur ve tüm başka şeyleri de bizden daha iyi yaparlardı, dolayısıyla bu daha ziyade onların hiç zekaya sahip olmadığını ve organlarının yapısına göre onlarda eylemde bulunanın doğa olduğunu ispatlar, aynen, sadece çarklardan ve yaylalardan mürekkep bir duvar saatinin, gösterdiğimiz

²²³ Descartes Rene, Yöntem Üzerine Konuşma s.64.

²²⁴ Lund, Nick, *Language and Thought*, s.38.

²²⁵ Descartes, Rene, s.64.

²²⁶ Altınörs, Atakan, s.35.

²²⁷ Altınörs, Atakan, s.35.

tüm ihtiyata rağmen saatleri bizden daha doğru saydığını ve vakti bizden daha doğru ölçtüğünü gördüğümüz gibi.”²²⁸

Peirce, “How To Make Our Ideas/Fikirlerimizi Nasıl Berraklaştırabiliriz?”²²⁹ adlı makalesinde, Descartes’in tüm doğuştancı iddialarına cevap verir. Peirce’e göre doğuştan sahip olduğumuz bilgimiz, sezgimiz, düşüncelerimiz, benliğimiz ve dilimiz yoktur. İnsan semiyotik bir dünyanın içine doğar. Deneyim dili meydana getirir ve insan dünyayı deneyimde kavrar. Dil, insanın içine doğduğu, semboller denizidir. Biz, doğduğumuz anda kendimizi bir dil denizinin ortasında buluruz. Zamanla birlikte dilimiz gelişmeye başlar ve dil geliştikçe düşünmeye başlarız. Peirce, doğuştancı düşüncenin tümüne karşıdır. Çünkü doğuştancılık bizi rasyonalizme götürür. İnsanın ve insanlığın geçmiş ortak deneyimi, kültürü, sanatı, mimarisi, bilimi, felsefesi ve tarihi yok sayılır. Oysa bir yaşam filozofu olarak Peirce, insana ve onun deneyimine çok değer verir. İnsanın eylemleri ve bu eylemlerinin sonuçları Peirce felsefesinin dayanak noktasıdır.

²²⁸ Descartes Rene, s.64.

²²⁹ Türer, Celal, *Felsefi Metinler: Pragmatizm* (Çeviren ve Editör), Üniversite Yay., İstanbul, 2004, s.79-99. Ayrıca bk. Türer, Celal, *C.S. Peirce’ün Pragmatik Felsefesi*, Üniversite Yay., İstanbul, 2003.

Düşüncenin dile bağlı olduğunu savunan ikinci teori Sapir-Whorf teorisidir, kurucuları Edward Sapir²³⁰ ve Benjamin Lee Whorf²³¹, un birbirine benzer iki hipotezin birlikte ele alınmasından meydana gelir. Sapir-Whorf teorisinin temel önermesi dilin düşüncüyü

²³⁰ Sapir, Edward, 1884 yılının 26 Ocak günü, Purusya İmparatorluğu'nun Lauenburg kentinde (şimdi Polonya'nın Leborg şehri) Litvanya kökenli ortodoks bir Yahudi ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Edward altı yaşındayken ailesi Amerika Birleşik Devletleri'ne göç etti ve New York şehrine yerleşti. Sapir, kazandığı Pulitzer bursuyla 1901 yılında Columbia Üniversitesi'ne girdi. Sapir'in son derece parlak bir zekaya sahip olduğunu üniversitedeki hocaları kısa zamanda fark ettiler. Columbia Üniversitesi'nde Alman filolojisi ve Hint-Avrupa dilbilimi okudu. 1904 yılında, normalden bir yıl önce derece ile mezun oldu ve aynı yıl yüksek lisans eğitimine başladı. Alman Filolojisi alanında hazırladığı tez ile 1905 yılında yüksek lisans mezunu oldu. Sapir, dört yıllık dil eğitimi sonucunda kendisinde dilbilime karşı büyük bir ilginin olduğunu farketti. Sonraki iki yılda Wishram ve Takelma dillerini inceleyen projelerde yer aldı. 1909 yılında antropoloji alanında yerel dilleri çalıştı. Tez konusu Oregon'un güneybatısındaki Takelma dili üzerine araştırmaydı. Sapir, Columbia Üniversitesi'nde çokça etkilendiği hocası antropolog Franz Boas ile tanıştı. Boas, Sapir'e nesli tükenmekte olan dilleri sonsuza dek kaybolmadan önce inceleme ve bu dilleri kayıt altına görevi verdi. Bu görev çok aciliyet arzetymekteydi ve Sapir Amerika kıtasındaki yerel dilleri incelemeye ve kayıt altına almaya çalıştı. Boas, Sapir'i 1907-1908 yılında kuzey Kaliforniya'nın neredeyse tükenmek üzere olan Yana dilini araştırmak üzere görevlendirdi. Sapir'in ilk akademik görevi 1907 yılında Berkeley'de bulunan California Üniversitesi'neydi. 1908 yılında Pennsylvania Üniversitesi'ne geçti ve burada 1910 yılına kadar ders verdi. Yerel diller arasında en önemlilerden biri olan Hopi dilleri üzerine çalıştı. 1915 yılında Sapir, güney Yana kabilesinin dili olan Yahi dilinin hayatta kalan son mensubu olan Ishi ile çalışmaya devam etti. 1910-1925 yılları arasında Kanada'nın Ottawa kentinde Antropoloji Bölümünü kurdu ve yönetti. Burada Nootka ve diğer diller üzerine önemli bir yazı kaleme aldı. *Language: An Introduction to the Study of Speech* (1921/1955) adlı eserini burada kaleme aldı. 1925 yılında Chicago Üniversitesi'nden bir davet alır. Dilbilimci Leonard Bloomfield'in çalışmalarına ve yetişmesine katkı sağlar. Sapir, Leonard Bloomfield'in Algonquian dillerinin tarihsel incelemesini yapması için çaba sarfeder ve kamuoyu oluşturur. Sapir, 1931'den ölümüne kadar Yale Üniversitesi'nde antropoloji bölümünün başına geçti. Orada ilk Yale dilbilim okulunu açtı. Sapir, 1939 yılında 55 yaşında iken kalp yetmezliğinden öldü. Swingers, Pierre, *General Linguistics*, (The Collected Work of Edward Sapir, Mouton de Gruyter Pres, New York, USA, 2008, ss. 14-19. Edvard Sapir'in başlıca eserleri: Herder'in "Ursprung der Sprache" Eser Üzerine(1907), Sanskritçe, Avesta ve Yunanca'nın Etimolojisi Üzerine (1908), Wasco Masalları Ve Mitleriyle Birlikte Wishram Metinleri(1909), Yana Metinleri (1910), Nass Nehri Kızılderilileri'nin Sosyal Organizasyonunun Bir Taslağı(1915), Vancouver Adasının Salish Dili Olan Comox'ta İsim İkilmesi (1915), Aborjinlerin Amerikan Kültüründeki Zaman Perspektifi, Yöntem Üzerine Bir Araştırma(1916), Rüyalar(1917), Dil: Konuşma Çalışmasına Giriş(1921), Swadesh, Morris Metinleri(1939), Nootka Metinleri: Masallar ve Etnolojik Anlatılar, Gramer Notları ve Sözcük Materyalleri(1939), Dil, Kültür ve Kişilikte Seçilmiş Yazılar(1949), Kültür Psikolojisi(2002).

²³¹ Whorf, Benjamin Lee, 24 Nisan 1897'de Amerika Birleşik Devletleri, Pensilvanya Eyaleti'ne bağlı Massachusetts şehrinin Winthrop bölgesinde doğdu. Benjamin, bir reklam sanatçısı olan Harry Church Whorf ve Sarah Lee Whorf'un üç oğlunun en büyüğüydü. Whorf, liseden sonra Massachusetts Institute of Technology'de okumaya devam etti ve 1918'de kimya mühendisliği alanında lisans derecesi aldı. 1919 yılında Hartford Yangın Sigortası Şirketi'nde mühendis olarak çalışmaya başladı ve bir daha iş değiştirmeden ölene kadar aynı yerde çalıştı. 1920'lerde Whorf, dilbilim, antropoloji ve arkeoloji alanlarında saygın akademisyenlerle mektuplaştı ve ayrıca büyük ilgi duyduğu Orta Amerika'da seyahat etti. 1931 yılında din ve bilim arasındaki gerilimin farkında olan Whorf, Yale Üniversitesi'nde Amerikalı dilbilimci ve antropolog Edward Sapir'in yanında dilbilim okumaya başladı. 1936 yılında Whorf, Yale Üniversitesi'nde Antropoloji alanında Fahri Araştırma Üyesi olarak atandı ve 1937'de Sterling Bursu aldı. 1937'de Yale Üniversitesi'nde Antropoloji okutmanı oldu ve ciddi sağlık sorunları yaşamaya başladığı 1938 yılına kadar devam etti. *American Anthropologist* ve *Technology Review* gibi etkili bilim dergilerinde çok önemli birkaç makale yayımladı. Whorf, 26 Temmuz 1941 günü 44 yaşında iken, Connecticut, Wethersfield'deki evinde kanser hastalığından öldü. Whorf, Benjamin Lee, *Language, Thought and Reality*, The Technology Press, Newyork, USA, 1954, ss.8-11. Benjamin Lee Whorf'un başlıca eserleri: Dil, Düşünce ve Gerçeklik(2015), Maya Yazısındaki Belirli Karakterlerin Fonetik Değeri(1975), Macro-Penutian Notları (Kültürel Antropoloji Üzerine El Yazmalarının Mikrofilm Koleksiyonu(1977), Maya Araştırması Ekim 1935 Cilt II Sayı 4, Eski Meksika'da Ödünç Kelimeler(1943), Üstdilbilim Üzerine Dört Makale: Bilim ve Dilbilim; Kesin Bir Bilim Olarak Dilbilim; Diller ve Mantık; Alışılmış Düşünce ve Davranışın Dille İlişkisi(1950).

oluşturduğu yönlü iddiasıdır.²³² Bu teoriye göre farklı dilleri konuşanlar gerçeği farklı şekilde algılar ve düşünürler. Her dil kendi bünyesinde bir dünya görüşü barındırır.²³³ Kişi hangi dili konuşuyorsa o dile ait dünya görüşüne mensup olur. Sapir-Whorf hipotezi iddiaları Psikoloji, Etnoloji, Antropoloji, Sosyoloji, Felsefe ve Doğa Bilimleri gibi birçok bilim dalını ilgilendirmektedir. Bunun nedeni gerçeklik, konuştuğumuz dil tarafından algılanır ve yapılandırılırsa, nesnel bir dünyanın varlığı sorgulanır hale gelir ve elde edebileceğimiz bilimsel bilgi, öznel olmaya mahkûm kalır. Dilsel görelilik ilkesi temel bir determinizm ilkesi halini alır.²³⁴

W.V. Humboldt²³⁵ esasen Sapir-Whorf teorisini ilk defa geliştiren düşünürdür. Bu noktada Sapir-Whorf teorisi Humboldt'un dil düşünce teorisinin geliştirilmiş halidir, denilebilir. Humboldt, "Düşünmek ancak dil ile mümkündür ve konuştuğumuz dil kadar düşünebiliriz."²³⁶ Humboldt'a göre dünya ile ben(ego) arasındaki ilişkiyi dil kurabilir.²³⁷

²³² Lund, Nick, *Language and Thought*, s.57.

²³³ Lund, Nick, s.58.

²³⁴ Lund, Nick, s.59.

²³⁵ Humboldt, Friedrich Wilhelm Christian Karl Ferdinand, Freiherr (baron) von, 1767 yılının 22 Haziran günü Almanya'nın Potsdam şehrinde dünyaya geldi. Alman dil bilgini, filozof, diplomat ve eğitim reformcusu, dilin bilimsel incelenmesini ilk başlatanlardan biri kabul edilir. Filozofun fikirleri dilbilim çalışmalarında çığır açıcı niteliktedir. Özellikle Dil ve Düşünce arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışması açısından büyük bir öneme sahiptir. Bir dilin karakteri ve yapısı o dili konuşan kişinin dünya görüşünü meydana getirir. Her bireyin dünyayı özünde dil aracılığıyla algıladığını ileri sürmüştür. Böylece, dil ile kültürün karşılıklı ilişkisini araştıran etnodilbilimin modern gelişiminin habercisi oldu. Humboldt, Jena Üniversitesi'ndeki eğitimini tamamlarken, Friedrich Schiller ile ömür boyu sürecek yakın bir dostluk kurdu. Humboldt, 1790'ların sonunda genç bir düşünür olarak Almanya genelinde ünlendi. 1801-1808 yılları arasında Roma'da büyükelçilik görevinde bulundu. 1809 yılında Prusya içişleri bakanlığında müsteşarlık görevine getirildi. Bu makamda din işlerinden ve halk eğitiminden sorumluydu. Berlin'deki Friedrich Wilhelm Üniversitesi'nin (daha sonra adı Humboldt Üniversitesi olarak değiştirildi) kurulmasında etkili oldu. Ayrıca öğretmen eğitimi ve sertifikalandırma standartlarını yükselterek Prusya ilköğretiminde reform yaptı ve genel olarak Prusya'nın eğitim ilerlemesinin ön saflarına yerleştirilmesine yardımcı oldu. Nisan 1810'da Viyana büyükelçisi olarak atandı. 1813'te Prag Kongresi'nde, Napolyon Savaşları devam ederken Avusturya'nın Fransa'ya karşı Rusya ve Prusya ile güçlerini birleştirmesine yardım etti. 1815'te Paris Antlaşması'nın imzacılarından biriydi. Humboldt, 8 Nisan 1835'te Almanya'nın başkenti Berlin yakınlarındaki Tegel Kasabası'nda öldü. Humboldt, Wilhelm V., *Linguistic Variability and Intellectual Development*, University of Pennsylvania Press, Pennsylvania, USA, 1972, s.12-18. Wilhelm von Humboldt'un başlıca eserleri: Karşılaştırmalı Bir Antropolojinin Ana Hatları(1797), Özgür Yunan Devletlerinin Düşüşlerinin Tarihi(1807-1808), Dil Gelişiminin Farklı Dönemleriyle İlgili Olarak Dillerin Karşılaştırmalı İncelenmesi Hakkında(1820), Dilbilgisi Biçimlerinin Ortaya Çıkışı ve Bunların Fikirlerin Gelişimi Üzerindeki Etkisi Üzerine(1822), Yazma Üzerine ve Konuşmayla İlişkisi(1824), Dilin Heterojenliği ve İnsanlığın Entelektüel Gelişimi Üzerindeki Etkisi(1836).

²³⁶ Humboldt, Wilhelm V., s.41.

²³⁷ Humboldt, Wilhelm V., s.42.

Humboldt, “Dil, düşüncenin yaratıcı aracıdır.”²³⁸ Düşünüre göre bir kelime (ad, edat veya fiil) olmadan şeyleri nasıl tarif edebilirdik? Etrafımızda gördüğümüz milyonlarca bitki türünü birbirinden nasıl ayırabiliriz? Farklı kokuyu, renkleri biçimleri nasıl adlandırabiliriz? Bunların tamamı ancak dil ile mümkündür. Kelime olmadan hiçbir kavram olmaz, kavram olmadan hiçbir nesne söylenemez. Çünkü nesne insan için sadece bir kavram olarak nesnel bir netlik kazanır. Humboldt’un bu görüşü bizi Kant’ın temsiller teorisine götürür. Kant düşüncesinde bizim nesneleri tanımamız ve ayırt etmemizi sağlayan zihinsel temsillerimiz idi. Humboldt’ta ise dil temsilin kendisidir. Dil düşünmeyi yani temsili sağlar.²³⁹

Sapir’e göre dil, gerçeği yansıtmaz, aksine onu büyük ölçüde şekillendirir. Böylece, gerçekliğin nesnel doğasını tanır, ancak gerçeklik algısı dilsel alışkanlıklarımızdan etkilendiği için, dilin biliş sürecinde aktif bir rol oynadığı görülür. Sapir’e göre dil ve kültür arasında yakın bir ilişki vardır ve biri bilinmeden diğeri anlaşılamaz.²⁴⁰ “İnsanoğlu, dünyada yalnız yaşamaz, bir topluma mensup olarak doğar ve o toplumun dili yani dünya görüşüne maruz kalır. Artık kişi o dil dünyasının bir parçası olmuştur. Kişi dilinin kendine sunduğu şekliyle gerçekliği kavrayabilir. Dil ve toplumsal belirlenim dışında ya da dil ve kültürü paranteze alarak gerçekliğe yaklaşamaz. Kendinde gerçeklik diye bir şey mümkün değildir.”²⁴¹

Whorf’a göre dünya dediğimiz şey bir dil sistemidir, bu yüzden akışkan ve değişkendir. Dil ile kültür arasında doğrudan bir bağlantı vardır. Dil kültürü belirler. Her dil ona mensup olan bireylerin zihinsel yapılarını şekillendirir. Düşünüre göre, fikirlerin formüle edilmesi dilden bağımsız bir olay değildir.²⁴² Doğayı, ana dilimizin belirlediği sınırlarla inceliyoruz. Olgular dünyasında karşımıza çıkan kategoriler veya tipler öylesine bağımsızca var olan şeyler değildir, bunlar dilin kendinde ve kültürde yansıttığı unsurlardır. Doğayı zihnimizde parçalara

²³⁸ Humboldt, Wilhelm V., s.51.

²³⁹ Lund, Nick, s.76.

²⁴⁰ Worf, Benjamin Lee, s.21.

²⁴¹ Worf, Benjamin Lee, s.22.

²⁴² Worf, Benjamin Lee, s.37.

ayırır, ayırdığımız parçaları kavramların şemsiyesi altında toplar ve yeniden anlamlandırırız. Whorf'a göre bütün bu süreç dilin düşüncemizi belirlemesidir.²⁴³

Whorf'a göre biz dünyaya dilin gözlüğüyle bakarız. Bu gözlük olmadan dünyaya dair hiçbir şeyi göremeyiz.²⁴⁴ Yalnızca dilimizin izin verdiği ölçüde algılayabiliriz. Bu yüzden filozofa göre, dilimiz, dünyayı algılayışımızı ve dünyaya bakış açımızı belirler. Whorf, dil ile düşünce arasındaki ilişkiye dair fikirlerini hocası Sapir'den öğrenmiştir. Hocası gibi Amerika Kıtası içindeki yerli dilleri incelemeye girişmiş, bir Kızılderili dili olan Hopi dili üzerine deneysel çalışmalar yapmıştır.²⁴⁵ Whorf, İngilizce konuşan insanlar üzerinde yaptığı deneylerde dilin istenerek bir yönelim sonucu öğrenilen bir şey olmadığını, toplumun kültür dünyası içinde deneyimle beraber pasif bir süreçle gerçekleştiğini gördü.²⁴⁶

Whorf, Kızılderili dillerinde zaman kavramının Batı Avrupa dilleri olan İngilizce, Fransızca ve Almancadan çok farklı olduğunu gördü. Batı dillerinde insan ile içinde yaşadığı doğa arasındaki ayrım vurgulu bir şekilde belirtildiği halde Hopi dilinde bu ayrımın olmayıp insanın doğayla bütün olduğu dil yapısını keşfetti. Bu da düşünöre gösterdi ki bir dil ona mensup insanların dünya görüşünü biçimlendirmektedir.²⁴⁷ Whorf, hopi diline mensup insanlarla, Batı Avrupa dillerine (İngilizce, Fransızca, Almanca) mensup insanlar arasındaki farkın dil yapısından kaynaklandığını iddia etti.²⁴⁸

Sapir-Whorf teorisini Peirce'ün dil düşünce anlam ilişkisi bakımından önemli kılan husus, dilin düşüncüyü oluşturduğu yönlü iddiasıdır. Dil kültürü ve kişinin dünyayı kavrayış biçimini belirler. Benzer bir iddia Peirce'ün benlik tasavvurunda görülür. Peirce'e göre içinde

²⁴³ Worf, Benjamin Lee, s.38.

²⁴⁴ Worf, Benjamin Lee, s.44.

²⁴⁵ Worf, Benjamin Lee, s.47.

²⁴⁶ Worf, Benjamin Lee, s.48.

²⁴⁷ Worf, Benjamin Lee, s.51.

²⁴⁸ Worf, Benjamin Lee, s.51.

yaşadığımız toplum, onun dil ve kültürü, benliğimizi meydana getirir. İçinde yaşadığımız toplumun ürettiği göstergelerle düşünür ve onlara göre yaşarız.

Modern dönemde dil düşünce ilişkisini inceleyen bir diğer bilim adamı da Jean Piaget²⁴⁹dir. O psikoloji alanında devrim niteliğinde sayılabilecek çalışmalara imza atmıştır. Özellikle çocuğun gelişim evreleriyle ilgili yaptığı gözlemler ve elde ettiği bulgular dünya genelinde kabul görmüştür. Piaget için saf ampirik ilkeler hep güvenli ve tutarlı görünmüştür. Düşünür, spekülative akıl yürütmelerden uzak durmuştur. “Felsefenin ve mantığın alanlarına girmemeye gayret göstermiş ve çalışmalarını gözleme dayalı deneysel ilkeler çerçevesinde sürdürmüştür.”²⁵⁰

Piaget dil ve düşüncenin birlikte geliştiğini savunur. İnsan yavrusu dış dünyayı tanıdıkça, deneyim geliştirdikçe, zihin dünyasında yeni şemalar gelişir. Bu şemalar ya önceki şemayla uyumludur ya da uyumsuzdur. Eğer önceki şemayla uyumluysa yani insan, öğrendikleriyle bağlantılıysa bu son geliştirdiği şemayı öncekiler rafına yerleştirir, uyumlu değilse ona yeni bir raf açar. Birinci duruma özümseme süreci denirken, zihin içine yerleştirilen ve diğerlerinden farklı olan şemaya adaptasyon(uyumsama) süreci adı verilir.²⁵¹ Piaget’e göre düşüncenin

²⁴⁹ Piaget, Jean, 9 Ağustos 1896'da İsviçre'nin Neuchâtel kentinde doğdu. 1918 yılında doktorasını tamamladı. Erkek çocukların zekâ gelişimini incelemek üzere Alfred Binet'in oluşturduğu bir projede çalıştı. 1921 yılında Cenevre'de bulunan J.J. Rousseau Enstitüsü'ne araştırma müdürü oldu. 1923'te Valentine Châtenay ile evlendi ve Jacqueline, Lucienne ve Laurent adında üç çocukları oldu. Piaget, 1925 yılından 1929 yılına kadar Neuchâtel Üniversitesi'nde psikoloji, sosyoloji ve bilim felsefesi profesörü olarak görev yaptı. 1929'da Cenevre Üniversitesi'ne çocuk psikolojisi profesörü olarak atandı ve ölene kadar bu üniversitede çalıştı. Hiçbir teori onun teorisi kadar etkili olmadı. 1955 yılında Cenevre'de Uluslararası Genetik Epistemoloji Merkezi'ni kurdu ve bu enstitünün müdürü oldu. Sosyoloji, deneysel psikoloji ve bilimsel düşünce gibi çeşitli alanlarda olağanüstü katkılarda bulundu. Piaget biyoloji, psikoloji ve felsefeden fikirler aldı ve çocukların dünyayı öğrenme yöntemlerini araştırdı. Çocuk gelişimiyle ilgili vardığı sonuçları kendi çocukları ve diğer çocuklarla yaptığı gözlemlere ve konuşmalara dayandırdı. Kendi geliştirdiği basit problemler hakkında onlara ustaca ve açıklayıcı sorular sorarak, yanlış tepkilerini analiz ederek dünyaya bakış açılarının bir resmini çekmeye çalıştı. Olağanüstü derecede iyi ifade edilmiş ve birbiriyle eklemlenmiş bir bilişsel gelişim teorisi geliştirdi. Piaget, insan psikolojisi hakkında yaklaşık 70 kitap ve 100'den fazla makale yazan oldukça üretken bir yazardı. Teorilerini deney ile kanıtlamaya çalışan ender bir insandır. Jean Piaget, 16 Eylül 1980'de 84 yaşında öldü. Piaget'nin başlıca eserleri arasında şunlar yer alır: *Çocuğun Dili ve Düşüncesi* (1923) *Çocuğun Dünya Anlayışı* (1925) *Çocuklarda Zekanın Kökenleri* (1936) *Çocuğun Sayı Anlayışı* (1941) *Çocuklukta Oyun, Düşler ve Taklit* (1945) *Çocukta Gerçekliğin İnşası* (1950). Ginsburg, Herbert P., Sylvia Opper, *Piaget's Theory Intellectual Development, Biography and Basic Ideas*, International Psychotherapy Institute Presss, New York, USA, 2016, ss.12-40.

²⁵⁰ Piaget, Jean, *Çocukta Dil ve Düşünme*, Çev. Sabri Esat Siyavulgil, İstanbul, 2006, s.102.

²⁵¹ Piaget, Jean, s.107.

gelişimi iki aşamada meydana gelir. Bunlardan birincisi duyu verilerinin girişidir. İkincisi ise bu verileri işleyip sınıflandıracak mekanizmanın insanda bulunmasıdır. İnsan düşüncelerinin kaynağı içsel arzu, duygu ve güdülerin sosyal çevre tarafından şekillendirilmiş halidir.²⁵² Piaget'e göre biyolojik unsurlar her ne kadar önemli olsa da düşüncelerimizin temel kaynağı çevreden aldığımız etkileşimlerdir.²⁵³ “Sosyal çevrenin düşünce üzerindeki etkisi o denli büyüktür ki benliğimize genel şeklini o verir.”²⁵⁴

“Sosyal faktörler ve biyolojik faktörler... İkisi birden bir çocuğun zihinsel gelişiminde kilit rol oynar. Farklı anlam önem ve yerlere sahip olan bir iki faktör arasında hem bir uzlaş hem de muazzam bir kavga vardır.”²⁵⁵

Yukarıda dil düşünce ilişkisiyle ilgili fikirlerini kısaca ele aldığımız Piaget'e ile Charles S. Peirce'ün dile yaklaşımları arasında paralellik olduğu görülür. Peirce için düşüncenin gelişimi dilin gelişimine bağlıdır. Dilin gelişimi ise yaşantıya yani deneyime bağlıdır. Piaget'de de dil düşünce gelişimi, Peirce'ün dil düşünce gelişim teorisine benzer şekilde ilerler. Buna göre duyu verileri zihne sürekli bir akış içindedir. Zihin bu verileri işleyerek benzerleri aynı rafa, farklı olanlara ise yeni bir raf açarak oraya yerleştirir. Piaget'nin teorisinde fiziksel ve sosyal çevre çok önemli bir yer tutar, insan sosyal fiziksel çevresinde ne kadar çok etkinliğe katılırsa insanın dil ve düşüncesi o kadar hızlı bir şekilde gelişecektir. Benzer şekilde Peirce deneyimin çokluğunun ve çevresel koşulların dil ve düşüncüyü geliştireceğini söyler.²⁵⁶

²⁵² Piaget, Jean, s.114.

²⁵³ Piaget, Jean, s.114.

²⁵⁴ Piaget, Jean, s.116.

²⁵⁵ Piaget, Jean, s. 156.

²⁵⁶ Peirce, W1., s.356.

2.2. PEIRCE'ÜN DİL ANLAYIŞI

Peirce, 'Collected Papers' 5.314 numaralı makalesinde 'dilim kendimin toplamıdır.' der. Hatta Peirce'e göre insan doğasını en iyi şekilde dil tarif eder. Dil bir semboller sistemidir, içinde işaretleri, kelimeleri ve düşünceleri barındırır.²⁵⁷

Dilde karşılığı olmayan insan bilincinin hiçbir ögesi yoktur. İnsanın kullandığı kelime veya gösterge, insanın kendisidir. Hayatın bir düşünce dizisi olduğu gerçeği göz önüne alındığında, her düşüncenin bir gösterge olduğu dolayısıyla insanın bir gösterge olduğunu kanıtlar. Böylece, her düşünce dışsal bir göstergedir. İnsanın dışsal bir gösterge olduğunu kanıtlar. İnsan ile dışsal gösterge özdeşdir. Böylece benim dilim, kendimin toplamıdır; çünkü insan düşüncedir.²⁵⁸

Yukarıdaki pasaja daha yakından baktığımızda 'insanın kullandığı sözcük veya gösterge insanın kendisidir' ifadesi kişinin deneyimine, benlik algısına, yaşadığı ve yetiştiği koşullara kültürel ve coğrafi özelliklere gönderme yapar. Humboldt ve Sapir-Whorf teorisinin Peirce düşüncesindeki yerini gösterir. Peirce'e göre "İnsan bir işarettir."²⁵⁹ İnsan göstergeler denizinde yüzen semiyotik fail olarak daima bir anlama maruz kalır, anlam üretir. Hatta kendisi anlam olur ve başkasına anlam yayar. İnsan semiyotik özne olduğundan yaşamda edindiği tecrübeler insanın dilini yani yaşam biçimini oluşturur. İnsan yaşadıklarının toplamı olduğu için dilinin de toplamıdır.²⁶⁰

Peirce, bir insanın iletişim kurduğu her şey olduğunu, kullandığı işaretlerin, sembollerin ve göstergelerin tezahürü olduğunu söyler.²⁶¹ Bir insan 'durumlar' havuzunda yüzer. Çocukluk durumu, öğrencilik durumu, yaşlılık durumu... İnsan 'an'lar bileşkesidir. Her 'an'da, bir

²⁵⁷ Jappy, Tony, *Peirce's Twenty- Eighty Classes of Signs and the Philosophy of Representation*, s.84.

²⁵⁸ Peirce, C.P. 5.314.

²⁵⁹ Peirce, C.P. 5.315.

²⁶⁰ Peirce, C.P. 5.314.

²⁶¹ Peirce, C.P. 2.246.

durumdadır. Durumlar, terimin en geniş anlamıyla insandır. Bu durum gösteriyor ki tüm düşünme faaliyetimiz göstergelerde gerçekleşiyor. Peirce şöyle der:

Düşünce ve ifade gerçekten birdir²⁶² bir insan kendisini sözlü ve sözsüz olarak ifade etmek

için kullanılan işaretlerin bütünü ile özdeşir.²⁶³

Peirce'e göre bir imgenin gösterge olabilmesi için görülmesi, öznelerce bilinmesi gerekir. Çünkü herhangi bir göstergenin, gösterge olabilmesi için bilinmesi gerekmez mi?²⁶⁴ Peirce'e göre, insan olmak, insan toplumuna katılmak, semiyosis (anlam üretme, tüketme ve yayma sürecine) katılmakla mümkündür. İnsan, topluma katılıp toplum tininin bir parçası olduğunda insan olacaktır.²⁶⁵

Peirce, Descartes'in 'Düşünüyorum o halde varım' önermesini sahici bulmaz. Çünkü Peirce'e göre bilinç kendini düşünemez. Bilinç daima bir şeyin bilincidir, yani bilincin doğası yönelimseldir. İnsan daima semiyotik bir anafora maruz kalır. Bunun sonucu olarak bilinç daima düşünce halindedir. Peirce'ün, 'İnsan düşüncedir' demesinin anlamı budur. "Her bilinç durumu bir çıkarsamadır. Hayat bir çıkarımlar dizisi veya bir düşünce dizisinden başka bir şey değildir. O zaman insan her an bir düşüncedir ve düşünce bir tür sembol olduğu için, insan nedir sorusuna verilecek cevap: onun bir sembol olduğudur."²⁶⁶ Burada Peirce, insanın sembol olmasıyla bir başkasını temsil ettiğini anlatmak istemez. Aksine sembol olarak insan nesne, zemin ve yorumlayıcıyı içeren bir üçlü iletişim sürecinin failidir. Peirce insanı en yetkin düşüncenin bir sentezi²⁶⁷ olarak tanımlar. Bir semiyotik fail olarak insan, "varlık", "töz" veya "şey" gibi metafiziğin durağan ve içi boş tanımlarının çok daha ötesinde gerçek, aktif bir öznedir.²⁶⁸

²⁶² Peirce, C.P. 1.349.

²⁶³ Peirce, C.P. 2.245.

²⁶⁴ Peirce, C.P. 8.348.

²⁶⁵ Peirce, C.P. 4.537.

²⁶⁶ Peirce, C.P. 7.583.

²⁶⁷ Peirce, C.P. 2.418.

²⁶⁸ Peirce, C.P. 4.537.

Peirce'e göre insan semiyotik havuzun yani toplumun ayrılmaz bir parçasıdır. İnsan varlığını ancak toplum içinde sürdürebilir. Çünkü insan bir dil-kültür varlığıdır, ancak toplum içinde dili ve kültürü öğrenebilir. Dil, onu kullanan insanlara eşit anlam gönderimi yapar. Mesela, 'kitap' dendiğinde Türkçe bilen her insan bunun okumak için oluşturulmuş kâğıttan yapılan genel olarak bilgi vermeyi amaçlayan yazılı bir eser olduğunu anlar. Kitap sözcüğünü her Türk aynı anlar fakat çağrışımlar farklı farklıdır. Mesela kitap sözcüğünden kimi insan kutsal kitabı anlıyorken, bir başkası roman, bir çocuk boyama kitabı anlayabilir. Bu da dilin hem genel hem de belirsiz yönüne işaret eder.²⁶⁹ Peirce'e göre "İnsan toplumsal bir varlık olduğundan insanın oynamak zorunda olduğu semiyotik bir rolü vardır."²⁷⁰ Çünkü insan toplumun bir parçasıdır, istekli veya isteksiz, toplumun diline, gösterge sürecine katılır. İnsanın katıldığı bu dilsel anlamsal süreçte Peirce'e göre, rıza yani memnuniyet vardır."²⁷¹

Charles S. Peirce'ün dil felsefesi (göstergebilimi teorisi), diğer dil felsefelerinden daha kapsamlı ve daha insancıdır. Mesela Frege, matematiğin önermelerini insan yaşamına uygulamayı önerirken, Peirce böyle bir teoriyi insan fitratına uygun bulmaz. Çünkü Peirce'e göre insan yaşamında belirsizlikler, olasılıklar, acılar, sevinçler vardır. Bu da bizi insan dili ve düşüncesi üzerine daha hassas yaklaşım içinde olmaya yöneltir.²⁷² Peirce'e göre insan, "bir dil bir iletişim süreci olduğundan bu bizi göstergebilimin çekirdeğine, işaretler teorisine götürür."²⁷³ İnsanı dil olarak, anlam olarak ele alan ilk filozof Peirce olmuştur. Peirce'ün felsefeye yaptığı en önemli katkı, insanın semiyotik bir fail olduğu gerçeğini kariyeri boyunca binlerce kez tekrar ederek dile getirmesidir. Peirce'ün toplu makaleleri incelendiğinde önem

²⁶⁹ Deledalle, Gerrard, *Charles S. Peirce's Philosophy Of Signs*, s.89.

²⁷⁰ Peirce, C.P. 6.343.

²⁷¹ Peirce, C.P.6.344.

²⁷² Peirce, C.P. 6.341.

²⁷³ Peirce, C.P. 2.227.

verdiği konunun göstergebilimi yani anlam bilimi olduğu görülür. Peirce’ün kategorileri, bilim tasnifi fenomonolojisi tamamen semiyotik teoriye göre konumlandırılmıştır.²⁷⁴

Peirce’e göre, düşünce ve gerçeklik iki ayrı olay veya varlık değildir. Bir insan bir “maddi” kap veya beden içine yerleştirilmiş zihin değildir. İnsan aslında bir kaynaşma süreci, bir erime bir işaretler karışımıdır. Peirce’e göre “Tüm düşünce göstergelerde, kelimelerde, sembollerdedir.”²⁷⁵ Benzer şekilde “gerçeklik veya varlık anlamın kendisidir. Gösterge ve nesnesi, birbirleriyle ilişki içinde görülmelidir. “Bir gösterge nesnesiyle ilgili olan her şeydir”²⁷⁶ “Elbette nesne de bir işarettir.”²⁷⁷

Peirce’e göre “Her gösterge, kendisinden bağımsız bir nesneyi temsil eder. Ancak o nesnenin kendisi bir işaretin veya düşüncenin doğasına sahip olduğu sürece; o nesnenin bir işareti olabilir.”²⁷⁸ Peirce, insan bilincinin boşlukta olamayacağını göstergesiz düşünemeyeceğimizi söyler. Çünkü zihin sürekli bir nesneye ihtiyaç duyar zihnin yönelimini sağlayan her düşünce bir göstergedir.²⁷⁹ Peirce, göstergeleri, geliştirdiği göstergebilimi teorisi minvalinde ele alır.

Bir insanın aynı anda iki yerde olamayacağına dair sefil bir maddi ve barbar düşünce vardır.

Bir kelime (bir dil olan insan) aynı yerde, aynı anda birkaç yerde olabilir.²⁸⁰

İnsanın bir sembol varlığı olması, yaşam özellikleri göz önüne alındığında benzersiz değildir. İnsan diğer canlılarla ortak ve çoğu yönden benzer bir yaşam biçimine sahiptir. “Her sembol, birincil anlamda yaşayan bir varlıktır, insan bir mecaz değildir çünkü insan canlı bir varlıktır, tüketendir, üretendir.”²⁸¹ Peirce’e göre insan bir semboldür ve büyüyen bir semboldür. Çünkü insan diğer göstergeleri algılayarak, gelişerek büyür. Peirce’e göre yeni bir sembolün

²⁷⁴ Peirce, C.P.5.250.

²⁷⁵ Peirce, C.P.5.257.

²⁷⁶ Peirce, C.P.6.481.

²⁷⁷ Peirce, C.P.2.92.

²⁷⁸ Peirce, CP.1.538.

²⁷⁹ Peirce, CP.1.538.

²⁸⁰ Peirce, CP.7.591.

²⁸¹ Peirce, C.P.2.222.

gelişebilmesi ancak diğer sembollerle ilişki içinde olmasına bağlıdır.²⁸² Dolayısıyla gerçek olmak ve simge olmak bir ve aynıdır. Benzer şekilde, insan olmak ve bir semboller topluluğu ya da bir dil olmak da bir kimlik ifadesidir.

Hatırlanacağı üzere pragmatizm, bir fikrin anlamının pratik etkileri formülüyle tanımlanabilir. Peirce'e göre "Ben Kimim?" sorusunu sorduğumuzda alacağımız cevap "Ben eşittir, yapıyorum" ya da "Yapıyorum, ifade ediyorum"dur.²⁸³ Aslında anlam, deneyimin bütününde söylenen, ifade edilen pratik etiklerin kendisidir. Anlam gösterilen, ifade edilen ve eyleme dökülen her şeydir. Bu nedenle, insanın bir deneyim süreci ya da iletişimsel ilişkiler demeti olduğunu söylemek, pragmatizmin insan tasavvurunu yansıtır. Peirce "zihin bir göstergedir" der.²⁸⁴ Yine bir sonraki makalesinde "İnsan bir göstergedir" der."²⁸⁵ Benzer şekilde, "Ben, düşüncelerimim diyerek kişisel özdeşliği kabul eder."²⁸⁶ Oysa hatırlayacağımız gibi David Hume, kişisel özdeşliği reddetmişti. Kişisel özdeşliğin reddedildiği bir durumda, bir benden bahsedilemez. Esasen insan olmaktan bahsedilemez. Peirce, Hume'nin gittiği yolu tehlikeli ve anlamsız bulur. Peirce'ün felsefesi, modern felsefenin terimleriyle söylenirse tam anlamıyla yetkin bir özne felsefesidir. Ne Locke'nin yarı rasyonel öznesi ne de David Hume'un kendisiyle özdeşliği reddeden septik öznesidir.²⁸⁷ Peirce, kişisel özdeşlik konusuna büyük önem verir ve David Hume'un düştüğü hataya düşmeyeceğini belirtir. Peirce'e, "Bir insanın kişiliği, yaptığı ve düşündüğünün tutarlılığından oluşur" der. Peirce'ün insan dildir, derken kastettiği şey, insanın kendi varlığını, kişiliğini, saygı veya sevgisini, bir insan olarak otonom yapısını ancak dilde ortaya koyabilmesi, dilde kendisini serimleyebilmesi, acılarını diliyle ifade edebilmesi, topluma diliyle katılabilmesi bir iletim aracı olması ancak dil ile mümkündür.²⁸⁸

²⁸² Peirce, C.P. 2.302.

²⁸³ Short, T.L., *Peirce's Theory of Signs*, s.153.

²⁸⁴ Peirce, C.P. 2.654.

²⁸⁵ Peirce, C.P. 5.313.

²⁸⁶ Peirce, C.P. 7.592.

²⁸⁷ Peirce, C.P. 5.315.

²⁸⁸ Peirce, C.P. 5.314.

Peirce'e göre 'olan', 'bilinebilir olan'a eşittir, başka bir deyişle varlık göstergelerin toplamına eşittir. Peirce, pozitivistlerin düşünceyi ölçülebilir ve olgularla doğrulanabilir olana eşitleme girişimini doğru bulmaz. Bu yüzden yazılarında mümkün merteye pozitivist anlayıştan uzak durmaya gayret eder. Peirce'ün metafizikçilerin karanlık ve gizemli düşünceleri yerine açık, anlaşılır bir düşünce inşa etme girişimi ve bunu pozitivistlerin yoluna sapmadan gerçekleştirme çabası dikkate değerdir.²⁸⁹ Peirce, düşünceyi göstergeler olarak tarif eder. Yani düşünce nesnel, ölçülebilir, doğrulanabilir bir varlığın fenomenolojik tezahürüdür.²⁹⁰ “Dış olguların ışığını ararsak, bulabileceğimiz tek düşünce göstergelerdeki düşüncedir. Açıkçası, başka hiçbir düşünce dış gerçeklerle kanıtlanamaz. Düşüncenin ancak dışsal olgularla bilinebileceğini gördük. O halde kavranabilecek tek düşünce, göstergelerdeki düşüncedir. Ama idrak edilemeyen düşünce yoktur. Bu nedenle, tüm düşünceler zorunlu olarak göstergelerde olmalıdır.”²⁹¹

Herhangi bir şeyi 'anamlı' olarak adlandırmak için, 'dışsal', yani genel, ölçülebilir ve bir şekilde doğrulanabilir özelliklere sahip olmalıdır. Bu durumda düşüncenesnelleşir ve Peirce'ün “nesnel-idealizm” olarak adlandıracağı yeni bir sentez meydana gelir. Burada anlatılmak istenen şey kavram ile temsil ettiği nesnenin eşit olması durumudur. Bu durumu Peirce şöyle dile getirir: “Bir terimin anlamı, taşıdığı kavramdır.”²⁹² Peirce'ün anlam teorisine bakıldığında insanı bir sembol, bir gösterge, bir bilme ve iletişim süreci olarak okumak kabildir. Düşünürün varlık ile bilinebilirliği aynı kefeye koyduğu görülür. Peirce şöyle der: “Kısacası, kavranabilirlik (en geniş anlamıyla) ve varlık yalnızca metafiziksel olarak aynı değil, anlam olarak da aynıdır.”²⁹³ Bu felsefede hem varlık hem de bilme bir süreç olarak tanımlanır.

²⁸⁹ Peirce, C.P. 6.481.

²⁹⁰ Peirce, C.P. 2.111.

²⁹¹ Peirce, C.P. 5.251.

²⁹² Peirce, C.P. 5.255.

²⁹³ Peirce, C.P. 5.257.

Peirce'e göre anlam öncelikle doğrulanabilir, pratik göstergelerle desteklenebilir, somut ve dilsel ifadelerle özdeşleştirilebilir olmalıdır. Özelden insan ve genel olarak varlık, biliş biçimleridir, yani gösterge süreçleri veya iletişimsel ilişkilerdir. Peirce şöyle der:

Dış dünyanın gerçekliği, bu gerçek düalete deneyimi dışında hiçbir şey ifade etmez”²⁹⁴ Bu nedenle, erken ve geç tüm pragmatik ifadeler, deneyimin anlamını somutlaştırma girişimi olarak kabul edilebilir. “Duyu deneyimleri “ve “metafizik” deneyimlerin ikisi de dilsel ifade türleridir, ikisi de gösterge süreçleridir. Her zaman anlam, bir şeyin ilettiği şeye eşittir. Duyu verileri ile dinsel, manevi duygulanımlar iki farklı gösterge sürecidir. Burada duyu verileri insana doğrudan etkide bulunduğundan dolayı dini manevi duygulardan daha baskındır. Bu durum işaret eder ki her göstergenin oluşum ve etki süreçleri bir diğerinden farklıdır.”²⁹⁵

Peirce'e göre, insanın düşünme faaliyeti göstergelerle gerçekleşir. İnsan gösterge olmadan düşünemez. Martin Heidegger:

“Dil varlığın evidir. İnsan, dili kullanmaz, dil insanın bir aracı değildir. Dil, gerçekliktir. İnsan dilin içine girerek var olur. Çünkü varlık dildedir, gerçeklik dildedir. Dil insana ait değildir, insan dile aittir. Düşünme dili belirlemez, dil düşünceyi belirler.”²⁹⁶

Peirce, Heidegger'in dile bakışını önceleyen bir şekilde insanın bir gösterge olduğunu, insanın bir dil olduğunu, düşünme dediğimiz şeyin aslında bir gösterge ve göstergeler dizilimi olduğunu çok önceden dile getirmiştir.²⁹⁷ Peirce şöyle der: “Bütün düşünme İşaretlerde gerçekleştirilir ve... dolayımılama diyalog biçimini alır ...”²⁹⁸

Peirce'ün pragmatizmi, bilinen dil felsefesi teorilerinin dışında komplike ve modern bir dil felsefesi inşa etme süreci olarak adlandırılabilir. Pragmatizm dili sadeleştirerek anlamı berrak hale getirir. Analitik dil filozoflarının yaptığı gibi sadece mantık düzeyinde değil tüm dünyayı ve onun içindeki nesneleri kapsayacak genişlikte bir anlam sistemi oluşturmaya çalışır.

²⁹⁴ Peirce, C.P. 5.539.

²⁹⁵ Peirce, C.P. 5.310.

²⁹⁶ Jappy, Tony, *Peirce's Twenty- Eighty Clases of Signs and the Philosophy of Repsresentation*, s.89.

²⁹⁷ Peirce, C.P. 2.413.

²⁹⁸ Peirce, C.P. 6.481.

“O halde pragmatizm, bir mantıksal analiz teorisi veya doğru tanımıdır. Pragmatik ilkenin değerli oluşu metafizik kavramlara uygulanabiliyor olmasıdır.”²⁹⁹ Mantık göstergelerin incelendiği semiyotik bir kulvar olduğundan, anlambilim incelemelerinde, merkezi bir konuma haizdir. Benzer şekilde pragmatizm, Peirce’ün

Göstergebilim Teorisi’nin bir dalıdır. “Mantık ... daha geniş anlamıyla ... gerekli düşünce yasalarının bilimidir veya daha da iyisi (düşünce her zaman göstergeler aracılığıyla gerçekleşir) genel anlambilimdir. Mantık, yalnızca gerçeği değil, aynı zamanda göstergelerin gösterge olma genel şartlarını da ortaya koyar.”³⁰⁰ Peirce’ün külliyatı incelendiğinde pek çok yerde mantığı, “İşaretlerin genel yasalarının bilimi” olarak tanımladığı görülür.³⁰¹

Peirce için önemli olan yaşamsal deneyimdir. Deneyim, doğrulanabilir temelde bir dil, bir işaretler ve simgeler topluluğu, bir iletişim sürecidir. Bu, Peirce’ün pragmatizminin temel nosyonudur ve kariyeri boyunca bu nosyonu kendisine şiar edilmiştir. 1905 tarihli “Pragmatizm Ne Anlama Geliyor” adlı makalesinde şöyle der: “Bir kavram, yani bir kelimenin veya başka bir ifadenin rasyonel anlamı, yalnızca hayatın gidişatı üzerindeki kavranabilir etkisinde yatmaktadır...” der.³⁰²

Peirce, hiçbir zaman David Hume gibi yıkıcı bir dil kullanmadı ve onun önerdiği gibi öznenin birebir deneyimlediği olgu durumlarını değil genel olarak yaşam deneyimini baz aldı. Peirce’ün deneyimciliği bu açıdan pozitivist bir karakter taşımaz. Pozitivizm, insan dünyasındaki tüm anlamlı şeyleri deney ve gözleme tabi tutarak, somut ve denenebilir olanı anlamlı soyut ve denenemez olanı ise anlamsız olarak adlandırmaya çalışmaktaydı. Peirce ise bunun insan doğasına aykırı olduğunu gördüğü için böylesi dar bir bakış açısını uygun bulmaz. Peirce’ün deneyimciliği göstergenin doğası olarak tanımlanan bir deneyimciliktir. Pragmatizm bir felsefi yöntem olarak, en dar fiziksel anlamda bilimsel veya deneysel bir felsefe değildir. O

²⁹⁹ Peirce, C.P. 6.490.

³⁰⁰ Peirce, C.P.1.444.

³⁰¹ Peirce, C.P. 1.191.

³⁰² Peirce, C.P. 5.412.

daima bir göstergeler felsefesidir, pratik yaşamın felsefesidir.³⁰³ Peirce'e göre anlam bir deneyde değildir, anlam deneysel fenomenlerdedir ve anlam süreçtedir. Burada vurgulamak istediğimiz şey Peirce'ün bir pozitivist olmadığı, deneyimi her daim kendine kılavuz edindiğini fakat deneyimcilik yaparken insanın yaşam dünyasını altüst etmemeyi tercih ettiğidir. Çünkü pozitivistler genel olarak soyut, hissi olanı deney ve gözlemle uyuşmadığı için irrasyonel sayarak devre dışı bırakmak istemişlerdi. Oysa Peirce, böyle bir deneyiciliğin topluma hiçbir katkı sunamayacağını belirtir. Bunun yerine Peirce, daha esnek ve entelektüel bir deneyimcilik ortaya koyar.³⁰⁴ Peirce şöyle der:

“Anlam, deneysel fenomenlerdedir, yaşayan gelecekte belirli koşulları yerine getiren herkesin başına mutlaka gelecek olan şeydir.”³⁰⁵ Ve birkaç paragraf sonra aynı konuyla ilgili: “pragmatikçi... yalnızca genel deneysel fenomen türlerinden bahseder.”³⁰⁶ Peirce, pozisyonunu özetler ve ‘genel’ ile göstergenin doğasını kastettiğini açıklar: “pragmatik anlam kuşkusuz geneldir ve genelin bir kelimenin ya da göstergenin doğasına sahip olduğu tartışılmazdır.”³⁰⁷

Peirce'ün dil felsefesi insana yani bir işaretler topluluğu ve bir dil olarak varlığa odaklanır. Pragmatizm semiyotiğin (göstergebilim yani Peirce'ün anlambilimi)nin bir dalıdır. Pragmatizmi iletişim sürecinin (benliğin diyolojik süreci) nin bir yöntemi olarak ele aldığımızda anlamı daha belirgin hale gelir. Peirce'ün insanı bir dil olduğu için, dili anlamsızlıklardan arındırma, açık ve anlaşılır kılma yöntemi olarak pragmatizm; Peirce'ün dil felsefesinin anlaşılmasında anahtar bir kavram konumundadır.³⁰⁸

Peirce'ün ontolojisine baktığımızda varlığın göstergeler olduğunu görürüz. İnsan da varlığın bir parçası olduğundan insan da bir göstergedir. Dolayısıyla Peirce, insan ve varlık

³⁰³ Hook, Sidney, *The Metaphysics Of Pragmatism*, Prometheus Books Press, Newyork, USA, 1996, s.99.

³⁰⁴ Hoopes, James, *Writings on Semiotic by Charles S. Peirce*, s.162.

³⁰⁵ Peirce, C.P. 5.425.

³⁰⁶ Peirce, C.P. 5.426.

³⁰⁷ Peirce, C.P. 5.429.

³⁰⁸ Hoopes, James, s.163.

felsefesini gösterge çatısı altında toplar. Peirce felsefesinde önemli bir kavram olan süreklilik (daimilik) ile Peirce'ün anlatmak istediği şey: semiyotik sürecin yani tüm varlığın akışının devam ettiği, bunun süreklilik arz eden bir mahiyette olduğudur.³⁰⁹ Pragmatizm ile göstergebilim arasında doğrudan bir bağ olduğu gibi, pragmatizmle süreklilik (daimilik) arasında da benzer bir bağ vardır. Peirce, süreklilik (daimilik) kavramını gerçekliğin temeli olarak görür. Çünkü Peirce'e göre gerçeklik dediğimiz şey: orada, donmuş, bekleyen bir nesneler yığını değildir. Gerçeklik; bir süreçtir, oluşun ve bozuluşun kısacası değişimin devam ettiği bir durum olan sürekliliktir(daimiliktir)³¹⁰ Peirce kendi adlandırması olan pragmatizmin, yaklaşım olarak yeni ve orijinal bir teori olduğuna inandı. Kariyeri boyunca bu teorinin orijinalliğini ve önemini dile getirmekten geri durmadı. Fakat Peirce'ün pragmatizmi sadece bir felsefi terim olarak ele alındığında, anlamını tamamen kaybedecektir. Pragmatizm Peirce'ün mantık, göstergebilim, süreklilik(daimilik) kavramıyla ele alındığında ise, anlamlı bir bütün oluşturacaktır.³¹¹

Peirce'e göre gerçeklik parçalanamaz. Çünkü gerçeklik dediğimiz şey bir nesne, bir durum, bir yer değildir, gerçeklik dediğimiz şey bir bütün halinde göstergelerin akışıdır. Gerçek, akışın kendisidir, akış süreklidir. Gerçekliği bir başka alemde tanımlayan idealizm de nesneler topluluğu olarak tanımlayan materyalizm de gerçekliği ıskalamıştır. Peirce'e göre semiyotik akış, her geçen gün daha fazla büyüyen ve gelişen bir dildir.³¹² Bu dil monistik yapıdadır ve akışı kendisi belirler. İnsan Jameson'un dediği gibi dil denilen yüksek korunaklı bir hapishanede mahkumdur. Bu hapishaneden kaçmanın, bu hapishanenin dışına çıkmanın imkânı yoktur.³¹³ İnsan, dil olmadan düşünemez, dil olmadan var olamaz.³¹⁴

³⁰⁹ Merrell, Floyd, *Peirce, Signs, And Meaning*, s.223.

³¹⁰ Peirce, P.W. s. 358., Ayrıca bkz. Türer, Celal, *Charles S. Peirce'ün Pragmatik Felsefesi*, Üniversite Kitabevi yay., İstanbul, 2003, s.81.

³¹¹ Ayer, A. J., *The Origins of Pragmatism*, s.21.

³¹² Short, T. L., *Peirce's Theory of Signs*, s.175.

³¹³ Jameson, Fredric, *Dil Hapishanesi*, Çev. Mehmet H. Doğan, Yapıkredi yay., 4.Baskı, İstanbul,2019., s.38.

³¹⁴ Jameson, Fredric, s.38.

Peirce felsefesinde gerçek olmak, dil olmaktır. Peirce'ün daimilik ilkesi tüm dillerdeki varlığın yani göstergelerin diğer dillerdeki göstergelerle bağlantılı olduğunu, yani dil fark etmeksizin içinde yaşadığımız anlam dünyasında tüm göstergelerin birbiriyle etkileşim halinin devam ettiğini belirten bir ilkedir. Daimilik ilkesi; varlıkta birliğin olduğunu, varlığın ve birliğin devam ettiğini gösteren bir ilkedir. Bu ilkeye göre sürekli (daimî) olarak evren büyümekte ve semiyotik (anlam) süreci genişlemektedir.³¹⁵ Peirce, daimilik ilkesinde öznel olan kişi dünyası ile nesnel olan dış dünyayı birleştirir ve şöyle der:

“Böylece nesnel ve öznel birleştirilir”³¹⁶ Peirce'e göre etrafımızdaki çokluk bizi yanıltabilir.

Bir bütün olarak evren değerlendirildiğinde bu çokluğu tekliğe indirgemek kolaylaşır. Peirce devamında “Gerçek olan, nihayetinde, çokluktan ziyade birlik halinde bulunan bir evrendir ve bu evren sürekli olarak büyümektedir.”³¹⁷, der.

Peirce'e göre bir grup gösterge, o göstergeleri ortaya çıkaran yolları tüketemediğinde veya bir küme içindeki iki farklı terim arasında her zaman bir üçüncü terim olduğunda, bu durum süreklilik(daimilik) durumudur. Peirce bu duruma şöyle bir örnek verir: “Sürekli bir çizgi üzerine yerleştirilen herhangi bir nokta koleksiyonu, başka noktalara yer bırakmayacak kadar o çizgiyi asla dolduramaz.”³¹⁸ Peirce'e göre gerçeklik (dil dünyası) sürekli büyümektedir ve doğanın tüm düzenlilikleri ve zihin büyümenin ürünleri olarak kabul edilir.³¹⁹ Dil dünyası (gerçeklik), sürekli ve büyüyen bir gösterge topluluğu olarak araştırmaya açık bir mahiyettedir.³²⁰ Bu sonsuz yapı sürekli bir araştırma faaliyetine tabi tutulsa da bir sona ulaşılmayacaktır. Çünkü ne kadar yol alınırsa alınsın sonsuz tüketilemeyecektir. Peirce burada yanıla bilirlilik ilkesini işe koşar. Mutlak bir başlangıç olmadığı gibi mutlak bir son da olmayacaktır. Bu minvalde bir araştırmanın doğruluğu veya yanlışlığı gelecekte yapılacak

³¹⁵ Hoopess, James, *Writings on Semiotic by Charles Sanders Peirce*, s.83.

³¹⁶ Peirce, C.P.1.370.

³¹⁷ Peirce, C.P.1.40.

³¹⁸ Peirce, C.P.6.170.

³¹⁹ Peirce, C.P. 6.102.

³²⁰ Jappy, Tony, *Peirce's Twenty- Eighty Classes of Signs and the Philosophy of Representation*, s.82.

araştırmalarla ortaya çıkacaktır. Bugün elde ettiğimiz doğrular bugünkü verilere göredir. Yarın daha farklı verilere ulaşıldığında muhtemelen bilginizde değişecektir. Peirce “dil evrenindeki bu sonsuzluğu bildiğinden bugün doğru olarak kabul ettiğimiz bir önerme yarın pekâlâ yanlışlanabilir” der.³²¹ Bu sebeple şu an doğru varsaydığımız önermelerin her an yanlışlanabileceğini kabul etmeliyiz. Peirce, insanın bir gösterge olduğunu söyler. Bir göstergenin en temel özelliği görülebilir olmasıdır. Görülebilir olmak, dil evrenine katılmakla mümkündür. Biz gösterge evrenine katıldığımızda, daimilik ilkesi gerçekleşir. Çünkü akış devam etmektedir. Peirce’e göre süreklilik(daimilik) genelliktir ve genellik bir göstergeler evrenidir.³²² Süreklilik(daimilik), Peirce’ün gösterge felsefesinin önemli bir argümanı olmakla birlikte mantıksal olarak da kavramsal çoğunluğu tekliğe indirgeyen bir yapısı mevcuttur. Peirce bu ilkeyle felsefede var olan tüm düalist yapıları son verir. Mesela ruh-beden düalizmi, insan-alem düalizmi, söz- anlam düalizmi... gibi.

Peirce, yukarıda da zikrettiğimiz gibi dikotomileri, tekliğe indirgeme isteğindedir. Peirce külliyyatının birçok yerinde bu isteğini şöyle dile getirir: “Akıl, gösterge ve varlık temelde bir olduğu gibi, insan ve doğa da birdir.”³²³

2.3. PEIRCE VE WITTGENSTEIN’DA DİL

Pragmatist geleneğin önemli bir siması olan Richard Rorty, Peirce, William James ve Dewey sonrası dönemde epistemolojinin önemini kaybedip dil felsefesinin başat felsefe haline gelmesinden dolayı, pragmatizmin deneyim temeli yerine dil temeli üzerinden yeni bir felsefi inşasına girişir. Rorty şöyle der:

³²¹ Peirce, C.P. 6.201.

³²² Peirce, C.P. 6.203.

³²³ Peirce, C.P. 1.304.

“Deneyim, hakikat, gerçeklik ve etik görüşlerimizi ortaya koyduğumuzda vazgeçmemiz gereken bir terimdir. Deneyimi ‘söylem’ ile değiştirmeliyiz. Bir an için dış dünyayı ve benlik ile dünya arasındaki ‘algısal deneyim’ denilen o şüpheli ara yüzü unutmaliyiz.”³²⁴

Rorty, İkinci Dünya Savaşı sonrası ‘bilim’, ‘bilimsellik’, ‘ilerleme’, ‘gelişme’ gibi kavramların günah keçisi ilan edildiği bir döneme şahit olur. Bu sebeple pozitivist dünya görüşünün tamamen çatırdadığı, Analitik Dil Felsefesinin gözden düştüğü bir dönemde Rorty, pragmatizmin deneyim ayağını görmezden gelerek dil üzerinden pragmatizmin yeniden yapılandırılmasını ister. Rorty, bu isteğini ölene kadar dile getirmiştir. Rorty’e göre pragmatizm bu aşamadan sonra epistemolojik kökeni içinde barındıran ‘deneyim’ ve onu çağrıştıran ‘bilgi’ gibi yüklerden arınmalı, ‘söylem’in peşine düşmelidir.³²⁵

Bir kişinin felsefi dünya görüşünde deneyimin konumuna bakıldığında, bu kişi gerçekten deneyim temelli bir felsefeye mensupsa hakikat sözcüğünü kullanmayacaktır. Çünkü deneyim merkezli bir felsefe ona, tamamlanmış bir bütünün, deneyimin ötesindeki bir gerçekliğin, bir hakikat arayışının boşuna olduğunun bilincini verir. Rorty bunu şöyle ifade eder:

“Hiç kimse hakikatin doğasını belirlemeye bile çalışmamalıdır. Hakikat, alıntıdan başka bir şey değildir: ‘bu doğrudur’ demek, tırnak işaretlerini kaldırıp ‘bu doğrudur’un kendisini öne sürmekten başka bir şey değildir.”³²⁶

Günümüzün önemli pragmatist düşünürlerinden Michael Williams’a göre hakikat yüklemine belirli özelliklerine işaret ettiğimizde ve böyle bir yüklemine neden yararlı olduğunu açıkladığımızda), hakikat hakkında söylenecek hemen hemen her şeyi söylemiş oluruz.³²⁷ Peirce’den Rorty’e kadar geçen sürede pragmatizmin yaşadığı evrim şöyle özetlenebilir. Peirce’de deneyim ağırlıklıyken Rorty’de dil ağırlıklıdır. Peirce deneyim eksenli düşünürken Rorty söylem eksenli düşünür. Rorty’nin pragmatizm anlayışı dil veya deneyim

³²⁴ Rorty, M. Richard, s.67-68.

³²⁵ Rorty, M. Richard, s.81-83.

³²⁶ Rorty, M. Richard, s.83.

³²⁷ Rorty, M. Richard, *Linguistic Turn*, s.256.

arasında yaptığı seçimde; dili birincil, deneyimi ise ikincil unsurlar olarak görmesidir. Oysa Peirce'e göre dil ve deneyim birbirinden ayrılamaz.³²⁸

Pragmatizminin kurucu babası olarak kabul edilen Peirce, kendini İngiliz ampirist geleneğin mirasçısı olarak gördü. Peirce, pragmatizmin diğer önderleri olan James ve Dewey'den farklı olarak Kant ve Hegel felsefelerinden çokça istifade etmiş bir düşünürdü.³²⁹ Peirce, felsefesinde yer vereceği tüm konularda deneyimi merkeze alır, deneyimden geçmeyen hiçbir akıl yürütmeyi kabul etmezdi. Peirce'ün deneyim konusundaki hassasiyeti, diğer iki büyük pragmatist önderin de deneyim konusunda hassas davranmalarına yol açtı. Pragmatizmin kurucu önderleri inançların ve kavramların deneyim ve eylemle bağlantılı olmasını gerektiren pragmatik düsturu benimsediler.³³⁰ Peirce şöyle der:

“Onları doğru bir şekilde anlamak için kavramlarımızın sonuçlarına bakmalıyız.”³³¹ “Bir kavramı tam olarak anlamak için, onu yaşam (deneyim) ile ilişkilendirmeliyiz.”³³² Peirce'e göre bilimsel veya felsefi bir açıklamayı mutlak olarak deneyime dayandırmalı, deneyimin çatısı altında ona hüviyet vermeliyiz.³³³

Peirce, tüm anlamlı inançların ve kavramların duyuma indirgenebileceği ve duyumla garanti altına alınabileceği fikrini reddederek, İngiliz ampirist geleneğinden uzaklaşır. Peirce, Locke ve diğer İngiliz ampiristlerinin felsefeye izleyici bilgi teorisini getirmelerinden dolayı hata yaptıkları inancındadır. Peirce, bilgi edinme sürecinin ve insanın psikolojik yapısının bir ve aynı şey olduğunu savunur. Peirce'e göre bir şeyi bilmek veya deneyimlediğiniz şey hakkında bir inanca sahip olmak, insani kapasitelerimize, yorumlarımıza ve kategorilerimize bağlıdır.³³⁴ Kavrama, anlama veya inanç alanına dair bir deneyim geliştirdiğimizde, bizim

³²⁸ Hoopes, James, *Writings on Semiotic by Charles S. Peirce*, s.96.

³²⁹ Peirce, C.P. 5.401.

³³⁰ Peirce, C.P. 5.416.

³³¹ Peirce, C.P. 5.415.

³³² Peirce, C.P. 1.657.

³³³ Peirce, C.P. 1.658.

³³⁴ Freeman, Eugene, *The Relevance of Charles Peirce*, The Monist Library of Philosophy, The Hegeler Institute Books, USA, 1983., s.65.

geliştirmediğimiz bir deneyim idesini artık anlamlandıramayız. Anlaşılmış veya kavranmış bir deneyim, her zaman gerçeklik ve deneyimleyen arasında ortak bir projedir. Peirce’e göre Hume ve Locke deneyim konusunda şöyle bir hataya düştüler:

“Zihnin, pasif bir halde bulunduğunu, duyumlardan gelen algıları, çağrışım yasalarının imgeleri aracılığıyla kavramlar mozaigine dönüştürdüğünü iddia ettiler.”³³⁵ Peirce’e göre zihnin pasifliğini ve edilgin bir yapıda olmasını asla düşünemeyiz. Çünkü deneyimi daha çok bir organizma ile çevresi arasındaki aktif bir ilişki olarak görmeliyiz. Deneyimsel yargılarımız, kavramlarımız ve ilgi alanlarımızla yüklüdür. Zihin, dış dünyadan gelen girdileri ya da duyum verilerini pasif olarak emmez.”³³⁶

Peirce’e göre insan, kategorilerini deneyime empoze eder.³³⁷ Özne ve nesne deneyimde birleşir bununla birlikte, “Önceki fenomenler üzerinde değil, müteakip fenomenler üzerinde belirlenim sağlar. Zihin, emsali durumlara göre değil, eylem olasılıklarına göre kendini konumlandırır.”³³⁸

Peirce, anlam ve gerçekle ilgili olanın fiziksel veya duyusal deneyim olduğu fikrini reddetti. Peirce’e göre analitik dil filozoflarının yaptığı gibi her şeyi yani tüm dilsel ifadeleri fiziksel gerçekliğe indirgemek, semiyotik bir özne olan insanın doğasına ve semiyotik gelişim sürecine aykırı bir durumdur. Filozof’a göre genellik ve niyet, doğal dünyanın bir parçası olarak görülmelidir, tecrübe kavramımız genişlemeli, bilgi kavramına dahil olmalıdır. Peirce hakikat ile dış dünya arasında bir bağlantı olduğu fikrini reddetti. Filozof, pragmatik maksimini doğruluk kavramına dönüştürdüğünde, inancımız ile sonuçta ortaya çıkan anlam arasındaki mütekabiliyetin insicamına bakar. Burada yukarıdaki cümleleri şöyle bir özetleyecek olursak dış dünyada doğru ya da yanlış diye bir kavram ya da bir olgu veya bir durum yoktur. Her şey olduğu gibidir. Doğruluk veya yanlışlık bize yani özneye ait bir durumdur. Biz doğruluğu dış

³³⁵ Jappy, Tony, *Peirce’s Twenty-Eighty Classes of Signs and the Philosophy of Representation*, s.89.

³³⁶ Jappy, Tony, s.90.

³³⁷ Freeman, Eugene, s.83.

³³⁸ Freeman, Eugene, s.83.

dünyada arayamayız ancak öyle olduğuna inandığımız kanılarımız ya da inançlarımız ile deneyim sonucu ortaya çıkan durum arasındaki mütakabiliyette bulabiliriz.³³⁹ Peirce'e göre :

“Dış dünya ve ona bağlı olarak üretilen metafizik akıl yürütmeler, hiç kimsenin yaşamadığı uçsuz bucaksız bir vadide gidilecek bir yön olmadan öylesine dolaşmaya benzer.”³⁴⁰

Franz Brentano (1838-1917) zihnin en temel özelliğinin yönelimsellik olduğunu iddia eder. Buna göre biz bir yönelim olmadan hiçbir şey düşüneyiz. Zihin mutlaka kendine bir nesne seçer ve o seçtiği nesneye doğru yönelir. Peirce, Brentano'nun yönelim ilkesi yerine inanç kavramını koyar. Buna göre eylemlerimizi yönlendiren ve olgular hakkında doğru ya da yanlış kanaatinin bizde oluşmasını sağlayan temel saik inançlarımızdır.³⁴¹ Bir insanın, deneyimleyebileceğinin ötesine giden bir durumla karşılaştığında yapacağı sorgulama metafizik bir sorgulama olacaktır. Burada seçilecek olan herhangi bir yöntem bize bilgi veremez. Peirce, deneyim dışı bir sorgulamanın anahtar kavramı olarak gördüğü ‘hakikat sözcüğünü’ kullanmasak daha iyi olur, der.³⁴²

Peirce, kavramlarımızı yeniden inşa etmemizi ve bu kavramları deneyim ile irtibatlı hale getirmemizi salık veren yegâne filozoftur. Peirce kavramsal realistlerin iddia ettiği gibi kavramların orada, dış dünyada, bizden bağımsız olarak var oldukları iddiasına karşı nominalist bir duruş sergiler. Peirce'e göre kavram: “Duyusal veri çokluğunu tekliğe indirgemek, duyusal verileri bir kategori altında toplamak için kullandığımız sözel bir ifadeden başka bir şey değildir.”³⁴³ Dış dünyanın gerçekliğini tartışmak abesle iştigaldir.”³⁴⁴

Çünkü filozofumuza göre elimizi uzattığımızda nesnelere temas edebiliyoruz, gözümüzü açtığımızda görüyoruz ve sesleri duyabiliyoruz. Fakat dış dünyanın gerçekliğinin de ötesinde,

³³⁹ Peirce, C.P. 5.572.

³⁴⁰ Peirce, C.P. 8.112.

³⁴¹ Peirce, C.P.1.578.

³⁴² Peirce, C.P. 5.553.

³⁴³ Peirce, C.P. 8.100.

³⁴⁴ Peirce, C.P. 8.101.

bütün varlığın bir amaç bir ilke etrafında bir araya geldiği nihai bir ereğin olduğu tasavvuru bizi hakikat kavramına götürür. Peirce'e göre biz bir inanç olarak mutlak bir varlığın yani Tanrının varlığına inanabiliriz. Fakat deneyim dünyasında deneyimlerimizi aşan ve deneyimlerimizi yönlendiren bir ilkenin varlığının kabulü metafizik bir kabuldür. Hakikat, felsefede metafizik çağrışımlı, içi boş bir kavramdır.³⁴⁵

Peirce'e göre karşı karşıya kaldığımız asıl sorun, inançlarımız ile gerçeklik arasındaki ilişkiyi nasıl izah edeceğimiz sorunudur. Filozof bu sorunun çözümünü dilde bulur. Peirce'e göre gerçeklik dediğimiz şey dilin kendisidir. Peirce'ün dil anlayışında deneyim temelde yer alır, dil insanın düşüncelerini inşa eden öğedir.³⁴⁶ Peirce'e göre dilin dışına çıkmanın imkânı yoktur. İnsan nasıl varlığın dışına çıkamıyorsa dilin de dışına çıkamaz. Peirce'e göre deneyim bizi etkileyen ve bize dünyanın dizinsel erişimini sağlayan bir anahtardır.³⁴⁷

Peirce, Hegel'i takdir eder ve onun gerçekliğe yaklaşımını doğru bulur. Fakat Hegel'in gerçekliği ideal bir kimliğe büründürdüğü noktada ondan uzaklaşır. Peirce'e göre Hegel keşke teolojik bir formasyonla değil de laboratuvarında çalışan bir bilim adamı gözüyle gerçekliğe yaklaşabilseydi çok daha isabetli fikirler öne sürebilecekti.³⁴⁸ Peirce şöyle der: "Gerçek şu ki, pragmatizm, Hegelci mutlak idealizmle yakından ilişkilidir, ancak üçüncü kategorinin... dünyayı yaratmaya yettiğine, hatta kendi kendine yettiğine dair şiddetli inkarıyla ondan ayrılır. Hegel, ilk iki aşamayı küçümseyici bir gülümsemeyle görmek yerine, onları Üçlü Gerçekliğin bağımsız ya da farklı öğeleri olarak tutsaydı, pragmatistler ona kendi gerçeklerinin en büyük savunucusu olarak bakabilirdi."³⁴⁹ Filozofa göre Hegel, deneyimin bize sunduğu algı dünyası

³⁴⁵ Peirce, C.P. 5. 569.

³⁴⁶ Peirce, C.P. 5.570.

³⁴⁷ Peirce, C.P. 7.659.

³⁴⁸ Rosenthal, Sandra B., *Charles, Peirce's Pragmatic Pluralism*, s.75.

³⁴⁹ Peirce, C.P. 5.436, 1904.

ile kavramsal dünya arasında ilişki kurmayı başaramadı. Hegel kavramsal dünyayı deneyim dünyasına tercih etti.³⁵⁰

Peirce'ün deneyimciliği kendi döneminde pek anlaşılmadı.³⁵¹ Bunun nedeni, Peirce'ün meslekten bir filozof olmamasıydı. Peirce, sahil araştırması kurumunda bir uzman olarak çalışıyor fakat felsefi makaleler kaleme alıyordu. Bu makalelerin akademik çevreler tarafından dikkate alınmaması, Peirce felsefesinin filozofun yaşadığı dönemde ilgi görmemesine neden oldu. Bertrand Russell'ın mantıksal atomizmi ve ardından Viyana Çevresi'nin mantıksal ampirizmi Peirce'ün ampirist felsefesi ile belli noktalara kadar uyumluluk gösterir.³⁵² Russell, duyumun bir ilişki olduğunu, zihin ve dünya arasında bir tanıdıklık ilişkisi olduğunu savundu. Bu ampirist iddia, Peirce'ün ampirizmiyle pek ala uyuşabilirdi.³⁵³

Bertrand Russell mantıksal olarak mükemmel, bilimsel ve şeffaf bir dilde, filozofların tüm eski sorunları çözebileceğine inanıyordu. Bu sebeple Frege'nin kurmaya çalıştığı mantıksal matematiksel dili, metafizik tortulardan temizlemek için kullanılabilecek yegane araç olarak gördü.³⁵⁴ Peirce felsefesi açısından baktığımızda hem Russell'ın hem de diğer analitik filozoflarının ve daha sonra Viyana Çevresi'nin düştüğü hata, kartezyen filozofların hatasıyla aynıydı.³⁵⁵ Kartezyen filozoflar rasyonel özne üzerine bir temel inşa etmişler, yani yaşamın kendisini (deneyim dünyasını) ve dünyanın çoklu ve değişken yapısını inkar etmişlerdi.³⁵⁶ Benzer şekilde analitik filozoflarda temeli dile kurarak kartezyen filozofların yaptığını taklit etmeye çalışmışlardır. Dili mantık ve matematiğin önermeleri haline dönüştürüp hemen hemen tüm soyut kavramları kullanamaz hale getirmek, insanın konuşma ve düşünme yeteneğini elinden almak anlamına geliyordu. Peirce açısından temelcilik insanın deneyim dünyasına

³⁵⁰ Peirce, W.5., s.298.

³⁵¹ Fontrodona, Juan, *Pragmatism And Management Inquiry: Insights from the Thought of Charles S. Peirce*, s.51.

³⁵² Fontrodona, Juan, s.52.

³⁵³ Fontrodona, Juan, s.84.

³⁵⁴ Fontrodona, Juan, s.85.

³⁵⁵ Jappy, Tony, *Peirce's Twenty- Eighty Classes of Signs and Philosophy of Representation*, s.69.

³⁵⁶ Jappy, Tony, s.70.

aykırı olduğundan her türlü reddedilmelidir.³⁵⁷ Peirce bir önermede karanlık, bulanık veya deneyime konu olmayacak metafizik bir kavramın kullanımını doğru bulmaz. Kavramların deneyimle irtibatlı olmasını ister. Fakat dilden tüm metafizik kavramları atmayı önermez.³⁵⁸ Çünkü insanın birçok yönü vardır. Bilim alanında koyduğumuz bir ilkeyi yaşamın tüm alanlarına uygulayamayız. İnsan sosyal bir varlıktır. Büyük oranda duygusal bir varlıktır. Sosyal hayatın gerekleri ile entelektüel hayatın gerekleri çoğu zaman birbiri ile irtibatlı değildir. Bu yüzden yaşamın tüm alanlarından metafizik kavramları söküp atmak insana yaşamda kolaylıklar değil zorluklar meydana getirir. Peirce pragmatizmini tanımlarken bunun sadece entelektüel faaliyetler için geçerli olduğunun altını çizer³⁵⁹ ve Peirce'ün pragmatizmi kesinlik arayışından tamamen uzaktır.

Bilindiği gibi ne Russell ne de onun yerine geçen mantıkçı pozitivistler vaatlerini yerine getiremediler. Güçlü atomistik program, dünyada deneyimlerimizin neye bağlanması gerektiğini ve deneyimlerimizin bunu nasıl yapması gerektiğini tam olarak söyleyemedi. Gerek analitik felsefe gerek ise mantıkçı pozitivistler, dil ile dünya arasındaki ilişkiyi izah etmekte başarısız olmalarının sonucu olarak parçalandılar ve kısa sürede bu düşünce ortadan kalktı.³⁶⁰ Wittgenstein, ilk döneminde bu filozoflarla yan yana olmasına rağmen ikinci döneminde ağır ve yıkıcı eleştirilerde bulundu. Erken dönem Wittgenstein, Russellci atomist görüşe güçlü bir şekilde ilgi duymuş görünüyordu. 1921 yılında Latince “mantık felsefe araştırmaları” anlamına gelen ‘Tractatus Logico-Philosophicus’u yayınladı. Bu eserinde düşünür mantık ve dilin gramerini veya yapısını ortaya koymayı amaçlar. “Olduğu gibi olan, olgu, olgu bağlamlarının öyle var olmasıdır.”³⁶¹ “Olgu bağlamı nesnelerin (olanların, şeylerin) bir bağlantısıdır.”³⁶²

³⁵⁷ Hook, Sidney, *The Metaphysics Of Pragmatism*, s.102.

³⁵⁸ Hook, Sidney, s.118.

³⁵⁹ Corrington, Robert S., *An Introduction to C. S. Peirce*, Indiana University Press, Indianapolis, USA, 1993.

³⁶⁰ Glock, Hans, Johann, *What is Analytic Philosophy*, Cambridge University Press, UK, 2008, s.152.

³⁶¹ Wittgenstein, Ludwig, *Tractatus Logico-Philosophicus*, Çev. Oruç Aruoba, Metis yay., İstanbul, 2010, s.15, (2 numaralı önerme)

³⁶² Wittgenstein, s.15., (2.01 numaralı önerme)

Önrmeleriyle Russel düşüncesinden çok farklı bir noktaya göndermede bulunur. Bize, bir resmin nesnelerin belirli bir şekilde olduğunu ve resim ile nesneler arasında bir temsil ilişkisi olduğunu anlatan, bir “resim teorisi” sunar.³⁶³ Bu anlam teorisine göre dünya gerçeklerden oluşur. En basit gerçekler, durumlar veya atomik gerçekler kesinlikle basit nesnelerin yansımasıdır. Böylece Wittgenstein, gerçeğin kendi başına tikellerden, özelliklerden, ilişkilerden ve tümellerden oluşan varlıklar kümesi olduğunu iddia eden mütakabiliyet teorisi ile uyumlu bir teori ortaya koymuş olur.³⁶⁴

Wittgenstein, ‘Tractatus’ın sonunda, yapıyı bir merdiven olarak kullanmamızı ve sonra onu altımızdan atmamızı tavsiye eder.³⁶⁵ Wittgenstein’in yapıdan kurtulmamızı salık vermesi aynı zamanda atomcu görüşten de uzaklaşmamız yönünde bir uyarıydı. Wittgenstein şöyle der: “Dilin gerçeklikle olan ilişkisini boş konuşmadan ya da çok az şey söylemeden konuşmak çok zor. Şimdi aklımda fenomenolojik bir dile ya da eskiden kullandığım adıyla “birincil dile” sahip değilim. Artık gerekli olduğunu düşünmüyorum. Mümkün ve gerekli olan tek şey, dilimizde özel olanı önemsiz olandan ayırmaktır.”³⁶⁶

Wittgenstein, son çalışması olan *Kesinlik Üzerine* adlı yapıtında: “Böylece pragmatizm gibi görünen bir şey söylemeye çalışıyorum. Burada bir tür dünya görüşü önümü kesiyor.”³⁶⁷ Filozof pragmatizmin dil ve anlam ilişkisindeki sağlam konumuna dikkati çekiyor ve kendisinin ‘Felsefi Soruşturmalar’da yapmaya çalıştığı şeyi Peirce’ün çok önceden başardığını görüyor. Fakat Wittgenstein yukarıdaki alıntılarda da görüleceği gibi pragmatizmi bir ideoloji olarak gördü ve kendi dönemindeki pozitivist indirgemecilikle benzer bir yanının olduğunu sandı. Wittgenstein hakkında Ray Monk’un kaleme aldığı “Wittgenstein Dahinin Görevi” adlı

³⁶³ Boncompagni, Anna, *Wittgenstein And Pragmatism*, Humboldt University Press, Berlin, Germany, 2016, s.146.

³⁶⁴ Bikner, Angelika, Andreas, Vohs, Schmitt, Oliver, *Theories in and of Mathematics Education*, University of Bremen Press, Germany, 2016, s.28.

³⁶⁵ Wittgenstein, Ludwig, s.173. (6,54 numaralı önerme)

³⁶⁶ Wittgenstein, Ludwig, s. 87.

³⁶⁷ Wittgenstein, Ludwig, *Kesinlik Üstüne + Kültür ve Değer*, Çev. Doğan Şahiner, Metis yay., İkinci baskı, İstanbul, 2013, s.65 (422 numaralı önerme)

biyografik eserden düşünürün felsefi okumalar yapmayı pek sevmediği anlaşılmaktadır. Hatta, Alain Badiou'nun '*Wittgenstein'in Anti Felsefesi*' eserinde belirtildiği gibi Wittgenstein'in felsefeden nefret ettiği, birçok defa felsefeyi ortadan kaldıracak teoriler üzerine düşündüğü anlatılmaktadır.³⁶⁸ Wittgenstein'a göre felsefenin sorunları, dilin sorunlarıdır. Peirce, felsefi sorunların merkezinde metafizik önermelerin ya da metafizik kökenli kavramların yer aldığını iddia ederek pragmatizmin görevinin kavramsal açıklık ve metafizik kökenli kavramların yerine deneyim kökenli kavramların kullanılmasıyla felsefi sorunların büyük oranda çözüleceğine inanmaktaydı. Wittgenstein felsefi sorunların dil sorunları olarak kabul edilmesini Peirce'ün çözüm önerisinden biraz daha radikal olsa da benzer şekilde öne sürdü. Yani her iki filozof da felsefeyi zor, anlaşılmaz, toplumun pratik yaşamından uzak bir etkinlik olarak görülmesinin nedenini metafizik içerimli önerme veya kavramların sebep olduğunu öne sürdüler.³⁶⁹

Wittgenstein'in ikinci dönemi olan "Dil Oyunları" ile Peirce'ün "Göstergebilimi Teorisi" büyük oranda benzerlik taşır ve anlamın bağlamsallığına gönderme yapar. Her iki filozof açısından da anlam kullanımıdır, yani bağlamdır. Bağlam değiştikçe anlam da değişecektir. Peirce'e göre dil pratiği, özü itibarıyla dinamik bir yapıdadır.³⁷⁰ Bu pratik yapı coğrafi, tarihsel ve dilsel inanış biçimlerinin kendi karakteristiğinde ortaya çıkar. Nietzsche "hakikat yorumdur" demişti, Wittgenstein ise "dil oyunu" olarak tarif etmişti. Peirce ise gösterge olarak tarif eder. Her üç filozofta da ortak kanaat zaman ve mekân dışı, bağlamdan azade bir hakikatin olmadığını söyleyebiliriz.³⁷¹

Wittgenstein, 'Tractatus'un atomizminden Peirce'ün anlam teorisine doğru yöneldi ve *Felsefi Soruşturmalar ve Kesinlik Üzerine* adlı eserlerini kaleme aldı. Bu radikal bir geçişti.

³⁶⁸ Badiou, Alain, *Wittgenstein'in Anti Felsefesi*, Çev. Melis Aktaş, Ketebe yay., İstanbul, 2022, s.41.

³⁶⁹ Boncompagni, Anna, *Wittgenstein And Pragmatism*, s.125.

³⁷⁰ Peirce, C.P. 1.265.

³⁷¹ Boncompagni, Anna, *Wittgenstein And Pragmatism*, s.194.

Peirce'e göre inançlarımız eylem alışkanlıkları kazandığında, anlam dünyamız da değişecektir.³⁷² Günlük hayatımızda hiçbir işleve sahip olmayan veya deneyimle ilişki kuramayan inançların hiçbir anlamı yoktur ve en kısa zamanda zihnimiz bu inançları terk ederek işlevsel ve deneyimsel olana yönelecektir.³⁷³

Wittgenstein 'Tractatus'u yayımladıktan sonra felsefenin tüm sorunlarını çözdüğüne inanır. Bu yüzden bir daha felsefeye yakın olmamak, felsefi sorunları tartışmamak üzere ilkokul öğretmenliği, bahçıvanlık, hizmetçilik gibi çeşitli mesleklerde çalışır. Bu sırada onun dehasını bilen, yazdığı eserin önemini kavrayan Cambridge pragmatistlerinden Frank Ramsey, Wittgenstein ile mektuplaşmalara daha sonra da felsefi sohbetlere başlar.³⁷⁴ Bu sohbetlerin sonunda Wittgenstein felsefeye geri döner, bugün elimizde olan birçok çalışmayı taslak olarak kaleme alır. Bunlardan en önemlisi "İkinci dönem Wittgenstein" da denilen ve bizim de bu çalışmada faydalanacağımız eserlerden biri olan "*Felsefi Soruşturmalar*"dır.³⁷⁵

Frank P. Ramsey ile Wittgenstein 1925'lerin sonundan itibaren görüşmeye başlarlar. Wittgenstein, Ramsey'in pragmatist yaklaşımını büyük oranda doğru bulur. Fakat Wittgenstein, hiçbir zaman pragmatist bir filozof olmuştur diyemeyiz. Bunun nedeni Wittgenstein'in kendi döneminde var olan düşünce-ideoloji etkileşiminin çok fazla olduğuna inanmasıdır.³⁷⁶ Ramsey, Peirce'ün gösterge bilim teorisini Wittgenstein'a anlatır. Wittgenstein, Peirce'ün teorisindeki genişliği ve kapsayıcılığı gördükten sonra kendi anlam teorisini yeni baştan inşa etmeye karar verir. Bir önceki bölümde de değindiğimiz gibi Peirce, mantığı normatif bir bilim olarak görür.³⁷⁷ F.P. Ramsey, Peirce'ün İngiltere'deki takipçilerinden birisidir. Ramsey, Peirce'den hareketle Wittgenstein ile yaptığı bir sohbette, mantığın normatif bir bilim olduğunu söyler. O

³⁷² Peirce, C.P. 1.331.

³⁷³ Peirce, C.P. 1.239.

³⁷⁴ Misak, Cheryl, *Cambridge Pragmatism: From Peirce and James to Ramsey and Wittgenstein*, s.233.

³⁷⁵ Misak, Cheryl, s.238.

³⁷⁶ Misak, Cheryl, s.234.

³⁷⁷ Lizska, James Jakob, *A General Introduction too the Semeiotic of Charles Sanders Peirce*, s.27.

an aralarında neler konuşuldu bilemiyoruz ama Wittgenstein, Peirce’ün mantığa yaklaşımını kendi bakış açısına göre şöyle yorumlar:

“F.P. Ramsey, vaktiyle bir konuşmamızda mantığın 'normatif bir bilim' olduğunu vurguladı. Zihninde neyin olmuş olduğunu kesin olarak bilmiyorum ama bu şüphesiz, yalnızca sonradan kafama dank eden şeyle yakından ilişkiliydi; yani felsefede bizim sık sık sözcüklerin kullanımını, sabit yasalara sahip olan oyunlar ve hesaplarla karşılaştırmamız ama dili kullanan birisinin böyle bir oyun oynuyor olmalı diyemememiz. —Ancak, eğer bizim dillerimiz böyle hesaplara sadece yaklaşıktır dersiniz bir yanlış anlamamanın tam kıyısında durursunuz. Çünkü o zaman, sanki bir ideal dilden söz ediyormuşuz gibi görünür. Sanki mantığımız, sözün gelişi, bir boşluk mantığıymış gibi. —Oysa mantık dilden —ya da düşünceden— bir doğa biliminin bir doğal fenomenden söz ettiği anlamda söz etmez ve olsa olsa bizim ideal diller inşa ettiğimiz söylenebilir. Ama burada, "ideal" sözcüğü yanlış anlaşılabilir, çünkü o, sanki bu diller bizim günlük dilimizden daha iyi daha tammış gibi ve mantıkçıyı, sonunda, insanlara, uygun bir tümcenin neye benzediğini göstermeye götürmüş gibi görünür. Yine de bu ancak, anlama yetisi, anlam ve düşünme kavramlarına ilişkin daha büyük bir açıklığa ulaşıldığında, doğru bir ışık altında görülebilir. Zira o zaman, bizi, birisi bir tümce dile getirdiği, ona anlam verdiği veya onu anladığında, o kimsenin kesin kurallara göre bir hesap yapıyor olduğunu düşünmeye götürebilen (ve beni de götürmüş olan) şeyin ne olduğu da açıklık kazanır.”³⁷⁸

Wittgenstein, “*Felsefi Soruşturmalar*” adlı eserini, Ramsey ile yaptığı sohbetler sonrasında yazmaya başlar.³⁷⁹ Wittgenstein üzerine yapılmış kapsamlı bir çalışma olan Ray Monk’un, “Wittgenstein Dahinin Görevi” adlı entelektüel biyografik eserde ‘Tractacus’tan, “Felsefi Soruşturmalar”a geçiş, ayrıntılı şekilde ele alınır. Wittgenstein’in pragmatist harekete katılmamasının yegâne sebebi pragmatizm hakkındaki kişisel ön yargılarıdır.³⁸⁰ Wittgenstein, her ne kadar Ramsey ile pragmatizm hakkında fikir alışverişinde bulunmuş olsa da pragmatizmin bir ideoloji olduğu, toplum yaşamını biçimlendirme, insanlara

³⁷⁸ Ludwig, Wittgenstein, *Felsefi Soruşturmalar*, s.56. (81 numaralı paragraf)

³⁷⁹ Misak, Cheryl, s.140.

³⁸⁰ Boncompagni, Anna, *Wittgenstein And Pragmatism*, s.199.

yeni bir inanç ve yaşama biçimi zerk etme gibi amaçlarının olabileceğinden korkar ve uzak durur.³⁸¹

Dil oyunları modern felsefenin en önemli yaklaşımlarından birisidir. Hatta denilebilir ki felsefe tarihinde en önemli açıklamalarından biridir.³⁸² Wittgenstein, diloyunları teorisi ile felsefe tarihinde köklü değişimlere yol açmıştır. Bu köklü dönüşümün etkisi sadece felsefe de kalmamış, felsefe dışında da çok çeşitli alanları psikoloji, antropoloji, sosyoloji, etnoloji gibi bilimleri ciddi bir biçimde etkilemiştir. Wittgensteingerek geliştirdiği birinci dönem resim kuramıyla gerekse ikinci dönem geliştirdiği dil oyunları teorisiyle felsefe de iki dönemde de devrim yapabilmiş ender filozoflardan biridir.³⁸³

Wittgenstein, *'Felsefi Soruşturmalar'* adlı eserine Augustinus'a ait bir pasajı alıntılanarak başlar. Pasaj da Augustinus, dil öğrenme sürecini aktif bir biçimde gerçekleşen bir süreç olarak ele alır. İkinci olarak da adlar ve temsil ettikleri nesneler arasında bire bir ilişki kurarak dil öğrendiğini söyler.³⁸⁴ Wittgenstein, Augustinus'un dile yaklaşımını bu iki noktadan eleştirir. Bunlardan birisi insan dil ummanına yüksek bir bilinç ve dikkat ile yaklaşmadığını yani yaşam koşulları içinde insanın dile katıldığını Augustinus bir filozof gözüyle çocukluğuna inip dil öğrenme sürecini bir laboratuvar ortamıymış gibi ele almasını eleştirir.³⁸⁵ Wittgenstein'a göre dil çok karmaşık, çok yönlü ve yaşam içinde ortaya çıkan bir süreçtir. İkinci olarak adlar ile temsil ettikleri nesneler arasında bire bir bağlantı kurmanın dilin doğasına aykırı olduğu görüşüdür. Wittgenstein'a göre biz adları veya nesne durumlarını dil oyunları içerisinde öğreniriz. Bir önermede özne olan, bir başka cümlede nesne, bir başka cümlede iste yüklem

³⁸¹ Özcan, Zeki, *Dil Felsefesi III*, s.17.

³⁸² Özcan, Zeki, s.23.

³⁸³ Özcan, Zeki, s.65.

³⁸⁴ Özcan, Zeki, s.81.

³⁸⁵ Özcan, Zeki, s.82.

olabilir. Çocuk da, dili Augustinus'un dediği gibi nesnesiyle adı birebir eşleyerek değil onu bir dil oyunu içinde öğrenir.³⁸⁶

“Onlar (büyüklerim) bir nesneyi adlandırdıkları ve bu sırada bir şeye doğru döndüklerinde bunu gördüm ve bu şeyi ona işaret etmek istediklerinde çıkardıkları sesle çağırdıklarını kavradım. Onların niyeti sanki bütün insanların doğal diliymişçesine kendi bedensel devinimleriyle gösteriliyordu: yüz ifadesi gözlerin hareketi bedenın başka kısımlarının hareketi ve bir şey araştırırken, elde ederken karşı çıkarken ya da bir şeyden kaçınırken zihnimizin durumunu ifade eden ses tonu. Böylece sözcüklerin çeşitli tümcelerde kendilerine uygun yerlerde tekrar tekrar kullanıldıklarını duyarak hangi nesneleri gösterdiklerini kavramayı derece derece öğrendim ve ağızım bu işaretleri oluşturmaya alıştıktan sonra onları kendi isteklerimi ifade etmekte kullandım”³⁸⁷

Wittgenstein'a göre dil her bağlamda bir oyundur. Dili ele alırken bağlama, bağlamın koşulları olan oyunu dikkate almalıyız. Düşünüre göre, felsefî anlam kavramı dilin işlev görme tarzı içsel düşüncesinde yer bulur. Ama onun bizimkinden daha içsel bir dil düşüncesine sahip olduğu öne sürülebilir. Wittgenstein şöyle bir örnek verir: İnşaatta çalışan bir duvar ustası ve onun yanında bir çırak vardır. Usta, çırağına “taş” dediğinde çırak o duvarda kullanılacak ‘taşı’ alıp ustasına getirir. Benzer şekilde usta kolon, kiriş, döşeme taşı dediğinde çırak bunları, hangisi diye sormaya gerek görmeden ustasına takdim eder.³⁸⁸ Başka bir örnek bir oto tamirhanesini düşünelim: Usta bir araçla uğraşırken yüzünü dahi dönmeden ‘yıldız tornavida’, ‘alyan’, ‘14-15 anahtarı’ gibi sözcükler kullanarak çırağına seslenir. Çırak hiçbir şey sormadan ek bir açıklama istemeden ustasının söylediği aletleri getirip ustasına teslim eder. Wittgenstein'a göre bu her iki örnekte de bağlamsal dil kullanılmaktadır. Yani ustayla çırağı arasında ortak ve sadece tamirhaneyle sınırlı olan bir dil kurulmuştur.³⁸⁹

³⁸⁶ Özcan, Zeki, *Dil Oyunları III*, s.84.

³⁸⁷ Wittgenstein, Ludwig *Felsefî Soruşturmalar*, Çev. Deniz Kanıt, Totem Yay., İstanbul, 2006, s.218.

³⁸⁸ Wittgenstein, Ludwig, s.16. (8 numaralı paragraf).

³⁸⁹ Misak, Cheryl, *Cambiridge Pragmatism: From Peirce and James to Ramsey and Wittgenstein*, s.244.

“Felsefi anlam kavramı dilin işlev görme tarzı ilksel düşüncesinde yer bulur. Ama onun bizimkinden daha ilksel bir dil düşüncesi olduğu da söylenebilir. Augustinus’un yaptığı betimlemenin doğru olduğu bir dil düşünelim. Dil, A ustası ile B çırağının iletişimine hizmet ediyor olsun. A, yapı taşlarıyla yapı inşa ediyor: Tuğlalar, kolonlar, keresteler ve kirişler var. B'nin, yapı taşlarını A'nın gereksediği sıraya göre uzatması gerekmektedir. Bu amaçla onlar "tuğla", "kolon", "döşeme taşı", "kiriş" sözcüklerinden oluşan bir dil kullanırlar. A onları yüksek sesle bağıyor, B filanca bir çağrıyla getireceğini öğrendiği taşı getiriyor. Bunu tamamen ilksel bir dil olarak alın.”³⁹⁰

Wittgenstein, önce genel olarak oyun kavramını tanımlar. Düşünre göre oyun:

“O sanki birinin şöyle demesine benzer: "Bir oyun, belirli kurallara göre bir yüzeyde hareket eden nesnelerden meydana gelir...”—ve şöyle yanıt veririz: Anlaşılan sen satranç ve benzeri oyunları düşünüyorsun ama başka oyunlar da var. Tanımını, özellikle bu oyunlarla sınırlayarak doğru kılabilirsin.”³⁹¹

Düşünürümüz bu tanımdan hareketle yedi numaralı paragrafta, dil oyunlarını ela alır. Wittgenstein’a göre tamirci çırağına anahtarları tanıtmaya kadar ad ile nesne arasındaki bağlantıyı kurması bir süreç sonunda meydana gelmiştir. Yani çocuğun tamirci dükkanındaki tüm nesnelerin adlarını bir bir öğrenmesi bir süreç ve yaşantı sonucunda meydana gelmiştir. Bir çocuk dil öğrenirken çırak örneğinde olduğu gibi tek tek nesneleri ve o nesnelere karşılık gelen adları öğrenerek ilerler. Wittgenstein şöyle der:

“Dil, kullanımı uygulamasında bir taraf sözcükleri bağıtır, diğeri onlara göre edimde bulunur. Dil öğretiminde şu süreç ortaya çıkacaktır: Öğrenen, nesneleri adlandırır; yani öğretici taşa işaret ettiğinde o sözcüğü söyler. Ve şu yine de daha yalın alıştırma olacaktır: Öğrenci, öğretmenden sonra sözcükleri tekrar eder.”³⁹²

³⁹⁰ Wittgenstein, *Felsefi Soruşturmalar*, s.14 (2 numaralı paragraf)

³⁹¹ Wittgenstein, *A.g.e.*, s.14, (3 numaralı paragraf).

³⁹² Wittgenstein, s.22, (21 numaralı paragraf).

Yukarıdaki paragrafta ele alındığı gibi herhangi bir oyun nasıl ki belli kurallara sahip ve bir süreliğine devam eden bir etkinlik, bir yaşantı biçimiye; dil oyunları da kendi kuralları içinde ve bir bağlama tabi olarak ortaya çıkar.³⁹³

“Her ikisi de dile benzeyen süreçler olarak. İkinci paragraftaki sözcük kullanımı sürecinin tümünü, çocukların anadillerini öğrendikleri oyunlardan biri olarak da düşünebiliriz. Bu oyunları “dil-oyunları” olarak adlandıracak ve ilksel bir dilden bazen bir dil-oyunu olarak söz edeceğim. Ve taşların adlandırılması ile biri söyledikten sonra sözcüklerin tekrarlanması süreçlerine de dil-oyunları denebilir. Halka oyunu gibi oyunlarda sözcüklerin çokça kullanımlarını düşünün.”. Dil ile dilin örüldüğü eylemlerden oluşan bütüne de "dil-oyunu" diyeceğim.”³⁹⁴

Wittgenstein a göre dil dünyayı betimlemek için oluşturulmuştur.³⁹⁵ Dilin betimleme ve olgu olan şeyleri anlatma görevi vardır. Olgular dünyanın toplamını oluşturur ve dünyada olup biten şeylerin mantıksal bir yapısı vardır. Wittgenstein’a göre dilin yapısı ile mantığın yapısı arasında tam bir özdeşlik vardır. Dile uygun olan mantığa da uygundur. Dildeki realitelerde mantıksaldır.³⁹⁶ Wittgenstein’ın Birinci dönemindeki bu dil anlayışı, 1929 sonrası düşünürle yetersiz gelmeye başlar. Wittgenstein şunun farkına varır: İnsan gündelik hayatta sadece dünyaya ilişkin önermeler ortaya koymaz, insan yaşamında yüz binlerce farklı olaylar söz konusudur. Yağmurun yağması, rüzgârın esmesi, depremin meydana gelmesi, birbirini seven bir çiftin birbirinden ayrılması, bir hastalık gibi yaşamın önermesel olmayan yönleri de vardır.³⁹⁷ Dilimiz sadece mantık önermeleriyle işleyen bir mekanizma değildir. Dilimizin yapısının mantıkla özdeş olmadığını dilde çok zengin ifade biçimleri olduğunu görebiliriz.

³⁹³ Özcan, Zeki, *Dil Felsefesi III*, s.85.

³⁹⁴ Wittgenstein, s.20, (19 numaralı paragraf).

³⁹⁵ Özcan, Zeki, *Dil Felsefesi III*, s.36.

³⁹⁶ Özcan, Zeki, s.37.

³⁹⁷ Özcan, Zeki, s.56.

Dilimiz sadece olguları dile getirmek için icat edilmemiştir. Dilimizi sonsuz sayıda dil oyunu içinde kullanabiliriz. Dilimiz sadece söyleneblen alana aittir.³⁹⁸

Wittgenstein, birinci döneminde dili ifade edilebilir veya ifade edilemez olarak ikiye ayırıyorken, ikinci döneminde dildeki tüm sınırlamaları reddeder. İkinci dönem Wittgenstein da dilin sınırları yoktur ve filozofun Peirce'e yaklaştığı nokta tam da budur.³⁹⁹

Wittgenstein, başlangıçta Frege ve Russel'in etkisiyle gündelik dile güvenmiyordu. Frege zaten gündelik dilin yerine sembolik dili kullanmayı düşünmüştü. Ona göre gündelik dil belirsiz, karanlık ve kaypaktır. Felsefe yapmaya elverişli değildir. Eğer gerçekten felsefe yapacak olursak, olguların mantıksal analizini yapacak olursak mutlaka sembolik bir dil kullanmalıyız.⁴⁰⁰ 'Tractatus'un yazım biçimini göz önüne aldığımızda, Wittgenstein açık açık felsefesini mantıksal önermeler biçiminde dile getirmiştir. Numaralandırılış biçimleri, kısa ve kesin yargılar gibi daha çok mantıkta görülen önerme kalıplarıyla, 'Tractatus' kitabı kaleme alınmıştır. Wittgenstein, 1929'da Cambridge'deki iktisat profesörleri ve İngiliz pragmatistlerinden olan Ramsey gibi düşünürlerin etkisiyle mantık dilinin yetersizliğini ve kullanışsızlığını gördü.⁴⁰¹ Wittgenstein şu gerçeğin farkına vardı ki biz dünyayı sadece olgularla anlatmayız, dilimiz sayılamayacak kadar çok ifade biçimine sahiptir. Gündelik dilimize güvenmeliyiz. Gündelik dilimiz, iyileştirilmesi şartıyla güvenebileceğimiz yegâne dildir. İnsanın anlam ummanına erişmesini sağlayan yegâne yoldur. İnsanlar birbirleriyle bu dil aracılığıyla iletişim halindedirler. Birbirlerine bir şeyler anlatırlar, yasak koyarlar, şaka yapar, şarkı söylerler, ruh durumlarını duygu durumlarını dile getirirler. Dolayısıyla dilsel ifadeleri sadece mantıksal önermelerle sınırlamak mümkün değildir. Ülkemizin önde gelen dil felsefecilerinden Zeki Özcan'a göre:

³⁹⁸ McNally, Thomas, *Wittgenstein and the Philosophy of Language, The Legacy of the Philosophical Investigations*, s.49

³⁹⁹ Misak, Cheryl, *Cambridge Pragmatism: From Peirce and James to Ramsey and Wittgenstein*, s.248.

⁴⁰⁰ Özcan, Zeki, *Dil Felsefesi III*, s.87.

⁴⁰¹ Misak, Cheryl, s.98.

“Wittgenstein’in birinci döneminden ikinci dönemine geçişi, felsefe tarihindeki en köklü dönüşümlerden biridir.⁴⁰² Platon’dan beri kadim bir felsefi disiplin olan metafiziğin yerini on dokuzuncu yüzyılın sonundan itibaren dil felsefesi almıştır. Wittgenstein’in dil oyunları teorisiyle de mantıkçıların dil üzerindeki etkisi azalmıştır.⁴⁰³

Wittgenstein özcülüğe karşı bir düşündürdür. Wittgenstein’in herhangi bir düşüncesini teori diye ele almak doğru değildir. Teoriler özcüdür ve dil oyunları da bir teori değildir. Wittgenstein ‘a göre dil oyunları bir olgudur, bir realitedir ve kendisinin bir keşfidir.⁴⁰⁴ Dolayısıyla filozofa göre dil oyunlarını kişisel veya göreceli kanaatlerden biri olarak görmek doğru değildir. Tarihin her döneminde ve her toplumda insanlar bir dili konuşurlar. Dil ile anlaşılır ve dil ile iletişimde bulunurlar. Dolayısıyla dilin iletişimdeki rolü evrenseldir. Bunun alternatifi yoktur. İki kişinin olduğu yerde mutlaka dil vardır. Kısacası dil oyunları bir teori değildir bir keşiftir. Bu nedenle sadece belli dillere özgü temellendirmeler değil bütün yeryüzündeki dillerde aynı dil oyunları görülür. Dil oyunlarının önemi buradan gelir.⁴⁰⁵

Wittgenstein ‘*Felsefi Soruşturmalar*’ adlı eserinde önce oyun kavramını daha sonra birkaç oyun örneğini ve oyun ile kural arasındaki ilişkiyi ele alır. Düşünüre göre her oyunun kendine özgü oynanış biçimi ve o oyuna özgü kuralları vardır.⁴⁰⁶ Wittgenstein her oyundaki anlamlı bütünselliği göz önüne alarak, dildeki anlamlılığı da bir oyuna benzetir. Oyunun kendi içinde bir anlamlılığı vardır, benzer şekilde her konuşmanın da kendi bağlamına göre bir anlamı vardır. Wittgenstein’a göre, olguları, oyunları yöneten bir kural vardır ve yaşam dediğimiz şey bir oyundan ibarettir.⁴⁰⁷ Dil, yaşamın kendisi olduğundan o da bir oyundur. Topaç bir oyundur ama

⁴⁰² Özcan, Zeki, *Dil Felsefesi III*, s.147.

⁴⁰³ Özcan, Zeki, s.148.

⁴⁰⁴ Özcan, Zeki, s.153.

⁴⁰⁵ Özcan, Zeki, s.156.

⁴⁰⁶ Özcan, Zeki, s.127.

⁴⁰⁷ Özcan, Zeki, s.71.

bir kuralı vardır, futbol bir oyundur ama kuralı vardır ve oynanan her oyun bir kurala göre oynanır.⁴⁰⁸

Wittgenstein ‘Felsefî Soruşturmalar’da dil oyunlarına dair pek çok örnek verir. Wittgenstein’a göre dilimiz ile emirler veririz, tiyatro yazarız, şaka yaparız, rica da bulunuruz vs. Düşünüre göre dilimiz ile üreteceğimiz ifadelerin hiçbir zaman sınırı yoktur:

“Ancak kaç tür tümce vardır? Sav, soru ve emir diyebilir miyiz? —Sayısız türleri vardır: "simgeler", "sözcükler" ve "tümceler" diye adlandırdıklarımızın çok çeşitli türden kullanımları. Ve bu çeşitlilik, ilk ve son olarak verilen sabit bir şey değildir; ancak, diyebiliriz ki yeni dil modelleri, yeni diloyunları varlık kazanırlar ve ötekiler eskimiş ve unutulmuş olurlar. (Bunun kaba bir resmini matematikteki değişikliklerden elde edebiliriz. Burada “dil-oyunu” terimi, dili konuşmanın, bir etkinliğin ya da bir yaşam biçiminin parçası olduğu olgusunu öne çıkarma anlamına gelir. Dil-oyunlarının çeşitliliği için şu aşağıdaki örnekleri ve diğerlerini inceleyin: Emirler vermek ve onlara uymak—Bir nesnenin görünüşünü betimlemek ya da onun ölçülerini vermek—Bir betimlemeden bir nesne oluşturmak (bir çizim)—Bir olayı bildirmek—Bir olaya ilişkinspekülasyon yapmak—Bir varsayım oluşturmak ve denetlemek—Bir deneyin sonuçlarını tablo ve çizelgelerle göstermek—Bir hikâye yaratmak ve onu okumak—Oyun—oynamak—Şarkı söylemek—Bilmeceler çözmek—Bir şaka yapmak; anlatmak—Bir pratik aritmetik problemini çözmek—Bir dili bir diğer dile çevirmek—Sormak, teşekkür etmek, sövüp saymak, selâmlaşmak, dua etmek. (23. Numaralı Önerme)⁴⁰⁹

Wittgenstein’ın olguları sınıflamayışı ve sınırlandırmayışı son derece önemlidir. Çünkü gerçekte dil oyunlarını temsil eden bir dil oyunu prototipi olmadığı gibi, bunları formüle etmek, bunları sınırlandırmak da mümkün değildir.⁴¹⁰ Wittgenstein realitede yaşanan kullanımları dikkate alır ve teorik temellerden kaçınır. Düşünüre göre, pratiğin açıklığı varken illa ona teorik ya da metafizik bir değişmezlik katmak anlamsızdır. Bu noktada Peirce’ün göstergebilim

⁴⁰⁸ Özcan, Zeki, s.156.

⁴⁰⁹ Ludwig Wittgenstein, *Felsefî Soruşturmalar*, s.23 (23 numaralı paragraf).

⁴¹⁰ McNally, Thomas, *Wittgenstein and the Philosophy of Language, The Legacy of the Philosophical Investigations*, s.163.

anlayışıyla paralel düşünür.⁴¹¹ Çünkü Peirce’de yaşamın dinamikliği ve pratikliği üzerine yoğunlaşır. Açık ve anlaşılır olan ifade sürecini birtakım teoriye bağlamak güneş ışıklarını yok etmek için gözü kapamaya benzer. Peirce’e göre insan yaşamı birtakım teorilerin ve rasyonel akıl oyunlarının dehlizlerine hapsedilmeyecek kadar canlı ve akışkan bir yapıdadır.⁴¹²

Wittgenstein’in İkinci Dönem düşüncesine göre, dile sınırlama getirmek sakıncalıdır. Çünkü her sınıflandırma bir indirgemedir ve dilin zenginliğini ortadan kaldırır. Wittgenstein’in dil oyunlarının önemli özelliklerinden birisi de dilsel ifadeleri sınıflandırmaması ve insanların dil yapılarının sonsuz biçimlerini kullandığına dikkat çekmesidir.⁴¹³ Dil oyunları gerçekte realiteyi anlatmakla kalmaz aynı zamanda insanlar arası iletişimin de en temel aracıdır. Dil oyunları objektif bilginin kaynağıdır ve bir toplumda hayatın yaşanmasının imkanındır.⁴¹⁴ Eğer dil oyunları olmasaydı biz isteklerimizi, ihtiyaçlarımızı, beklentilerimizi, umutlarımızı, korkularımızı, başkalarına ifade edemezdik, belki de hayatımız kendimizi ifade edemediğimiz için devam edemezdi. İnsanlar dil oyunları sayesinde hayatta kalır. Bir çocuğu düşünelim: Çocuğun doğumundan sonra dil yeteneği gelişmeyip çocuk kendini ifade edemeseydi, şunu istiyorum bunu istiyorum demeseydi, dil oyunları oynamasaydı çocuğun hayatta kalması mümkün değildi. Dil insanlığın hayatta kalmasının temel aracıdır, gelişmesini sağlayan bir motivasyon aracıdır. Dil oyunlarının gündelik hayatımızın her alanında yeri vardır. Dil oyunlarının sınırı olmadığı gibi, yeri ve zamanı da yoktur.⁴¹⁵

Dil oyunları toplum içinde yaşayarak öğrenilir, toplumsal yaşamın sonucunda gerçekleşen öğrenmeyle de kazanılır. Wittgenstein, insanların hangi durumda nasıl bir ifadeyi kullanacaklarını toplumsal deneyim ile öğrendiklerini ifade eder. Dolayısıyla düşünüre göre dil oyunları sosyalleşmeye başladığımız anda, dili kullanmaya başladığımız anda, oynamaya

⁴¹¹ Misak, Cheryl, *Cambridge Pragmatism: From Peirce and James to Ramsey and Wittgenstein*, s.254.

⁴¹² Misak, Cheryl, s.261.

⁴¹³ McNally, Thomas, s.167.

⁴¹⁴ McNally, Thomas, s.168.

⁴¹⁵ Özcan, Zeki, *Dil Felsefesi III*, s.152.

başladığımız bir oyundur. İnsan, içinde bulunduğu duruma bağlı olarak söylem geliştirir. Düşünre göre her insan her zaman belli bir bağlamda yaşar. İnsan; içinde bulunduğu bağlama uygun olarak hangi ifadeyi kullanacağını, nasıl kullanacağını toplumsallığın içinde öğrenir ve öğrendiği bu ifade kalıbını da bağlamına uygun olarak kullanır.⁴¹⁶ Burada akla şöyle bir soru gelebilir: Bir dil oyununun anlamlı olup olmadığını nasıl belirleyebiliriz? Bu sorunun cevabı toplumun dil hafızasında yatmaktadır. Toplum sayısız dil oyunu kullanır fakat ifadenin bağlama uygunluğunu daima bilinçsiz olarak denetler.⁴¹⁷ Bir sohbet anında kullanılan yanlış bir ifade dinleyicileri anında tedirgin eder. Bunun gibi dil oyunlarının denetlenmesi toplumun iletişim kanalları aracılığıyla bilinçsiz ve otomatik olarak yapılır.⁴¹⁸ Bir dil oyununun doğru öğrenilip öğrenilmediğinin elbette bir ölçüsü vardır. Bir kişi bir isteğini, bir arzuyu ifade ederken karşıdaki kişi bunu anlamamışsa dil oyunu yeterince doğru oynanmamıştır. Dil oyunun doğru oynana bilmesi için konuşanın içinde bulunduğu bağlamda ne söylemesi gerekiyorsa onu söylemelidir, onu söylemeyi öğrenmesi gerekir. Aksi halde ifade anlaşılamaz. Dil oyununun doğru öğrenilmesi ve doğru oynanması gerekir. Doğru oynanmış bir dil oyunu istenen, beklenen amacı gerçekleştirir. Eğer doğru oynanmamışsa belli bir amaç asla gerçekleşemez.”⁴¹⁹ Dil oyunları belli bir bağlamda oynanır, bağlamsız dil oyunu oynanamaz.

Anlam sözcüğünü kullandığımız durumların geniş bir sınıfı için—hepsi için olmasa da— bu sözcük şöyle tanımlanabilir: Bir sözcüğün anlamı, onun dildeki kullanımıdır. Ve bir adın anlamı, kimi zaman, onu taşıyanın işaret edilmesi yoluyla açıklanır.⁴²⁰

Dil oyununun sabit bir yönü ve biçimi yoktur. Diller sürekli olarak değişime, gelişime ve zenginleşmeye açıktır. Bu nedenle dili kullananlarda, bu değişikliklere bağlı olarak farklı farklı oyunlar oynarlar.⁴²¹ Yaşamımızda meydana gelen değişiklikler, doğrudan dilimize de

⁴¹⁶ Özcan, Zeki, s.136.

⁴¹⁷ Özcan, Zeki, s.138.

⁴¹⁸ Özcan, Zeki, s.140.

⁴¹⁹ Özcan, Zeki, s.140.

⁴²⁰ Wittgenstein, Ludwig, *Felsefi Soruşturmalar*, s.35, (43 numaralı paragraf).

⁴²¹ Özcan, Zeki, *Dil Felsefesi III*, s.141.

yansıdığından dilimize giren yapılarla yeni dil oyunları oynama fırsatı buluruz. Köyde yaşayan bir insanın dil oyunlarıyla şehirde yaşayan insanların dil oyunları farklıdır. Dil oyunları hayatın özünden doğmuştur ve hayatı anlatmak için kullanılır.⁴²² İnsanlar belli bir hayat yaşarlar ve yaşadıkları hayatı dile getirirler. Her insanın hayatı da hayatı yaşayış biçimi de farklı farklıdır. İnsanların bu farklılıkları ifade etmek için kullandıkları dil oyunları da farklılık gösterir. Hayat tarzları değiştiği zaman dil oyunları da değişir ve yeni yeni dil oyunları ortaya çıkar. Dil oyunları yaşamın bir döneminde öğrenilen yapılar veya ifadeler değildir. Yer veya zaman yani bağlam değiştiğinde, birtakım dil oyunları önemini yitirirken yeni birtakım dil oyunları önem kazanır. Bu tıpkı Peirce’ün göstergelerin değişkenliği fikri gibidir.⁴²³

Yaşadığımız sürece faaliyet alanımıza bağlı olarak yepyeni dil alanları ortaya çıkar. Örneğin bilimsel ifadeler, teknik ifadeler, sanatsal ifadeler bu duruma örnek verilebilir. Meslekler ve mesleklerin icra edildiği ortamlar dil oyunlarının kullanımına etki ederler. Buna bağlı olarak kişiler mesleklerine uygun olarak dil oyunları geliştirirler. Wittgenstein’a göre, dil oyunları, bizim hayattaki kesinlikleri öğrenmemizi sağlar.⁴²⁴ İnsan hayata başlarken önce kesinlikleri öğrenir. Örneğin bir kişinin susadığında su içmesi, uykusu geldiğinde uyuması, canı acıdığında ağlaması gibi durumlar kesinlik bildiren yapılardır ve insan aşama aşama bu kesinlikleri öğrenir. Fizyolojik ihtiyaçlardan başlayarak gelişen kesinlik öğrenme durumu; yaşı ilerlemesi ve bedensel gelişimle beraber ileri safhalara varır. Her gelişim döneminde kendine özgü kesinlik öğrenme durumu vardır. Peirce’ün de ‘İnancın Sabitlemesi’ adlı makalesinde dile getirdiği gibi:

“Şüphesiz, hayatın ileneğidir, asıl olan inanç yani kesinliktir. Hayatın özünde güven vardır, (inanç)kesinlik vardır. Bu kesinlikleri insan dil oyunu olarak öğrenir. Dil oyunları bizim tüm kesinliklerimizin kaynağıdır. Wittgenstein’a göre (İnanç) Kesinlikler kuşkuyu önceler.

⁴²² McNally, Thomas, *Wittgenstein and the Philosophy of Language, The Legacy of the Philosophical Investigations*, s.67.

⁴²³ McNally, Thomas, s.68.

⁴²⁴ Özcan, Zeki, s.133.

Kuşkunun nedeni bizdeki bilginin yeni gelen bilgilerle uyuşmaması halidir. Ya da bilgilerimiz arasındaki uyumun olmaması durumudur. Bildiğimiz bir şey başka bilgilerle uyuşmuyorsa burada kuşku ortaya çıkar. Fakat başka bilgilerle karşıt olmayan onlara ters olmayan bilgilerden asla kuşku duymayız.⁴²⁵

Wittgenstein’a göre dil oyunları insanın biyolojik yapısının bir özelliğidir.⁴²⁶ Bu yüzden ki dil oyunları üzerine teori kurmaya veya spekülative akıl yürütmeye gerek yoktur. Her toplumda dil oyunları vardır. Filozofa göre bir toplumu anlamak o toplumun dil oyunlarını anlamaktır. Dil oyunları hiçbir toplumu merkeze almaz.⁴²⁷ Nerede bir insan varsa orada dil oyunu vardır. Bir Kızılderili’nin dil oyunu ile bir Almanın dil oyunu arasında fark yoktur. Herhangi bir toplumun, herhangi iki coğrafi bölgesindeki dil oyunları farklılık gösterebilir. Her toplumun her kültürün her katmanında farklı farklı dil oyunları vardır. Dil oyunlarını anlamak, dilin çoğul ifadeler içerdiğini kabul etmek demektir. Bir kelimeyle çok farklı dil oyunu oynayabiliriz. Dil oyunlarının zenginliği hayatın dinamik yapısıyla uyumludur. Hayatın pratiğini kuşatan hiçbir teori olmadığı gibi, Wittgenstein’a göre dil oyunları da bir teori değildir.⁴²⁸ Çünkü dil, hayatın kendisidir. Bu kadar canlı ve ele geçirilemez olan hayatın dinamik yapısını bir teoriye hapsedemeyiz.⁴²⁹ Her dil oyunu o topluma mahsustur. Dil oyunları taklit ve tercüme edilemez. Örneğin Türk şiirinde etkili bir isim olan Yunus Emre’nin bir şiiri İngilizceye çevrildiğinde Türk dilinde uyandırdığı çağrışımları, çevrildiği dilde uyandırmayabilir. Sheaskpaere, İngiliz edebiyatında çok büyük bir önemi haiz iken ülkemizde onun şairliği pek de dikkate alınmamıştır. Bunun nedeni dil oyunlarının taklit ve tercüme edilemez oluşudur. Wittgenstein’a göre toplumların dilsel özellikleri karşılaştırılmaz. Bir dil, bir dilden daha üstün değildir. Her dilin kendi dil oyunları, anlam ummanı vardır. Wittgenstein

⁴²⁵ McNally, Thomas, *Wittgenstein and the Philosophy of Language, The Legacy of the Philosophical Investigations*, s.68.

⁴²⁶ Özcan, Zeki, s.134.

⁴²⁷ Özcan, Zeki, s.68.

⁴²⁸ Özcan, Zeki, s.99.

⁴²⁹ Özcan, Zeki, *Dil Felsefesi III*, s.100.

çoğulcu bir filozoftur. Dillerin çokluğu gibi kültürlerin çokluğunu da kabul eder. Wittgenstein açısından bir toplum kendi kendine yeter. Her toplum kendi dil oyunu ile hayatını devam ettirecek kültürü geliştirir.⁴³⁰

“Burada, tüm bu düşüncelerin ardında yatan büyük soru ile karşı karşıya geliriz —Çünkü bana şöyle karşı çıkılabilir: "Kolayına kaçıyorsun! Her tür dil-oyunundan söz ediyorsun ama bir dil- oyununun ve dolayısıyla da dilin özünün ne olduğunu: Tüm bu etkinliklerde ortak olanın ne olduğunu ve neyin onları dil ya da dilin parçalan haline getirdiğini hiçbir yerde söylemedin. Böylece, araştırmanın, bir zamanlar çok başını ağrıtmış olan asıl bölümünü, önermelerin genel biçimi ile dilin genel biçimine ilişkin bölümü, atlamış oldun ve bu doğrudur. —Dil dediğimiz her şeye ortak olan bir şey üretmek yerine bu görüngülerin, hepsi için aynı sözcüğü kullanmamızı sağlayan tek bir ortak şeyin olmadığını, —ama onların birbirleriyle çok farklı şekillerde bağıntılı olduklarını söylüyorum. Ve bu, bağıntı veya bağıntılar nedeniyle onların hepsine "dil" deriz.”⁴³¹

Wittgenstein der ki: “Düşünme, teori üretme, gör, bak, izle”.⁴³² Wittgenstein bu sözlerle dil deneyim ilişkisine işaret etmekte, deneyimi teoriye incelemektedir. Peirce’ün gösterge bilimi göz önüne alındığında İkinci Dönem Wittgenstein düşüncesinin tamamen Peirce’ün çizgisinde olduğu görülür. Her iki filozofa göre de insan eylemlerini anlamak için onları gözlemlemek, deneyimlerini dikkate almak gerekir. Peirce’e göre insan, teorilerle izah edilemez. İnsanları birtakım teorilerle izah etmeye çalışmak, beyhude bir uğraştır. Çünkü her teori bünyesinde özcü bir anlayış barındırır. Gerek Wittgenstein gerek Peirce tüm özcü düşüncelere karşıdırlar. Özcü düşünce, olguların zenginliğini ve çeşitliliğini ortadan kaldırır. Teoriler hiçbir zaman bize bir olgunun resmini vermez.⁴³³

⁴³⁰ Özcan, Zeki, s.105.

⁴³¹ Wittgenstein, Ludwig, *Felsefi Soruşturmalar*, s.47, (65 numaralı paragraf).

⁴³² Wittgenstein, Ludwig, s.51.

⁴³³ McNally, Thomas, *Wittgenstein and the Philosophy of Language, The Legacy of the Philosophical Investigations*, s.72.

Wittgenstein'a göre dil oyunlarının kimisi basit kimisi karmaşık yapıdadır. Dil oyunları bizim hayatımızın bütününe kapladığı gibi aynı zamanda duyarlılığımızın da kaynağıdır. Biz dil oyunları ile ahlaki buyrukları öğreniriz.⁴³⁴ Dil oyunları bizim standart cümlelerimizin temel kaynağıdır. Dil oyunlarının aracı sınırsızdır ve sürekli değişim halindedir. Peirce'ün göstergelerin sonsuzluğuna işaret etmesi gibi Wittgenstein'da dil oyunlarının sonsuzluğuna işaret eder.⁴³⁵

“Sözelimi, "oyunlar" dediğimiz işlemleri ele alın. Tahta oyunlarını, kart oyunlarını, top oyunlarını, olimpiyat oyunlarını.... Kast ediyorum. Bunların hepsinde ortak olan nedir? — Şunu demeyin: "Ortak bir şeyin olması gerekir yoksa onlara 'oyunlar' denmez." Ancak onlarda ortak bir şeyin olup olmadığına bakın ve görün. —Zira eğer onlara bakarsanız hepsinde ortak olan bir şeyi görmeyeceksiniz ama benzerlikleri, bağıntıları ve onların bütün bir dizisini göreceksiniz. Yinelerseniz: Düşünme ama bak! —Sözelimi, tavlama, satranç türü tahta oyunlarına, onların çeşitli bağıntılarına bak. Şimdi kart oyunlarına geç; burada ilk gruptaki ile birçok karşılıklıklar bulursun ama pek çok ortak özellik kaybolur, başkaları ortaya çıkar. Top oyunlarına geçtiğimizde birçok ortak şey kalsa da pek çoğu kaybolur. — Onların hepsi 'eğlendirici' midir? Satranç ile dokuz taşı karşılaştıran. Ya da her zaman bir kazanma ve kaybetme veya oyuncular arasında bir yarış var mıdır? Tek kişinin oynadığı bir iskambil oyununu düşünün. Top oyunlarında kazanma ve kaybetme vardır ama bir çocuk topu duvara atıp tekrar yakaladığı zaman bu özellik ortadan kalkmış olur. Ustalık ve şans ile oynananlara; satrançta ustalık ile teniste ustalık arasındaki farka bakın. Şimdi, halka oyunu gibi oyunları düşünün; burada bir eğlence unsuru bulunur ama diğer karakteristik özelliklerin ne kadar da çoğu kaybolmuştur! Ve aynı şekilde biz birçok başka oyun gruplarını gözden geçirebilir, benzerliklerin nasıl ortaya çıktığını ve kaybolduğunu görebiliriz. Ve bu irdelemenin sonucu şudur: Biz, üst üste gelen ve çapraz hatlar çizen benzerliklerin karmaşık bir ağını görürüz: Bazen kapsayıcı benzerlikler, bazen ayrıntının benzerlikleri.”⁴³⁶

⁴³⁴ Özcan, Zeki, *Dil Felsefesi III*, s.107.

⁴³⁵ McNally, Thomas, s.84.

⁴³⁶ Wittgenstein, Ludwig, *Felsefi Soruşturmalar*, s.47-48, (66 numaralı paragraf).

Wittgenstein, dil oyunlarını sınıflandırmak istemez. Fakat ifadeler arasındaki benzerliği de görmezden gelmez. Benzer dil oyunlarını aile birlikteliği ya da aile benzerliği kategorisinde ele alır. Wittgenstein'ın aile benzerlikleri ifadesiyle Peirce'ün genel göstergebilimindeki üçlü bölümler arasında paralellik söz konusudur.⁴³⁷

“Bu benzerlikleri nitelendirmek için “ailebenzerlikleri” nden daha iyi bir ifade düşünemiyorum; çünkü bir ailenin üyeleri arasındaki çeşitli benzerlikler: yapı, çehre, göz rengi, yürüyüş, huy, vs. vs. aynı şekilde üst üste gelir ve çapraşıklar. —Ve şöyle diyeceğim: 'Oyunlar' bir aile oluşturur. Ve sözgelimi sayı türleri aynı şekilde bir aile oluştururlar. Bir şeye neden bir "sayı" diyoruz? Ha, belki de onun şimdiye dek sayı diye adlandırılan birkaç şeyle doğrudan bir ilintisi olması nedeniyle ve bunun ona, aynı adla çağırdığımız başka şeylerle dolaylı bir ilinti verdiği söylenebilir. Ve biz sayı kavramımızı, lif lif burarak bir iplik eğirir gibi genişletiriz. Ve bu ipliğin dayanıklılığı tek bir lifin onun tüm uzunluğuna yayılması olgusunda değil, birçok lifin üst üste gelmesindedir.”⁴³⁸

Burada ifade edilebilirlik ilkesinden bahsetmek gerekir.

“Süpürge köşededir, dediğimde, —bu, gerçekten de süpürge sopası ve çalısı hakkında bir ifade midir? Ha, o herhalde sopanın konumuyla çalının konumunu veren bir ifadeye yerini bırakabilir. Ve bu ifade, ilkinin, şüphesiz başkaca çözümlenmiş bir biçimdir. —Ama ona neden "başkaca çözümlenmiş" diyorum? — Ha, eğer süpürge oradaysa bu şüphesiz sopa ve çalının da orada olması gerektiği ve birbirleriyle belirli bir ilişki içinde olmaları demektir ve bu, sanki ilk tümcenin anlamında gizliydi ve çözümlenen tümcede ifade edilir gibiydi. O halde süpürge köşededir diyen biri gerçekten şunu mu demek ister; Süpürge sopası da çalısı da oradadır ve süpürge sopası çalıya oturtulmuştur.”⁴³⁹

Dilimiz bizim ifade etmek istediğimiz her şeyi açık ve anlaşılır bir biçimde ifade edebilmemiz için oluşturulmuştur. Dolayısıyla dilimizi iyi kullandığımız takdirde, asla yoruma ihtiyaç duymaz. Dil oyunu kesindir, doğru oynanmışsa kesindir ve muhatap bunu anlar, bunun

⁴³⁷ Misak, Cheryl, *Cambridge Pragmatism: From Peirce and James to Ramsey and Wittgenstein*, s.123.

⁴³⁸ Wittgenstein, Ludwig, s.48-49, 67 numaralı paragraf).

⁴³⁹ Wittgenstein, Ludwig, s.45-46, (60 numaralı paragraf).

yorumu ihtiyacı yoktur. Bu yüzden dil oyunları yorumu kesin olarak dışlar.⁴⁴⁰ Yorum hiçbir zaman anlamı ortaya çıkarmaz. Dil oyunları hiçbir zaman yorumlanacak ifadeler değildir. Bundan dolayı etkisi açıktır, kesindir ve dilin doğru kullanımını açıkça içerir. Dil oyunlarının yorumu dışlaması uylaşmanın anlaşmanın zeminin teşkil eder.⁴⁴¹ Yorumu dışlarsak, yorum diye bir şey olamayacağını kabul edersek o zaman anlamamak için hiçbir sebep yoktur. Dili kullanan maksadını tam ifade etmemiş olabilir.⁴⁴² İyi ifade edilmemiş bir cümlemin yorumu değil ek açıklamaya ihtiyacı vardır. Dil oyunları yorum yerine ek açıklamayı kabul eder. Bu son derece hayatidir, çünkü yorum keyfidir. İnsanlar arasında anlaşmazlığın kaynağıdır, psikolojiktir, herkes kendine göre yorumlar. Yorum insanları birbirinden ayırır, dil oyunları insanları birleştirir. Dilimizi iyi öğrenmek bağlamı doğru belirlemek, kelimelerin ve cümlelerin anlamlarına dikkat etmek gerekir.⁴⁴³

2.4. PEIRCE VE FREGE'DE DİL

Gottlob Frege⁴⁴⁴, dil felsefesinin kurucusu kabul edilir. Frege öncesi filozoflar dil üzerine spekülâtif görüşler geliştirmişlerse de dile bir felsefi alan olarak yaklaşım sorun alanını dilin

⁴⁴⁰ Özcan, Zeki, *Dil Felsefesi* III, s.192-193.

⁴⁴¹ Özcan, Zeki, s.195.

⁴⁴² Özcan, Zeki, s.197.

⁴⁴³ Özcan, Zeki, s.202.

⁴⁴⁴ Frege, Friedrich Ludwig Gottlob, "8 Kasım 1848'de Almanyâ'nın kuzeyinde bir kıyı kenti olan Wismar'da doğdu. Gençliği hakkında çok az şey biliniyor. Babası Karl Alexander Frege ve annesi Auguste Frege, kendi kurdukları özel bir okulu işletirler. Karı-koca okulun hem yöneticisi hem de farklı dersleri yürüten öğretmeniydiler. Frege, 1864-1869 yılları arasında Wismar'daki Gymnasium'da eğitim görür. 1869 yılının bahar döneminde Frege, Jena Üniversitesi'nde eğitimine başlar. Jena'da kimya, felsefe ve matematik eğitimi alır ve daha sonra düşünürün hayatında önemli bir rol oynayacak olan Ernst Abbe ile matematik derslerinde tanışır. Ernst Abbe bir matematik hocasıdır ve talebesi Frege'nin dehasının farkına varır. Frege, Jena Üniversitesi'nde dört yarıyıl eğitim aldıktan sonra kalan iki yılı Göttingen Üniversitesi'nde tamamlar. Burada matematik, fizik ve Hermann Lotze'un verdiği din felsefesi derslerine katıldı. Günümüzdeki Frege araştırmacılarına göre Lotze, Frege'nin felsefi görüşleri üzerinde derin bir etki bırakmıştır. 1873'ün sonlarında Frege, Ernst Schering'in danışmanlığında geometri ile ilgili hazırladığı doktora tezini tamamlar ve akademik ünvanını alır. 1874 yılının başlarında Ernst Abbe, Jena Üniversitesi yönetimine Frege'yi tavsiye eder ve Frege kırk dört yıl sürecek olan entelektüel yaşamını burada tamamlar. Düşünürün yarım asıra yakın süren entelektüel hayatı Jena Üniversitesi'nde geçmiştir. 1887 yılında Frege, Margaret Lieseburg (1856-1905) ile evlenir. 1879 yılında dehasını açığa çıkarak ilk eseri olan *Begriffsschrift (Kavram Yazısı)* yayımlar. Frege, bu çalışması ile aynı zamanda dil üzerine felsefe yapmaktan, dil felsefesine geçişi başlatır ve 'dil felsefesi' denilen bir felsefi disiplini inşa etmiş olur. Frege, mantıksal bir dilin inşası için yeni bir yöntem icad eder. Düşünür, aritmetiğin tüm temel doğrularının tamamen mantıksal aksiyomlardan türetilebileceğini göstermeye çalışır ve bunu *Begriffsschrift (Kavram Yazısı)* adlı çalışmasındaki yöntemi olan mantıksal dili kullanarak yapabileceğine inanır. Brentano Okulu mensuplarından Carl Stumpf'in

merkezinde gören ilk filozof Frege olmuştur.⁴⁴⁵ Frege'ye göre felsefenin sorunları, dilin sorunlarıdır. O halde dili sorunlarından arındırabilirsek düşünceyi de temize çıkarabiliriz. Frege sadece dil felsefesinin değil modern mantıkçılığın da başlatıcısı kabul edilir. Frege'ye göre göstergelerin özellikle de aritmetik göstergelerin psikolojizmin boyunduruğundan kurtarılması gerekmektedir.⁴⁴⁶ En kesin bilim olan aritmetik, psikolojizm ile baş başa kalırsa bu gerçekten insan bilgisi açısından büyük bir yıkım olacaktır.⁴⁴⁷

Frege'nin yapmak istediği dili arındırmak, dilin içine düştüğü anlamsal çamur bataklığından kurtarmaktı. Frege'ye ve sonraki nesillerin tüm akraba düşünürlerine göre, (Russell, ilk dönem Wittgenstein, mantıksal pozitivistler, birçok analitik filozof), eğer dil muğlaklıktan ve yapışkan genellemelerden kurtulabilirsekesin bir düşünce aracı ve yeterli hale gelebilir.⁴⁴⁸ Wittgenstein'in *Tractatus* adlı eserinin resim kuramında iddia edildiği gibi her türlü anlamlı durumun aslına uygun bir "resmini" ortaya koyabilirdik. Frege'ye göre gündelik dil içinde birçok yanlışlıkları ve müphemlikleri barındırmaktadır. Dili bu unsurlardan temizlediğimizde düşünceyi de berraklaştırabiliriz. Bunun da yolu dili, mantık dili haline

tavsiyesi ve *Begriffsschrift (Kavram Yazısı)* adlı eserinin bilim çevrelerinde pek de dikkat çekmemesi üzerine Frege, mantıksal dili inceleyeceği bir eser yazmaya karar verir. 1884 yılında 'Die Grundlagen der Arithmetik' (Aritmetiğin Temelleri) adlı eser yayınlanır. Frege'nin bu çalışması da diğer çalışması gibi bilim çevrelerinde hiç dikkat çekmez. Kısa süre sonra Frege, aritmetiğin temel yasalarını kendi mantıksal dili içinde türetme girişimi üzerinde çalışmaya başlar. 1880'lerin sonlarında ve 1890'ların başlarında Frege, dilin doğası, işlevler ve kavramlar ve felsefi mantıkla ilgili yeni ve ilginç teoriler geliştirir. Anlam ve referans arasındaki ayrımı dayanan yeni bir anlam teorisi geliştirir. 1891 yılında 'Funktion und Begriff' (Fonksiyon ve Kavram), 1892 yılında 'Über Sinn und Bedeutung' (Referans ve Gönderim) ve 'Über Begriff und Gegenstand' (Kavram ve Nesne) adlı çalışmalarını yayınlar. 1893 yılında Frege, 'Grundgesetze der Arithmetik' (Aritmetiğin Temel Kanunları) adlı yapıtının ilk cildini yayınladı. Bu eser düşünürün büyüklüğünü ve düşüncesinin parlaklığını göstermesi bakımında şaheserdir. Bu ilk ciltte filozof mantıksal dilini sundu ve doğal sayıları ve özelliklerini tanımlamak için bu dili kullanmaya başladı. Frege'nin amacı, bir üçleme oluşturmak ve Aritmetiğin Temel Kanunları adlı yapıtını bu üçlemenin birinci cildi yapmaktır. 1906 yılında sağlık durumunun kötüleşmesi, 1905 yılında karısının genç yaşında ölmesi ve tüm dehası ve yoğun emeğiyle hazırladığı eserlerin takdir edilmemesi düşünürü sukutu hayale uğrattı ve düşünür bu dönemden sonra içine kapandı. 1918 yılında Jena Üniversitesi'nden emekli olan Frege, Wismar yakınlarındaki Bad Kleinen denilen bir kasabaya taşındı. Burada bir dizi önemli makale yayınladı. Frege, 1925 yılının 26 Temmuz günü 77 yaşında öldü." Jacqueline, Dale, *Frege, A Philosophical Biography*, Cambridge University Press, UK. 2019. Dummett, Michael, *Frege, Philosophy of Language*, Harper & Row Publishers Press, New York, USA, 1973.

⁴⁴⁵ Özcan, Zeki, *Dil Felsefesi I*, s.39.

⁴⁴⁶ Özcan, Zeki, s.43.

⁴⁴⁷ Özcan, Zeki, s.45.

⁴⁴⁸ Dummett, Michael, *Frege, Philosophy of Language*, Harper & Row Publishers Press, New York, USA, 1973, s.94.

getirmek kesin, belirli ve açık kılmak gerekmektedir.⁴⁴⁹ Frege'nin yapmak istediği baharın sel suları gibi içinde her türlü karışımın ve bulanıklığın olduğu dil yerine, suyun gözüne yani kaynağına gidip kaynaktaki berraklığa erişmekti. Frege tüm iyi niyetine rağmen insanın yaşam dünyasını ıskalamışa benziyor. Çünkü etten kemikten yaratılan, akıl dünyasından ziyade duygu dünyasının baskın olduğu insan, mantığın kuru ve soğuk dünyasında nasıl yaşamını sürdürebilir? Ressamın fırçası hareket edebilir mi? Bir bestekar müzik yapabilir mi? Bir roman yazılabilir mi? Bir film çekilebilir mi? Bir şair şiir yazabilir mi? İnsanın yaşam dünyası tamamen ortadan kalkmış olurdu.⁴⁵⁰

Frege'nin açtığı yoldan yürümeye devam eden takipçileri sonraki dönemde farklı arayışlar içine girdiler. Frege'nin duyu(sinn) ve referans (bedeutung) arasındaki ayrımın modern mantığın başlangıcını ilan ettiği ve Algo-Amerikan felsefesinde benzeri görülmemiş yankılar uyandırdığı varsayılır. Frege'nin çığır açan çalışması olan 'Kavram Yazıları' ve ardından 1884'te kaleme aldığı 'Aritmetiğin Temelleri' adlı çalışması yeni mantık ve dil felsefesi açısından temel metinler kabul edilir.⁴⁵¹ Frege'ye göre bir gösterge anlaşıldığında anlam kavranır, gösterge kendisini anlamına açar ve anlamonun gönderimini belirler. Frege'nin bu anlam/gönderge ayrımı göstergebilimin gelişimi açısından önemli bir buluştu. Bu buluşuyla Frege, nesnel dünya ile onun göstergedeki temsili arasında bağlantı kurmuş oldu.⁴⁵² Aynı nesneye gönderme yapan farklı işaretlerin anlam eşitliği anahtar halini aldı. Frege'nin ulaşmak istediği nokta anlamın objektifliği idi. Çünkü Frege'ye göre anlam objektiftir. Fakat Frege'nin iddialarının aksine dünyanın kendi yapısı insanların dünyayı kavrayış biçimindeki farklar bir araya geldiğinde Frege'nin anlamın objektifliği tezini çok da doğrulamadıkları ortaya çıkmaktadır.⁴⁵³ Dili ne kadar sabitleştiresek de dünyanın kendi işleyiş biçimi ve yaşamın dinamik

⁴⁴⁹ Dummett, Michael, s.48.

⁴⁵⁰ Potter, Michael, *The Rise of Analytic Philosophy, 1879-1930: From Frege to Ramsey*, Routledge press, New York, USA, 2000, s.112.

⁴⁵¹ Dummett, Michael, s.24.

⁴⁵² Dummett, Michael, Frege, *Philosophy of Language*, s.33.

⁴⁵³ Potter, Michael, *The Rise of Analytic Philosophy, 1879-1930: From Frege to Ramsey*, s.56.

yapısı sabit bir anlam ve sabit bir dil oluşturmaya izin vermemektedir.⁴⁵⁴ Frege, şöyle bir örnek verir: sabah yıldızı ve akşam yıldızı aslında aynı yıldızdır ve adı Venüs'tür. İnsanlar aynı yıldıza iki farklı ad verirler yani iki farklı gönderimde bulunurlar. Oysa nesne bir tanedir. Birçok göndergenin bir tek nesneyi temsil etmesi Frege'nin dildeki bulanıklık dediği şeydir. Aslında bir tane olan yıldıza, aynı insanlar bile iki farklı ad vermişlerdir. Bunun gibi dilde aynı anlama gelen yani aynı nesneyi karşılayan binlerce göndergeye rastlamak mümkündür. Bu da anlamı bulanık hale getirmektedir.⁴⁵⁵

Frege'nin gönderge ile nesne arasındaki ilişki tam bir netliğe kavuşmuş değildir. Peirce göstergebiliminde gördüğümüz sistematikliği Frege'ningönderge nesne ilişkisinde bulamayız. Frege'nin gönderge ile nesnesi arasındaki ilişkinin bir diğer muğlak yönü ise nesnenin de bir gönderge olduğu durumda kendini gösterir. Böylesi bir durumda Frege'nin bahsettiği açıklık nasıl sağlanacaktır? Yani göndergenin nesnesinin de bir gönderge olduğu durumda Frege anlamdaki açıklığı nasıl sağlayacaktır? Burada Frege'ningönderge referans ilişkisini dili arındırmak adına bir iyi niyet göstergesi olarak yorumlayabiliriz. Fakat ele aldığımız kadarıyla buradan sağlıklı bir semiyotik teorinin elde edilmesi biraz zor gibi görünmektedir.⁴⁵⁶

Peirce'ün dolaysız nesne ile dinamik nesne arasında kurduğu ilişki, aslında Birincilik kategorisiyle İkincilik kategorisi arasındaki farkta yatar. Frege'nin nesnesi ile göndergesi arasındaki yukarıda temas ettiğimiz ilişki ile Peirce'ün nesne ile semiyotik nesne arasındaki ilişki birbirine benzer görülmekle beraber Frege'nin izahının yetersizliği göze çarpar.⁴⁵⁷ Göstergebilimsel nesnenin hem gösterge hem de yorumlayanla ilişkisi, anlamın: anlam (Sinn) ve gönderge (Bedeutung) olarak alt bölümlere ayrıldığı anlamına gelmez. Aksine, anlam üç gösterge bileşeninin bir araya gelmesiyle ortaya çıkar. Yani yorumlayan, anlam ve gönderge.

⁴⁵⁴ Potter, s.58.

⁴⁵⁵ Dummett, s.47.

⁴⁵⁶ Merrell, Floyd, *Peirce, Signs, And Meaning*, s.104.

⁴⁵⁷ Merrell, Floyd, s.105.

Peirce'ün semiyotik teorisine göre nesne ona bağılı olarak gösterge ve bu göstergeyi alıp yorumlayan onu zihni temsillerle uylaştıran, yorumlayan yani özne Frege'nin teorisindeki anlam gönderge ilişkisine tam uymaz. Başka bir deyişle Peirce'ün 'semiyotik nesnesi' ile Frege'nin göndergesi birbiriyle örtüşen iki kavram değildir. Aksine 'semiyotik nesne' kavramı, ilişkilendirme eylemini gerektirir.⁴⁵⁸

Frege'nin nesneyle göndergesi arasındaki bağı zorunlu görmesi Peirce'ün teorisinde nesneyle göstergesi arasındaki bağ zorunludur fakat bir yorumlayıcının algısına mahkumdur.⁴⁵⁹ Yani yorumlayıcı olmadığı sürece herhangi bir nesnenin ya da dış dünyadaki bir gerçek nesnenin, semiyotik bir nesne haline gelip gelmediğinin bilincine varmak ancak yorumlayıcının yani "alımlayıcı öznenin" varlığı ile kabildir. Peirce'e göre öznenen bağımsız bir göstergenin varlığını bilemeyiz. Onun varlığı veya yokluğu hakkında herhangi bir hüküm veremeyiz.⁴⁶⁰ Şunu belirtmek de fayda var ki Peirce'e göre gösterge sürekli bir akış içindedir ve yorumlayıcı öznenin bilincine terk edilmiştir. Frege ise Peirce'ün bu anlamsal serbestliğine izin vermez. Nesne de göndergesi de belirlenmelidir ve gönderge nesne ilişkisi kendi içinde doğruluk yanlışlık özelliği barındırır. Yani Peirce'e göre bir göstergenin doğruluğunu veya yanlışlığını sorgulayamayız. Her şey kendi doğasında olduğu gibidir. Fakat Frege'de güdümlü yönlendirilmeli, doğru ve yanlışlığı test edilebilen bir gönderge anlam ilişkisi kurulmak istenir. Bu noktadan bakıldığında Frege'nin gösterge şeması Peirce'ün gösterge teorisine göre gayet katı ve dar bir alandır.⁴⁶¹

Göstergenin nesnesi, göndergenin amacı, bu anlamda gerçek olarak yorumlanan şeyle sınırdadır. Frege, dünyanın ekseninin nesnel ve gerçekolduğunu söyler.⁴⁶² Ekvatordan hayali bir çizgi olarak söz edilse de bu onun sadece zihin mahsulü bir varlık olduğunu göstermez.

⁴⁵⁸ Burgerssi John P., *Fixing Frege*, Princeton, University Press, New Jersey, USA, 2005, s.63.

⁴⁵⁹ Burgerssi, John P. s.66.

⁴⁶⁰ Peirce, C.P. 1.267.

⁴⁶¹ Burgerssi John P., *Fixing Frege*, s.80.

⁴⁶² Dummett, Michael, *Frege, Philosophy of Language*, s.109.

Frege'ye göre bu açık seçik gerçek bir varlıktır. Çünkü Frege, Matematik dünyasındaki nesnelerin gerçekliğine inanır. Ekvator çizgisinin kendisi hayali bir varlık olduğu gibi bugün şematize edilen dünyanın kendisi de kurgulanan bir varlıktır. Çünkü dünya bu kadar yuvarlak ve pürüzsüz değildir. Onun tam orta noktasından geçen bir çizgi de söz konusu değildir. Descartes sonrası dünyadaki olağan durumu matematiğin mükemmel durumuna uyarlama çabası pürüzlü yüzeyleri düz gösterme, girinti çıkıntıları ortadan kaldırma, matematiğin ideal yapısının dünyanın yapısına uygulanma girişiminden doğan sıkıntılardır.⁴⁶³

Frege, bir matematikçi olduğundan matematiğin pürüzsüz yapısını insan topluluğuna yani insanın diline uygulamaya çalışır. Yukarıdaki örnekte aslında yuvarlak olmayan dünyayı yuvarlak gösterme pürüzlü yüzeyleri düz gösterme olmayan ekvator çizgisini var gösterme gerçekliğe giydirilmiş bir elbise hüviyeti taşıdığı gibi Frege'nin insanın yegane yaşam alanı olan dile, matematiğin soğuk ve katı yapısını giydirmeye çalışması insanın yaşam alanını sınırlandırmak anlamına gelmektedir.⁴⁶⁴ Peirce de Frege gibi bir matematikçi ve mantıkçi olmasına rağmen deneyim alanını ihmal etmediğinden dolayı Frege'nin düştüğü bu hataya düşmemiştir. Peirce bir yaşam filozofudur ve hiçbir zaman matematiğin ideal dünyasına dalıp olgu dünyasını bir kenara bırakmaz. Peirce, daima deneyimden yana tavır alır.⁴⁶⁵

Peirce, bir deneyim yani yaşam filozofu olduğundan yaşamda pürüzsüz idealize bir alanın olmadığını bilir. Bu yüzden Peirce'ün gösterge nesneleri ve bu nesnelerden neşet eden göstergeler ve onu yorumlayan yorumlayıcı özne, asla ideal bir pozisyonda değildir. Sürekli, bir değişim, dönüşüm ve diğer semiyosislerle etkileşim halindedir.⁴⁶⁶ Frege için ise durum tam tersidir. Anlam ve gönderim sınırlı ve tüm semiyosislerde ortak olmalıdır. Yani konuşan aynı şeyi konuşmalı dinleyen aynı şeyi anlamalı, aralarındaki kullandıkları sembol aynı olmalıdır.

⁴⁶³ Potter, Michael, *The Rise of Analytic Philosophy, 1879-1930: From Frege to Ramsey*, s.49.

⁴⁶⁴ Merrell, Floyd, *Peirce, Signs, And Meaning*, s.108.

⁴⁶⁵ Merrell, Floyd, s.109.

⁴⁶⁶ Short, T. L., *Peirce's Theory of Signs*, s.317.

Frege anlamın nesnelliğinden yani objektifliğinden asla taviz vermez. Anlam kişiden kişiye değişen bir durum olmamalıdır. Anlam; sabit, kesin, her ortamda ve her durumda değişmemelidir. Peirce’de var olan yorumlayan öge Frege’de basit bir alımlayıcı öge durumuna düşer. Çünkü anlam ve gönderim sabit olduğundan öznenin konumu gelen sabit mesajı olduğu gibi almak ve verilmek istendiği gibi bir anlam oluşturmaktır. Oysa Peirce’ün yorumlayıcı anlamı istediği gibi eğip bükebilir. İstemli veya istemsiz olarak onu değiştirebilir.⁴⁶⁷

Frege için dilde kesinlik olmazsa olmaz bir durumdur. Frege’ye göre bir kavram başka bir dile çevrilecek olsa bile o dilde de anlamını korumalı ve anlam sabit kalmalıdır. Frege’ye göre eğer anlam sabit kalmazsa psikolojizme düşeriz ve öznellikten kendimizi kurtaramayız. Öyleyse akıl özneliğin kaosuyla karşı kendini savunmalıdır. Denge ve doğrusal düzen, dengesizlik ve doğrusal olmama veya düzensizlik karşısında geçerli olmalıdır.⁴⁶⁸

Frege gibi Russell’in da genişleyen bir ‘nesne’ tahkimi söz konusudur. Bu kadar geniş bir nesne örüntüsü içinde göndergenin açıklığını ya da yalınlığını talep etmek beyhude bir uğraş olacaktır. Göndergeolmaksızın bir işaret meşru bir anlam taşıyamaz ve bu nedenle doğrulukdeğerine ulaşamaz. Bir destanı okuduğumuzda ondaki kahramanlar nesnel dünyada bir göstergeye gönderimde bulunmazlar fakat zihinsel bir gönderimde bulunurlar. Bu gösterge gerçek midir sorusunun yanıtı tabi ki evettir. Çünkü o bir semiyotik nesnedir. Peirce’e göre anlam üretmesi bakımından gerçek nesneye bağlı oluşan bir gösterge ile özdeşdir.⁴⁶⁹ Yani şöyle özetleyebiliriz: Önümüzden geçen bir otomobilden çıkan sesi ele aldığımızda otomobil gerçek bir nesne ve onun çıkardığı ses gerçek bir yankıdır. Fakat onun zihnimizde oluşturduğu semiyotik nesne ile bir Alper Tunga destanını okuduğumuzda zihnimizde meydana gelen semiyosisler, semiyosis olma bakımından özdeşdir. Peirce’ün anlam teorisine göre göstergenin

⁴⁶⁷ Freeman Eugene, *The Relevance of Charles Peirce*, s.283.

⁴⁶⁸ Dummett, Michael, *Frege, Philosophy of Language*, s.125.

⁴⁶⁹ Potter, Michael, *The Rise of Analytic Philosophy, 1879-1930: From Frege to Ramsey*, s.73.

anlam üretmesi için nesnesi ile göstergenin anlık mevcudiyeti şart değildir.⁴⁷⁰ Yani bir gösterge nesnesi olmadan o nesnenin yerini tutabilir. Hatta aynı dil ve anlam bağlantısını muhafaza edebilir. Yani destan kahramanının yaşadığı yer zaman veya koşullar bizde olmasa da destanda ortaya konan göstergeler aracılığıyla belki kısmen farklılaşsa da anlam mutlaka oluşacaktır.⁴⁷¹

Günümüz dil felsefecilerinin Frege'ye, yönelttikleri eleştiri, Russell, mantıksal pozitivistler, Saussure ve onun pek çok takipçisi gibi art zamanlıktan kaçınması ve eş zamanlılığa odaklanmasıdır.⁴⁷² Oysa art zamanlılık gösterge geliştirme ve gelişen göstergenin evrim sürecidir. Peirce'ün anlam teorisindeki en önemli noktanın süreklilik olmasıdır. Peirce anlamda dinamik bir süreklilik yani süreç peşinde koşar. Frege'nin teorisinde ise bir şimdinin mahkûmiyeti söz konusudur. Yani Frege'de süreç olmaz. Analitik gelenekte dil, belirli bir eş zamanlı dilimde fiilen değişmez olarak tasavvur edilir. Bu durum analitik dil filozofları için düzen ve istikrarın temelidir. Bu anlayışa göre, anlam, belirli bağlamlar içindeki tüm bireysel işaret kullanıcılarından bağımsız olarak temelde aynı kalır. Analitik dil filozoflarına göre anlam, bireysel, öznelerin keyfi kaprislerinin ve uçarılığının kölesi olarak tutulamaz: eninde sonunda kaya gibi sağlam bir nesnellik üzerine temellendirilmelidir.⁴⁷³ Bir şimdinin mevcudiyetine mahkûm anlamda bireysel bilince yer verilmez. İletişimin olması için bireysel bilincin dışında var olması ve aynı zamanda tüm konuşmacılar için hazır olması gerekir. Bu temelci felsefe noktasından baktığımızda zaman, süreç, değişim gibi kavramları lugatımızdan silmemiz gerekecektir.⁴⁷⁴

Frege'nin teorisi, gösterge teorilerine ve dilsel kavramlara ya da geleneksel anlam teorilerine karşı bir başkaldırı hareketi değil geleneksel olarak tasarlanan bilgiyi kurtarma

⁴⁷⁰ Merrell, Floyd, *Peirce, Signs, And Meaning*, s.112.

⁴⁷¹ Short, T. L., *Peirce, Peirce's Theory of Signs*, 319.

⁴⁷² Burgerssi John P., *Fixing Frege*, s.84.

⁴⁷³ Potter, Michael, s.55.

⁴⁷⁴ Potter, Michael, s.56.

girişiminin son bir çabasıydı.⁴⁷⁵ Frege modern felsefe dönemini kapatıp dil felsefesi döneminin kapılarını açtı. Bu dönemden itibaren dile dönüş başladı ve modern dönemde tartışılan sorunları bir kenara bırakarak insani sorunları dil felsefesi sınırları içinde filozoflar tartışmaya başladılar.⁴⁷⁶ Frege başlangıçta dilsel bir açılım yapmış olsa da matematikçiliğin sarsılmaz tahtına yeniden oturdu. Bu durum matematikçilerin nihai aksiyomatik temelleri bulma ve nihayet tüm bilgiyi sağlam omuzlarında taşıyacak olan “mantıkçılık” programını gerçekleştirme çabalarını artırma girişimiydi. 1900’lerin ilk çeyreğinde Einsteinci görelilik ve kuantum mekaniği geldi; Matematikte Gödel’in eksiklik teorisi ve kesinliği reddetmesi; Nietzsche, James ve Dewey’in ardından Heidegger, Wittgenstein, Derrida, Foucault ve Rorty gibi filozofların ortaya çıkması felsefeye yeni bir soluk getirdi. Bunun yanı sıra Frege ve Russell’in yolundan ayrılan Quine, Putnam, Goodman ve Davidson; dil anlam ilişkisine kayda değer katkıda bulundular.⁴⁷⁷

Frege’ye göre öznelliğin, akıl yürütme, ortak, nesnel ve belirlenebilir anlam öbeğine girmesine izin verilmemelidir.⁴⁷⁸ Vorstellung, öznel, bireysel ve hatta nevi şahsına münhasır bir düşünme biçimidir. Bu özelliklerinden dolayı şeylerin en güvenilirmezi olmasına rağmen anlamın özüne gelip yerleşir. Böylece anlam kendini tahrif eden bu yapı sayesinde ortadan kaybolur. Anlam kalıcı ve geneldir oysa Vorstellung öznel ve geçicidir. Frege’ye göre, Pisagor teoreminin anlamını kimse ele geçiremez.⁴⁷⁹ O kesin, değişmez ve nesneldir. Vorstellung ise tersine, kişinin dünyayla ilişkisinin öznel zihinsel ve büyük ölçüde resimsel (ikonik) yönüdür ve katı bir şekilde mantıksal bir formülasyonun kavranmasından kaçmakta ısrar eder.⁴⁸⁰

⁴⁷⁵ Burgerssi, John P., *Fixing Frege*, s.83.

⁴⁷⁶ Potter, Michael, s.38.

⁴⁷⁷ Merrell, Floyd, *Peirce, Signs, And, Meaning*, s.114.

⁴⁷⁸ Dummett, Michael, Frege, *Philosophy, Of Language*, s.214.

⁴⁷⁹ Dummett, Michael, s.215.

⁴⁸⁰ Dummett, Michael, s.221.

Vorstellung (düşünce) yaratıcılığın, hayallerin, duyguların, ruh hallerinin ve duyumların deposudur. Frege, Vorstellung'u dışarda tutarak, anlam ve referans ilişkisi kurmak ister. Frege'nin insani olanı yani Vorstellung'u dışarda tutarak robotik bir anlam teorisi kurma girişimi, Peirce'ün esnek bir akış içinde olan semiyosis nazariyesi taban tabana zıttır. Frege'ye ait üç terim birbirine sıkı sıkıya bağlandığında ancak Peirce'ün gösterge teorisine benzer bir teori elde edilebilir. Biri diğerleri olmadan var olamaz ve biri diğerlerinden ayrıcalıklı olamaz. Bunlar gerçek ile rüya arasında ya da gerçek ile kurgu arasındaki bağı kurmamıza vesile olurlar.⁴⁸¹ Göstergeler ve onların semiyotik nesneleri yani temsiller ve işaretler arasındaki yaratıcı ayrımlara bu üç kavramın bir araya gelmesiyle ulaşabiliriz. Bunlar Vorstellung (öznel düşünce), Sinn(anlam) ve Bedeutung(gönderge/referans). Bu üçlü Peirce'ün semiyotik üçlemesinin karşılığı olur.⁴⁸²

Frege'nin bir sorun olarak gördüğü şey, bir nesneye ait birden çok göstergenin varlığı durumunda göstergelerin birbiriyle özdeş olup olmadıkları sorunudur. Frege şu soruyu sorar: Sabah yıldızı, akşam yıldızına özdeş midir? Yani Frege'ye göre biz akşam yıldızı sözcüğünü kaldırıp sabah yıldızı sözcüğünü koyduğumuzda ikisi aynı şeyi ifade edecek midir? Cevap elbette 'hayır' olacaktır.⁴⁸³ Demek ki nesneler aynı olsa bile göndergeler farklı olduğundan anlam değişmektedir. Sabah yıldızı sözcüğü ile akşam yıldızı sözcüğü insanların zihninde iki farklı kategori, iki farklı şema meydana getirmektedir. Biz onların aynı yıldız olduğunu bilsek de bilmesek de bunlar hiçbir zaman aynı anlama gönderme yapmazlar.⁴⁸⁴

Frege'nin akşam yıldızı ile sabah yıldızının anlamı sabit olan aynı gerçek nesneyle bağlantılı olduğu varsayılır. Semiyotik olarak gerçek nesne ile ilgili olarak, akşam yıldızı kendi özel semiyotik nesnesi ile bağlantılıyken, sabah yıldızı farklı bir semiyotik nesne alır.⁴⁸⁵ Sonuç

⁴⁸¹ Dummett, Michael, s.225.

⁴⁸² Burgerssi, John P., *Fixing Frege*, s.89.

⁴⁸³ Burgerssi, John P., s.114.

⁴⁸⁴ Burgerssi, John P., s.114.

⁴⁸⁵ Burgerssi, John P. s.116.

olarak, akşam yıldızı ve sabah yıldızı için ilgili anlamlar tam olarak örtüşmez, çünkü mutlak bir eşanlamlılık yoktur: iki farklı gösterge kaçınılmaz olarak iki farklı yorumlayıcı taşıyacaktır. Diğer tüm şeyler eşit olsa bile, aynı anda aynı bağlam içinde kullanılamayacakları için kullanım bağlamları bir fark yaratır. Dahası, aynı gösterge de bir andan diğerine kendisiyle özdeş değildir. Göstergeler suyun yüzeyindeki birer akis değildir. Her yinelemede bir farklılık meydana getirir. Frege'nin anlam teorisindeki gösterge yani referans, sabah yıldızı ve akşam yıldızını tek bir yıldız olarak kabul eden özne için vardır.⁴⁸⁶

Peirce'ün anlam kavramı, uzlaşma, topluluk görüşüne dayanma, teorik boyutu, uzun vadede işlerlik bir şeye gönderme(göstergesel olarak gerçek) boyutları bakımından Frege'nin anlam teorisi ile karşılaştırılabilir. Bu karşılaştırmada ortaya çıkan temel fark Peirce'ün var saydığı insan topluluğu değişen, dönüşen sürekli olarak anlam üreten anlam tüketen sürekli bir akış halinde olan bir topluluk iken Frege'nin varsaydığı insan tipi donuk, robotvari varlıklar olup matematiğin ve mantığın önermeleri arasında yaşamaktadır. Peirce'ün insanı bir semiyosistir. Yani anlamı keşfeden oluşturan ve kendisi de bir anlam olan insandır.⁴⁸⁷

Frege'ye göre topluluk kendi kafasından anlam üretirse bilginin akıbeti ne olacaktır? Yani topluluk batıl inançlara, anemizme, antropomorfizme kapı aralayabilir. Kendine has birtakım hayali varlıklar peyda edebilir. Böyle bir durumda bilginin sıhhatini koruması ve gelecek kuşaklara aktarılması mümkün müdür?⁴⁸⁸ Frege, böylesi bir riske karşı bilgiyi korumak için anlamı topluluğun avuçlarına bırakmak istemez, onu matematik ve mantık gibi sağlam bir yapının içinde muhafaza etmek ister. Peirce'e göre ise bu durum olağandır. Topluluklar dönem dönem birtakım yanlış kanaatlere sahip olsalar da bir süre sonra ortak akıl ve çalışma sayesinde bunların üstesinden gelerek doğruyu ortaya çıkarmışlardır.⁴⁸⁹

⁴⁸⁶ Dummett, Michael, *Frege, Philosophy of Language*, s.121.

⁴⁸⁷ Merrell, Floyd, *Peirce, Signs, And Meaning*, s.262.

⁴⁸⁸ Burgerssi, John P., *Fixing, Frege*, s.136.

⁴⁸⁹ Merrell, Floyd, *Peirce, Signs, And Meaning*, s.153.

Anlamın özneler arası yani toplumsal boyutu olduğu gibi bireysel özneler arası da bulunmaktadır. Frege'nin *Vorstellung*'u anlamın özneler yönüne gönderme yapar. *Vorstellung* daha çok bir fikir gibidir, oysa anlameğer zihindeyse bir gösterge oluşturur. Eğer fiziksel dünyada yani dışarıdaysa kendisi ile semiyotik nesnesi arasında ilişki kurar.⁴⁹⁰ *Vorstellung* (özneler düşünce) yapıcı da olsa yıkıcı da olsa ya da alışkanlığın sonucu da olsa, benliğimizin bizi yönlendirmesidir.⁴⁹¹ Bu, dünyamızı biçimlendiren ana unsurdur. Bu kadar merkezi bir kavram olmasına rağmen özneler ve bireysel (psikolojik) olduğu için Frege, onun insan düşüncesinden ve anlam dünyasından çıkarılmasını ister.⁴⁹² Zira bir kişinin zihnindeki fikir veya imaj, diğerinin zihnindeki imaj ile aynı değilse, anlam için gerekli olan nesnellik yakalanamaz. Bu nedenle, Frege'ye göre *Vorstellung*, dili kullanan bir insan topluluğu için genel olan ve herkesçe aynı anlama gelen bir göndergeden (yani işaret ya da bir yöntemden) farklılık arz eder. Herkesin çıkaracağı ortak anlamın dışında kalır. İnsanların kullandıkları kelimeler ve nesneler arası ilişkiler yargılar arası bağlantılar *Vorstellung*'un olduğu gibi ortamda kurulamaz.⁴⁹³ Başka bir deyişle gönderge, bir kelimenin kimliği ile nesilden nesile aktarılan anlam arasında kurulan ilişkidir. Frege'ye göre özneliliğin işe karışmasının sonucu olarak anlamın bu kuşaktan kuşağa akışı tahrif olmaya başlar. Bu yüzden ki özneliliğin anlama katılmasına gerek yoktur. Peki bu mümkün müdür? Diyelim ki birkaç basit düzeyli önerme için bunu sağladık, peki ya kocaman bir hayatı öznelilikten soyutlayabilir miyiz? Ya da hangi insan burada nesnel burada özneler davranması gerektiğini kestirebilir?⁴⁹⁴

Peirce'ün anlam teorisinin temel unsurlarından birisi olan belirsizlik unsuru filozofun gösterge (yani anlam) teorisini dinamik bir yapıda tutmaktadır. Belirsizlik, semiyosisin (anlamlandırma sürecinin) değişen, bükülen özelliğinin bir tezahürüdür. Belirsizlik, dilin ve

⁴⁹⁰ Burgerssi, John P. s.141.

⁴⁹¹ Burgerssi, John P.s.141.

⁴⁹² Burgerssi, John P.s.142.

⁴⁹³ Burgerssi, John P. s.189.

⁴⁹⁴ Merrell, Floyd, s.154.

genel olarak göstergelerin kişilerarası dolaşıma girmesinde oldukça önemlidir. Her bir insan, içinde yaşadığı kültürel dünyada ya da ait olduğu toplulukta değer alışverişinde bulunduğu anlamsal bir döngüye maruz kalır. Bireysel anlam ile kollektif anlam arasındaki köprüyü Frege'nin *Vorstellung*'u, Peirce'nin Belirsizlik dediği ilke sağlar.⁴⁹⁵

Vorstellung'un (öznel düşünce) semiyotik rolü, belirli bir uzayzaman diliminde, olması muhtemel olasılıklar alanı oluşturmaktır. Bu rol, anlamı sürekli olarak geçici kılar yani bir göstergenin farklı zamanlardaki tezahürlerinde ortaya çıkan anlamın farkına varır.⁴⁹⁶ Peirce'nin semiyotik öznesinde sürekli olan anlamsal akış Frege'nin *Vorstellung* kavramında kendini var eder. Yani sürekli olarak anlamı fark etme, anlamı oluşturma, kendisi bir anlam olma ve anlamı yayma görevlerini üstlenir. *Vorstellung*, nesnel olan gerçek ile semiyotik olan gerçek arasındaki bağın her anlamsal üretim aşaması sonrasında yeniden inşa edilmesini sağlar ya da farklı anlamsal olasılıklara aracılık eder.⁴⁹⁷

2.5. PEIRCE VE VICTORIA WELBY'DE DİL VE ANLAM

Charles Sanders Peirce ile Victoria Lady Welby⁴⁹⁸ arasında 1 Kasım 1898'de başlayan 25 Şubat 1912'ye kadar devam eden yazışmalar, Peirce'nin göstergebilimi teorisini yani dil-

⁴⁹⁵ Merrell, Floyd, s.155.

⁴⁹⁶ Dummett, Michael, *Frege, Philosophy of Language*, s.336.

⁴⁹⁷ Merrell, Floyd, s. 155.

⁴⁹⁸ Welby, Victoria, Lady, 1837 yılının 27 Nisan günü İngiltere'nin başkenti Londra'da dünyaya gelir. 1844 yılında babası ölür ve annesi Victoria'yı yanına alarak uzun süreli bir seyahate çıkarlar ve anne Welby seyahat günlükleri tutar. Annesi, 1855 yılında Suriye seyahati sırasında ölür ve Welby dedesiyle birlikte kalmak üzere İngiltere'ye döner. 1863 yılında evlenir ve üç çocuğu olur. Welby, örgün eğitimini hemen hemen hiç almamıştı. Yani kayıtlı olup, belli bir süre eğitim gördüğü ve sonra da mezun olduğu okul yoktu. Tüm düşünsel gelişimini kendi iradesi, çabası ve özverisi ile oluşturdu. Bazı hocaları malikanesine davet eder, bazılarının özel kurslarına katılırdı. Kendi döneminin önde gelen İngiliz düşünürlerinin katıldığı toplantılara katılır, onlarla yazışır ve malikanesinde sanatçı, düşünür ve yazarlara sık sık davetler verirdi. Bu durum Viktorya dönemi İngiltere'sinin alışıldık bir uygulamasıydı. Welby, Darwin, Lord Acton, J. S. Mill, Charles Babbage gibi dönemin önde gelen isimleriyle fikir alışverişinde bulunurdu. Welby'nin ilk yayınları Hristiyan teolojisi üzerinedir ve özellikle Hristiyan kutsal metinlerinin yorumlanmasını ele alır. 'Bağlantılar ve İpuçları' adlı eseri 1881 yılında yayınlanır. Ancak kitap hemen hemen hiç yankı yapmaz ve kimsenin dikkatini çekmez. Yazdığı kitabın ilgi görmemesi ve bunun nedenlerini araştırmasının sonucunda Welby, dil, retorik, ikna, yazım teknikleri gibi konularla ilgilenmeye başlar. Araştırmaları onu felsefe yöneltir ve bir süre sonra ilgi alanı tamamen felsefe olur. 19. yüzyılın sonlarına doğru Mind ve The Monist gibi o zamanın önde gelen İngilizce akademik dergilerinde makaleler yayınlamaya başlar. İlk felsefi kitabı olan 'Anlam Nedir?'i 1903 yılında yayınlar. 'Anlamı Geliştirme Çalışmaları', ardından 'Anlam ve Dil' 'İfade Edici ve Yorumlayıcı Kaynaklarımızın Açıklayıcı Biçimi' adlı çalışmaları 1911 yılında

düşünce ve anlam ilişkisini anlamamıza yardım eden önemli metinlerdir. Charles S. Hardwick'in editörlüğünü yaptığı ve *Semiotic and Significs, The Correspondence Between Charles Sanders Peirce, Victoria Lady Welby*, adlı eser Peirce'ün fikirlerinin daha anlaşılır kılınmasında bize yardımcı olacaktır. Yaklaşık on dört yıl süren yazışmalarla Peirce, kendi düşüncelerini kibar bir üslupla Bayan Welby'e takdim etmeye çalışır. Pragmatist felsefenin ve modern göstergebiliminin kurucusu olan Peirce, aslında felsefe ırmağını binlerce yıllık metafiziksel yatağından ayırarak, dil alanına yeni bir yatak açabilen düşünürdür. Yeni yatağın adı dil felsefesidir ve artık felsefe Peirce'den sonra bu yatakta akışına devam etmektedir. Peirce'ün göstergebilimi dil, düşünce ve anlam ilişkisini yeni baştan ele alır.⁴⁹⁹ Peirce'den önce de dil üzerine felsefi mülâhazalar yapılmış, birçok düşünür kendi nazariyelerini ortaya koymuşlardır. Fakat Peirce, elli dört yıllık felsefi kariyerini sadece gösterbilimine, dolayısıyla kendi dil felsefesine harcamıştır. Peirce'ün göstergebilimi teorisinde nesne, alımlayan ya da yorumlayan özne ve gösterge yani düşünce yer alır. Bu üçlü aslında dil -düşünce ve anlama karşılık gelem üçlüdür.⁵⁰⁰ Göstergeler, gösterenler ve anlamlandırma süreçleri ile devam eden

yayınlar. Aynı yıl, anlam teorisini 'Önemler' adıyla birleştirir. Encyclopædia Britannica'ya katkıda bulunduğu uzun bir makale yayınlar. 'Zamanın Gerçekliği üzerine Yazılar', 'Türev Olarak Zaman' adlı makaleleriyle kariyerinin zirvesine çıkar. 'Anlam Nedir?' adlı kitabını Peirce eleştirir. Bu eleştiri sonunda Peirce ve Welby arkadaş olurlar ve aralarındaki yazışmalar dönemin dergilerinde yayınlanır. Sekiz yıl süren karşılıklı mektuplaşmalar bugün Peirce'ün göstergebilimi anlamamıza yardımcı olan çok önemli vesikalardır. Peirce, mantıkçı ve matematikçi, soyut düşünen bir filozof, Welby ise formel bir eğitim almağından matematiğin ve mantığın soyutluğunu idrak etmekten yoksundu. Bu sebeple Peirce ile Welby mektuplarına baktığımızda Peirce'ün çok sade ve açık yazdığını görürüz. Peirce'ün göstergebilimi teorisi bu yazışmalarda etraflica ele alınır. Welby, Peirce'ün yazılarının çoğunu anlamaz ama onu İngiliz filozoflara tanıtmak ister. Peirce'ün göstergebilimi, Pragmatizm gibi konulardaki geniş açıklamalarını içeren yazıları İngiltere'deki bilimsel yayın yapan dergilerde yayınlatır. Ayrıca Welby: William James, F. C. S. Schiller, Mary Everest Boole, İtalyan pragmatistler Giovanni Vailati ve Mario Calderoni gibi düşünürlerle de yazışır. Bunun yanı sıra Bertrand Russell, J. Cook Wilson ve Henri Bergson ile de yazışmıştır. Welby, 1912 yılının ocak ayında gribe yakalanır ve beyinine giden bazı damarlarda pıhtı oluşur. Kanın pıhtılaşmasının sonucunda sağ tarafı felç olur. 29 Mart 1912'de ölür ve İngiltere'nin Grantham, Lincolnshire şehrine gömülür. Daha fazla bilgi için: Petrilli, Susan, *Signifying and Understanding, Reading the Work of Vivtoria Welby and Signific Movement* De Guyer Mouton, Berlin, Germany, 2009. Welby'nin önemli eserleri: Göstergebilim ve Anlamlar: Charles S. Peirce ve Victoria Lady Welby Arasındaki Yazışmalar, *Anlam Nedir? Anlam Geliştirme Çalışmaları, Anlamlar ve Dil. İfade Edici ve Yorumlayıcı Kaynaklarımızın Açıklayıcı Biçimi. Diğer Boyutlar. Victoria Lady Welby'nin Sonraki Yazışmalarından Bir Seçki, Daha Büyük Yaşamın Yankıları. Victoria Lady Welby'nin İlk Yazışmalarından Bir Seçki, Anlam ve Dil. İfade Edici ve Yorumlayıcı Kaynaklarımızın Açıklayıcı Biçimi. Anlam, anlam ve yorumlama II, Anlam ve Metafor.*

⁴⁹⁹ Hardwick, Charles S., *Semiotic and Significs (The correspondence between Charles S. Peirce and Victoria Lady Welby)*, Indiana University Press, Bloomington, USA, 1977, s. 14.

⁵⁰⁰ Hardwick, Charles S., s. 15.

yorumlayıcı/dönüştürücü süreçlerde gelişir. Göstergeler, değerlerle iç içedir, dolayısıyla anlam araştırmalarının temelinde yer alır. Peirce'ün dil delfesinde anlamlandırma etkinliği, sadece bireysel bir boyutta değil, kamusal, toplumsal, öznelerarası, cisimlerarasılık, diyalojiklik, ötekilik, belirsizlik gibi boyutları da olan bir yapıdır.⁵⁰¹

Peirce, 1860'lardan başlayarak 1914 yılındaki ölümüne kadar sürekli olarak kendi buluşu olan göstergebilimini inşa etmekle uğraştı. Dış duvarları çevrilmiş ama iç mimarisi henüz belirsiz bir inşaat misali düşünür, yarım asırdan fazla bir süre bu iç bölümlmeyi yani göstergebiliminin iç yapısını tanımlama ve yer yer de tahkim etme çabasıyla binlerce makale kaleme aldı.⁵⁰² Peirce, kendi zamanında hemen hemen felsefe caimiasına hiç etki edememişti. Bunun nedeni Peirce'ün fikirlerinin önemsiz oluşu değildi, düşünürün maddi imkanlardan yoksun oluşu, çevresinde onu destekleyecek insanların olmayışı, fikirlerini yayabileceği yayın kuruluşlarının düşünüre gereken önemi vermemeleri nedeniyledir.⁵⁰³ Bilim ve felsefe birikimli ilerleyen bilgi türleri olduğundan düşünürün ortaya koyduğu göstergebilimi teorisi bilgiyi, bilginin anlamını, gerçeklik algısını ve evren tasavvurunu derinden etkilemiştir. Günümüz dünyası nesnel gerçekliği değil de oluşturulmuş gerçekliği yaşamaktadır. Bu sebeple Mart'in Heidegger'in varlık hakkındaki sorduğu 'varlığın anlamı nedir?' sorusu 'gerçekliğin anlamı nedir?' haline getirilebilir. İşte böylesi bir durumda gerçekliğin doğasından ziyade öznedeki tezahürü daha önemli bir mahiyet arz etmektedir.⁵⁰⁴

Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşayan Peirce ile İngiltere'de yaşamış olan Welby'nin dil, düşünce ve anlam görüşleri birbiri ile paraleldir. Welby, anlam teorisini geliştirirken Peirce'ün etkisinde kaldığı, görüşlerini Peirce'den istifade ettiği fikirler ile oluşturmaya

⁵⁰¹ Hardwick, Charles S., s. 16.

⁵⁰² Petrilli, Susan, Sing, *Meaning, and Understanding in Victoria Welby and Charles S. Peirce, Signs and Society*, Vol. 3, No. 1 (Spring, 2015), s. 71-102.

⁵⁰³ Petrilli, Susan, s. 75.

⁵⁰⁴ Welby, Victoria, *What is Meaning? Studies in the Development of Significance*, ed. Achim Eschbach. Amsterdam, Netherlands, 1983, s. 89.

çalıştığı görülür. Peirce, Welby ile yazışmalar yapmış Welby'nin dil felsefesi geliştirmesinde başat rol oynamıştır. Welby, Peirce'ün İngiltere'de tanınmasına, Frank Ramsey gibi İngiliz pragmatistlerin yetişmesini sağladı.⁵⁰⁵ Ayrıca Peirce'ün göstergebilimi teorisinin edebiyat çevrelerinde tanınmasına ve dilbilimcilerin bu teoriden haberdar olmasında büyük payı vardır. Welby, anlam araştırmalarına özel bir yaklaşımla, yeni ve özgün anlam teorilerinin geliştirilmesine katkı sağladı. Peirce'e göre anlam saf betimleyiciliği aşar ve kendisini mantıksal-epistemolojik sınırlarının ötesindeki göstergelerin analizi için bir yöntem olarak sunar. Peirce felsefesinde göstergelerin diğer bir öneli özelliği değerlerle ilişkili olmasıdır. Düşünüre göre göstergeler değerleri yansıtan birer şema ya da levhalardır.⁵⁰⁶

Peirce'ün dil, düşünce ve anlam ilişkisi göz önüne alındığında anlamın etik, pragmatik, epistemolojik ve aksiyolojik boyutlarının olduğu görülür. Welby, Peirce'ün göstergebilimi teorisini öğrenmeye çalışırken sorduğu sorularla düşünürün kapalı bıraktığı birçok noktanın açığa çıktığı görülür. Welby'nin merak ettiği konular: anlam ile insan davranışı arasındaki ilişkinin boyutu, anlamın üretilme sürecinde çevre faktörünün önemi, öznenin anlam üretme sürecine katılımında fail oluşunun derecesi gibi sorulardır.⁵⁰⁷ Peirce, anlam araştırmalarında, anlamın dil ile olan dikotomik boyutunu katı bir biçimde belirleme girişimini beyhude bir uğraş olarak görür. Düşünürün nokta-ı nazarından bakılınca dil ile anlamın ayrılmayacağını ve bunların birbirlerini tamamlayan zorunlu unsurlar olduğu görülür.⁵⁰⁸

Kant, 'Felsefe nedir?' Sorusuna: "Felsefe kavram üretmektir"⁵⁰⁹ der. Peirce de Kant'ın takipçisi olan bir felsefeci olarak önce kendi felsefî jargonunu oluşturmakla işe başlar. Felsefe tarihi göz önüne alındığında Platon'dan beri her felsefeci kendi kavram ağını ördüğü görülür. Peirce, üretilmiş ve tarihsel bagajı üstünde taşıyan pörsümüş kavramlardan uzak durarak kendi

⁵⁰⁵ Welby, Victoria, s. 91.

⁵⁰⁶ Welby, Victoria, s. 96.

⁵⁰⁷ Hardwick, Charles S., s. 44.

⁵⁰⁸ Hardwick, Charles S., s. 59.

⁵⁰⁹ Cassirer, Ernst, *Kant'ın Yaşamı ve Öğretisi*, Çev. Doğan Özlem, Notos Kitap Yay., İstanbul, 2017, s.87.

dil, düşünce ve anlam teorisini oluşturduğu özgün kavramlarla ifade etmek ister. Bu sebeple Peirce'ün tüm yazıları göz önüne alındığında kendi kavramlarıyla konuşan, kendi kurduğu dili ile felsefe ve bilim üretmeye çalışan bir düşünür olduğu görülür.⁵¹⁰ Peirce, kendi anlam teorisi olan göstergebiliminde dilbilimin veya mantığın terimlerine çok yaklaşmadığını, basit, özgün ve herhangi bir tarihsel çağrışımı olmayan kavramlar kullanır. Peirce, genellikle söz edimi kuramı veya metin dilbilimi olarak bilinen şeylerle de kendini sınırlamadı. Bunun yerine, anlamlandırma süreçlerinin üretken doğasına ve insanın deneyimsel, bilişsel ve ifade kapasitesinin bir koşulu olarak gelişim ve dönüşüm kapasitesine odaklandı. Peirce, daha da karakteristik olarak, dil, düşünce ve anlam ilişkisinin gelişim sürecinde yapısal bir yön olarak değerlerin gelişiminide ekledi. Peirce'den etkilenen Welby de anlamlı yöntem kuramını geliştirirken anlam incelemelerinde anlam-değer faktörüne dikkati çeker. Welby teorisinde göstergeler ve değerler arasındaki birliktelik, yalnızca göstergelerin nesnesi değildir, aynı zamanda onun bakış açısını da meydana getirir. Bu itibarla, göstergeler, gösterge etkinliğinin entelektüel, etik ve duygusal alanlarına olduğu kadar günlük hayata da uygulanabilir. Hatta mümkün olan en geniş anlamda dil, düşünce, anlam ve değer sorunları ile ilgili meselelere hasredilebilir.⁵¹¹

Peirce, dil, düşünce ve anlam ilişkisini üç farklı düzeyde analiz eder: bunlardan birincisi 'ifade', ikincisi 'anlam' ve üçüncüsü 'önem'dir. Benzer şekilde Welby de anlamı üç farklı ifade değeri düzeyine veya sınıfına göre analiz eder.⁵¹² Bunlar, Peirce'ün yukarıdaki üçlüsüne karşılık olarak: 'anlam', 'niyet' ve 'ideal değer'dir. Welby'e göre anlamın referansı 'duyusal' veya 'içgüdüsel'dir'. Benzer şekilde 'istemli'dir ve 'ahlaki'dir. Diğer üçlüler, insanın psikik

⁵¹⁰ Hardwick, Charles S., s. 48.

⁵¹¹ Hardwick, Charles S., s. 71.

⁵¹² Welby, Victoria, s. 46-47.

sürecindeki farklı düzeyler için ‘içgüdü’, ‘algı’ ve ‘kavrayış’ arasındaki ayrımı ifade eder. Çünkü her insan farklı bir evrendir ve farklı deneyim, bilgi ve bilinç seviyesine sahiptir.⁵¹³

Felsefe tarihinde dil, düşünce ve anlam ilişkisi kadar değişkenlik arz eden hemen hemen hiçbir ilişki yoktur. Çünkü dili düşünceden, düşünceyi dilden, dili anlamdan ayırmanın ve herbirine müstakil bir sınır çizmenin imaknı yoktur.⁵¹⁴ Anlam terimi içinde muğlaklık ve değişkenlik barındırdığından bu şudur gibi bir yargı daima öznenin bakış açısına bağlı bir yargı olarak kalacaktır. Diğer taraftan anlamın bu ikircikli yapısı onun devamlılığını sağlayan bir hayat enerjisidir. Yani anlamın özündeki muğlaklık ve değişkenlik onun her defasında yeniden üretimini ve yeniden varoluşunu sağlar. Dil, insanın varlıksal boyutunu kapsadığından düşünce ve anlam dil treni içindeki bir vagon gibidir. Anlamı bir üçgen olarak tasavvur ettiğimizde bu üçgenin tepesine ‘duyu verileri’ni yerleştirmemiz gerekir.⁵¹⁵ Duyu verileri ile akıl öncesi yaşamın en ilkel seviyesi, algının ilk aşaması, çevreye anında tepki, göstergelerin pratik kullanımının ilk evresinden başlayarak yaşamın sonuna kadar oluşan hayat tecrübesi veya kişisel tarih anlatılmak istenir. Düşünür, tüm deneyimler için gerekli bir koşulu belirtir: buna göre anlam rasyonel yaşamla ilgili olmalı, kasıtlı ve istemli bir mahiyet arz etmelidir. Dil, insan deneyiminin sonucunda meydana gelmiş bir yaşam evrenidir. Böyle bir yaşam evreni insanın düşüncelerini ve varlıkla teması sonucu ortaya çıkan anlamı belirler. İnsan sonsuz nesneler yığını olan Dünya karasında kendine ihtiyaç hissettiği, olmasını arzu ettiği ya da olmamasını arzu ettiği durumlarla karşı karşıya kalır.⁵¹⁶ Çünkü insan sadece olmasını değil olmamasını istediği durumları da arzular. Bu sebeple insanın karşı karşıya kaldığı milyonlarca göstergeler arasından bazılarını seçip öne aldığı, bazılarını ise görmezden gelerek yokmuş gibi bir muameleye tabi tutması onun göstergeler arasındaki oluşturduğu önem sırasıyla ilgilidir.

⁵¹³ Welby, Victoria, s. 46-47.

⁵¹⁴ Hardwick, Charles S., s. 73.

⁵¹⁵ Hardwick, Charles S., s. 111.

⁵¹⁶ Hardwick, Charles S., s. 127.

Peirce, önem konusunu göstergebilimi teorisi içinde ayrı başlık altında ele almaz. Ancak Welby, bu konuya dikkat çeker. Welby, göstergebilimi teorisinde önemi dil ve düşünce ilişkisi açısından ele almayı faydalı bulur.⁵¹⁷ Welby'e göre 'önem', göstergebilimi teorisinde, göstergenin nihai değeri ve alaka düzeyi gibi anlamsal yapıyı belirlemesi açısından dikkat edilmesi gereken bir ögedir. Welby, bir göstergenin önemli olmasını sağlayan hususları şöyle sıralar: anlamlı olma, ima etme, katılımcı olma.⁵¹⁸

Welby, 'Anlam Nedir?' adlı eserinde bir önermenin ya da cümlelerin anlamlı olma koşullarını araştırarak işe başlar. Düşdünür anlam analizini üçlü modelleme ile şematize eder. Deneyim, anlamlandırma sürecinin zemini. Dil, düşünce ve anlam kendini ancak bu zeminde var edebilir. Deneyim insanın varlıkla temasının kaçınılmaz sonucudur ve edinilmesi zorunlu bir vakadır. İnsan kendini deneyimden azade kılamaz. Çünkü varlığın dışı yoktur ve biz varlıktan hariçte bir yaşam tasavvur edemeyiz. Tüm tasavvurlarımız dilimizin imkanları dahilindedir. Burada dikkat etmemiz gereken husus dilin varlığı kapsamı ve varlığın ancak kendini dilde ortaya koyabilmesidir.⁵¹⁹ İnsan, davranışlarını çevreden aldığı tepkiler doğrultusunda biçimlendirir. Bu biçimlendirmede ihtiyaçlar, istekler ve şartların zorunlu yönlendirmesi insan davranışları üzerinde baskın birer görünmez el hüvviyetindedirler. Peirce, anlamın amaçlı ve deneyimlerle uyumlu bir mahiyet arz ettiği kanaatindedir.⁵²⁰ Anlam, insanın içinde yaşadığı çevreyle ve bu çevrede edindiği tüm deneyimlerinde ortaya çıkan ve özü itibarıyla bu deneyimlerini de ifadeye getiren dilsel tezahürün adıdır. Bu noktada anlam, amaçlıdır, biliçlidir ve bir kelimenin iletmek istediği manadır.⁵²¹

Peirce'ün göstergebiliminde dil, insan türünün kendisiyle ve içinde yaşadığı doğayla kurduğu zorunlu ilişki sonucu ortaya çıkan tarihsel bir yapıdır. Dil, insani tüm deneyimleri

⁵¹⁷ Hardwick, Charles S., s. 83.

⁵¹⁸ Hardwick, Charles S., s. 88.

⁵¹⁹ Petrilli, Susan, s. 79.

⁵²⁰ Hardwick, Charles S., s. 113.

⁵²¹ Hardwick, Charles S., s. 127.

içinde barındıran sembolik bir sitemdir.⁵²² Dil, kullanıcısına sonsuz olasılıklar sunan ve bu olasılıklar arasında bazılarını önemli, bazılarını önemsiz, bazılarını anlamlı, bazılarını anlamsız, olarak teşhir ve tespit eden bir mekanizma geliştirir. Bu mekanizma tamamen bağlamsaldır. Şimdi anlamlı olan ve doğru olan, biraz sonra şartlar değiştiğinde anlamsız ve yanlış olabilir. Düşünür açısından anlam ve önem tamamen anlık bir durumdur. Tüm doğrularımız zamansal bir yapıdadır. Zamanın akışına bağlı olarak göstergeler önemli veya önemsiz ayrımına tabi tutulurlar.⁵²³ Önem, anlamı da içeren ve hatta aşan bir olay veya deneyimin geniş kapsamlı sonucu, ifadesi ve iması olarak tanımlanabilir. Peirce'ün dolaysız yorumlayıcı, dinamik yorumlayıcı ve nihai yorumlayıcı üçlüsü Welby'nin anlam üçlüsüyle birebir örtüşür. Çünkü Welby, üstadı olan Peirce'den istifade ederek kendi teorisini geliştirmeye çalışmıştır. Peirce, Welby'e yazdığı mektupta şöyle der:

“Birlikte anlaşmanın nasıl mümkün olabileceğini inceleyelim. En büyük farklılık, benim Dinamik Yorumlayıcım ile sizin ‘Anlamınız’ arasındaki farklılıkta görünüyor. Eğer anladığım doğruysa, sizin ‘Anlamınız’ imleyicinin (sesli veya yazılı) etkisine dayalıdır. Benim Dinamik Yorumlayıcım ise, gösterge tarafından doğrudan bir etkiyi içerir.”⁵²⁴ İki taraf da göstergenin bireysel zihin üzerindeki etkileridir. Nihai Yorumlayan, sanırım, sizin göstergelerinizle aynıdır; yani, şartlar müsait olduğunda göstergenin herhangi bir zihin üzerindeki üretebileceği etkidir. Dinamik Yorumlayan ise, sanırım, sizin ‘anlamınız’ ile oldukça benzerdir; çünkü ben onu göstergenin toplam etkisi olarak tanımlıyorum. Dinamik yorumlayıcı, göstergenin ilk etkisi olarak veya üretebileceği muhtemel etki ile aynı olduğunu varsayıyorum.⁵²⁵ Siz, ‘anlam’ teriminiz ile tam olarak ne kast ediyorsunuz tam olarak belirtmemişsiniz. Ancak okuduğum kadarıyla, göstergenin zihne ilk etkisi olarak tanımladığım ve iyi anlaşılabilir tanıma sahip bir

⁵²² Hardwick, Charles S., s. 130.

⁵²³ Hardwick, Charles S., s. 133.

⁵²⁴ Hardwick, Charles S., s. 144.

⁵²⁵ Hardwick, Charles S., s. 146.

gösterge olduğunu düşünüyorum. Sizin ‘duyusal’ olduğunu söylediğiniz ve ‘İrade’ ögesi barındırmadığını belirttiğiniz durum, bence ‘izlenim’ niteliğinde bir şeydir ve benim Dinamik Yorumlayıcım ile tam olarak aynıdır.”⁵²⁶

Peirce'nin yukarıdaki gözlemlerinden anladığımıza göre, ‘dinamik yorumlayan’ kavramı, yorumlayıcı tarafından alışkanlıkla ve sıradan bir şekilde kullanılan anlamı kapsar ve bu nedenle Welby'nin ‘anlamına’ neredeyse eşittir. ‘Dinamik yorumlayıcı’, belirli bir bağlamdaki anlamı kapsar ve özellikle göstergenin yorumlayanı üzerindeki etkisini kapsar. Bu açıdan bakıldığında, Peirce'ün ‘dinamik yorumlayanı’ Welby'nin ‘anlamı’ ile ilişkilendirilebilir. Çünkü Welby’nin fikirlerinin de kaynağı Peirce olduğu için her iki düşünürde de öznenin yorumu bağlamsal ve sürekli dir.⁵²⁷ Ancak Peirce göstergenin gerçekleştirdiği etkiye referans yaparken, Welby ise göstergenin üretmeyi amaçladığı etkiyi vurgular. Ancak gerçekleşen etkinin aynı olması gerekmez. Bununla birlikte, Peirce'nin ‘Nihai yorumlayan’ı ile Welby'nin ‘anlamı’ tam olarak eşleştiği için, en yüksek anlam potansiyeline işaret ederler.⁵²⁸

Welby, göstergelerin anlamını, tüm biçimlerini, ilişkilerini inceler ve göstergesel süreçlerin insan deneyimi ve değer üretimindeki yakın ilişkisini ortaya koymaya çalışır. Bu açıdan bakıldığında Welby'nin ‘önem’ kavramı, Charles Morris'in ‘önem’ kavramıyla benzer bir yapıda olduğu söylenebilir.⁵²⁹ Welby, yorumlama işlevine, iletişim süreçlerine, ifade etme imkanına, anlama koşullarına ve bütün bunların meydana geldiği göstergesel süreçlere önem verir. Peirce düşüncesinde gösterge ile değerler arasındaki bağlantı, insanın dünyayla, insan insanla, insanın kendisiyle ve diğerleriyle ilişki kurma imkânını artırır. Bu bağlantı aynı zamanda bir bilgi alanından diğerine, bir eylem alanından diğerine, bir pratik yorumlama alanından diğerine özneyi yönlendirir. Böylesi bir yorumlama etik-pratik ya da semiyotik

⁵²⁶ Hardwick, Charles S., s. 85.

⁵²⁷ Hardwick, Charles S., s. 28.

⁵²⁸ Petrilli, Susan, s. 84.

⁵²⁹ Hardwick, Charles S., s. 51.

yorumlama olarak adlandırılabilir. Anlam ve önem, devam eden yorumlama sürecinde ortaya çıkar.⁵³⁰

Peirce'ün göstergebilimi (anlam) teorisi, rasyonel mantıktan ve makbul egemen söylem tarafından dayatılan sınırlardan çok ötede ve çok daha insan merkezlidir. Peirce'ün takipçisi olan Welby'nin 'Önem ve Dil' adlı eserinde işaret ettiği gibi dilin kombinasyonlarının sonucu olarak ortaya çıkan anlamın tüm formları ve ilişkilerinin incelenmesi bizim dil ve anlamın yaşamla olan pratik bağını anlamamızı sağlayacaktır. Peirce, bir yaşam felsefesidir ve tüm düşüncesini insanın yaşam alanına çevirir.⁵³¹ Bu noktada dil anlam ilişkisini incelerken dikkat edilmesi gereken husus dilin deneyimin tezahürü olduğu ve anlamın yaşam pratikleri içinde ortaya çıktığı gerçeğidir. Peirce, dili sadece bir ifade aracı olarak görmez, düşünüre göre dil insanın tüm bilimsel ve sanatsal yaratımlarının da temelidir.⁵³² Çünkü tasarımlarımız ancak bir dil içinde kavrama gelebilir. Kavram ise ancak dilde mümkündür.

Peirce, dili kullanma sürecinin mevcut yapıya yani günümüzde kullanılan dünya dillerinin herhangi birisindeki cümle yapısına uygunluk ve bu yapıya bağlı kalmayı ve hatta tüm insani faaliyetleri bu yapı üzerinden yorumlamayı uygun bulmaz. Düşünüre göre göstergesel sürecin işleyişi düzgün ve sistemli bir dizge değildir.⁵³³ Daha çok ani ve şaşırtıcı, bazen yorucu ve hatta korkutucu bir mahiyette gerçekleşen bir süreçtir. Peirce, göstergebilimi teorisini dilin, düşüncenin ve anlamın dinamikliği gerçeği üzerine inşaa eder. Welby'nin dil ve anlam teorisi ise klasik İngiliz dil geleneğinin dışında, Peirce'ün çizgisi dâhilindedir denilebilir. Peirce, dil, düşünce ve anlamın bir kâğıdın iki yüzü gibi olduğunu, ancak birbirinden asla ayrı olarak ele alınamayacağını altını çizerek ve bu üçlüyü göstergebilimi teorisi adı altında tekliğe indirgemeye çalışır.⁵³⁴

⁵³⁰ Hardwick, Charles S., s. 116.

⁵³¹ Hardwick, Charles S., s. 117.

⁵³² Hardwick, Charles S., s. 138.

⁵³³ Peirce, C.P. 4.165.

⁵³⁴ Hardwick, Charles S., s. 115.

Peirce’de dil, düşünce ve anlam ilişkisini ele alabilmek için düşünürün kaleme aldığı tüm yazıları bir bütün olarak değerlendirmek gerektiği kanaatindeyiz. Peirce, 29 Temmuz 1904’te Welby’e yazdığı mektupta kendi gösterge sistemi ile Welby’nin ‘Anlam Nedir?’ adlı eserindeki dil ve anlam ilişkisi teorisini karşılaştırmak ister. Peirce’ün dil felsefesi açısından işaret ettiği önemli bir nokta vardır ki Welby’nin tüm paradigmasını değiştiren bir gücü haizdir. Peirce’ün burada Welby’e yaptığı uyarıda dili dil ile aşmanın imkansızlığı üzerine idi.⁵³⁵ Biz inceleyeceğimiz bir nesnenin dışına çıkamazsak onun hakkında isabetli bir karar veremeyiz. Ele alacağımız konuyu tüm boyutlarıyla açık ve seçik hale getirebildiğimizde ancak sağlıklı düşünmeye başlayabiliriz. Peki, bu dilde mümkün müdür? Peirce’e göre bu mümkün değildir. Çünkü dilin dışı yoktur ve biz dilin içinde kalarak dil hakkında sağlıklı analiz yapamayız.⁵³⁶ O halde dili de içine alabilecek genel bir işaretler sistemine ihtiyaç vardır. Peirce, bu sebeple bütün ömrünü adadığı dil, düşünce ve anlam teorisi olan göstergebilimi teorisine dil felsefesi demekten uzak durdu. Bunun sebebi onun dil felsefesini de kapsayacak genişlikte tüm dil, işaret ve anlamı içinde barındıran, tüm olgu durumlarını kapsayan bir evrensel işaret bilimi ya da göstergebilimi geliştirdi.⁵³⁷

Peirce, dil, düşünce ve anlam ilişkisinde sözcüklerin ifade değerine dikkat çeker. İfadeler ister yazılı olsun ister sesli (yani sözel) olsun, sembollerin dizilişleri öznenin onları anlamlandırma süreci üzerinde birebir etkilidir. Düşünce, terimsel araçlarla kendini inşaa ettiğinden, bu araçların güncel olması ve deneyim alanında işe yaraması, öznenin karşı karşıya kaldığı bir problem durumunu çözüme kavuşturması gerekir. Peirce, klasik retoriksel ifadelerden uzak durmak ister ve insanın çözmesi gereken problem durumunda fayda vermeyen ifadeleri kaydadeğer görmez. Peirce açısından dil, sadece ağızdan çıkan sesler yığını değildir. Dil, mutlaka bir eyleme öncülük etmelidir. Dil, eylem ile anlamlıdır. Peirce’ün dil eylem

⁵³⁵ Hardwick, Charles S., s. 116.

⁵³⁶ Hardwick, Charles S., s. 157.

⁵³⁷ Hardwick, Charles S., s. 101.

Dil felsefesi üzerine yeterince araştırma yapabilmek için elimizdeki en sağlam ve yegâne kaynağımız yaşayan dilimizdir. Dil, canlı bir sembolik yapıdır ve içinde yaşadığı kültür dünyasını etkiler ve ondan etkilenir. Bu sebeple toplumda meydana gelebilecek herhangi bir değişim ve dönüşüm ilk yansımalarını dilde bulur. Peirce için dil ve genel olarak anlam üzerine düşünme ikili bir yönelim alır. Bunlardan birincisi araştırmanın nesnesi olan dilin yapısı, ikincisi ise anlamın yapısını belirleyen söylemin biçimidir. Peirce, dil anlam ilişkisini formüle edebilecek uygun kelime bulamamaktan mustarip olduğunu söyler.⁵⁴² Peirce, dil ve anlam üzerine düşünmede temel bir sorunun dilin kendisiyle, yani göstergenin ortama girmesiyle

⁵⁴² Rosenthal, Sandra B., s. 496.

oluşturduğunu fark etti. Çünkü elimizdeki yegâne aygıtımız olan dil, göstergelerin dizilimlerini, önemli-önemsiz ayrımını, duygu ağırlıklı ve bol sıfatlı cümleler ile bir önermeyi birbirinden ayıran anlam farklarını belirleyen göstergenin kendi uhdesinde olduğunu fark etti. Düşünürce göre göstergeler anlam oluşturma ameliyesinde yapısalcıların iddia ettiklerinin aksine bir yapıya tabi olmak değil, yapıyı dönüştürme ya da cümleyi gösterge yönüne çevirme gücüne sahiptir.⁵⁴³

Peirce, dilsel yeni bir terminolojik set oluşturma girişiminde mantığın iki bin yıllık mirasını göz önünde bulundurur. Düşünürümüz, mantık bilimine bir ömür hizmet etmiş, mantığın ilk aşamalarından kendi dönemine kadar gelen tarihsel yığılmanın birçoğunu gözden geçirmiş, ilişkiler mantığını icat ederek bilime büyük katkılar sağlamış, ender bilim insanlarından birisidir.⁵⁴⁴ Ama öte yandan da pörsümüş terimleri, kavramları kullanmak da istemez. Bu sebeple kökü mazide olan ama kullanıma yeni sürülmüş terim ve kavramlar oluşturma isteği güder. Düşünür, dil ve anlam ilişkisini klasik mantık önermeleri olarak görmez. O, dil ve anlam ilişkisini içinde yaşadığımız dünyadaki tüm göstergelerin özne tarafından alımlanma süreci olarak telaki etti. Peirce açısından anlam sadece dilbilim incelemeleriyle ya da mütekabiliyet esasıyla ele alınamaz. Anlam, geniş ve sonsuz bir oluş durumudur. Anlamı oluşturacak ya da meydana getirecek alımlayan öznenin yani yorumlayanın varlığıdır. Özne alımladığı göstergeleri düşüncede dönüştürme ve sıralama hakkında sahiptir. Peirce, psikolojizme düşmemek için düşüncenin fenomenleri yada göstergeleri nasıl sıraladığıyla ilgili detaya girmez.⁵⁴⁵ Göstergelerin zihne akışı öznenin kontrolünde değildir. Zihin havuzunda biriken göstergelerin ifadeye gelişleri ancak dil ile mümkündür. Dilin nasıl bir kombinasyon içinde göstergeleri yorumlayacağı öznenin kendi zihni ya da akli yeteneği ile alakalıdır. Dil,

⁵⁴³ Rosenthal, Sandra B., s. 496.

⁵⁴⁴ Rosenthal, Sandra B., s. 501.

⁵⁴⁵ Rosenthal, Sandra B., s. 503.

göstergeleri yorumlamaya çalışırken kendi rengini veya biçimini ortaya koyar. Bunun yazı dilindeki karşılığı üsluptur.⁵⁴⁶

Dil, düşünce ve anlam ilişkisini araştırmak açısından Peirce ile Welby arasında on dört yıl süren yazışmalar oldukça münbit bir veri elde etme vesikaları olmuştur. Welby, ilk mektubundan öldüğü yıl olan 1912 Şubat'ına kadar Peirce ile dil ve anlam ilişkisi üzerine fikir teatisinde bulunmuş, Peirce'ün düşüncelerini revize etmesini sağlamıştır.⁵⁴⁷ Düşünürün göstergebilimi teorisini yalın bir şekilde on maddede anlatmaya çalışması ve makalelerinde açıkça ifade etmediği ya da anlaşılmayan noktaların bu mektuplaşmalarda daha anlaşılır kılındığı görülür.⁵⁴⁸ Peirce, kendi icadı olan göstergebilimi teorisinde büyük ölçüde yetersiz veya modası geçmiş sözlü ifadelerin kullanımının neden olduğu 'dil hastalıklarına' ve 'dilbilimsel patoloji'ye düşmemek için yaşam dünyasından numuneler almayı ve kullandığı kelimelerin deneyimle irtibatlı, spikülatif düşüncenin uzağında, canlı ve insana umut veren bir dil yapısını oluşturmak ister.⁵⁴⁹ Peirce, modası geçmiş ve artık gönderim gücünü yitirmiş metaforlardan ve bağlamı kaybolmuş anolojilerden uzak bir dil anlayışına sahiptir. Mantıksal analize tabi tutulduğunda, dilin ve ifadenin zayıf kullanımı, beraberinde birçok yanlışlıklar getirdiği, kolay ve basit olanı zorlaştırdığı, akıl yürütmeyi engellediği görülür. Göstergeler, özü itibarıyla duyuşsal bir akışın sonucunda zihinde oluşan suretler olduğundan, anlam daima duyu verileriyle bağlantılıdır. Dil, deneyimin içinde varolduğundan, deneyim-anlam ilişkisi zorunlu bir bütünlük arz eder.⁵⁵⁰ Dile yaklaşımımız insan merkezli olmalıdır ve dil incelemeleri insan deneyimine ve yaşam biçimine bağlı yürütülmelidir. Deneyimden azade bir dil ve anlam mümkün değildir. Dil içindeki sıkıntılar ve anlamsal bulanıklık dilin dışında yapay bir sembolik sistem oluşturma girişimiyle çözülemez. Bu ancak eleştirel bir dilsel bilinç ve uygun bir

⁵⁴⁶ Rosenthal, Sandra B., s. 507.

⁵⁴⁷ Rosenthal, Sandra B., s. 508.

⁵⁴⁸ Hardwick, Charles S., s. 109

⁵⁴⁹ Hardwick, Charles S., s. 137.

⁵⁵⁰ Petrilli, Susan, s. 87.

dilbilimsel terapinin yapılmasıyla mümkündür. Ancak ‘dilbilimsel patoloji’nin doğru teşhisi, yeterli bir göstergebilimi ve buna bağlı olarak geliştirilen bir anlam teorisiyle mümkündür.⁵⁵¹

Peirce ve Welby, mantıksal, dışavurumcu, davranışsal, etik ve estetik yenilenmeye olan bağlılığının bir parçası olarak, zayıf muhakeme, kötü mantık kullanımı ve ‘dil’in kötü kullanımına’ karşı ‘dilsel bir vicdan’ geliştirme ihtiyacı duydular. Welby, Peirce’e yazdığı bir mektupta tercümesinin imkânsız olduğu bazı terim veya kavramların bir engel oluşturduğunu, anlamı daralttığını söyler. Peirce, Welby’e yazdığı karşılık mektubunda bu durumu bildiğini, bu amaçla kendi kavramlarını basit ve gündelik dilde karşılığı olan sözcüklerden seçtiğini söyler. Peirce, gündelik dilin sorunlarına karşı duyarlıdır ve anlamsal bulanıklığın farkındadır. Fakat çözüm uyduruk ve yapay sembol sistemi yani yapay bir dil oluşturmak değil, gündelik dil içinden seçilen kelimelerin anlamlarını ve o kelimenin çağrışımlarını sabitlemek olmalıdır.⁵⁵² Birkez bu tespit yapıldıktan sonra artık aynı kelime aynı anlama gelecek şekilde kullanılmalıdır. Düşünürümüz, gündelik dilin mevcudiyetinde bilim yapmanın olanağını ancak dil üzerine refleksif bir düşünce ve bu hassasiyeti göz önünde bulunduran yetkin bir vicdan ile aşılabacağına inanmaktadır.⁵⁵³

Welby ve Peirce açısından bilimsel olarak yeterli kabul edilecek teknik terminoloji, yaygın olan, ortak deneyimin sonucu oluşan, sağduyu ile seçilen ve ortak konuşmanın eleştirel bir okumasıyla meydana getirilmelidir. Peirce’ün 16 Aralık 1904 tarihli Welby’e yazdığı mektupta: teknik dilin inşaasında bir mevcudiyet sorunu olduğunu, zamansal-mekânsal ilişkilerin ifadesinde sıkıntı yaşandığını belirtir.⁵⁵⁴ Düşünür, teknik dili kullanacak uzmanların evrensel iletişim kurmalarını sağlayacak ve ortak bir anlama sahip terimlerle anlaşmalarının gerekliliğini belirtir. Bu teknik dil asla anlamsal karmaşıklığa meydan bırakmamalı, kesin,

⁵⁵¹ Hardwick, Charles S., s. 55.

⁵⁵² Hardwick, Charles S., s. 59.

⁵⁵³ Rosenthal, Sandra B., s. 511.

⁵⁵⁴ Hardwick, Charles S., s. 48.

sınırlı ve yalın olmalıdır. Peirce, terminolojinin de etik kaygılarla oluşturulmasını ister.⁵⁵⁵ Çünkü ahlaktan azade bir bilim ya da teknik söz konusu olamaz. Eğer ahlaki kaygı güdülmeden bilimsel veya teknik bir faaliyet yapılırsa bu insanın ve insanlığın sonunu getirir. Bu kaygılarla düşünürümüz gerek dilsel ekonomi için gerek terminolojinin inşası için olsun etiği göz önünde bulundurur. Bireysel alışkanlıklar ve kişisel tercihlerin dışında, konu uzmanlarının oybirliği ile seçilen ve bilimsel olarak geçerli olabilecek bir isimlendirme, ahlaki ilkelerle de desteklenmeli, insanlarda saygı ve edep duygusu uyandırmalıdır.⁵⁵⁶

Felsefe, yapısı gereği halk dilinden uzak, daha çok teknik terimlere aşina bir grup düşünürün kullandığı dil üzerinden yürütülen düşünsel bir faaliyet olarak kendini konumlandırmıştır. Diğer bilimlerle karşılaştırıldığında, felsefe, popüler sözcüklere duyulan ihtiyacı kendi terminolojik aygıtının bir parçası olarak görmez, onun çalışma nesneleri kendi bünyesinde ürettiği kendine has kavramlarıdır. Platon'dan beri Aristoteles, Skolastikler, Kant ve diğer düşünürlerin metinleri göz önüne aldığımızda gündelik dilden uzaklaşıp kendi kavramsal dilleri ile konuştuklarına şahit oluruz.⁵⁵⁷ Peirce'e göre bu durum: "Felsefe için iyi bir ekonomidir."⁵⁵⁸ Düşünür, bir filozofun büyüklüğünü, o filozofun kendi kavram ağını oluşturmasına bağlar. Ancak yetkin bir filozof kendi kavram ağını öğretilen filozoftur. Şöyle der: "Filozof, kendine öyle alışılmadık bir kelime dağarcığı oluşturmalıdır ki diğer düşünürler onun sözlerini ödünç almaya cesaret edemesinler. Yazma zevkinin ilk kuralı, anlamı sabit ve yanlış anlaşılmayacak kelimeler kullanmaktır. Eğer bir okuyucu kelimelerin anlamını bilmiyorsa, yanlış anlamasındansa o kelimeyi bilmemesi daha iyidir."⁵⁵⁹ Peirce, Kant'ı kafası karışık bir pragmatist olarak adlandırır. Bunun nedeni, nesnel ile öznel sıfatlarının anlamlarını ortadan kaldırarak onların felsefe literatüründen çıkmalarına sebep olmasıdır. Peirce, "The

⁵⁵⁵ Peirce, C.P. 2.219-2.226.

⁵⁵⁶ Hardwick, Charles S., s. 70.

⁵⁵⁷ Rosenthal, Sandra B., s. 499.

⁵⁵⁸ Hardwick, Charles S., s. 76.

⁵⁵⁹ Peirce, C.P. 2.223.

Ethics of Terminology (terminolojinin Etiği)”⁵⁶⁰ adlı makalesinde, arzu edilen bir felsefi terminoloji ve mantıksal semboller sisteminin oluşumu için yedi kural listeler.

Peirce ve Welby, evrensel bir dile başvurarak, dilsel çeşitliliği etkisiz hale getirerek, karşılıklı anlayışın önündeki engellerin üstesinden gelme girişimlerini eleştirirler. Bu ister bir doğal dilin diğerine üstünlüğünü dayatmayı, ister yapay bir dil inşa etmeyi içeriyor olsun, dil ve iletişim sorunlarına yönelik bu çözüm, hayalden başka bir şey değildir.⁵⁶¹ Çeşitli dillerin, lehçelerin, jargonların, argoların dilbilimsel-bilişsel gelişimimizi destekledikleri unutulmamalıdır. Dünyada hiçbir dil değişmeden ve dönüşmeden, başka dillerden beslenmeden varlığını sürdüremez.⁵⁶² En gelişmiş kültür dillerine bakıldığında dünyanın hemen hemen her toplumunun dilinden bir parça bünyesinde taşıdığı görülür. Sözelimi Osmanlı Türkçesi ele alındığında içinde Moğulca, Çince, Rusça, Farsça, Arapça, Fransızca, İngilizce, Almanca, Ermenice, Yunanca kelimelerin olduğu görülür. Bu o dilin zayıflığını değil, aksine gücünün ve yetkinliğinin bir göstergesidir. Welby açısından gündelik dil özellikle folklorda ifadesini bulduğu ve halkın olağan yaşantısını yansıttığı için çok değerlidir. Hatta Welby, folklorün bu özelliğini önemli olarak görür ve halk deyişinin ‘asaletinin’ altını çizer. Eğer gündelik dil akılcıca ele alınır ve değerlendirilebilirse hem argo hem de popüler konuşma, dilin ana akımına çok değerli hazineler sunacaktır. Welby’e göre gündelik dil: kültür dilini sürekli olarak güçlendirecek ve ona kendini koruması ve tedavi etmesi için eczalar bahşedecek ve kendini savunması için cephanelikler bağışlayacaktır.⁵⁶³ Diller arasındaki farklılık ve çeşitlilik, anlamlandırma sürecinde yorumlayanın iletişimsel pratiğini geliştirir. Bunun tersine, yapay bir evrensel dilin dayatılması, kültürel, dilsel ve psikolojik mirasımızın ortadan kalkmasına, farklı dünya görüşlerinin tekdüzeleşmesine yol açar.⁵⁶⁴ Welby’e göre ‘linguistik ve nonlinguistic’

⁵⁶⁰ Peirce, C.P. 2.223-2.226.

⁵⁶¹ Welby, Victoria, s. 46-47.

⁵⁶² Welby, Victoria, s. 49-51.

⁵⁶³ Welby, Victoria, s. 38-39.

⁵⁶⁴ Petrilli, Susan, s. 96.

ayrımı, karşılıklı bağlantı ve sürekliliği ifade etme olasılığını desteklemektedir. Farklılıklar, sürekli evrimde bütünselleştirici bir rol oynar. Herşey zıddı ile kaimdir sözü gereği dilsel olanla dilsel olmayan ayrımı dilin devamını sağlayan ona hayatiyet bahşeden bir oluş durumudur.⁵⁶⁵

Welby'nin terminolojisinde 'ortak anlam', hem evrensel geçerlilik fikrini hem de anlamlandırma süreçlerinin özgüllüğünü içeren bir ifadedir. Welby, 'ortak dil', 'ortak konuşma' ve 'ortak anlam' gibi ifadeleri dilbilimcilerin kavramsallaştırdığı gibi 'sıradan dil' veya 'gündelik dil' olarak isimlendirmez. 'Gündelik dil', dilsel ifadenin sadece bir yönüdür. Küresel olarak ele alındığında, tarihsel-doğal bir dili oluşturan farklı diller ve dünya üzerindeki tarihsel-doğal dillerin çokluğu göz önüne alındığında, dilsel anlatımdaki farklılık, genel olarak "ortak dil" gibi ifadelerle belirtilen insanlığa özgü ortak konuşma ve sağduyu gibi evrensel bir mirasa dayanmaktadır. Welby'nin dil ve anlam kuramında, ortak dil ve ortak anlam ifadeleri bize düşünürün, evrensel çeşitlilik içinde birlik oluşturma amacı güttüğünü gösteriyor.⁵⁶⁶ Ortak anlam, sağduyu ve ortak konuşma ifadeleri, Kantçı anlamda a priori bir önerme olup, tüm diller ve tüm insanlar için ortak bir referans düzeyini yansıtmaz. Yani tekrarlanabilir ve aktarılabilir bir deneyim unsurunun dışavurumu olamaz.⁵⁶⁷ Tarihsel-kültürel farklılıkların ötesinde, farklı insan topluluklarını birbirine bağlayan, insan topluluklarının biyolojik ve sosyal yapılarındaki analogik ve homolojik benzerliklerin izi sürülebilir. İnsanlığın bu ortak mirası sayesinde bir dilde kaleme alınmış olan eser bir başka dile kolaylıkla çevrilebilir.⁵⁶⁸

Welby'nin ortak konuşma, ortak dil, ortak anlam ve sağduyu ifadeleri, insanlığın kültürel mirasını oluşturan farklı dillerin çokluğunu ortadan kaldırma girişimi değildir. Yukarıda da değindiğimiz gibi Welby, tekleşmeye ve tek dil oluşturma girişimine karşı çıkar. Çok dilliliği, dünya kültür mirasının bir hazinesi olarak kabul eder. Çünkü kültür bir diğer kültürü, sanat bir

⁵⁶⁵ Welby, Victoria, s. 212.

⁵⁶⁶ Welby, Victoria, s. 117.

⁵⁶⁷ Welby, Victoria, s. 176.

⁵⁶⁸ Welby, Victoria, s. 127.

diğer ulusun sanatını, mimari bir diğer ulusun mimarisini etkilemekte ve bunu yeniden canlandırmaktadır.⁵⁶⁹ Welby açısından bu derece hayati bir öneme haiz olan farklı dillerin ortadan kalkması kültürel bir yıkımdır. Bu sebeple tüm ortak dil kurma girişimlerini insan yaradılışına ve varoluşuna aykırı bir teşebbüs olarak telakki eder. Welby, dilin çoğul yapısını ve söylemin çok sesliliğinin değerini bilir ve kendini tek biçimliliği savunanların düşünce ikliminden uzaklaştırır.⁵⁷⁰ Düşünür’e göre ortak konuşma kavramı, çok dillilik ve çokseslilik, yani birden çok dilin ve birden çok sesin aynı anda mevcut oluşuyla çelişmez.⁵⁷¹ Toplumlar kendi mecralarında birer kültür üreticisidirler ve dilsel farklılık aslında toplumların da farklılığının bir göstergesidir.

Welby, Peirce’ün göstergebilimi kuramını dilbilim kuramlarıyla eşleştirme girişiminde bulunur. Göstergebilimi teorisinden metefora, anlamsal değişime, söylem türlerine kadar geniş bir dilbilim alanına bu teoriyi uygulamaya çalışır.⁵⁷² Aslında Peirce’ün de istediği tam da budur. Çünkü Peirce, hiçbir zaman felsefesinin ve bu felsefenin özü olan anlam kuramının soyut ve pratik yaşamdan uzak olmasını asla istemezdi. Hatta düşünürün felsefi argümanlarının temelinde bir fikrin deneyim alanında işe yaraması ve kişinin karşılaştığı problemi çözmesine yardımcı olması, onu değerli ve işe yarar kılmaktadır.⁵⁷³ Bu noktada açık ve ikna edici söylem, işe yararlık ve problem çözme kriterleri açısından pragmatizmin savlarıyla uyum içinde olur. Zaten pragmatizmin temel önermesi açıklık ve yararlılık ilkesiydi. Söylemin mahiyeti hakkında günümüzde de çok fazla araştırma yapılmaktadır. Söylem hakikat ilişkisi yaklaşık bir asırdan beri felsefenin gündemini işgal etmiş durumdadır. Bauadrrillard, ‘Simulaklar ve Simülasyon’ adlı eserinde bu konuyu genişçe ele almaktadır. Bauadrrillard’a göre artık hakikatin kendisi

⁵⁶⁹ Welby, Victoria, s. 133.

⁵⁷⁰ Welby, Victoria, s. 128.

⁵⁷¹ Welby, Victoria, s. 161.

⁵⁷² Welby, Victoria, s. 173.

⁵⁷³ Welby, Victoria, s. 169.

tamamen unutulmuştur.⁵⁷⁴ Hatta gerçeklik bile ortadan kalkmıştır. Günümüz toplumu gerçekliği değil oluşturulmuş gerçekliği yani yapay gerçekliği yaşamaktadır. Yapay gerçeklik o kadar insanlığı etkisi altına almıştır ki, gerçekliğin kendisi istenmeyen bir meta haline gelmiştir.⁵⁷⁵ Söylem, sosyokültürel ve tarihsel bir yazgıya mahkûm olduğundan, söylemin doğruluğu konjektürle sınırlı kalmıştır. Konjektür değiştiğinde söylemde ve onun dilsel anlamsal etkisinde değişecektir.

Artzamanlı bir ekseninde ister örtük ister açık olsun, sözcüklerin ve ifadelerin anlam ve değerleri değişebilir. Sözcükler anlamsal birikimler yapabilir ya da anlamı kendi eksenine alabilir.⁵⁷⁶ Eşzamanlı bir ekseninde, bir konuşmacının eşsiz olan deneyimi, algılama ve yorumlama yeteneğini etkiler. Anlama etki ednen başka faktörlerde vardır. Bu faktörler: belirli

⁵⁷⁴ Baudrillard, Jean, (27 Temmuz 1929, 16 Nisan 2007), *Hipergerçeklik*, göstergebilimde özellikle teknolojik açıdan gelişmiş postmodern toplumlarda, bilincin gerçekliği gerçekliğin simülasyonundan ayırt edememesidir. Hipergerçeklik, gerçek olanla kurmaca olanın kusursuz bir şekilde birbirine karıştığı ve böylece birinin nerede bitip diğerinin başladığı arasında net bir ayrım olmadığı bir durum olarak görülür. Fiziksel gerçekliğin sanal gerçeklikle ve insan zekasının yapay zekayla iç içe geçmesine olanak tanır. Hipergerçeklik, semiyotik bir kavram olarak Fransız sosyolog Jean Baudrillard tarafından üretildi ve Simulakr ve Simülasyon olarak adlandırıldı. Baudrillard, hipergerçekliği bir gerçeğin kökeni veya gerçekliği olmaksızın modellerle üretilmesi ya da gerçeğin modellenmesi olarak tanımladı. Hipergerçeklik, orijinal göndergesi olmayan bir temsil, bir işarettir. Baudrillard'a göre bu teorik durumdaki metalar, Karl Marx'ın tanımladığı şekliyle kullanım değerine sahip olmayıp, Peirce'ün tanımladığı şekliyle göstergeler olarak anlaşılabilir. Hipergerçek, 'gerçeği' temsil eden sembolle yer değiştiriyor ve daha ileri giderek gerçeğin yerini alıyor. Baudrillard, Jorge Luis Borges'in bir eserinde geçen harita öyküsündeki göstergeleri kavramsallaştırır. Bu öyküye göre bir toplulukta haritacılar vardır. Bu haritacılar temsil edilmek istenen tüm nesneleri kapsayacak kadar teferruatlı bir harita hazırlamışlardır. Bir gün devlet dağıldığında, her yer talana uğrar, herşey altüst olur. O karmaşa ortamında harita da kaybolur. Önce gerçekliğin kendisi ortadan kalkmış, ardından o gerçekliği temsil eden gösterge de ortadan kalkmıştır. Böyle bir durumda sadece hipergerçeklik kalmıştır. Baudrillard'ın hipergerçeklik kuramı, fenomenolojiden ve göstergebilimden ilhamla oluşturulmuş bir kuramdır. Baudrillard, günümüz dünyasında medyanın gerçekliği ile temsil ettikleri gerçeklik arasında bir fark olduğunu belirtir. Hipergerçeklik, yukarıda da değindiğimiz gibi özellikle teknolojik olarak gelişmiş toplumlarda, bilincin gerçekliği simülasyondan ayırt edememesidir. Hipergerçeklik, güncel kültürel koşulları açıklayan bir paradigma olarak önemlidir. Tüketim ve pazarlama açısından bakıldığında markaların ve o markaları temsil eden tabelaların insanın semiyotik dünyasına yapıyı göndergelerin önemi tartışmasız önemlidir. X marka giyim kişinin moda takip ettiğini, Y marka otomobil kişinin zengin olduğunu göstermesi, hipergerçekliğin veya hipergerçek durumun yaratılmasına katkıda bulunan bir faktör olarak görülebilir. Hipergerçeklik, yapay simülasyonu ve temelde boş görünümün sonsuz reproduksiyonlarını tercih etmek yerine, bilinci herhangi bir gerçek duygusal bağlılıktan ayırması için kandırır. Esasen (Baudrillard'ın kendisi bu kelimenin kullanılmasına karşı çıksa da), tatmin veya mutluluk, herhangi bir "gerçek" veya "gerçeklikle" herhangi bir etkileşimden ziyade, gerçekliğin geçici bir simülakrının simülasyonu ve taklidi yoluyla olmasıdır. Hipergerçeklik nispeten yeni bir kavram olmasa da etkileri bugün ilk kavramsallaştırıldığı zamandan daha yaygın. Simülasyon, "gerçeklik" ile temsilin harmanlanmasıyla karakterize edilir. Burada birincinin nerede durup ikincinin nerede başladığına dair net bir gösterge yoktur. Simülasyon artık bir bölge, bir referans varlığı veya bir töz değildir. Baudrillard, simülasyonun artık fiziksel bir alemde yer almadığını, fiziksel sınırlarla kategorize edilmemiş bir alanda, yani kendi içimizde bulunduğunu söyler. Baudrillard, Jean, *Simülakrlar ve Simülasyon*, Çev. Oğuz Adanır, Doğubatı Yay., 4. Baskı, Ankara, 2020.

⁵⁷⁵ Welby, Victoria, s. 116.

⁵⁷⁶ Hardwick, Charles S., s. 127.

tarihsel, sosyal, kültürel, iletişimsel bağlam, dilsel kullanım, psikolojik ve duygusal faktörler, hafıza, dikkat, niyet, çağrışım yapma kapasitesi, imalar ve varsayımlar, durum, dilbilimsel özellikleri kapsar. Welby açısından dilin betimsel kullanımı, simgeleme veya resmetme eğilimi, insan doğasının kendine has özelliğidir. İnsan dil ile çevresini betimleme eğilimindedir.⁵⁷⁷ Fırça ve boya yerine kendi sözcükleriyle nitelermelerde ve betimlemelerde bulunur. Aslında bir mimarın ya da ressamın görsel olarak hazırlayacağı materyali şair dili ile tasvir eder. İnsan dili kullanırken herhangi bir harici metaya başvurmada sözcüklerle çevresini ve kendi durumunu dile getirme yeteneğine sahip bir canlıdır.⁵⁷⁸

Welby, Cambridge'deki felsefecilerle ve dilbilimcilerle sürekli irtibat halindeydi. Welby, kendi kendisini yetiştiren ender şahsiyetlerden biridir. Bir ev hanımı olmasına ve hiç formel eğitim almamasına rağmen bugün bilim ve felsefe tarihinde adı saygıyla anılmaktadır. Düşünür, klasik pragmatistlerin eserlerini inceleme, Peirce ve James, gibi Amerika'da yaşayan kurucu önderlerle mektuplaşma ve öğrenmek istediği konuları sorarak ve aldığı cevapları araştırarak mantıkçı ekolün dışında özgün bir anlam kuramı geliştirmeye çalışmıştır.⁵⁷⁹ Welby, Peirce'ün inanma ve eyleme arasında kurduğu ilişkiyi kendi anlam teorisinin temel argümanlarından birisi haline getirdi. Welby'e göre insan inandığında eyleme geçmeye başlar. Eylemi tetikleyen ya da insanı eyleme yönelten inancın kendisidir.⁵⁸⁰

Welby, inançların nedenlerini ve insan davranışı üzerindeki etkileriyle çokça ilgilenen bir düşünürdür. Buradaki inanç hem dini bir boyut taşır hemde felsefi anlamda şüpheciliğin karşıtı olma durumunu ifade eder. Peirce, şüphenin eyleme engel olduğunu şüphenin olduğu yerde sağlıklı bir eylemin olamayacağını belirtmişti. Welby'de benzer şekilde şüphenin tali inancın asıl olduğu kanaatindedir.⁵⁸¹ Welby ve Peirce, nesnenin durumunu, yorumlayanın

⁵⁷⁷ Hardwick, Charles S., s. 108.-*+,

⁵⁷⁸ Welby, Victoria, s. 119.

⁵⁷⁹ Rosenthal, Sandra B., s. 504.

⁵⁸⁰ Rosenthal, Sandra B., s. 507.

⁵⁸¹ Hardwick, Charles S., s. 107.

değişkenliğini, göstergenin sınıflandırılmasında ortaya çıkan belirsizlik ve kapalılık barındıran noktalarını, katagoriler listesinin ele alınmasını, birincilik, ikincilik ve üçüncülüğün kapsamını tartışmışlardır.⁵⁸² Günümüz Peirce araştırmacılarına bu yazışmadan miras kalan en büyük hazine Peirce'ün muğlak bir vaziyette olan nesne teorisinin kısmende olsa açıklığa kavuşmasıdır. Welby'nin anlam teorisi Peirce'ün dil, düşünce ve anlam teorisi olan göstergebilimin tefsiri niteliğindedir.

Özetleyecek olursak dil, düşünce ve anlam ilişkisi ilk çağlardan beri insanlığın dikkatini çeken daima araştırılan bir konu olmuştur. Filozoflar ilk önce dilin kökenini, sözcükler ile varlık arasındaki ilişkiyi sorgulayarak işe başlamışlardır. Dil, düşünce ve anlam ilişkisini ele alan teoriler üç grupta toplanabilir. Bunlardan birincisi düşünceyi esas kabul edip, dili düşünceye bir vasıta olarak görür, ikincisi dil ile düşünceyi özdeş kabul ederek birbirine paralel olarak geliştiğini iddia etmekte, Peirce'ünde içinde bulunduğu üçüncü grup ise dilin düşünceyi meydana getirdiğini savlamaktadır. Descartes, düşüncenin doğuştan olduğunu, dilin ise düşünceyi ortaya çıkaran bir vasıta olduğunu belirtir. Peirce, hertürlü doğuştancılığa karşı olduğundan Descartes'ı eleştirir. Sapir-Whorf Teorisi, dilin düşünceyi meydana getirdiğini hatta insanın dilindeki imkanlar kadar düşünce bildiğini öne sürer. Humboldt, insanların dünya görüşlerini, yaşam biçimlerini, doğayı kavrayış biçimlerini dilin belirlediğini savunur. Piaget, dilin toplumsal bir olgu olduğunu, insanın ancak toplum içinde ve toplumla yaşaya bileceğini, dilin toplum içinde bilinçsiz bir yaşantı sonucu meydana geldiğini, dil ile düşüncenin başlangıçta ayrı iki unsur olduğunu, daha sonra bir bütün haline geldiğini söyler. Piaget'e göre dil olmadan düşünce, düşünce olmadanda dil mümkün değildir. Dil ile düşünce bir sayfanın iki yüzü gibidir, biri ortadan kalkınca diğeri de ortadan kalkar. Peirce, deneyimin dili, dilinde düşünceyi meydana getirdiğini iddia etmektedir. Burada deneyim sadece bir insanın ömrü ile sınırlı değildir. Mesela Türk dilini ele aldığımızda, bu dilin gelişimi on bin yıldan beri deneyim

⁵⁸² Hardwick, Charles S., s. 149.

kazanan Türk Milleti'nin geçirdiği yaşıntının özetidir denebilir. Peirce'ün deneyimden anladığı bir dilin ilk ortaya çıkmaya başladığı andan, içinde bulunduğumuz zaman dilimine kadar geçen sürede ortaya çıkan tarihsel birikimdir. Wittgenstein, birinci döneminde (resim kuramı) göndergeci anlam kuramını benimsemiş, dilin ifade ettiği olgu durumunu birebir mütakabiliyet göstermelidir iddiasında bulunmuş, fakat ikinci dönemi olan dil oyunlarında bu iddiasından vazgeçerek dil oyunları kuramını geliştirmiştir. Dil oyunları teorisine göre zaman anlık oyunların artarda sıralanışı olarak telaki edilir. Buna göre insan her bağlamda dilsel bir oyun içindedir. Mesela bir öğretmen birkaç dakika önce sınıfta öğrencilerine ders anlatırken farklı bir bağlamsal oyun içindeyken, dersten çıkıp sokakta yürürken karşılaştığı bir arkadaşıyla yaptığı sohbette farklı bir bağlamsal dil oyunu içindedir. Buna göre dilde ifade ile olgunun birebir mütakabiliyetini aramak insan doğasına ve onun yaşam alanına getirilmiş büyük bir sınırlama olacağından, düşünür dil oyunlarının insan doğasına daha uygun olduğunu belirtmiştir. Peirce, Wittgenstein'dan yaklaşık yarım asır önce gösterge oyunları kuramını dile getirmiş, Frege ve Russell'in göndergeci anlam kuramına karşı çıkmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GÖSTERGE OLARAK ANLAM

3.1. PRAGMATİK MAKSİM (ANLAM KURALI)

Peirce, pragmatizmini ilk defa Massachusettes Eyaletinde bulunan ve daha çok Harvard Üniversitesi ile tanınan Cambridge şehrinde kurduğu ‘Metafizik Kulübü’nde dile getirir. Peirce, burada yaptığı çalışmaları 1878 yılında *Popular Science Monthly* dergisinde hem “The Fixation of Belief” (İnancın Sabitlenmesi) hem de “How to Make Our Ideas Clear?” (*Fikirlerimizi Nasıl Berraklaştırabiliriz?*) adıyla iki makale olarak yayımlar.⁵⁸³ *Fikirlerimizi Nasıl Berraklaştırabiliriz?* adlı makale pragmatizmin kuruluş manifestosu olarak da kabul edilir. William James’in etkili kişiliği ve yazılarının geniş çevrelerce okunması, Dewey’in bir eğitimci ve sosyal reformcu olarak dünyaca tanınan popüler bir filozof oluşu Peirce’ü ve onun pragmatizmini gölgede bırakmıştır. Bugün pragmatizm denilince William James veya Dewey akla gelmektedir. Peirce’ün pragmatik maksimini gölgeleyen bir başka unsur ise Mantıkçı Pozitivistlerin *Doğrulanabilirlik İlkesi*’dir.⁵⁸⁴

⁵⁸³ Bu makaleler ve pragmatik felsefe açısından büyük öneme haiz diğer birçok makale Prof. Dr. Celal Türer tarafından Türkçe’ye çevrilmiş ve “Türer, Celal, (*Çevri ve Editör*), *Felsefi Metinler: Pragmatizm* Üniversite Kitabevi, Ankara, 2002.”, künyesi ile kitap olarak basılmıştır.

⁵⁸⁴ Viyana Çevresi veya Mantıkçı Pozitivistler, Ernst Mach’ı (1838-1916), fikir babası olarak görüp, onun düşünsel mirasını üstlenen fikri bir topluluktur. 1922 yılında Moritz Schlick’in Viyana Üniversitesi’ne profesör olarak atanmasıyla topluluk aktif hale gelmiştir. Mantıkçı Pozitivistler, Moritz Schlick etrafında toplanan bir grup bilim adamı ve düşünürden meydana gelmektedir. Bu topluluğa Neopozitivistler veya Mantıkçı Deneyciler de denilmektedir. Frederich Waismann, Rudolf Carnap, Hans Hann, Otto Neurath, Philipp Frank, Olga Hahn-Neurath, Richard von Mises, Victor Kraft, Karl Menger, Herbert Feigl, Hans Reichenbach çevre üyelerinden bazılarıdır.

“Mantıkçı Pozitivistler çıkış itibarıyla iki ana hedef belirlemişlerdir. Birincisi metafiziğin ve metafiziksel önermelerin anlamsızlığını göstermek; ikincisi ise bilimlerin birliğini oluşturacak fiziksel bir dil oluşturmak. Bu hedefleri gerçekleştirme gayreti aynı zamanda sınırlandırma ayırıcı problemini gündeme getirmiştir. Diğer bir ifadeyle söz konusu hedefler neyin bilim olduğu neyin bilim olmadığı problemi içerisinde değerlendirilmektedir. O halde sınır çizme probleminin sonuçları aynı zamanda Mantıkçı Pozitivistlerin hedeflerini de değerlendirecektir. Çevre düşünürleri bu anlamda bilimsel problemleri daha doğrusu bilim ile bilim olmayanı bir dil sorununa indirgeyerek bilimdeki darboğazları aşmaya çalışmışlardır. Özellikle çevrenin seçkin üyelerinden olan Carnap felsefi sorunların dil aracılığıyla çözümlenmesinin dönemin başlıca uğraşı olduğu ve bunun da doğru bir yöntem olduğunu belirtmektedir. Bu iddiaların başlıca tezi ise bilimin sonuç itibarıyla bir tür bilgi ortaya koyduğu ve bu

bilginin de önerme denilen dilsel ifadelerde kendini gösterdiği savıdır. O halde önermeleri oluşturan kavram ve terimleri analiz etmek bilimsel olanın özü ve temellerini açığa çıkartacağı gibi bilimsel olmayan öğeleri de belirleyecektir. Söz konusu çözümleme girişimleri çevre düşünürlerinde ilk olarak anlamlı olanı anlamsız olandan ayırt etmek çabası olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle sınırlandırma ayracı problemi bir anlamlılık ölçütü bulma çabası olarak da görülebilir. Fakat burada dikkat edilmesi gereken husus, anlamlılık fikrinin son çözümlemede dış dünyadaki olgulara dayandırılmasıdır. Bu tutum da deneyci bir geleneği temsil ettiklerinin açık göstergesidir. O halde Çevre düşünürlerinin baştan beri bilimsel önermelerin son çözümlerde gözlem önermelerine indirgenebilir görüşü anlamlılık fikri ile örtüşmektedir. Bu bağlamda Mantıkçı Pozitivistler ‘anlam’ sorunu üzerine yoğunlaşarak *Doğrulanabilirlik İlkesini* (principle of verifiability) geliştirmişlerdir. *Doğrulanabilirlik İlkesi* ne kadar farklı açılardan ele alınsa da çevrenin ortak tutumunu yansıtmaktadır. Grubun öncülerinden olan Waismann’a göre doğrulanabilirlik ilkesinden anlaşılması gereken doğrulama yöntemidir. Bu nedenle bir önermenin anlamı onun doğrulama yönteminde gizlidir. Diğer bir ifadeyle bir önermenin anlam kriteri, onun doğrulama yönteminin bilgisidir.” Salgar, Ercan, Mantıkçı Pozitivistlerde Sınırlandırma Ayracı Olarak *Doğrulanabilirlik*, Dörtöge, sayı:2, Ankara, Ekim, 2012, ss.185-199.

Doğrulanabilirlik İlkesi: Mantıkçı Pozitivistlerin en önemli ilkesidir. Herhangi bir cümlemin bilişsel olarak anlamlı olabilmesi için ya analitik ya da ampirik olarak doğrulanabilir bir önermeyi ifade etmesi gerekmektedir. Ünlem ifadeleri, duygusal ifadeler, zorunluluk bildiren ifadeler ve şaşırma bildiren ifadeler bilişsel bir kategoriye konulamayacağından, bu tür ifadelerde doğrulanabilirlik aranmaz. Analitik önermeler hariç, bir cümle “bilişsel”, “olgusal”, “tanımlayıcı” veya “gerçeğe mutabık” olduğunda anlamlıdır. Mesela “dünya ile güneş arası 150 milyon kilometredir” ifadesi basitçe doğrulanabilir bir ifade değildir. Çünkü hiçkimse güneşe gitmemiştir ve dünya ile güneş arasını ölçmemiştir. Buradaki ifade gözleme dayalı akıl yürütmeler ve yapılan tahminlere dayanmaktadır. Ampirik gözlemlere dayalı yapılan tahminler, bir dereceye kadar kabul edilebilir ifadelerdir. Mantıkçı Pozitivistlerin doğrulanabilirlik ilkesi bir anlam teorisinin tezahürüdür. Bu düşünürlere göre bir ifadenin anlamlı olmasının koşulu onun ampirik olarak yani deney ve gözlemle sınanabilir olması gerekmektedir. Bir önerme ampirik olarak sınanabiliyor ise anlamlı, sınanamıyorsa anlamsızdır. *Doğrulanabilirlik ilkesine* göre geleneksel felsefenin birçok cümlesi anlamdan yoksundur. Mesela “gerçeklik aklidir”, “Tanrı dünyayı bir amaç için yarattı.” Ya da Leibniz’in “Dünya, muhtemel dünyalar içinde, en iyisidir” ifadesi analitik veya ampirik bir doğrulamaya tabi tutulamaz. Böylesi ifadeler metafizik içerimli ifadeler olduğundan anlamsızdır. Mantıkçı Pozitivistlere göre geleneksel felsefede bulunan ifadelerin çoğu yanlış değil, saçmadır. Bu düşünürler açısından *doğrulanabilirlik ilkesi*, metafiziğin imkansızlığını göstermiş, ampirik bilim anlayışının dünya hakkında bilgi sahibi olabileceğimiz yegâne yöntem olduğunu ortaya koymuştur. *Doğrulanabilirlik ilkesi*, tarihsel olarak, David Hume, J. S. Mill ve Ernst Mach’ın ampirist felsefelerinden doğrudan türemiş bir ilkedir. Bu ilkenin Pragmatizm ve İşlevselcilikle bazı ortak noktaları olmasına rağmen, büyük oranda ondan ayrılırlar. C. S. Peirce, William James ve John Dewey gibi pragmatizmin öncü filozofları hiçbir zaman pozitivistme ve onun yeni versiyonu olan Mantıkçı Pozitivistme itibar etmemişler, onlarla yan yana bulunmaktan kaçınmışlardır. Peirce: “herhangi bir sembolün tüm zihinsel anlamı, tüm olası farklı koşul ve isteklere bağlı olarak, sembolün kabulünü takip eden rasyonel davranışın tüm şekillerinin toplamından ibarettir” der. Peirce’ün bu tanımı, *doğrulanabilirlik ilkesinden* farklı olarak, bir cümlemin anlamını belirli insani ilgi ve amaçlara ve bu amaçların gerçekleşmesi için benimsenen davranışa bağlamaktadır. *Doğrulanabilirlik İlkesinin* öncü metinleri olarak Schlick’in “Genel Epistemoloji” (Berlin, 1918) ve Rudolf Carnap’ın “Dünyanın Mantıksal Yapısı” (Berlin, 1928) adlı eserleri gösterilebilir. İlkeyi ilk olarak Friedrich Waismann “Olasılık Kavramının Mantıksal Analizi” (1930) adlı eserinde tanımlamaya çalıştı ve ardından Schlick, Carnap, Otto Neurath, Hans Reichenbach, Carl Hempel, A. J. Ayer ve diğer Mantıkçı Pozitivistler kendi zaviyelerinden formüle etmeye çalıştılar.

Doğrulanabilirlik İlkesi, anlamlı ve anlamsız önermeler arasında ayırım yapmak için bir kriter olarak sunulmuştur. Fakat, felsefi kullanımlarda kabul gören bir husus vardır ki; bir önerme ya anlamlı ya da anlamsızdır. Aklın: 1) Özdeşlik, 2) Çelişmezlik ve 3) Üçüncü halin imkansızlığı, yasaları göz önüne alındığında koşula bağlı bir anlamın olamayacağı, bir önermenin sadece doğru ya da yanlış değeri alabileceği belirtilmiştir. Bu sıkıntıyı aşmak için Mantıkçı Pozitivistler yeni bir takım mantık araştırmasına giriştiler. Dilbilgisi açısından iyi biçimlendirilmiş bir cümlesinin, bilişsel olarak bir gerçekliğe tekabül etsin veya etmesin anlamlı olduğu dil bilimciler ve mantıkçılar tarafından kabul edilmektedir. Önerme terimi, bilişsel olarak anlamlı bir cümle için kullanılır ve önerme, ifadenin bir alt sınıfı olarak tarif edilir. *Doğrulanabilirlik ilkesi* anlamlı ve anlamsız ifadeler arasında ayırım yapmak için bir kriter olarak sunulur ama kullanımda “bilişsel olarak anlamlı cümle” için bir kullanım varsayar. Yani formüle edilirken herhangi bir önermenin anlamlı olup olmadığını incelemek için geliştirilen bir ilke gibi görünse de, uygulamada “anlamlılık”tan anlaşılan bilişsel doğruluğa sahip önermelerdir. İlke, doğrudan cümlelere uygulanıyormuş gibi sunulmasına rağmen, cümlemin kendi doğal yapısına değil, oluşturulan harici bir kriterle göre ele alınmasıdır. Yani bir cümle basit olarak doğru ya da yanlıştır. Oysa burada doğruluk veya yanlışlık değil, doğrulanabilirlik veya yanlışlanabilirlik ölçülmek istenmektedir. Mantıkçı Pozitivistlerin öncü bir siması olan Rudolf Carnap (1891-1970), *Doğrulanabilirlik İlkesinin* bu gibi sorunlarını aşmak için yeni bir takım farklı kriterler geliştirmek istemiş, doğrulama yerine onaylamayı geçirmeye çalışmıştır.

Peirce, pragmatik maksimini yazarlık kariyeri boyunca defalarca tanımlamıştır. Bu tanımlardan bazıları şöyledir. “Zihinsel bir kavramın doğruluğundan zorunlu olarak kavranabilir şekilde çıkabilen pratik sonuçlar, onun tüm anlamını meydana getirirler.”⁵⁸⁵ Bir başka tanımda ise “Pragmatizmin asıl amacı problem çözmek değil, düşünceleri netleştirmektir. Bundan dolayı, önermeler tarafından istenilen eylemlerin gerçekten tatbik edilmeleri gerekmez.”⁵⁸⁶ Peirce, kendi geliştirdiği bir maksimin nereye kadar ve hangi koşullarla sınırlı olduğunu belirtmek ister. Maksime bir sınır çizer ve bu sınır: “Pragmatizm, kendi içinde, bir metafizik öğretisi, şeylerin doğruluklarını belirleme çabası değildir. O sadece zor sözcüklerin ve soyut kavramların anlamlarını öğrenmek için bir metottur.”⁵⁸⁷ Başka bir yerde pragmatik maksimini şöyle tanımlar: “Kavramımızın nesnesinin sahip olduğunu tasavvur ettiğimiz, pratik yönleri sahip olabileceği düşünülen etkileri düşünün. O halde, bu etkilere ilişkin anlayışımız, nesneye ilişkin anlayışımızın tamamıdır.”⁵⁸⁸ Peirce’ün bu sözle neyi kastettiğini anlamak için “Düşüncenin tüm işlevi, eylem alışkanlıkları üretmektir.”⁵⁸⁹ önermesine baktığımızda durum daha açık hale gelmektedir. Düşünür, inançları eylem alışkanlıkları olarak kavramakta ve şüphe karşısında inancın sabitlenmesi gerektiğine inanmaktadır. Bu alışkanlığı neyin oluşturduğu, ne zaman ve nasıl hareket etmemize neden olduğuna bağlıdır. “Her daim, eyleme yönelik her uyarıcı, algıdan türetilir; bir eylemin her amacı, mantıklı bir sonuç üretmektir.”⁵⁹⁰

Peirce’ün yukarıdaki önermelerine baktığımızda maksimin sadece bir ilke olduğu, yeri geldiğinde sınırlı bir kullanıma sahip olduğu görülür. Maksim, bir kuraldır ve bir anlam teorisi değildir. Maksim, sorgulamayı geliştirmek için bir araçtır. Fikirlerimizi nasıl açıklığa kavuşturacağımıza, bir kavramın önemini diğerinden ayırt etmemize yarayan bir kılavuzdur. Ama bu onun tüm kavramların anlamıyla ilgilendiği veya tüm anlam sorunlarıyla ilgilendiği

⁵⁸⁵ Peirce, C.P. 5.11.

⁵⁸⁶ Peirce, EP2, s.401.

⁵⁸⁷ Peirce, EP2, s.400.

⁵⁸⁸ Peirce, C.P. 5.402 ve EP1: s.132, W3, s. 266.

⁵⁸⁹ Peirce, C.P. 5.400.

⁵⁹⁰ Peirce, C.P. 5.400.

anlamına gelmez. Peirce'ün tanımladığı şekliyle maksim kavramlarla ilgilidir, terimlerle veya onların göndergeleriyle ilgili değildir. Peirce, göndergeyi terimin anlamı olarak görmez ve maksim ile tüm dilsel sorunlara çözüm üretme yolunu tutmaz.⁵⁹¹ Düşününün çözmeye çalıştığı sorun 20. yüzyılın başlarında tartışma konusu olan ama günümüzde unutulmaya yüz tutmuş bir arkaik mesele hüviyetine bürünen *zihinsel varlıklar* meselesidir. İde, idea, töz, monad, geist, kendinde şey, sonsuz döngü... gibi kavramlar sadece zihinsel varlıklardır. Bunların deneyim dünyasında herhangi bir karşılığı yoktur.⁵⁹² Peirce, bu sorunu çözmek için Kant'ın eleştirel felsefesine hatta bunun da ötesinde geçerek Duns Scotus'un realizmindeki eski köklere bilinçli bir şekilde başvurur. Peirce'ün böyle bir yolu seçmesinin nedeni bir göstergenin göndergesi ile olan anlam ilişkisinde, gönderge ile anlamın aynı olmamasından kaynaklanmaktadır. Gösterge ile onun göndergesi arasındaki anlamsal ilişkisini sağlayacak zorunlu bir özneye yani yorumlayana ihtiyaç vardır. Anlam, gösterge, nesne ve yorumlayan olmak üzere üçlü bir yapıdan meydana gelir.⁵⁹³

Peirce'ün anlam teorisine (göstergebilimine) göre anlam eğer zorunlu bir üçlü yapıda ortaya çıkıyorsa, kavramlar da ancak üçüncü olabilirler ve kendi içlerinde var olamazlar. Çünkü bir yandan ilgili oldukları bir nesneye, diğer yandan da yorumladıkları bir göstergeye göre var olabilirler. Dolayısıyla bu üçlü ilişki, karşılıklı bağımlılığın üçlü saç ayağını oluşturur. Dil ve nesne arasında köprü kurmak için düşüncenin gerekli olması gibi, düşünce ve dil arasında köprü kurmak için de nesne gereklidir.⁵⁹⁴ Aslında, düşünce ve nesne arasında köprü kurmak için (dilbilimsel olsun ya da olmasın) bir gösterge gereklidir.⁵⁹⁵ O halde kavramlar, dil ve nesneler arasındaki ilişkiyi temsil eden ve bu ilişkide önceki bir yorumlayıcı tarafından yorumlanmayı gerektiren gösterge olarak düşünülebilir. Ortaya çıkan kavram anlayışı, bir

⁵⁹¹ Hookway, Christopher, *The Pragmatic Maksim: Essey on Peirce and Pragmatism*, Oxford University Press, Great Clarendon Street, Oxford, United Kingdom, 2013, s.26.

⁵⁹² Hookway, Chirstoper, s.28.

⁵⁹³ Peirce, C.P. 5.395.

⁵⁹⁴ Hookway, Christoper, s.31.

⁵⁹⁵ Hookway, Christoper, s.32.

kavramın ancak diğer kavramların yorumlanması yoluyla gösterge ve gönderge ile ilişkisi içinde anlaşılabilir. Peirce, bu durumu şöyle tasfir eder: “Ortaya çıkan düşünce resmi, duyularımızın ardışıklığı boyunca akan bir melodi dizisi gibidir.”⁵⁹⁶ Düşünce, anlık olamayacağı için ham duyumlardan farklıdır. Gösterge ve diğer kavramlar kadar zaman da ona aracılık eder. Kavramlar bize bir şey hakkında düşünme yolları sağlar ve bir şey hakkında düşünmenin amacı her zaman bir eylem alışkanlığı üretmektir. Kavram, inançla sonuçlanan düşünme eyleminin bir aracıdır ve sürecin sonunda, şüphe ortadan kalkar. Şüphe, eylem alışkanlıklarımızın, üzerinde hareket ettiğimiz nesnelerin alışkanlıklarıyla bağıntı kurmadaki başarısızlığından doğar ve bu bağıntı ancak duyum temelinde bilinebilir. Peirce, bu durumu şöyle formüle eder: “Herhangi bir şey hakkındaki fikrimiz, onun mantıklı etkileri hakkındaki fikrimizdir.”⁵⁹⁷

Peirce’ün pragmatik maksiminde anlamın yorumlayıcısı olarak kavramlar, gösterge ve gönderge ile üçlü bir zorunlu ilişki içindedir. Kavramlar, üçlü şemadaki zorunlu bağıntıları nedeniyle semiyotiktirler ve her zaman eylem alışkanlıkları oluşturmaya yönelik bir etkinlik olan düşünce araçlarıdır.⁵⁹⁸ Kavramlar, eylem ve duyum yoluyla meydana gelen göndergelerinin ortaya çıkan etkileriyle ilişkilendirilir. Peirce’ün “Bu etkilere ilişkin kavrayışımız, nesneye ilişkin kavrayışımızın tamamıdır.”⁵⁹⁹ sözü, basitçe, nesnelerle ilişkimizin bu tür eylemler ve duyumlar aracılığıyla ortaya çıktığı görülür. Nesnenin etkilerine ilişkin kavrayışlarımız, onunla ilgili eylem alışkanlıklarımız için yetersizse, o zaman eylemlerimiz bizi bu etkilerle öyle bir şekilde ilişkilendirir ki, bunlar bizde şüphe tedirginliklerine yol açan beklenmedik duyumlar üretir.⁶⁰⁰ Bir nesne kavramımız ne kadar

⁵⁹⁶ Peirce, C.P. 5.395.

⁵⁹⁷ Peirce, C.P. 5.401.

⁵⁹⁸ Hookway, Christoper s.52.

⁵⁹⁹ Hookway, Christoper s.39.

⁶⁰⁰ Hookway, Christoper s.38.

kapsamlı olursa olsun, kavramın içerimlerinin yani nesne etkilerinin her zaman algılanabilir veya algılanamaz olacağına dair yanılmaz bir garantiye sahip değiliz.⁶⁰¹

Bir kavramın anlamına ilişkin soruşturmalar, bizi Peirce'in pragmatik maksiminin önemli bir üçüncü özelliğine götürür. Peirce'ün kavram analizi temelde subjektif bir yapıdadır. Bu sebeple filozof, gösterge niteliğinde bir formülasyon vermeye çalıştığında bile, dilek kipi olarak ortaya çıkmaktadır. “Herhangi bir sembolün tüm entelektüel anlamı, sembolün kabul edilmesiyle sonuçlanacak olası tüm farklı koşul ve arzulara bağlı olarak, tüm genel rasyonel davranış biçimlerinin toplamından oluşur.”⁶⁰² Peirce'ün felsefesinde potansiyel olan önemli bir yer tutar. Çünkü ne bugün ne de gelecek belirlenmiş değildir. Herşey her an olabilir ve süreç kendi içinde binlerce potansiyel unsuru barındırmaktadır. “Potansiyel”in bu özelliği, hem “gerçek” hem de “gerekli” olana karşıt, bir kontenjan durumudur. Peirce'ün kavram anlayışında, anlamın gösterge ve göndergenin indirgenemez üçüncü ayağı olduğu, ya da bu ikisinin birleşiminin zorunlu sonucu olduğu yönlü kabülleri reddettiğini yukarıda belirtmiştik. “Entelektüel kavramlar ... esasen ya bilinçli bir varlığın(insan) ya da cansız bir nesnenin genel davranışına ilişkin bazı emareler taşırlar. Bu nedenle yalnızca herhangi bir duygudan değil, aynı zamanda herhangi bir varoluşsal olgudan daha fazlasını, yani alışlagelmiş davranışın ötesinde bir potansiyelliğe sahiptirler. Bu nedenle gerçek olayların herhangi bir kümelenmesi ‘olasılık’ın anlamını hiçbir zaman tam olarak dolduramaz.”⁶⁰³

Peirce, dilek kipinin indirgenemezliğinin, ‘potansiyel’ gerçekliğinin bu koşulunu, skolastik realizm doktrinine dayandırır ve kendi pragmatizm nosyonunu bu temel üzerine inşa eder. Peirce bu inşayı şöyle belirtir: “Pragmatizmin üzerinde en çok ısrar ettiği şey, bazı olasılıkların gerçekliğidir.”⁶⁰⁴ Peirce, pragmatizminin gerçekliğe dayalı bir düşünme biçimi

⁶⁰¹ Hookway, Christoper, s.55.

⁶⁰² Peirce, C.P. 5.438 ve EP2, s.346.

⁶⁰³ Pierce, C.P. 5.467.

⁶⁰⁴ Pierce, C.P 5.453.

olduğunu her fırsatta dile getirir. Bu nedenle, düşünür, gerçekçi bir Pragmatist olarak adlandırılır. Peirce’ün pragmatizminde karşıtlıkların ve çelişkilerin bir arada varolmasını sağlayan bu gerçekçi yapının varlığıdır. Peirce’ün bakış açısına göre dünya ne siyahtır ne de beyazdır, tüm renkleri, tüm biçimleri, tüm zıtlıkları içinde barındıran ve hepsini aynı anda var eden bir yapıya sahiptir.⁶⁰⁵

Peirce açısından pragmatizm tutarsızlıkla itham edilebilecek bir düşünce değildir çünkü düşünöre göre yaşamın hiçbir noktasında mutlak bir tutarlılık söz konusu değildir. Eğer pragmatizm bir yaşam felsefesi ve yaşamı kolaylaştırmayı amaçlayan bir düşünme biçimi ise keskin ve köşeli düşüncelerden, soğuk ve anlamsız doktrinlerden, insan yaşamına günlük hayatta herhangi bir katkı sunmayan teorilerden uzak kalmak durumdadır. Bu sebeple pragmatizm, yaşamın kendi içindeki muğlaklık, tutarsızlık ve müphemlik barındırdığı gerçeği ile barışık ve uyumlu olmalıdır. Peirce: “Tutarsızlıklar, düşüncemizin pragmatik içeriklerinden başka şeylerde yatmaktadır.”⁶⁰⁶ James, ‘Baldwin Sözlüğü’nde Peirce’ün yazmış olduğu bir makeleye ekleme yapar ve bu makale daha sonra ‘Collected Papers 5.2 numaralı paragraf olarak yayınlanır. Burada Peirce ve James pragmatik maksimi (anlamın maksimini) şöyle tarif ederler: “Pragmatizm, bir kavramın tüm anlamının kendisini ya da davranışlar üzerindeki muhtemel etkisini ya da gelecekteki olası deneyim şeklinde ifade edilen anlayış ya da doktrindir.”⁶⁰⁷ Burada, Peirce bize ilk olarak anlamın eyleme (davranışa), ikinci olarak da duyuma (deneyime) bağlı olduğunu belirtiyor. Bir diğer husus da Peirce’ün anlam kuramında ‘potansiyellik’ ve ‘olasılık’ın sürekli mevcudiyetidir. Burada şunu belirtmek gerekir ki potansiyellik ve olasılık nesnenin kendi iç dinamiği değil insanın doğasının bir özelliğidir.⁶⁰⁸

⁶⁰⁵ Peirce, C.P.5.466.

⁶⁰⁶ Peirce, C.P.5.395.

⁶⁰⁷ Peirce, C.P.5.466.

⁶⁰⁸ Peirce, C.P 5.2.

Peirce'ün dildeki metafizik kavramlardan kurtulma veya onların yerine deneyime dayalı kavramlar üretme girişimi Mantıkçı Pozitivistler tarafından sıkça kullanıldı ve Peirce'ün Mantıkçı Pozitivistlerle birlikte anılmasına neden oldu. Fakat Mantıkçı Pozitivistler, Peirce'ün mülkiyet hakkına riayet etmediler ve Peirce'ün geliştirdiği bu maksimi kendi ürettikleri kavrammış gibi kullandılar. Ne Peirce ne de onun felsefesi Mantıkçı Pozitivistler açısından dikkate almaya değer bulunmadı.⁶⁰⁹ Mantıkçı Pozitivistlerin programlarının özü, genişleyen ve sürekli araştırılan bir mantık bilimidir. Çünkü bu bilim ilerledikçe dilsel muğlaklık ve esneklik ortadan kalkacak ve kesin, açık önermeler dile sahip olacaktır. Böylece subjektif olan dilsel yapı yerini mantıksal önermelere haiz kesin ve belirgin yapılara bırakacaktır. Peirce ile Mantıkçı Pozitivistlerin anlaşamadıkları nokta Peirce'ün anlam maksimini dilek kipinde formüle etmesi ve bu kipin bünyesinde potansiyellik ve olasılık barındırmasıydı.⁶¹⁰ Mantıkçı Pozitivistler açısından dilek kipiyle çekimlenmiş bir önerme geleceğe yönelik olduğundan, içinde olasılık, potansiyellik ve belirsizlik barındırdığından anlamsızdır. Mantıkçı Pozitivistler dilek kipinin herhangi bir gerçekliğe tekabül etmeyen bir yapıya sahip olduğu gerekçesiyle Peirce'ün pragmatizmini ispatlanmış bir anlamsızlık olarak telakki etmişlerdir. Mantıkçı Pozitivistlerin tüm gayretlerine rağmen, doğrulanabilirlik ilkesinin yetersizliğini ortadan kaldıramamaları, bu neopozitivizmin bir süre sonra gözden düşmesine ve yoğun eleştirilere maruz kalmasına neden olmuştur. *Doğrulanabilirlik ilkesi* düşünürümüzün dil delsefesi açısından imkânsız bir durumdur. Çünkü, gerçek olaylar hiçbir zaman bir araya getirilebilir ya da bir nesneymiş gibi laboratuvar koşullarında incelenebilir ve dilsel olan ile olgusal olan daima eşlenebilir bir durum değildir. Peirce'ün anlamı üç ayak üzerinde duran bir yapı olarak görmesi, Carnap'ın protokol ifadeler veya önermeler anlayışının beyhude olduğunu gösterir. Çünkü bütün gayretlere rağmen görülmüştür ki yorumlayan öznenin dışında kendinden menkul bir anlam mevcut değildir. Yani Kant'tan beri biliyoruz ki öznenin idrakından geçmeyen yargı bilişin

⁶⁰⁹ Hookway, Christopher, s.74.

⁶¹⁰ Hookway, Christopher, s.76.

konusu olamaz. Bu sebeple anlam daima ve sadece öznenin idrakıyla mümkündür. Peirce, bilimsel yasaları nesnelerin alışkanlıkları olarak görür. Tıpkı inançların eylem alışkanlıkları ve kavramların düşünce alışkanlıkları olması gibi.⁶¹¹ Deney ameliyesi, düşüncelerimizi duyum yoluyla nesnelerle temasa geçirir. Böylece inançlarımız da test edilmiş olur ve duysal etkilerin eylem alışkanlıklarımızı ne derece etkilediği görülmüş olur. Dolayısıyla düşünce ve eylem alışkanlıkları, nesnelerin alışkanlıklarıyla (doğa yasalarıyla) bağ kurabilmeleri veya birbiri ile ilişkili olabilmeleri ancak duyumun aracılığıyla mümkündür. Ancak Peirce ampirik gerçekliğin veya devingen doğanın tüm dilsel ifadelerin ötesinde bir dinamikliğe sahip olduğunu düşünür ve doğanın devingen yapısının statik önermeler manzumesine indirgenemeyeceğini belirtir.⁶¹²

Peirce'ün pragmatik maksimindeki üç alışkanlığın birbiri ile olan kopmaz ilişkisinin ortaya çıkarılması düşünce tarihi bakımından önemli bir keşiftir.⁶¹³ Eylem alışkanlıkları, düşünce alışkanlıkları ve nesnelerin alışkanlıkları arasındaki bu iç içe geçmiş organik ilişkinin görülmesi dil felsefesi ve özellikle anlam araştırması yapan felsefecilerin dikkate alması gereken bir husustur. Quine, Peirce'ün anlam teorisini şöyle formüle eder: “Cümlelerin anlamı inançtır.”⁶¹⁴ Quine bir başka yerde: “Anlam ampirik yapıdadır”⁶¹⁵ diyerek Peirce'ün pragmatik maksiminin pratik yönlerine dikkat çekmiştir. Quine'nin pratikten ampirik olmayı yani denenebilir ve gözlemlenebilir olmayı çıkarması zorlama bir yorumdur. Quine, yaptığı bu yorumla bir yandan Peirce'ün anlambilimini (göstergebilimi) davranışçı bir karaktere büründürmek zorunda kalmış, bir yandan da Peirce'ün anlambilimini (göstergebilimi) bir anlamı doğrulama teorisi olarak telakki etmek zorunda bırakmıştır. Quine, Peirce'ün anlam teorisini yaptığı yorumlarla farklı noktalara taşımaya çalışmış fakat her defasında bağlamından kopuk yorumlardan öteye geçememiştir. Quine, Peirce'ün pragmatik maksiminin zımmi

⁶¹¹ Hookway, Christoper, s.95-96.

⁶¹² Hookway, Christoper, s.99.

⁶¹³ Hookway, Christoper, s.103.

⁶¹⁴ Hookway, Christoper, s.105.

⁶¹⁵ Hookway, Christoper, s.105.

karakterini, anlamın üçlü yapısını ve maksiminin subjektif özelliklerini görmezden geldiğinden yorumları Peirce'ün düşüncelerinin hem gerisinde hem de kavramsal odağının dışında kalmıştır.⁶¹⁶

Peirce klasik ontoloji geleneğini terk ettiğinden dolayı, metafiziksel bagajı olan içerimlerden de uzak durur. Peirce'ün temel argümanı düşünce alışkanlıklarımızın kendine özgü içeriğinin mevcudiyetidir. Bir kişide mevcut olan nesne kavramı, onun bir nesne hakkındaki düşünme biçimidir. Bu düşünme biçimi, davranış biçimlerine ve dolayısıyla inançlara yol açar. Bu inançlar, belirli koşullar altında ve belirli güdülerin etkisiyle nesneye göre hareket etmenin koşullarını belirler.⁶¹⁷ Nesnenin kendisinin belirli alışkanlıkları, belirli koşullarla etkileşiminden kaynaklanan etkileri vardır. Eylem alışkanlıklarına (inançlarına) ve sırasıyla düşünme alışkanlıklarına (kavram) dayalı olarak nesneyle olan etkileşimlerinde muhtemel uyumsuzluk ya da tam olarak karşılayamama durumu ortaya çıkabilir. Böylesi sürpriz deneyimlerle (nesneyle ilgili beklentilerin eylemde karşılanmamasıyla) sonuçlanan durumlarda, inançların bu nesneyi yeterince tanımlayamadığı ve kavramın tam da bu açıdan yetersiz kaldığı görülür.

Peirce'ün pragmatik maksimine daha yakından baktığımızda düşünürün anlamı eyleme ve ampirik doğrulamaya eşitlemediği görülür. Bunun nedeni kavram ile nesne, düşünülen ile düşünce arasındaki ilişkide mevcuttur. Eylem ve duyum tam da bu tür araçlar olarak hizmet ederler. Kavram, nesnenin kavranabilir pratik etkileridir. Yani, muhtemel faaliyetlerimiz veya deneyimlerimizin kavranabilir etkileri olarak tanımlanabilir. Peirce kavramı bu şekilde formüle ederken göstergebilimsel olarak da şöyle formüle eder: “Kavram, düşünme faaliyetinin nesnesi olan düşünce ve dolayimli nesnenin bir göstergesi olarak dolaysız nesnedir.”⁶¹⁸ “Gösterge ... üçlü bir yapıdadır. Bir gösterge bir özneye işaret eder ve bir olgu biçimini belirtir. Bunun

⁶¹⁶ Hookway, Christopher, s.123.

⁶¹⁷ Peirce, C.P 5.491.

⁶¹⁸ Peirce, C.P. 6.339.

sonucu olarak da özneye olgu biçimi arasında bağlantı kurar.”⁶¹⁹ Göstergeler düz anlamlı sözcükler olduğundan dolayı önerme niteliğine haiz cümleler kurmayı kolaylaştırır. Gösterge, yorumlayanın nazarında nesnenin mahiyetine dair düşünce irat etmesine (pratik etkilerine dair kanı geliştirmesine) vesile olan önemli bir vasıttır.⁶²⁰

Peirce’ün göstergebilimi iç içe geçmiş üçlü halkalar gibidir. Düşünce ile eylem, duyum ile nesne, doğrudan anlam ile dolaylı anlam, anlamlandırma ile bağlantı, gösterge ile nesne, nesne ile yorumlayan arasındaki ilişki sistemsal bir bütünlüğü ifade eder.⁶²¹ Peirce’in kavramdan önermeye ve argümana nasıl bu kadar kolay geçebildiği takdire şayan bir durumdur. Peirce’ün mantığında bir kavram, örtük olarak bir önermedir ve bir önerme, dolaylı olarak bir argümandır. Quine’a göre Peirce’ün önermelerini inanç nesneleri olarak ele almak gerekir. Çünkü inancın birincil nesneleri, zorunlu olarak tümcelerdir veya önermelerdir.⁶²² Fakat Peirce açısından inancın nesneleri tümceler değil, gerçek dünyadan duyularla algıladığımız gerçek nesnelerdir. Çünkü dışımızdaki dünyanın gerçek nesneleri pratik etkilere ve doğrudan anlamsal yapıya haiz varlıklardır. Önergeler, bu tür inançların nesneleri veya temelleri değil, inançların entelektüel anlamının kavramsal formülasyonunun yapıcı ürünleridir. Tümceler, yalnızca bu tür anlayışların sözel ifadeleri için dilsel araçlardır. Eylemlerimizi engelleyen ve deneyimlerimizi şaşırtan bir karşıtlık dışında, nesnenin gerçekliği kendi içinde belirsizdir. “Gerçeklik ısrardır ve gerçek ile kastettiğimiz budur. Bizi deneyimlediğimiz şeyin gerçekliğini kabul etmeye zorlayan kaba, mantıksız ısrarımızdır.”⁶²³ Davranışsal aktivitelerimiz, karşılaştığımız bu ısrarı hesaba katma çabalarımızdır ve dolayısıyla dünya hakkındaki inançlarımızdır. Kavram anlayışımız, dünyadaki bu işlemleri açıklama ihtiyacına yol açan makul formüller verme çabalarımızdır. Peirce açısından hem inanç hem de düşünce, nesne

⁶¹⁹ Peirce, C.P. 6.341.

⁶²⁰ Peirce, C.P. 6.341.

⁶²¹ Hookway, Christoper, s.81

⁶²² Hookway, Christoper, s.88.

⁶²³ Peirce, C.P 6.340.

olarak tümceler veya önermeler değil, içinde yaşadığımız ve her an etkisine maruz kaldığımız gerçek dünyanın gerçek nesneleridir.⁶²⁴

Peirce açısından bir önermenin anlamı, o önermenin bir insanın bilinçli alışkanlıkları üzerindeki etkisidir. Eğer bu etki veya sonuç, bir insanın belirli bir hipotezini doğruluyorsa onda inancın gelişmesine ve bir beklenti alışkanlığının oluşmasını sağlar. Bu inanç sadece alışkanlığı meydana getirmekle kalmaz, aynı zamanda onu onaylar ve kalıcı hale getirerek ahlak haline dönüştürür. İnsan, doğası gereği elde ettiği müspet sonuçlardan sonra onu genellemeler yaparak başka deneyimsel alanlara aktarma eğilimdedir. Peirce pragmatik maksimle ilgili: “Öğreti, insanın amacının eylem olduğunu varsayıyor gibi görünmektedir. Aksine, eylemin bir amaç istediği ve bu amacın genel bir tanım olması gerektiği kabul edilirse, o zaman maksiminin ruhu, yani, onları doğru bir şekilde kavramak için kavramlarımızın pratik etkilerine bakmamız gerektiği ortaya çıkar. Bunun sonucu olarak bizi pratik gerçeklerden farklı bir şeye, yani düşüncemizin gerçek yorumlayıcıları olarak genel fikirlere yönlendirir. Dikkati yönlendirdiği pratik gerçekler, somut makullüğün gelişimini ilerletmektir. Öyle ki kavramın anlamı herhangi bir bireysel tepkide değil, bu tepkilerin gelişmeye katkısı olduğunda ortaya çıkar.”⁶²⁵

Peirce pragmatik maksimle ilgili bir başka analizinde bir kavramın olası pratik sonuçlarının, kavramın tümünü oluşturduğunun kanıtı nedir? diye sorar. Bu soruyu düşünür cevaplar ve asıl olanın inancın eyleme kılavuzluk etmesi olduğunu belirtir. “Eğer gerçekten inancın doğası buysa ve eyleme kılavuzluk ediyorsa, o zaman şüphesiz inanılan önermenin kendisi bir davranış maksimi halini almış olur.”⁶²⁶ der. Düşünürümüz pragmatik maksimini bir başka yerde şöyle tanımlar: “Pragmatik maksim, herhangi bir kavramın tüm anlamının ve öneminin, onun akla yatkın pratik yönlerinde yattığı düsturu olarak kabul edilir. Koşullar, yalnızca açıklığa kavuşturulacak kavramı onaylarken veya reddederken nasıl davranmamız

⁶²⁴ Peirce, C.P.6.341.

⁶²⁵ Peirce, C.P. 5.3.

⁶²⁶ Peirce, C.P. 5.27 ve EP2, s.139-140.

gerektiğini değil, kasıtlı olarak nasıl hareket etmemiz gerektiğini ve pratik bir şekilde nasıl davranmamız gerektiğini belirleyecektir.”⁶²⁷

Peirce bir eylem filozofudur ve pragmatizm ile ilgili yapmış olduğu altmış beşe yakın tanımda eylem ve sonuçları üzerine hassasiyetle yaklaştığı görülür. Peirce, bir sembolün anlamını, onun nasıl hareket etmemize neden olabileceğinden ibaret olarak görür. Burada kastedilen bir insanın mekanik hareketleri değil mantıksal ve amaçlı eylemlerdir. “Bu nedenle, pragmatizmi zekice bir eleştiriye tabi tutacak kadar iyi anlamak için, sonsuzca uzun bir eylem sürecinde izlenebilecek nihai bir amacın ne olabileceğini araştırmak gerekir.”⁶²⁸ Düşünür açısından bir insanın birinci eylemi ile ikinci eylemi arasındaki yegâne fark kavrayışta meydana gelen farktır. Yani amaçlı ve mantıksal bir yapısı olan davranışı diğer bir davranıştan ayıran belirleyici unsur davranışın insanda meydana getirdiği deneyimsel değişimdir. Bunu şöyle örneklendirebiliriz. Bir insan amaçlı olarak bir orman gezisine çıktığında yolda karşılaştığı tarihi bir eseri görüp yürümeye devam eder. İkinci durumda aynı yere yapacağı bir geziden önce dünkü karşılaştığı tarihi eserin çok önemli bir eser olduğunun bilgisini edinir ve ikinci defasında bu esere doğru bilinçli olarak yaklaşır ve onu hayretle incelemeye çalışır. Her iki eylemin de aynı yer ve aynı kişi tarafından gerçekleştiriliyor olmasına rağmen ikinci durumda kişinin eylemleri birinci duruma göre farklılaşmıştır. Bunun nedeni tarihi eser kavramı, yeni bir davranış biçimi ya da alışkanlığı meydana getirmiştir. “Eğer pragmatizm, her kavramın kavranabilir pratik etkilerinin toplamı ise, bir insanın pratik olanın çok ötesine geçmesini sağlar. Bu durum hayal gücünün nihai olarak, uçuşuna izin verir.”⁶²⁹

Peirce, bir kavramın tüm unsurlarının mantıksal sürece tabi tutulduğunu ve algı kapısından girip maksatlı eylem kapısından çıktığını söyler. “Bu süreçte her iki sınama kapısından geçemeyen unsurların devre dışı kalacağını belirtir ve pasaportunu gösteremeyen

⁶²⁷ Peirce, EP2, s.145.

⁶²⁸ Peirce, C.P. 5.135 ve EP2, s.202.

⁶²⁹ Peirce, C.P. 5.196 ve EP2, s.235.

her ne ise, gerekçesiz olarak, izinsiz olarak tutuklanacaktır.”⁶³⁰ Düşününün maksiminde öngördüğü yöntem tasavvur edilebilir pratik sonuçların izini sürmektir. Yani kavramın onaylanmasının veya reddedilmesinin ölçütü davranışın sonuçlarıdır.⁶³¹ Pragmatik maksim, tek tek sözcüklerin değil de cümlelerin ve cümle kümelerinin anlamlarını belirlemek için geliştirilen bir yöntem olduğundan, tüm göstergebilimsel akış, pragmatik maksime göre dizayn edilir.⁶³² Bu akış içinde, her bir cümle ve onun bir parçası olduğu koleksiyonun tamamı, süresiz bir açık uçluluk içinde bulunur. Burada, herhangi bir ifadenin anlamı, daha fazla spesifikasyona tabidir ve nihai spesifikasyon tek tek bireylerin kapasitesinin ötesindedir. Bu noktada anlam bütünseldir ve tamamen tüketilemeyeceği için belirsiz kalır. Böyle bir holizm anlayışı, Quine’in bazende Duhem-Quine tezi olarak da adlandırılan kendi ‘bütüncüllüğü’ teorisiyle uyumludur. Peirce ve genel olarak pragmatistler, Hume sonrası ampirizmi düşüncenin doruklarına çıkarmışlardır. Quine gelinen bu noktayı, düşünce tarihinin zirvesi olarak değerlendirir. Quine’a göre dil felsefesini büyük ölçüde değiştiren ve dönüştüren pragmatist filozoflar olmuşlardır. Pragmatistler, a) kelimedenden cümleye b) cümlelerden cümle kümelerine geçiş, c) analitik-sentetik ayrımının terk edilmesi ve d) natüralizme veya fizikalizme bağlılık gibi özellikleriyle ön plana çıkmışlardır.⁶³³

3.2. KULLANIM VE ANLAM

Kullanımcı anlam teorisini ilk geliştiren kişinin Peirce olduğunu söyleyebiliriz. Daha sonra bu teoriyi Wittgenstein kullanmıştır. *Felsefî Soruşturmalar*’da “bir sözcüğün anlamı, onun dildeki kullamındır”⁶³⁴ der. Kullanımcı anlam teorisini günümüzde Paul Horwich⁶³⁵ temsil etmektedir. Bu teori özünde bir kelimenin anlamını onun kullanımına bağlar. Peirce’e göre

⁶³⁰ Peirce, C.P. 5.212 ve EP2, s.241.

⁶³¹ Peirce, C.P. 8.191.

⁶³² Merrell, Floyd, s.346-348.

⁶³³ Hookway, Christoper, s.67.

⁶³⁴ Wittgenstein, Ludwig, *Felsefî Soruşturmalar*, 43. Paragraf.

⁶³⁵ Paul Gordon Horwich (1947---), İngiliz akademisyen ve dil filozofu. Kullanımcı anlam teorisinin günümüzdeki en tanınan savunucusudur.

anlam kullanımıdır. Peirce, mutlaklık iddiasında bulunan, zaman ve mekân dışı hakikat telakkileri yerine sonuca yani eyleme dikkatini celbeder. Peirce'e göre anlam, insanın yapıp etmelerinde aranmalıdır. İnsanın karşıkarşıya kaldığı bir meselede onun sorununu çözen, ona kolaylık sağlayan, hayatına değer katan şey anlamlıdır. Peirce, kendi adlandırdığı pragmatik felsefesini, önermelerdeki kapalılıkları açıklığa kavuşturmak, metafizik kökenli kavramların yerine deneyim kökenli kavramları kullanmak, dil de açıklık ve anlaşılabilirliği yakalamak olarak tarif eder. Peirce'ün pragmatik felsefesi bir dünya görüşünden ziyade bir metodoloji, bir anlam teorisidir. Bir dil felsefesi olarak pragmatizm kavramları muğlaklık ve belirsizlikten kurtarmak, ifadeleri açık ve anlaşılır kılmak ister. Hüküm veren yargı cümleleri yerine deneyimsel izahlara önem verir. 'Mesela demir bir metaldir' önermesini ele alalım. Yeryüzünde madenlerin olduğunu, bu maden türleri arasında demir adı verilen bir madenin bulunduğunu, iletken ve sert bir yapıda olduğunu, iletken olmayan ametal nesnelerden farklı olduğunu anlatmak ifadenin açıklığı ve anlaşılabilirliği açısından önemlidir.⁶³⁶

Peirce, bir yaşam filozofu olarak hayatın pratiklerine önem verir. Onun felsefesinin temelinde bir önermenin doğruluğu kendini eylem alanında ortaya koyar. Sonuç bakımından eylem üzerinde herhangi bir tesiri olmayan önerme anlamlı değildir.⁶³⁷ Mesela bir çölde su arayan adam için onu su kuyusuna götürecek bilgi değerlidir yoksa dünyanın farklı bölgelerinde tatlı suların olduğunu, bu suların büyüklük bakımından dere, nehir gibi adlandırmalara tabi tutulduğu, saflık derecelerinin üst düzeyde olduğu gibi bilgilerin çölde suyu bulamayan adam açısından hiçbir değeri yoktur.

Peirce, bilimi bir yaşam biçimi haline getirmiş ender filozoflardan biridir. Bütün kariyeri boyunca bir taraftan önlüğü giyinip gözlem ve deneyler yapmış, diğer taraftan bu gözlemin sonuçlarıyla ilgili teoriler geliştirmiştir.⁶³⁸ Peirce, deney yapan bir bilim adamı kimliğiyle;

⁶³⁶ Peirce, EP2., s.339.

⁶³⁷ Freeman, Eugene, s. 29.

⁶³⁸ Fontrodona, Juan, *Pragmatism And Management Inquiry: Insights from the Thought of Charles S. Peirce*, s.20.

matematik-mantıkçı kimliğini aynı bünyede mezcedebilmiş nadir filozoflardan biridir. Bir yanda matematiğin değişmez önermeleri öbür yandan her durum ve koşulda değişebilen deney dünyasını bir araya getirmeye çalışmak Peirce'e mahsus bir girişimdir.⁶³⁹ Peirce'ün emsali diğer matematikçi ve mantıkçıların çalışmalarına bakıldığında matematiğin kesinliğini yaşam dünyasına uygulamaya çalışırlar. Bu sebeple öne sürdükleri fikirler yaşam pratikleri ile uyuşmaz. Oysa Peirce, pratik yaşamın matematiksel kesinliğe uymadığını bilir. Geliştirdiği teorilerde bu esneklik göze çarpar. Peirce'e göre bilimsel önermeler sadece entelektüel alanla sınırlı tutulmalıdır.

Peirce, tüm biçimleriyle rasyonalizme karşı çıkar. Peirce'e göre doğuştan getirdiğimiz zihinde yüklü bir anlamlar manzumesi ve sezgi yoluyla ortaya çıkan bir hakikat telakisi söz konusu olamaz. Anlam zihinden değil deneyimden gelir. İnsan çevresel faktörlerin, sosyal koşulların mahsulüdür. Anlamı zihnin dehlizlerinde değil pratik yaşamda aramak gerekir.⁶⁴⁰ Anlam, semiyotik süreç içinde akar ve tekillikten çok çoğulluktur; bir değil çoktur, ayrık değil süreklidir. Anlam, insanlarla insanlar, insanlarla dil ve dil ile dünya arasındaki belirli bir temas yoluyla ortaya çıkar.⁶⁴¹ Anlamı kesin terimlerle belirlemeye çalışmak, kaçınılmaz olarak hüsrarla sonuçlanacaktır. Göstergeyle birlikte var olan bir nesneymiş gibi ya da göstergenin kendisindeymiş gibi anlam aramak istiyoruz, ancak göstergebilimsel süreç içinde bir kez onun farkına vardığımızda, çoktan geçip gittiğine tanık oluruz. Aslında sürecin kendisi başka bir gösterge haline gelmektedir.⁶⁴²

Anlamın farkına varmak ve anlamı açıklamaya çalışmak, belirli bir derecede açıklığı zorunlu kılar ve açıklık, çelişkiyi açığa çıkarmaya muktedirdir. Mesela, 'kare daire' bileşik terimini oluşturan bir çift terimin basit birleşimi, örtük olarak hiçbir çelişki içermez; ancak söz

⁶³⁹ Fontrodona, Juan, s.24.

⁶⁴⁰ Hook, Sidney, *The Metaphysics Of Pragmatism*, s.66.

⁶⁴¹ Merrell, Floyd, s.28.

⁶⁴² Merrell, Floyd, s.32-33.

konusu terimler birleştirildiğinde ve açık tanımlarına göre yorumlandığında çelişki ortaya çıkar. Çelişki açık hale gelirse, ima edilenin bir kısmı da açık hale gelir. Tarski'ye göre bir nesne dili ile onun üst dili arasında bir ayrım vardır. Çelişki nesne diline yani gündelik dile özgüdür.⁶⁴³

Tarski, geriye doğru ilerleyerek, en baştaki aksiyomlara ulaşır. Ulaştığı aksiyomlardan hareketle bir metadil analizine girişir. Tarski, kullandığımız gündelik dilden daha zengin ve çelişki barındırmayan bir metadil keşfettiğini belirtir. Tarski'ye göre dünyayla ilgili belirli bir cümlelerin doğru olup olmadığını bilmek istiyorsak, onun doğruluğunu veya yanlışlığını iddia edebilecek bir üst dil inşa etmeliyiz.⁶⁴⁴ 'Kar beyazdır.' önermesinin doğru olup olmadığını bilmek için, kara bakmalıyız, yani deneyim ile mütakabiliyetini test etmeliyiz, eğer kar beyazsa, 'kar beyazdır' şeklindeki önerme, artık nesnesinden bağımsızlaşır ve üst dil için kullanılabilecek bir bilgi halini alır. Bu aşamadan sonra oluşturacağımız cümle, artık üst dili taşıyabilir hale gelir ve elimizdeki kanıtları kullanarak, ifadeleri doğrulanmış, sağlam bir üst dil inşa edebiliriz.⁶⁴⁵

Kurt Gödel, 1931 yılında iki önemli teorem ortaya koymuştur. Bunlardan birincisi *Tutarsızlık (inconsistency)* ilkesi, bir diğeri ise *Eksiklik (incompleteness)* ilkesidir. Kısaca Tutarsızlık (Kararsızlık) ilkesini şöyle tanımlayabiliriz: "Bir aksiyomatik sistemin tutarlılığı o sistemin içinde ispatlanamaz. Bir aksiyomatik sistem kendi kendisinin tutarlılığını kanıtlayamaz. Kümeler kuramının tutarlılığını gösterebilecek bir prosüdür yoktur. Eksiklik ilkesi ise: Bir aksiyomatik sistem, o sistemin bütün doğrularını içeremez. Bir aksiyomatik sistem içerisinde ispatlanamayacak doğru ifadeler vardır."⁶⁴⁶ Gödel'e göre "bir aksiyomatik sistem, çıkarım kuralıyla şimdiye kadar üretilmiş teoremlerden çok fazlasını içeren heyula bir

⁶⁴³ Patterson, Dauglas, *Alfred Tarski Philosophy Of Language And Logic*, Palgrave Macmillan Press, Basingstoke, UK, 2012, s.56.

⁶⁴⁴ Patterson, Dauglas, s.34.

⁶⁴⁵ Patterson, Dauglas, s.72.

⁶⁴⁶ Nagel, Ernest, *Gödel Kanıtlaması*, çevri ve sunum, Bülent Gözkan, Boğaziçi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2008, 86-87.

kümedir. Sayılamaz ve sonsuz çoklukta olduğu için, sistemdeki teoremler bir bir atılarak sistem boşaltılamaz. Başka bir deyişle çıkarım kuralıyla sistemdeki her teoreme ulaşılamaz.”⁶⁴⁷ Bir aksiyomatik sistemin ben tutarlıyım demesi herhangi bir gerçeği ifade etmez. O sistemin tutarlı olduğuna bir başka sistem karar vermelidir. O karar veren sistemin doğru karar verdiğine bir başka sistem varar vermelidir. Bu karar verme süreci sonsuza kadar sürüp gidecektir ve bir aksiyomatik sistemin tutarlılığı hakkında asla karar verilemeyecektir.⁶⁴⁸

Tarski'nin kanıtındaki tartışma noktası doğal dil kullanımı için geçerli olup olmadığı veya bunun özel dil ile sınırlı olması gerekip gerekmediğidir. Tamamen biçimsel bir yapı olarak Tarski'nin teoremi, bu açıdan Gödel'in ilk teoremi ile yakından ilişkilidir. Gödel'in kanıtının özü, bir sistemin kendi tutarlılığını kendinin kanıtlayamayacağıdır. Gödel, eksikliğin olduğu bir dünyada, tam ve yetkin bir üst dil inşa etme girişimini beyhude bir çaba olarak görür. Eksikliğin birini ortadan kaldırdığınızı sanırsınız, bir de bakarsınız ki bir başka koldan bir yenisi ortaya çıkıyor ve sonsuza kadar böyle devam ediyor. Özel veya biçimsel dillerde meydana gelmesi muhtemel paradokslardan nasıl kaçınabiliriz?

Russell ve Tarski bu paradoksa düşmemenin yolunun olgu ile irtibatın kopmamasına bağlar. ‘Şimdiki Fransa Kralı keldir’ önermesindeki yanlışlık, önermenin olguyla irtibatının olmamasıdır. Eğer anlam, biçimsel dillerde kesinlikle tek anlamlı olarak tasarlansaydı, o zaman Gödel'in kanıtı tam olarak yürürlüğe girecekti. Ancak gerçek günlük pratiklerde, pratik amaçlar için, şaşırtıcı derecede çok sayıda kendi kendine gönderme yapan çelişkili cümlelerimizi yeterince anlamlı kılma yeteneğine sahibiz.⁶⁴⁹

Heidegger'in “İnsanlar dilin varlığına bağlı kalırlar ve dilin varlığı içinde kalırlar ve asla dilin dışına çıkıp ona başka bir yerden bakamazlar”⁶⁵⁰ sözü, Derrida'nın “Metnin dışında hiçbir

⁶⁴⁷ Nagel, Ernest, s.89.

⁶⁴⁸ Nagel Ernest, s 90.

⁶⁴⁹ Patterson, Douglas, *Alfred Tarski Philosophy Of Language And Logic*, s.87.

⁶⁵⁰ Heidegger, Martin, *Identity and Difference*, Cambridge: Harvard University Press, Newyork, USA, 1969, s.61.

şey yoktur,”⁶⁵¹ Nietzsche'nin “Dilin kısıtlaması altında yapmayı reddettiğimizde düşünmeyi bırakırız; bu sınırlamayı bir sınırlama olarak gören şüpheye zar zor ulaşıyoruz.”⁶⁵² Sözleri ile konuya yaklaşırlar. Havadaki sesler veya kâğıt üzerindeki işaretler olarak yazılan gerçek sözler fiziksel dünyamızın bir parçasıdır. Ancak dilin kendisi bir dizi olasılıktır. Şimdiye kadar bilinmeyen bir cümle oluşturulduğunda, muhataplar arasındaki etkileşimin bir sonucu olarak anlam çağrıştıracaktır.⁶⁵³ Ve bu şekilde ortaya çıktıklarında, aynı kelimelerin önceki tüm anlamlarının ne olduğundan her zaman biraz radikal bir şekilde farklıdır. “Sonuç olarak, anlam(lar) hiçbir zaman bir arada mevcut değildir, akışkandır ve süresiz olarak değişkendir. Göstergelerin semiyotik akışından türetilirler. Dil bu akışı tam olarak açıklayamaz, çünkü o akışın içerisinde ve biz de öyleyiz.”⁶⁵⁴

Gödel'in eksiklik teorisi ile ilgili yaptığı ispatları inceleyen yorumcular, şöyle bir kanaate varmışlardır ki, sadece formel (biçimsel) önermeler değil, aynı zamanda insan düşüncesinin de eksiklik veya tutarsızlıktan tamamen arınmış olamayacağıdır.⁶⁵⁵ Konuşma hakkında konuşmak, yazma hakkında yazmak, benlik algımızı ortaya koymaya çalışmak, dilimizin ve düşüncelerimizin sınırları dahilinde tezahür eder. Şu nokta unutulmamalı ki imgenin sonsuzluğu dilin sınırlarına uymak zorunda kalır.⁶⁵⁶

Peirce'e göre, anlama yönelik herhangi bir değiş-tokuş sürekli değildir ve kesintili kırılmalarla devam eder ve daima doğru bir çizgi izlemesi beklenemez. Anlamanın gelecekteki olasılıklarının bir sonu olmadığı sürekli bir değişkenlik izlediğini kabul etmemiz gerekir. Anlama nokta koymaya çalışmak veya onu kesin çizgilerle belirlemeye çalışmak anlamı yok etmek demektir. Anlam, sürekli olarak değişkenlik gösterdiğinden iki anlamsız durum bir süre

⁶⁵¹ Derrida, Jacques, *Gramatoloji*, Çev. İsmet Birkan, BilgeSu yay, Ankara, 2010, s.33.

⁶⁵² Erdem, Hüseyin S., *Nietzsche*, Bilge adam yay., Van, 2007, s.71.

⁶⁵³ Sheriff, John K., *The Fate Of Meaning: Charles Peirce, Structuralism and Literature*, Princeton University Press, USA, 1989., s.57.

⁶⁵⁴ Peirce, C.P. 5.310.

⁶⁵⁵ Sheriff, John K., *The Fate Of Meaning: Charles Peirce, Structuralism and Literature*, s.65.

⁶⁵⁶ Merrell, Floyd, *Peirce, Signs And Meaning*, s.44.

sonra anlam kazanabilir. Kendi arasında anlam bağı kurabilir veya biri önce bir sonra anlamsal bir dizi oluşturabilir. İnsan zihni iki gösterge arasındaki anlamsal boşluğu doldurma eğilimindedir, ancak tüm boşluklar asla doldurulamaz, bu nedenle oyun devam eder. Bunun böyle olmasının nedeni tüm işaretlerin ve anlamlarının zamansallığından, geçişliliğinden, sürekli değişkenliğinden kaynaklanır.⁶⁵⁷ Peirce'ün iddia ettiği gibi, tüm göstergeler başka göstergelere atıfta bulunuyorsa, o zaman sırasız, doğrusal olmayan bir diziden bahsediyor olmamız gerekir. Eğer bir gösterge her zaman olduğundan farklı bir şey olma sürecindeyse, o zaman dizi yalnızca süresiz olarak genişlemekle kalmaz, aynı zamanda bir yoğunluk durumuna ya da sürekliliğe doğru hareket eder.⁶⁵⁸

Potansiyel olarak sonsuz ve yoğun bir dizi kavramı, ancak anlamın yalnızca işaretler arasındaki ilişkilerde ve bu ilişkiler arasındaki bağlantıda bulunabileceği durumda gereklidir. Ama aslında, burada gerçek bir sorun yoktur, çünkü seri potansiyel olarak, gerçekte değil, sonsuzdur, geri alınabilir herhangi bir ilk veya son işareti yoktur.⁶⁵⁹ Peirce'ün yarı-dolaysız birinciler, ikili ikinciler ve dolayimli üçüncüler kategorilerinden önce gelen ilkeyi göz önünde bulundurduğumuzda özne ile nesne semiyotik fail ile göstergeleri önceleyen bir ilke olarak anlamın zuhur edişi yer alır. Bir gösterge, geri dönüşü olmayan bir şimdide nesnesinden bir kesit ile ayrılır. Ama onun yorumcusu yalnızca dolayimli olarak ortaya çıkar, çünkü böyle bir göstergenin dolaysız bilinci olamaz. Bu şekilde, bir yorumcu herhangi bir ham, dolayımınmamış şimdiki zamandaki bir göstergenin yorumcusu değil, bir sonraki anın bir göstergesinin yorumcusudur.⁶⁶⁰

Yönelimsellik açısından anlam kavramı radikal bir farklılık sergiler. Çünkü sonsuzluk kavramı iki şekilde kendini var eder: a) potansiyel olarak var etme, b) gerçek olarak var etme.

⁶⁵⁷ Chandler, Daniel, *Semiotics for Beginners*, Routledge press, USA,2007, s.79.

⁶⁵⁸ Chandler, Daniel, s.80.

⁶⁵⁹ Peirce, C.P. 5.441.

⁶⁶⁰ Short, T.L., *Peirce's Theory of Signs*, s.187.

Birincisine göre, belirli bir zaman noktasında insan veya bilgisayar hesaplamalarının en uzak menzili, bizim sayı anlayışımızın ulaşamayacağı kadar uzak bir menzile işaret eder. İkincisine göre ise, biraz Platoncu bakış açısıyla bütün her zaman zaten oradadır. Elimizden geldiğince onun parçalarını keşfetmek bizim görevimizdir.⁶⁶¹

Gösterge, bir şeyin göstergesidir ve daima birine hitap eder. Bunu yaparken, muhatabın zihninde daha gelişmiş bir gösterge yani zihin içinde göstergesi olan bir yorumlayıcı yaratır. Bu şekilde, zihnin bir başka gösterge olarak rolü, gösterge elçisinin ve yorumcunun kendilerinin de yorumlayıcı olması gerektiğini ima eder ve hatta talep eder.⁶⁶² Peirce'ün gösterge-nesne-yorumcu üçlüsüne baktığımızda bunu açıkça görürüz. Gösterge dizgesinin bileşenleri sıralı olarak konumlandırılmış olsa da nihai olarak anlamı sağlayan aracı yorumlayıcıdır. Frege'nin de belirttiği gibi anlam, göstergede, muhatabın kafatasında, aralarındaki hava dalgalanmalarında, ilgili olduğu nesnede veya beyaz üzerindeki siyah işaretlerde değildir. Aksine, göstergenin bileşenleri arasındaki ilişkiler anlamın yerini alır ve anlamı doğurur.⁶⁶³ Her ne kadar göstergenin nesnesi bir anlamda göstergeyi belirlese de göstergenin yorumcusuyla ilişkisi göstergenin anlamını belirler. Peirce, bu ilave belirlemeyi, sırasıyla başka bir gösterge doğuran göstergenin bir yorumcusu ya da çevireni olarak nitelendirir.⁶⁶⁴ Konuyla ilgili olgular ya da saf, aracısız göstergeler yoktur. Aksine, bir göstergenin kaderi, onun başka bir göstergede yorumlanması aracılığıyla belirlenir.⁶⁶⁵

3.3. KATEGORİLER VE ANLAM

Peirce'in üç kategorisi, birincilik, ikincilik ve üçüncülük, onun işaretler teorisinin temelini oluşturur. Peirce'ün keşfettiği yeni kategoriler ikili işlevlere sahiptirler. Bunlar: a) fiziksel

⁶⁶¹ Gorlee, Dinda L., *Semiotics And The Problem Of Translation, With Special Reference To The Semiotics Of Charles S. Peirce*, Rodopi press, Amsterdam, Netherlands, 1994, s.53.

⁶⁶² Gorlee, Dinda L., s.57.

⁶⁶³ Merrell, Floyd, *Peirce, Signs, And Meaning*, s.36.

⁶⁶⁴ Peirce, C.P. 1.277.

⁶⁶⁵ Short, T. L., *Peirce's Theory of Signs*, s.190.

dünya ve hayatın işleyişi ile b) tüm düşünce süreçlerinin temeli ile ilgiliydi. Aslında, on dokuzuncu yüzyılda geliştirilen her biyolojik evrim teorisi ile kategorilerin her biri arasında yakın bir ilişki olduğu görülmektedir: şans, kaba varoluş, süreklilik. Peirce'ün kategorileri, genel olarak bilimsel keşif, problem çözme ve çıkarımsal akıl yürütmenin ilerlediği üç düşünce tarzına karşılık gelir: hipotez (ya da çıkarım), tümdengelim, tümevarım.⁶⁶⁶

Göstergeler, referanssız bir gösterenler karmaşası oluşturamaz. Çünkü dışarıda temsil edilmek için haykıran bir dünya bulunmaktadır.⁶⁶⁷ Dış dünya, sizin veya benim ya da bir başkasının onun hakkında ne düşündüğünden bağımsız olarak öyledir ve olduğu gibi kalır.⁶⁶⁸ Bu şüphe götürmez bir gerçektir. Ancak göstergeler ve göstergelerin oluşturduğu anlamlar için bu sabitlikten bahsedemeyiz. Yorumlayıcılar, göstergeleri anlama çeviren kişiler olarak işlev görürler. Her gösterge bir yorumcu, yani başka bir gösterge çağırır. Çünkü bir gösterge, kendisini başka bir göstergeye çevirmedikçe hakiki bir gösterge değildir. Bu anlamda göstergeler kendileriyle ilişkilidir ve onların da ilişkili oldukları dünya, göstergesel nesnelerin bir göstergesel dünyasıdır. Gösterge olan varlık, hiçbir zaman gerçek dünyadaki bir nesne değildir.⁶⁶⁹

Peirce'ün kategorileri varlığı değil, anlamı merkeze alır. Anlam, öznel ve yere, zamana ve duruma göre değişkenlik gösterir. Sözgelimi, bir yasa bir dönem geçerli iken, bir başka zaman aralığında geçerliliğini kaybedebilir. Çünkü o yasa tedavüle konduğunda insanlar tarafından negatif veya pozitif bir anlamsal çağrışıma sahipken, süreçle herhangi bir çağrışım uyandıramaz hale gelir ve yürülükten kalkar. Bir ülkede yapılması zorunlu olan bir buyruk, başka bir ülkede herhangi bir zorunluluk içermeyebilir. Örneğin sokağa çöp atmak bir Avrupa ülkesinde suç teşkil ederken, Hindistan'da böyle bir durum suç teşkil etmemektedir. Ülkemizde

⁶⁶⁶ Eugene, Freeman, *The Categories of Charles Peirce*, The Open Court Pub. Co. Chicago, 1934.

⁶⁶⁷ Jappy, Tony, *Peirce's Twenty-Eight Classes of Signs and the Philosophy of Representation*, Bloomsbury Academy, New York, USA, 2018, s.76.

⁶⁶⁸ Peirce, C.P.6.327.

⁶⁶⁹ Jappy, Tony, s.145.

trafik soldan akarken İngiltere’de trafik sağdan akmaktadır. Bütün bu örnekler gösteriyor ki gerçek dünyayı resmedecek nihai bir gösterge yoktur ve olamaz. Tüm dünyada geçerli olabilecek bir anlam ve o anlamı temsil eden gösterge arayışı beyhude bir arayıştır.⁶⁷⁰

Anlamın mevhumu, gösterge, göstergenin yorumu, göstergenin dışındaki nesnesini de içeren bir üçlemeyi işaret eder. Yani temsil edilen nesne, temsil eden gösterge ve yorumlayan özne. Buradaki nesne öznenin dolayımından geçerek oluşmuş bir surettir.⁶⁷¹ Yani gerçek nesne değil nesnenin imajı, imgesidir. Bazı semiyotik failer için uygun bir gösterge haline geldikten sonra o artık semiyotik bir nesnedir. İkinci olarak, nesnesi ile ilişkili olarak gösterge, eğer hakiki bir im ise, ilgili yorumlayıcısına, yani o nesneye göre başka bir göstergeye çevrilir.⁶⁷² Bu anlamda her gösterge, kendisinden türediği göstergeyle ve ondan doğma sürecinde olan göstergeyle ilişkilidir; işaret doğrudan nesnesi ile ilgili değildir. Anlam denen fenomen, nesne, gösterge ve yorumlayan öznenin oluşan üçlü bir yapıdadır. Semiyotik özne, bir yönden veya iki yönden değil her yönden göstergelerle temas içindedir. Bir bütün olarak bakıldığında, anlamlandırma süreci mutlak bir doğrusallık arz etmez.⁶⁷³

Gösterge, yorumlayan ve nesne üçgeninde gösterge nesneden türediği halde yorumlayıcının alımlamasına giden göstergenin nesnesi değil göstergenin gösterge olan imge ya da surettir. Göstergenin yorumlayıcı ile direkt bağlantısı varken yorumlayıcı nesne bağlantısı zayıf ya da çoğu zaman hiç yoktur. Benzer şekilde nesne ile gösterge arasında sıkı bir bağ varken yorumlayıcı açısından nesne uzaktır. Yorumlayıcıya yansıyan nesnenin gösterge olmuş imajıdır.

Yorumlayıcı daima göstergeye müracaatla günlük yaşamın pratiklerine yön verir. Peirce göre, göstergeler olmasaydı biz düşünemezdik. İnsanoğlunu davranışa yöneltten veya yöneldiği

⁶⁷⁰ Jappy, Tony, s.78.

⁶⁷¹ Jappy, Tony, s.81.

⁶⁷² Jappy, Tony, A.g.e., s.

⁶⁷³ Short, T.L, *Peirce’s Theory of Signs*, s.196.

bir davranıştan alıkoyan, onu sınırlayan veya yeni ve sonsuz düşünceler geliştirmesini sağlayan göstergenin yorumlayıcı üzerindeki bariz etkisi iledir. Nasıl ki bir konuşmacı önündeki tripoda bakarak söylemek istediklerini sıralı ve düzgün bir şekilde ifade edebiliyorsa göstergeler de yaşam pratikleri içinde insanoğluna bu tripodun sağladığı düzen ve kolaylığı sağlar. Göstergebilimsel tripod birbiriyle ilişkili bir bütündür. Onun yorumcusu, bilinen bir semiyotik alanda, şimdiye kadar bilinmeyen ya da en azından niteliksiz bir alanda imleneni açığa çıkaran bir yorumcu gibidir.⁶⁷⁴

Çeviri (ya da yorum), kaba fiziksel dünyadaki işaretler ve şeyler arasındaki ilişkilerden çok, işaretler (özellikle yorumcular) arasındaki bir ilişki meselesidir.⁶⁷⁵ İngilizcedeki üretilen bir terim günümüzdeki dünyanın her tarafında aşağı yukarı kabul görse de o kelimenin kendi dilindeki veya kullanım bağlamındaki içeriği mutlak bir anlama sahiptir denilemez. Çünkü kullanım ve kelimenin ait olduğu toplumda uyardığı etki ile yabancı bir toplumda uyaracağı etki farklı olacaktır.⁶⁷⁶ ‘Dünya yuvarlaktır’ ile ‘World yuvarlaktır’ aynı etkiye sahip değildir. Başka bir deyişle, dünya fanidir sözü ile dünya yuvarlaktır sözü arasında anlamca farklı göndermeler vardır. ‘Dünya yuvarlaktır’ sözü ‘Dünya iki yarım küreden oluşur’, ‘Dünya elips şeklindedir’, ‘Dünyanın orta kuşağında sıcaklık yüksektir’, ‘Dünyanın uydusu aydır’ gibi coğrafi göndermelere sahip bu yargılar ile dünyanın ya da dünya yüzeyindeki yaşamın kısa süreli ve geçici olduğuna atıf yapan ilk yargı aynı sözcükten çok farklı anlamlara sahip gönderimlerde bulunmaktadır.

Bununla birlikte, esas olarak birinci cümlemin yüklemi mecaza, yan anlama göndermede bulunmaktadır. İkinci cümledeki dünya sözcüğü nesnel, tecrübe edilebilir bir semiyotik nesneye göndermede bulunmaktadır. Yüklemi içeren çeviri ile ilgili olarak, çok az önemli bir genişliğe (veya düz anlam, uzantı, referans) sahiptir. Öte yandan, semiyotik nesnenin belirli bir

⁶⁷⁴ Eco, Umberto, *Semiotics And The Philosophy Of Language*, The Macmillan Press, USA, 1984.s.194.

⁶⁷⁵ Eco, Umberto, s.195.

⁶⁷⁶ Eco, Umberto, s.198.

niteliğine ilişkin karşılaştırmalar yaptığımızda her ikisinin de dünya sözcüğüne referansla yapıldığını birisinin somut bir varlığa, aynı sözcük diğerinde mecazi bir varlığa işaret etmektedir.⁶⁷⁷ O halde işaretler ile onların göstergesel nesneleri arasındaki, yani gönderim olarak adlandırmayı tercih ettiğiniz şey arasındaki ilişkiler meselesidir. O halde genişlik, işaretler ile onların nesneleri arasındaki adına gönderim dediğimiz şey arasındaki ilişki meselesidir. Farklı kullanımlar arasındaki dünya sözcüğü yukarıdaki örnekte de görüldüğü gibi onu kullananlar arasındaki oluşan göstergeye göre anlam zuhur etmektedir.⁶⁷⁸

Göstergeler, çeviri yoluyla, farklı dillere aktarıldıklarında anlamlarında farklı bir genişleme meydana gelir. Bu da göstergenin sürekli bir dinamizm içinde bulunduğunu, gösterge anlam ilişkisinin farklı dil veya kültürlerle intibakı sürecinde yeni ve daha geniş bir anlam oluşturmasıdır.⁶⁷⁹ Eğer yüklem ve özne özdeş ise, o zaman bir göstergenin diğerine zorunlu yorumu yok gibi görünür ve iki göstergenin imliği şüpheye düşer. Yine de farklı bir düzen içinde aynı işaretin tekrarlanması onu farklı, yani yorumlanmış bir işaret haline getirir.⁶⁸⁰

Bir göstergenin nesnesi, bir dereceye kadar o gösterge ve onun yorumlayıcısı ile ilgilidir. Bununla birlikte, nesne, tam anlamıyla bir semiyotik nesnedir.⁶⁸¹ Kendi başına 'gerçeğe' atıfta bulunmak yerine, bir gösterge, ister bir dil içinde, isterse diller arasında olsun, diğer yorumcuların 'semiyotik olarak gerçek nesnelere' atıfta bulunur ve bu 'nesneler' yakın zamanda başka yorumcuların nesneleridir. Dolayısıyla, bir nesnenin göstergesi ve ilgili yorumlayıcısı ile ilgili olması durumunda, aynı şekilde göstergenin yorumlayıcısının da semiyotik nesnesi ile ilgili olması söz konusudur.⁶⁸² Burada tekrar etmek gerekirse, semiyosis lineer değildir.⁶⁸³ Göstergelerin her zaman sapma, yakınsama, iç içe geçme ve kıvrılma, süreç

⁶⁷⁷ Jappy, Tony, *Peirce's Twenty-Eight Classes of Signs and the Philosophy of Representation*, s.146.

⁶⁷⁸ Jappy, Tony, s.148.

⁶⁷⁹ Sheriff, John K., *The Fate Of Meaning*, s.76.

⁶⁸⁰ Sheriff, John k., s.124.

⁶⁸¹ Short, T.L., *Peirce's Theory of Signs*, s.202.

⁶⁸² Merrell, Floyd, *Peirce, Signs, And Meaning*, s.99.

⁶⁸³ Merrell, Floyd, s.102.

içinde olduklarından başka bir şey haline gelme şansı vardır. Göstergelerin derinliği dipsiz bir kuyuya benzer, genişlikleri sınır tanımaz. Mesela bir şairin bahsettiği akşam güneşi ile o an nesnel dünyadaki güneş arasında herhangi bir benzerlik yoktur. O şairin kendi anlamlandırıdığı akşam güneşidir. ‘Akşam güneşi’ gibi bir ifade sonsuz bir betimleme ve anlamlandırma sürecine tabi tutulabilir.⁶⁸⁴

Peirce’ün gönderim belirsizliği ve yanılgısı göz önüne alındığında, Quine’in kesinlik arayışı bir araya getirildiğinde Peirce göstergebilimine kesin ve belirlenmiş bir nazarla bakamayız. Yorumlayıcının belirlenmesi, sonlu bir semiyotik etmen söz konusu olduğu sürece asla nihai değildir. Ancak, diyaloga başlayabilmemiz için ortak zeminler olması gereken ortak duyusal ilkesi işe koyulması gerekir. İnsanlar değişen derecelerde başarı ile iletişim kurabilirler. Göstergelerin kullanım durumları ve birbiri ile olan ilişki biçimleri değiştikçe anlam değişimi ve anlam genişlemesi kaçınılmaz olur.⁶⁸⁵

Günümüzde bazı göstergebilimciler Peirce’in gösterge teorisini ele alırken filozofumuzun benliğe yaptığı atıf ve önemi gözardı etmektedirler. Peirce’ün, yorumlayan ile gösterge arasında kurduğu canlı ve kopmaz bağa dikkat etmek gerekir. Çünkü Peirce’e göre diyolojik benlik göstergeyi inşa eden, anlamlandıran, var eden yegâne unsurdur. Peirce, yorumlayan ile gösterge arasındaki ilişkiyi ayrılmaz bir bütün olarak görür.⁶⁸⁶ Başka bir deyişle, gösterge-nesne-yorumlayan ve gösterge yayıcı ve yorumlayıcı beş köşeli bir yıldız misalidir. Burada şuna dikkat etmek gerekir ki göstergeyi yorumlayan ikinci olarak da yine gösterge yayıcı olarak yorumlayan kişi aslında aynı kişidir. Burada Peirce’ün gösterge alımlama süreci ile Kant’ın temsil metafiziği arasındaki benzerliğe dikkat etmek gerekir.

⁶⁸⁴ Eco, Umberto, *Semiotics and the Philosophy of Language*, s.75.

⁶⁸⁵ Eco, Umberto, s.76.

⁶⁸⁶ Colapietro, Vincent Michel, *Peirce’s Approach to The Self*, s. 13-18.

Gösterge-nesne-yorumlayıcı, bir yorumlayıcı ve bir yayıcı olmadan bu şekilde işlev göremez ve bu haliyle yorumlayıcı-yayıcı, gösterge-nesne-yorumlayıcı olmadan var olamaz.⁶⁸⁷

Derrida'nın tersine, Peirce yorumcuyu daha doğru bir şekilde hesaba katar. Burada özenin yer değiştirmesi yoktur. Çünkü tekrarlamak gerekirse, yorumlayıcı kadar gönderici de göstergeler arasında birer göstergedir.⁶⁸⁸ İnsanın da bir gösterge olma süreci, bir bireyin işaretler üzerindeki salt eyleminden fazlasını gerektirir. Bu, tabiri caizse, bir bireyin ait olduğu tüm topluluğun semiyotik etkinliğinin 'ortak ürünü' meselesidir. Birey, bir dereceye kadar özerklik sergileyebildiği için aynı zamanda topluluğun bir tür sözcüsüdür. Bir yanda kendisi ile (farklı ve ertelenmiş) içsel ötekisi, diğer yanda topluluğunun ve dünyasının ötekiliği arasındaki diyalojik bir alışverişin ürünüdür.⁶⁸⁹ Dolayısıyla, gösterge nesne-yorumlayıcı ve yayıcı-yorumlayıcı etkileşiminin bir ürünü olarak ortaya çıkan anlamlar bu nedenle mümkündür. Anlam sonsuz olanaklı olduğundan, sonsuz bir değişme olasılığına sahiptir, dolayısıyla anlam sürekli bir değişim ve yenilenme içindedir. Peirce göre metin içinde olası bir kapanma yoktur, çünkü anlamlar her zaman olduklarından başka bir şeydir.⁶⁹⁰ Yine de ne kadar belirsiz olursa olsun, kesinlikle anlamlar vardır ve metinler, belirli bir zaman ve mekân içinde yorumcularına potansiyel olarak belirli bir şey söyler. Buna karşılık, Derrida'cı metin analizi, sonsuz geçirgenliğe izin veren bir işaretler kümesidir. Okuyucu, metnin asla gerçekte ne söylediğini kastetmez veya ne anlama geldiğini söylemez. Ama semiyosis, sizin şemanızda somutlaştığı kadarıyla, Derrida'cı yapıbozum gibi sona kapalıdır.⁶⁹¹

Peirce'ün üç kategorisi göz önüne alındığında, Birincilik, erişilemez ve asla yakalanamaz olan bir şimdi yarı dolaysızlığındadır. İkincilik, iki gösterge arasındaki ayrımdır. Üçüncülük, birincilik ve ikincilik arasında zuhreden ilişkiye verilen addır denebilir. Bu ilişki yorumlayanın

⁶⁸⁷ Eco, Umberto, s.85.

⁶⁸⁸ Deledalle, Gerrard, *Charles S. Peirce's Philosophy of Signs*, s.24.

⁶⁸⁹ Deledalle, Gerrard, s.25.

⁶⁹⁰ Deladalle, Gerrard, s.26.

⁶⁹¹ Deladelle, Gerrard, s.26.

zihninde gerçekleşir ve bu tür bir gerçekleştirme, dolaysız bir 'mevcudiyet'ten ziyade bir dolayımıdır.⁶⁹² Bununla birlikte, semiyosis devam eden bir süreçtir. Daha spesifik olmak gerekirse, üçüncülük özelliği olan akrabalık, birinci ve ikinci olmak üzere iki terim gerektirir. Ancak bu terimler arasında bir ilişkinin olması için, onlarla ilgili başka bir ilişkinin olması gerekir. Yani terimlerin en başta var olabilmeleri için, terimler ile aralarındaki bağıntı arasında da bir bağıntı olmalıdır. Bu anlamda, her ikincil ilişki bir terim ile bir başka ilişki arasında doğar, ancak ikincisi, şimdi başka bir ilişkiyle bağıntılı olduğundan, zorunlu olarak kendisi bir terim haline gelir.⁶⁹³

Ünlü Peirce yorumcularından Floyd Merrell ve T. L. Short, Peirce'in üçlü gösterge kavramını incelediklerinde, muğlaklık, genellik, tutarsızlık ve eksiklik olduğunu belirtmişlerdir. Bu uzmanlara göre, tüm bu eksikliğe rağmen Peirce'in gösterge teorisi şu zamana kadar geliştirilmiş en yetkin ve en kapsamlı gösterge teorisidir. Peirce'in gösterge teorisi incelenirken gösterge ile zihin, 'gerçek' ile 'göstergesel olarak gerçek', gösterge olan, gösterge yayan, gösterge oluşturan ve kendisi de bir gösterge olan diyolojik benin mahiyeti dikkate alınmalıdır.⁶⁹⁴

Peirce'ün kategorilerinde birincilik, ikincilik, üçüncülük ve temsil (işaret), nesne, yorumlayıcı üçlülere, zihin olmadan yani ister insan ister insan dışı çeşitlilikte, onları çevreleyen işaretlerle sürekli etkileşim içinde olan semiyotik failler olmadan anlamsızdır. İnsan olmanın ilk emaresi semiyotik dünyasının yani zihnindeki göstergenin sürekli bir oluşum, değişim ve yenilenme geçirmesi ile mümkündür.⁶⁹⁵

Nörologlar, zihin üzerine yaptıkları araştırmalarda şöyle bir bulguya rastladıklarını belirtirler: zihin, kısmen belirli bir dizi uzlaşım ile kendi göstergebilimsel çevresini inşa etmeye

⁶⁹² Short, T.L., *Peirce's Theory of Signs*, s.86.

⁶⁹³ Short, T.L., s.89.

⁶⁹⁴ Short, T. L s.91., Merrell, Floyd, *Peirce, Signs, And Meaning*, s.201.

⁶⁹⁵ Liszka, James Jakob, *A General Introduction to the Semeiotic of Charles S. Peirce*, s.272-273.

muktedir olduğunu saptar.⁶⁹⁶ Kendisi yapısalcı ve gelenekselci bir ekole mensup olan Ricoeur'a göre kendini pasif olarak zihne teslim eden bir gerçeklik yoktur. Zihin, işaretleri var ederken aynı zamanda zihnin varlığını sürdürmeye hizmet eder. Her zihnin semiyotik dünyası, semiyosisin büyük dramında hem bir seyirci hem de bir aktör olan bu çok semiyotik faile aralıklı olarak sunulan ve bu fail tarafından bir araya getirilen bir işaretler yumağıdır. Çünkü zihin, merkezi bir düğüm etrafında dönen olağan bir döngüsel süreçte kendi dünyasına müdahale etmekten ve onunla etkileşimde bulunmaktan asla vazgeçmez. Peirce'in anlam teorisinde dikkat çeken bir nokta gerçek dünyanın varlığı sorunudur. Peirce göstergelerin kaynağı olarak içinde yaşadığımız gerçek dünyayı yani dünyanın gerçekliğini felsefesinin temeline yerleştirir. Bu anlamıyla Peirce bir realisttir. Bizim dışımızdaki dünyanın varlığı konusunda kuşkuya yer bırakmaz. Çünkü tersi olsaydı deneyim temelli anlam teorisi oluşturamazdı. Fakat öznenin anlam dünyası, her ne kadar somut nesnelerden varlığını alan göstergelerle oluşuyorsa da anlam kendine göredir ve içinde bulunduğumuz semiyotik dünya gerçek dünyadan büyük, geniş ve çok daha çeşitlidir.⁶⁹⁷

Burada şunu belirtmekte fayda var ki göstergesel dünyalarda süregiden bir işaret akışı fikriyle ilgili olarak, göstergebilim, zihnin sürekli olarak değişip döndüğü, kendisi için sonlu ve sonsuz geniş bir yelpaze sunan, sonsuza kadar açık ve bitmemiş bir senfoniden başka bir şey değildir. Göstergesel dünya yağan her kar tanesinin farklı farklı olması gibi daima bir farklılık ve daima bir çeşitlilik sunar.⁶⁹⁸ Göstergebilimin zamana bağlı doğası, ona bir tür mantık bahşeder. Bu mantık Peirce'ün üçüncülük ile birleşen birincilik kategorilerinin deyim yerindeyse bir mantığıdır, yani süreklilik veya belirsizlik mantığıdır. Bu mantığın alanı içinde olan, her ikisi de birbirini dışlayan iki kutbun zayıf bir şekilde kucaklanması değil, zorunlu olarak uyumsuzlar arasında zorunlu bir seçim yapılmasını gerektirmeyen, sürekli olarak

⁶⁹⁶ Dekens, Olivier, *Yapısalcılık*, Çev. Atakan Altınörs, Bilge Kültür Sanat yay., İstanbul.2017, s.97.

⁶⁹⁷ Colapietro, Vincent Michel, ss. 51-67.

⁶⁹⁸ Merrell, Floyd, *Peirce, Signs, And Meaning*, s.157.

mantığın dışına çıkma tehdidinde bulunmayan zıtlıkların birleşimidir.⁶⁹⁹ Bu göstergebilimsel mantığın değişken doğasının bir sonucudur. Göstergebilimsel zeminde inşa edilen epistemoloji doğal olarak geçicidir. Kavram şemaları değişkendir. Sürekli bir oluş ve bozuluş hali devam ettiğinden eksiklikleri asla tamamlanmaz. Bunun nedeni sürekli bir göstergesel yaratılışın devam etmesidir.⁷⁰⁰

Mevcudiyet ve yokluğu Dostoyevski'nin meşhur eseri olan Budala romanında, Prens Mışkin ve Rogojin örneğinde gözlemleyebiliriz. Görünüşte ölçülemez olan semiyotik dünyayı, yazarın ifşasıyla anlarız. Bu farklı iki insan tipinin semiyotik dünyaları arasındaki duvar bariz olarak gözümüze çarpar ve dünyaların tek başına ve birbiriyle olan zıtlığı aynı zaman dilimi ve aynı mekânda yaşayan iki roman kahramanının semiyotik dünyasındaki farklılığı ortaya koyar. Rogojin ve Prens Mışkin karakterleri Dostoyevski'nin anıtsal eseri Budala ile mevcudiyetini muhafaza eder.⁷⁰¹ Bu durum, Batı söyleminde saplantılı dikotomiler haline gelecek olan şeyin: hakikat/kurgu, görünüm/gerçeklik, delilik/akıl sağlığı, öznellik/nesnellik, zihin/dünya ikililerinin cisimleşmesidir. Yazar tarafından kurgulanan eser Prensi ve arkadaşını daha büyük bir bütün halinde bir araya getiren göstergebilimsel metin sürecini ortaya çıkaran güçtür.⁷⁰² Bu şekilde hem söylenenler hem de söylenmeyenler metinde bir ön plan/arka plan meydana getirme süreci oluşturur. Anlatıya bakıldığında söylenenler kadar söylenmeyenler de gözümüze çarpacaktır. Söylenenlere dikkat edilirse, söylenmeyenler büyük ölçüde örtük kalmalıdır, ancak buna zımni rıza geçerli olabilir. Daha sonra, söylenenden şimdiye kadar söylenmemiş olanın bir kısmına geçildiğinde, ön plana çıkarılan şey arka plana atılır ve şimdi ön plana çıkarılan şey hemen olmasa da dolaylı olarak zihne erişilebilir hale gelir. Mikail Bakhtin'in, Dostoyevski'nin

⁶⁹⁹ Merrell, Floyd, s.158.

⁷⁰⁰ Colapietro, Vincent Michel, ss. 41-57.

⁷⁰¹ Jappy, Tony, *Peirce's Twenty-Eight Classes of Signs and the Philosophy of Representation*, s.114.

⁷⁰² Jappy, Tony, s.115.

eserlerini incelerken ön plan, arka plan söylenen söylenmeyen ayrımı üzerine geniş tahlillerde bulunur.⁷⁰³

Mikhail Bakhtin'in anlam teorisi Peirce'ün üçlülerini anlamak açısından büyük bir öneme haizdir. Bakhtin'in kuramı yazar-metin ve bağlam-okuyucu denklemlerinde söylemi ve tüm sözlü etkileşim biçimlerini kapsar. Peirce'ün diyalojik anlayışında bu, yayıcı-gösterge-nesne ile uyum içindedir. Yorumlayan-yorumlayan ilişkisinde, yukarıda da değindiğimiz gibi her yorumlayan aynı zamanda yayıcı, gönderici, çoğaltıcı ve dağıtıcı özellikler taşır. Gönderici ve yorumlayıcı, aynı anda hem yorumlayan hem de yorumlama ediminin çıktısı durumundadırlar. Bu ilgili ve kendi kendini kapsayan etkileşimde ister retorik bağlamları içinde ister okuma bağlamları içinde yer alan ifadeler veya yazılı cümleler düşünölsün, bağlam çok önemlidir. Bu tür bağlamsallaştırılmış anlamın en saf biçimi, Bakhtin'in üslup-tonlama olarak adlandırdığı düzeyde var olur ki bu da kendi sırası ile söylenmemiş-söylenmeyen ile kendi-öteki arasındaki sınırda yer alır ve Bakhtin bu nedenle doğru anlamayı sağlamak için bağlamsallaştırmayı talep eder.⁷⁰⁴

Tarz tonlaması, sözlü söylemin kendi kendine yeterli olmadığı, kullarındaki dilin genel olarak dil ve işaretlerin biçimsel kavramları için mevcut olmayan ince nüansları içerdığı fikrine dayanır.⁷⁰⁵ Üslup-tonlama kavramına bir örnek olarak tek bir kelime veya bir ünlem sunar: 'Pekâlâ!', 'Eyvallah!' gibi. Bir odada iki kişi vardır. Biri ifadeyi söyler ve diğeri yanıt vermez. Bağlamdan habersiz bir dış gözlemci için bu soyut konuşma tamamen anlaşılmaz olurdu. Bir ünlem ve tasdik sözü olan 'Eyvallah!' bağlamından koparıldığında sitem veya öfke belirten bir ifade halini alabilir. Burada kelime ancak bağlamıyla anlamsal bir bütünlük kazanmaktadır. Bağlamını bilmediğimiz bir kelimeyi fonetik, morfolojik ve semantik yönlerini ne kadar ustaca analiz etsek de anlam konusunda herhangi bir yargıda bulunamayız. Kelimenin tonlama bilgisi,

⁷⁰³ Bahtin, Mihail, *Karnavaldan Romana*, Çev. Cem Soydemir, Sanat ve Kuram yay., İstanbul, 2020. s.205.

⁷⁰⁴ Bahtin, Mikail, s.207.

⁷⁰⁵ Bahtin, Mikail, s.259.

anlamsal boşluğu doldurmaya yardımcı olur, ancak bir bütün olarak anlamı ortaya çıkarmaz.⁷⁰⁶ Bakhtin, eksik olanın sözcenin üç faktöre bağlı olan söz dışı bağlamı olduğunu söyler: (a) muhatapların ortak uzamsal alanı (ampirik olarak mevcut fiziksel çevre), (b) onların ortak arka plan bilgisi deposu ve (c) duruma ilişkin ortak değerlendirmeleri ve anlayışları.⁷⁰⁷

Sözceler, konuşmanın gelecekteki aşamalarında ortaya çıkma şansı olan olası ifadeler yelpazesine ilişkin geçmiş sözceler ve paylaşılan beklentiler hakkında farkındalık gerektirir. Geçmiş sözcelerin anısı ve gelecekteki sözcelerin beklentileri ile şimdiki zamaninkilerle birleştiğinde, devam eden diyolojik süreç hesaba katıldığında, içsel paradoksu çözülebilen Epimenidesçi cümlelerin formuna ulaşılır. Peirce, Bakhtin anlamında diyolojik yaşam, o halde, bağlamsallaştırma yoluyla anlam yaratır.⁷⁰⁸ Göstergeler, ancak yorumculara büründüklerinde tam anlamıyla var olurlar ve bu süreçte anlam yüklenirler. Eğer tersi olursa bazı semiyotik yayıcılar bir amaç uğruna veya bağlamından kopararak onun gösterge olma etkisini azaltabilirler. Bir göstergenin yorumlayıcıda hakikat payesi alabilmesi için onun görünmesi, bilinmesi gerekir. Bir göstergenin bilinebilmesi için bilenin, göstergenin bilinmeyen kalmasına ilişkin bir eğilime sahip olması gerekir.⁷⁰⁹ Başka bir deyişle, bir göstergenin ne olduğunu bilmek, en azından kısmen ne olmadığını, aksi halde ne olabileceğini bilmeyi gerektirir. Bilinmeyen ve gerçekleşmemiş olana dair bir miktar ipucu olmadan, belirli bir anda bilinen her şey kendi kendine yeterli, ilişkisiz bir bütünden başka bir şey olmayacaktır.⁷¹⁰

Sözlü ifadede boşlukların doldurulmasına izin verebilen bir üslup, tonlama fikri, Peirce'ün gösterge teorisindeki ana terimlerden biri olan argüman terimi ile karşılanır ve yorumunun ve kullanımının retorik karşılığı olarak kullanılır. Söylenmeyen-ötekinin yokluğunun varlığını açıklayan bir argüman, muhatapın kendisine hitap ettiği dinleyici-

⁷⁰⁶ Bahtin, Mihail, s.263.

⁷⁰⁷ Bahtin, Mihail, s.265.

⁷⁰⁸ Merrell, Floyd, *Peirce, Signs and Meaning*, s.79.

⁷⁰⁹ Merrell, Floyd, s.79.

⁷¹⁰ Merrell, Floyd, s.80.

okuyucunun imajını yaratır. Konuşmacı-yazarın kimliğini, önyargılarını, değerlerini ve ideolojisini ölü bir şekilde teslim etme işlevi görebilir. Bu Peirce'ün diyalog anlayışının bir sonucudur.⁷¹¹Bu anlamda, Peirce anlamın, göstergelerin diğer göstergelerle çevrilmesi açısından tanımlanabileceği düşüncesindedir.

Peirce, kendinden emin bir şekilde, gösterge teorisinin tüm olguları kapsayacak şekilde geniş tuttuğunun ve hemen hemen tüm durumlara uygun bir kullanım ve anlam örüntüsü içinde olduğunu belirtir. Peirce, anlamın daimiliği iddiasına karşı çıkar. Nasıl ki kartezyen düşünce olgu dünyasını ıskalayarak değişim ve dönüşümü sabitlemeye çalışmışsa anlamda da temelciliğe gitmeyi hatalı görür. Yorumlayanlar diğer yorumlayanlar ve diğer gösterge bileşenleriyle diyalojik etkileşime girmedikçe hiçbir şey değildir.⁷¹² Gösterge aktarıcı ve yorumcu göstergeler diyalogun odak noktasını oluştururlar yani geçiş bu kişiler üzerindedir. Yorumlayıcılar ve gösterge taşıyıcı yorumlayıcılar Saussure'ün gösterge teorisindeki gibi etkisiz, dilsiz, statik gösterilenler değildirler. Bu diyalog bir yanda yorumlayıcılar ve onların içsel ötekileri ve diğer yanda onların sosyal ve fiziksel dünyaları arasındaki sürekli etkileşimi gerektirir. Bu, anlamların durmaksızın yaratılmasıdır, yani sonsuz semiyosis sürecidir (Anlam yaratma sürecidir.)⁷¹³ Kısacası, diyalog yoluyla üslup-tonlama, konuşmacı-yazarın bir topluluğun yaşam biçimine katılımının örtük zımni bir göstergesidir.⁷¹⁴

Peirce'e göre, semiyotik yayıcılar aslında toplum içindeki tek tek bireylerdir. Bu bireyler kolektif topluluğu meydana getirirler ve göstergelerin yayılım süreci bunların yaşam biçimlerinde ortaya çıkar. Peirce'ün kategorilerinin ikincilik olarak adlandırılan kısmına tekabül eder. Göstergenin toplum içindeki oluş kapasitesinin kendisi karmaşık biçimde ötekiliğe (ikinciliğe) bağlıdır. Peirce'e göre ötekilik diyalojikliği üçüncülük ima eder,

⁷¹¹ Peirce, C.P.2.302.

⁷¹² Peirce, C.P. 5.594

⁷¹³ Sherriff, John K., *The Fate of Meaning*, s.141.

⁷¹⁴ Sherriff, John K. s.142.

diyalojlik hiçbir şekilde yalnızca edebi bir fenomen değildir.⁷¹⁵ En bariz biçimde özbilinç kavramında ve felsefe tarihinde kendini gösterir. Mevcut postyapısalcı anlatı teorilerinden bazılarının özel bir sorunu, yazılı göstergeyi, göstergenin tüm spektrumunu içeren gerçek bir yana, semiyotik olarak gerçeğin herhangi bir biçiminden veya tarzından ayırma eğiliminde olmalarıdır. Bir metnin, içinde yaşadığımız dünyadan uzaklaştığını iddia etmek Peirce'ün göstergebilim teorisine aykırıdır. Peirce'e göre:

Bir gösterge, kendisini içinde daha tam olarak geliştiği başka bir göstergeye çevirmedikçe bir gösterge değildir ve düşünce (ve benlik), kendinde esasen bir gösterge niteliğindedir, ... Buna ilave olarak verili bir kültürel bağlamda gösterge oluşturma ve alma, aynı zamanda yorumcu olan gösterge yayıcıları ve yorumlayıcıları, olmadan gerçekleşemez.⁷¹⁶

Yayıncılar ve yorumlayıcılar tıpkı bir evrakı basıp matbaa yoluyla çoğaltmak gibi göstergeleri geliştirirler, yayarlar ve büyütürler. “Göstergeler ve benlikler, kendi ötekileri aracılığıyla, bileşimi semiyotik olarak gerçek dünyalar yaratmaya muktedir olan alternatif varyasyonları meydana getirmek üzere etkileşime girerler.”⁷¹⁷ Gösterge yapıcıları söz konusu olduğunda, gerçeğin bilincinde olsalar da olmasalar da dünyaya dair algıları ne daha fazla ne daha az, onu olduğu gibi algılayabilirler. Bu şekilde, ister dışarıda olan (işaret) olaylar ya da buradaki düşünce(işaretleri) olsun, ister dilsel (sembolik) işaretler olsun, tüm işaretler bir semiyotik gerçeklikle veya yaratıcılarına göre başka bir ilişkiyle ilgilidir.⁷¹⁸

Postyapısalcı düşünürlerin çoğuna göre göstergeler özellikle de dilsel göstergeler ve metinler yorumlayıcının algısından bağımsız olarak varlıklarını sürdürürler ve semiyotik yayıcıların etkisinden bağımsız olarak salt bir gerçeklik etkisi yaratmaya devam ederler. Metin, ilgili tüm tarafların ortak bir çabası olan üretimden ziyade, yazarını ve okuyucularını üretmeyi büyük ölçüde başarır. Burada gerçeklik etkisi, metnin gerçeklikten ampirik ya da başka türlü

⁷¹⁵ Peirce, C.P.302.

⁷¹⁶ Jappy, Tony, *Peirce's Twerty- Eighy Classses of Signs and the Philosophy of Reprsensation*, s.137.

⁷¹⁷ Peirce, C.P. 2.222.

⁷¹⁸ Dekens, Olivier, *Yapısalcılık*, s.100.

ayrıldığını ileri sürmesinin ve bir gösterge olarak, varlığı için aynı göstergenin kurucu etkinliğine bağlı olan bir anlamdan uzaklaşmasının bir ürünüdür.⁷¹⁹ Peirce'e göre, tüm göstergelerin, algıları değişebilir olan semiyotik faillerin sonlu topluluğunda, kendisini uzaklaşan bir ufuk olarak sürdürecektir olan gerçekten, en azından bir adım uzakta kalmaya mahkûm olduğu kabul edilmelidir.⁷²⁰ Çünkü anlam hiçbir zaman ele geçirilemeyen, tahakküm edilemeyen ve yorumlayıcısından daima bir adım önde olmandır. Ancak bir topluluğun göstergeleri, o toplumun failleri için gerçek oldukları ölçüde, silinmez biçimde göstergesel olarak geçerler. Bir göstergeyi gerçeğe yaklaştıran, dolaylı bir biçimde olsa da simgesellik, ikoniklik ve dizinselliklerdir.⁷²¹ Peirce:

Özel dil ve gündelik dil teorilerini savunanların aksine göstergeler arasında herhangi bir ayrım söz konusu değildir. Yazılı ve sözlü göstergeler arasında önemli, önemsizlik veya öncelik, sonralık ilişkisi söz konusu değildir. Göstergeler birbirlerine ikonik olma ve indeks olma özelliğiyle bağlıdır.⁷²²

Peirce'ün gösterge tonlaması yani göstergenin yer ve zamana bağlı olarak etkisinin değişmesi göz önüne alınarak anlamın bilincine varma potansiyel olarak söylenmiş söylenmemiş, ben ve ötekinin diyolojik bütünlüğün devamına katkı sağlar. Öte yandan, karşı karşıya geldiğimiz dikotomilerin iki kutbu bölünmüş olarak kalırsa, bunların bozulmuş parçaları, anlamı etkili bir şekilde iletmekten aciz olacaktır. Peirce, bu bağlamda, bir öncülün (örtük veya örtük olmayan) bir öncül olmaktan çıkmadan bastırılmayacağını gözlemler. Benzer şekilde, bir düşünce dizisinin eklemelenmesinin bir kısmı, dinleyici veya okuyucunun uygun şekilde boşlukları dolduracağına dair kendinden emin bir beklenti içinde ifade edilmeden

⁷¹⁹ Dekers, Olivier, s.103.

⁷²⁰ Sherriff, John K., *The Fate of Meaning*, s.51.

⁷²¹ Sherriff, John K., s.52.

⁷²² Sherriff, John K., s.52.

kalabilir. Böyle bir durumda, bir göstergenin anlamına, dinleyici veya okuyucu tarafından bilinçli bir çıkarımsal süreçle ulaşılabilme olasılığı vardır.⁷²³

3.4. BELİRSİZLİK VE ANLAM

Peirce'ün olasılık veya belirsizliğin mantığı olarak adlandırdığı şeye birincilik, var olan her şeyin, farklılığı üzerine ve işaretlerin potansiyel sürekliliğine de üçüncülük denilebilir. Potansiyel olarak var olan ya da olabilecek her şey, onun bir parçası, fiilen bizim için sonlu semiyotik failler haline geldiğinde, sadece olmuş olabileceği ama olamadığı şeyle ilgili olarak ne ise o olacaktır. Bununla birlikte, bu resmin bir başka boyutu daha ortaya çıkarılmalıdır. Var olan her şeyden önce gelen ve Peirce'in 'mutlak hiçlik' olarak adlandırdığı durumdur.⁷²⁴

O halde başka hiçbir şeyle değil, saf sıfırla (mutlak hiçlik) başlıyoruz. Ancak bu olumsuz anlamda bir hiçlik değildir. Çünkü değil (buradaki kullanım olumsuzluk bildiren edat anlamının dışında), başka anlamına gelir ve başka yalnızca ikinci sıra rakamının eşanlamlısıdır. Bu haliyle bir ilki ima eder. Oysa mevcut saf sıfır her ilkten öncedir. Olumsuzlamanın hiçliği, her şeyden sonra ya da ikinci olarak gelen ölümün hiçliğidir. Ancak bu saf sıfır doğmamış olmanın hiçliğidir. Hiçbir bireysel şey, hiçbir zorlama, dışsal ya da içsel, hiçbir yasa yoktur. Bu, tüm evrenin dahil olduğu hiçliktir. Bu haliyle, kesinlikle tanımsız ve sınırsız olasılıktır. Hiçbir zorlama ve yasa yoktur. Sınırsız özgürlüktür. Yani potansiyel varlığın o başlangıç durumunda hiçbir eksiklik yoktur.⁷²⁵

Peirce'e göre tüm göstergeler, kapalı bir hiçlik evresinden ve sınırsız bir özgürlük alanından tezahür eder. Anlam, göstergesel süreç sırasında ve gösterge kullanımı bağlamında tezahür ediş kaynağı belli olmadan var olur. Ünlü Peirce uzmanlarından Murray Murphey'ye göre Peirce'ün göstergebilim teorisinde dört nokta baskındır. Bunlar muğlaklık, genellik, tutarsızlık ve eksikliktir.⁷²⁶

⁷²³ Merrell, Floyd, s.31.

⁷²⁴ Peirce, C.P.6.217.

⁷²⁵ Peirce, C.P.6.217.

⁷²⁶ Merrell, Floyd, s.32.

Peirce'ün göstergebilimi teorisini dayandırmak istediği belirsizlik durumu ya da belirsizlik mantığı, tüm zamanlara ve tüm nedenlere uyan bir mantıktır. Peirce bu genel mantık vaadini hiçbir zaman oluşturamasa da 1908'de olasılık, gerçeklik ve zorunluluğa dayalı bir tür üçlü mantığın oluşumlarını üç temel kategorisine karşılık gelircesine tasavvur etti ve ana hatlarını çizdi.⁷²⁷ Peirce, aktüel varlıkları (ikinciler) öne süren bir önermenin, olasılık iddiası (birincilik) ile zorunluluğun (üçüncülük) kutuplar arasındaki bir noktada bulunduğu işaret etti. Aktüellerle ilgili önermeler klasik mantığın ilkelerini takip ettiğinden burada olasılık ve zorunluluk ilkelerinin varlığı şart değildir. Peirce'ün ifadesiyle:

Bir olasılık iddiasını karakterize eden ve tanımlayan şey, onun çelişki ilkesinden kurtuluşudur. Oysa o, hariç tutulan üçüncü (üçüncü halin olanaksızlığı) ilkeye tabi kahr. Bir gereklilik iddiasını karakterize eden ve tanımlayan şey, onun çelişki ilkesine tabi olmasıdır. Hariç tutulan üçüncü ilkenin boyunduruğundan kurtulmasıdır ve bir aktüellik veya basit varoluş iddiasını karakterize eden ve tanımlayan şey, onun her iki formüle de bağlılığı kabul etmesidir. Bu nedenle, değiştirilmiş formların tüm eski mantıkçılar tarafından adlandırıldığı gibi iki rasyonel kip arasında tam ortada olmasıdır.⁷²⁸

Olasılık (birincilik) alanı içinde yer alan şey, klasik mantıksal ilkeleri izleyerek, (semiyotik olarak gerçek), gerçeklik (ikincilik) dünyasında en üstün olan çelişmezlik ilkesini genel olarak ihlal eder. Yine de saf birincilik alanı içinde, üçüncü halin olanaksızlığı ilkesi de bozulmadan kalmaz. Çünkü, üst üste bindirilmiş bir dizi olasılık olarak, gerçekleşmemiş birinciliğin doğası veriliyken, her şey tam biçiminde her zaman zaten oradadır.⁷²⁹ Uyumlu ve uyumsuz, tutarlı ve tutarsız, tamamlayıcı ve çelişkili, öz-olmayanların hayal edilemeyecek kadar büyük, sürekli bir kolajını oluşturur. Bu saf rastlantı, kendiliğindenlik ve sonsuz derecede seyreltilmiş belirsizlik alanında, (henüz) hiçbir şey belirlenmemiştir ve her şey diğer her şeyle bir bütündür. Henüz hiçbir kesinti, hiçbir sınır, hiçbir sınıflandırma yoktur. Böylesi biraradalık,

⁷²⁷ Fisch, Max, *Writings of Charles S. Peirce*, içinde Giriş kısmı s. XVI-XVII.

⁷²⁸ Peirce, MS, 687, 34-35.

⁷²⁹ Peirce, MS, 687.

başlı başına statik bir doluluk değil, titreyen, parıldayan, dalgalanan, üst üste konan olasılıkların bir tür semiyotik olarak gerçek hale gelmelerinin dilsiz bir betimlenişidir.⁷³⁰

Zorunluluk alanı (üçüncülük), görünürde sonu olmayan aracı terimleri içerir. Herhangi bir işaret külliyatı değişmez bir şekilde eksik kaldığı için, her zaman daha fazlası, bir ek, potansiyel, sonsuz işaretler dizisi eklenebilir. Bu nedenle, ikinciliğin durumundan farklı olarak, üçüncülük içindeki çelişmezlik ilkesi, kendini oyun dışına atabileceği tehdidinde bulunur. Başka bir deyişle, herhangi iki işaret arasında, yeterli zaman ve bağlam verildiğinde, diğer işaretlerin ve anlamlarının veya aynı işaretlerin ve diğer anlamların ortaya çıkması için potansiyel her zaman mevcuttur.⁷³¹

Yine de zamanın herhangi bir noktasında merkez dünya olarak yorumlanacak iken bir başka zamanında evrene bir merkez tayin edilemeyeceğinden çelişmezlik ilkesi yürürlükte kalır. Zamanın belirli bir noktasında, tüm kavramsal şemalar eksikliğe mahkumdur. Eksikliğin bu sürekliliği nedeniyle, eksik belirlenme zorunlu olarak hüküm sürer.⁷³² Üstbelirlenim bir göstergenin henüz kesin olarak ya da keskin bir biçimde kararlaştırılmadığı, yerleştirilmediği ya da sabitlenmediği alanı içerir. Bu nedenle belirli sınırlar veya kısıtlamalarla sınırlandırılmamıştır. Üstbelirlenmenin, Peirce'ün birincilik kategorisiyle ve aynı zamanda muğlaklık ve tutarsızlık kavramlarıyla ilgili olduğu iddia edilebilir.⁷³³ Bununla birlikte, en saf anlamda üstbelirlenim, aslında, bir işaretin bilinci olmadan önce, birincilik-öncesi, saf belirsizlik olarak adlandırabileceğimiz bir döneme aittir. Bir işaretin bilinci, bir kez gün ışığına çıktıktan sonra, kuşkusuz belirsiz kalır. Bu belirsizliğin daha kesin hale gelmesi sürecinde, göstergenin olası belirsiz dizilişinin küçük bir kısmı, algılanan ve semiyotik olarak gerçek

⁷³⁰ Merrell, Floyd, s.35.

⁷³¹ Merrell, Floyd, s.35.

⁷³² Merrell, Floyd, s.36.

⁷³³ Merrell, Floyd, s.36.

olarak algılanan dünyada yerlerini almak için ikincilik olarak aktüelleşecektir. Ama hangi belirtim gerçekleştirilmiş olursa olsun, diğerleri olasılıklar olarak kalır.⁷³⁴

Peirce'ün göstergebilim teorisinde dikkat çeken diğer bir husus da yukarıda tanımını verdiğimiz üstbelirlenim kavramına benzer olarak altbelirlenim kavramından da bahsedebiliriz.⁷³⁵ Altbelirlenim, bilinci olan ve hangi anlam belirtiminin daha kesin hale getirilebileceğine dair göstergelerin ikinciliği ve üçüncülüğü ile ilgili olarak kullanılan bir kavramdır. Altbelirlenim, öneri, genellik ve tamamlanmamışlıkla ilgili durumlarda kullanılır. Birbiriyle bağdaşmayan anlam olasılıkları oldukça rahat bir şekilde bir arada yaşayabilir ve çelişmezlik ilkesi işlevini kaybeder. Böylesi bir durumda belirsizliğin alanında, bir zaman dilimi ve bağlam içinde gerçekleşen bir anlam, başka bir zaman dilimi ve bağlam içinde kökten değişim meydana gelebilir.⁷³⁶

O zaman, belirsizliğin, olasılık (birincilik) küresinin zamansız olduğu, genelliğin (ikinciliğin ve üçüncülüğün tamlığına doğru gelişmesi) ise zamana bağlı olduğu ortaya çıkıyor. Bu karşılıklı ilişkinin doğası gereği, genellik işaretleri nihai olarak muğlaklık işaretleri ile tamamlayıcı bir kadere mahkumdur. Bu hakikati gören Peirce, “Karşıtlıklarına rağmen, genellik ve muğlaklık, biçimsel bir bakışla bakıldığında, eşit görülüyor.”⁷³⁷ diye yazmıştır. Belirsiz göstergeler, en azından bir miktar genellik ile donatılmadıkça belirsiz olarak yorumlanamazlar ve genel göstergeler, kaçınılmaz eksiklik dereceleri göz önüne alındığında, her zaman bir şekilde belirsizdir. Bununla birlikte Birinciliğin daimî bir belirsizlik durumunda olduğu söylenemez. T. L. Short'agöre bu, Peirce'ün açık, seçik ve kesin olarak çizilmiş sınırları kaldırmasıyla uyumludur.⁷³⁸ Ayrıca şunu belirtmek gerekir ki muğlaklık, genellik, üstbelirlenim ile eksik belirlenim arasındaki ima edilen karşılıklı ilişkilerin, genellikle yirminci

⁷³⁴ Merrell, Floyd, s.36.

⁷³⁵ Merrell, Floyd, s.36.

⁷³⁶ Merrell, Floyd, s.37.

⁷³⁷ Peirce, C.P. 5.447.

⁷³⁸ Short, T. L., *Peirce's Theory of Signs*, s.153.

yüzyıl felsefesi söyleminden ziyade Peirce'ün bir öncü olarak göstergebilim alanındaki muhtemel sorunları önceden gören dehasıyla bağlantılıdır.⁷³⁹ Quine neredeyse saplantılı bir şekilde bilimsel teoriler ve buna bağlı olarak doğal dil ile ilgili altbelirlenime odaklanmıştır ve daha yakın zamanda Davidson belirsizliği dil felsefesinin gündemine getirmiştir.⁷⁴⁰ Davidson'a göre bu belirsizliği ortadan kaldırmak zor ve karmaşık bir süreçtir. Çünkü göstergeler iç içe geçtiklerinden genellik, eksiklik, bilinmezlik gibi unsurları bünyesinde barındırmaktadır. Bu anlamda her gösterge en azından kısmen belirlenir ve onun kısmi belirlenimi, seyir noktasına bağlı olarak değişen derecelerdeki belirsizliğine ve genelliğine bağlıdır.⁷⁴¹

Mehmet Rifat'a göre herhangi bir bakımdan nesnel olarak belirsiz olan yani nesnesi göstergenin kendisi tarafından belirlenmemiş olan bir gösterge (yalnızca dış göstergeleri değil, her tür düşüncüyü kapsayan) yorumcuya uzandığı sürece nesnel olarak geneldir ve kararlılığını daha da ileriye taşıma ayrıcalığına sahiptir.⁷⁴² Herhangi bir bakımdan nesnel olarak belirsiz olan bir işaret, diğer bazı akla gelebilecek işaretlerde daha fazla belirlenmeyi sakladığı veya en azından bir yorumlayan olmadığı sürece nesnel olarak belirsizdir. Her sözce, doğal olarak daha fazla açıklama hakkını söyleyende bırakır ve bu nedenle, bir gösterge belirsiz olduğu sürece, açıkça veya iyi anlaşılmış bir uzlaşım ile genel hale getirilmediği sürece belirsizdir.⁷⁴³

Bir gösterge, belirsiz olmamakla ancak belirsiz veya genel olmaktan kurtulabilir. Yine de hiçbir işaret 'mutlak ve tamamen belirsiz olamaz... Ve bir işaret, ne kadar belirli olursa olsun, daha belirli hale getirilebilir.'⁷⁴⁴

Bir gösterge tamamen belirli olsaydı, her zaman olduğu gibi olurdu, nitelikleri bozulmadan ve değişmez kalırdı. Burada şuna değinmekte fayda var ki genişlik yani genişleme,

⁷³⁹ Merrell, Floyd, s.278.

⁷⁴⁰ Sherriff, John K., *The Fate of Meaning*, s.137.

⁷⁴¹ Peirce, C.P. 5.457.

⁷⁴² Rifat, Mehmet, *XX. Yüzyılda dilbilim ve göstergebilim kuramları, 2.temel metinler*, Yapı Kredi yay., İstanbul, 2005., s.290.

⁷⁴³ Peirce, C.P. 5.447.

⁷⁴⁴ Peirce, C.P. 5.447 ve 1434.

düz anlam ve derinlik, niyet, yan anlam bu unsurların varlığı, bir işaretin anlam genişlemesine uğradığını gösterir. Göstergelerin anlam genişliğinin, uygulama aralığının ve derinliğinin artması belirsizliğin azalmasına işaret eder. Bu da anlamın genişlik ve derinlik, genellik ve muğlaklık arasındaki karşılıklı bağımlılık ve etkileşim sonucu ortaya çıktığını gösterir.

Anlamı belirleyen etmenlerdeki farklılık arttıkça, potansiyel olarak değişken uzay-zaman dilimlerinin bolluğu resme girdiğinde, daha önceden belirlenmiş bir işaretin anlamı da değişecektir. Var olmak için değişmeyen bir işaret olsaydı, kesinlikle özerk, bireysel ve bölünmez olurdu. “Bununla birlikte, bu tür mutlaklar sadece anlamda veya düşüncede gerçekleştirilemez, aynı zamanda tam anlamıyla var olamazlar. Herhangi bir zaman için süren her şey, ne kadar kısa olursa olsun, mantıksal bölünmeye muktedirdir, çünkü o zaman içinde ilişkilerinde bir miktar değişikliğe uğrayacaktır.”⁷⁴⁵ Dolayısıyla her gösterge kesinlikle genel olmayan bir semiyotik nesne ile ilgili olmalıdır. Nesne olduğu gibi mutlak olarak gerçek nesneolamaz, çünkü tüm nesneler verili bir işaret alanının diğer tüm nesneleri ile ilişkilidir. Elbette, tüm göstergeler, en azından potansiyel olarak tüm semiyotik failer tarafından anlaşılan tekil bir nesne ile ilgilidir. Ancak, gerçek sürekli olarak kavrayışımızın ötesinde olduğu için, işaretleri ve onların semiyotik nesnelerini içeren daha küçük bir kürenin olması gerekir. Bu alan, diyalojik değiş tokuşa dahil olan semiyotik failer tarafından kısmen paylaşılır. Göstergeler ve “semiyotik nesneler”, hiçbir zaman kesinlikle böyle olmasa da az veya çok geneldir. Bu nedenle az veya çok belirsizdirler.⁷⁴⁶

Belirsizlik ve genellik göstergelerin tamamlayıcı biçimleridir. Belirsiz işaretler, çelişmezlik ilkesinin uygulanmadığı işaretlerdir. Genel işaretler ise orta ilkesinin uygulanmadığı işaretlerdir.⁷⁴⁷ Bir cümle, geçmişte oradao zamanda değeri ne kadar küçük olursa olsun bir değişikliğe uğradığı zaman buradaşimdiyegöre yargılandığında doğru ya da

⁷⁴⁵ Peirce, C.P. 3.39.

⁷⁴⁶ Merrell, Floyd, s.59.

⁷⁴⁷ Merrell, Floyd, s.60.

yanlış bir değerle karşılaşılabilir. Peirce, anlamda meydana gelecek değişimi kabul eder ve dünyanın zamansallığını kaçınılmaz görür.⁷⁴⁸ Bir açıdan doğru veya yanlış olarak belirlenen bir tümce, bir başka açıdan ne doğru ne de yanlış olabilir. Bir ses, sinestetik anlamda hem biri hem de diğeri olabilse de gerçek anlamda ne mavi ne de kırmızı olabilir. Sonuç olarak, işarete eklenen tiz veya yumuşak, acı veya tatlı veya mavi veya kırmızı yüklemeleri, olası tüm kavramların aralığında hem doğru hem de yanlış olabilir.⁷⁴⁹

Genellik, süreç, büyüme, akıl ve zihin anlamına gelen Üçüncülük kategorisinin tümü Peirceçüpotansiyellik, uzlaşım, zorunluluk, koşulluluk ve düzenlilik terimlerini içerir.⁷⁵⁰ Genellik, belirli işaretlerin ve türler olarak niteliklerinin giderek daha fazla açıklanmasını gerektirir. Yine de genellik yoluyla mutlak bir belirlenim beklemek söz konusu değildir. En genel anlamıyla bir göstergeye bir yaklaşımdan başka bir şey olamaz. Belirsiz, muğlak ve belirsiz olarak doğası verilen muğlaklık, olasılık, şans, kendiliğindenlik ve yenilik terimlerini kucaklar. Genellik, 'semiyotik nesneler' ile ilişkileri gerektirirken, belirsizlik, göstergelerin bazı semiyotik failer tarafından kurulan diğer göstergelerle ilişkilendirilmesinin hiçbir biçimini veya tarzını taşımaz. Saf belirsizlik (Birincilik), herhangi biri gerçekleşmeden tüm olasılıkların üst üste gelmesidir. Öte yandan aktüel göstergelerin (İkincilik) belirsizliği, onların somut bağlamsallaştırılmasını ve diğer göstergelerle ilişkili olmalarını gerektirir.⁷⁵¹ Bu tür aktüelleşmiş işaretler, yorumlarına göre artık genellik (Üçüncülük) alabilirler. Bu nedenledir ki, genel bir göstergenin daha fazla belirlenmesi yükü kavramsal şemaya, ölçütlere ve aklın stiline, yorumlayıcısının mantığına, istekve keyfine bırakılır. Muğlak, aktüelleşmiş gösterge, yaratıcısı ve yaratılışının bağlamı tarafından anlamının daha fazla ifşa edilmesine ve tanımlanmasına bağlıdır.⁷⁵²

⁷⁴⁸ Peirce, C.P. 5.448.

⁷⁴⁹ Sherriff, John K., *The Fate of Meaning*, s.41.

⁷⁵⁰ Peirce, C.P. 1.340.

⁷⁵¹ Short, T.L., *Peirce's Theory of Signs*, s.323.

⁷⁵² Short, T.L., s.324.

Anlamın doğasına bakıldığında genel işaretler soyut disiplinlerde bulunur. Mesela; fizik bilimleri, mantık ve matematik. Matematik göz önüne alındığında sayı teorisinin işaretleri bağlamları pek içermez, ancak bağlamlar hiçbir zaman tamamen yok değildir. Her çift sayı iki asal sayının toplamıdır önermesi; yorumcusu adına, gerçekten de belirleniminin tamlığına ulaşılacaksa, sonsuz sayıda yorumcu ya da yalnız bir ölümsüz yorumcu belirlemesini gerektirir.⁷⁵³ Önergelerin bu en geneline ilişkin olarak bile, yorumcunun doğası ve yorumun yani bağlamın koşullarıyla ilgili değerlendirmeden tamamen kaçınılamaz. Buna karşılık, doğal bir dildeki günlük ifadeler ve özellikle bunlara eşlik eden belirli bağlamlardaki sözel olmayan ipuçları silinmez bir şekilde belirsizdir⁷⁵⁴.

Sonuç olarak, anlamın canlı kanıtı, ancak insan iletişiminin bağlamsallaştırılmış pragmatikleri aracılığıyla yeterince ortaya çıkabilir. Öte yandan cümle bir muğlaklık işareti olarak bağlamsallaştırılsa da yeterince anlaşılır ve belirli kılınabilmesi için söyleyenin daha fazla açıklamasını gerektirebilir. Kısacası, aktüelleşmiş göstergeler dünyamızda ne mutlak belirsizlik ne de mutlak genellik olmadığı gibi ne belirsizliğin ne de genelliğin mutlak yokluğu vardır. Belirsizliğin ve genelliğin tamamlayıcılığı konusunda Peirce, hiçbir genel betimlemenin şüphesiz bir göstergenin nesnesini tanımlamaya veya anlamını oluşturmaya hizmet edemeyeceğini yazar.⁷⁵⁵ Nesnenin belirli bir düzeyde tanımlanması her zaman sağduyuya (Birincilik, muğlaklık) bırakılır.⁷⁵⁶

Gösterge yorumcusunun sağduyusu, nesnelerin sınırlı bir sayıda oldukları konusunda ikna olacaktır. Mesela iki Türkün bir demiryolu vagonunda buluştuğunu varsayalım. Birinin diğeriyle konuşmasının kayda değer bir olasılığı olan toplam özne sayısı belki bir milyonu geçmez. Ve her biri yarım milyonu bilinç düzeyinin çok aşağısında bulundurulur.

⁷⁵³ Merrell, Floyd, *Peirce, Signs, And Meaning*, s.119.

⁷⁵⁴ Merrell, Floyd, s.120.

⁷⁵⁵ Peirce, C.P. 1.392.

⁷⁵⁶ Sherriff, John K. *The Fate of Meaning*, s.62-63.

Koleksiyonundan biri olması gerektiğine dair onu temin edecektir. Birisi Fatih Sultan Mehmet'ten bahsederse diğerinin Fatih Sultan Mehmet'in ne anlama geldiğini düşünmesine gerek yoktur. Hiç şüphesiz o bir Türk Hakanıdır. Aynı işarete ilişkin birbirinden oldukça farklı iki kavram olası tüm amaçlar için eşdeğer olan anlamlar veriyorsa, işaretler pekâlâ eşdeğer kabul edilmelidir. Hiçbir amaç genişliği olmayacak, işaret mümkün olan en geniş anlamıyla genel olacaktı. Belirsizliğe de yer olmayacaktı, çünkü gösterge, en azından yorumcularının zihninde, kendi genelliğinin tamlığını zaten almış olacaktır. Bununla birlikte, doğal dil yoluyla insan iletişimi bağlamında amacın mutlak bir özdeşliği yoktur.⁷⁵⁷ Çünkü amacın arkasındaki motive edici güç sağduyu (eğilim, inanç) içerir. Ve hepsi Birincilikte bir dayanağı olan ve kaçınılmaz olarak bir dereceye kadar belirsizliğe sahip olan durumlardır.⁷⁵⁸

O halde, muğlaklık, “semiyotik nesne”nin sıradan mutlak belirliliğine indirgenemez, çünkü her zaman belirlenemez ve kontrol dışı kalan bir şey vardır. Peirce’ün verdiği örneğe baktığımızda:

İngiliz çiftimizin sohbetinin II. Charles'ın saç rengine dönüştüğünü varsayalım. Artık renklerin farklı retinalar tarafından oldukça farklı görüldüğü biliniyor. Kromatik duyunun pozitif olarak bilinenden çok daha çeşitli olması oldukça muhtemeldir. Gezinlerden birinin renkleri gözlemlemek için eğitilmiş ya da isimlendirme konusunda uzman olması pek olası değildir. Ama eğer biri II. Charles'ın koyu kumral saçları olduğunu söylerse, diğeri onu tüm olası amaçları için yeterince kesin olarak anlayacaktır ve oldukça kararlı bir tahmin olacaktır.”⁷⁵⁹Söz konusu iki muhatabın, yorum genişlikleri konusunda kılı kırk yaran bir çağrılar yoktur. Olağan koşullar altında, belirsiz sınırlar, zımni ve açık özelliklerin bir kombinasyonu ile belirlenir ve konuşma genellikle devam eder.⁷⁶⁰

Belirsizlik, düşünce için genellik kadar esastır. Zira, nominalist buyrukların tersine, belirli bir gösterge, onun semiyotik nesnesi veya yorumcusu, söz konusu semiyotik varlığın genel

⁷⁵⁷ Jappy, Tony, *Peirce's Twenty- Eighty Classes of Signs and the Philosophy of Representation*, s.85.

⁷⁵⁸ Jappy, Tony, s.86.

⁷⁵⁹ Peirce, C.P. 5.448.

⁷⁶⁰ Peirce, C.P. 5.449.

doğasının tamamen yokluğunda tam olarak kavranamaz ve bir miktar belirsizlik unsuru olmadıkça, varlığın zaman içindeki değişimine dair herhangi bir açıklama yapılamaz. Değişmez zamansız bir işaret, bir dolulukta bir sürü başka varlıkla dolup taşan Parmenidesçi, ebediyen değişmez bir varlıktan başkası olmayacaktır.⁷⁶¹

Özetlemek gerekirse, yanılabilir semiyotik faillerden oluşan sonlu bir toplulukta, en azından bir miktar belirsizliğe sahip olmadan, katıksız bir genellik işareti olamaz ve tamamen belirsiz bir gösterge olamaz, çünkü bir kez aktüel hale getirildikten sonra anlaşılır kılınması için belirsiz bir gösterge, yorumcularının kaçınılmaz inançlarına, alışkanlıklarına, varsayımlarına, önyargılarına göre en azından bir nebze genellik almalıdır.⁷⁶² Eğer mümkün olan en geniş anlamda mantık'ın herhangi bir biçimi veya modası varsa, bu hem belirsizlik hem de genellik alanlarını içermelidir.

Bu nedenle çelişmezlik ilkesi ve orta ilke her zaman korkunç hızlarını kullanamayacaklardır.⁷⁶³ Sonuç olarak, işaretlerle ilgili tüm ifadeler muhtemelen yanlışsa (yani, Birincilik alanı içinde belirsiz ve aşırı belirlenmişse), o zaman (Üçüncülük içinden belirlenen), yani bizim için gerekli genel doğrular olamaz. Bu nedenle, biz sonlu, yanılabilir semiyotik failler söz konusu olduğunda, tüm genellemeler de muhtemelen yanlıştır. Yani belirlenmemişliğin tamamlanmamışlığın bariz olduğu bir durumdur. Dolayısıyla onlar yalnızca gerekli olduğu koşullarda alınabilirler. Bu koşullar her zaman kısmi gerçekleştirmelerine tabi olarak kalırlar. Yanlış olmaları durumunda, yerine getirilmemeleri için bir göstergeyazarının ve yorumcularının tamamlayıcı rolünü ihtiyaç duyarlar.⁷⁶⁴

Peirce'ün kategorilerinde olasılık Birincilik, gerçeklik (İkincilik) ve potansiyellik (Üçüncülük)tür.⁷⁶⁵ Bileşik özelliklerini hesaba katarak, belirli bir "Belirsizlik İlkesi", yokluğun

⁷⁶¹ Merrell, Floyd, *Peirce, Signs, And Meaning*, s.231.

⁷⁶² Merrell, Floyd, s.231.

⁷⁶³ Merrell, Floyd, s.266.

⁷⁶⁴ Merrell, Floyd, s.267.

⁷⁶⁵ Short, T.L., *Peirce's Theory of Signs*, s.171.

rolünü anlamak için çok önemlidir. Mevcudiyet-yokluk dikotomisi süreç üçlüsü içinde anlamsızlaşır.⁷⁶⁶ Çünkü Peirce, varlığı bir mevcudiyete indirgeme taraftarı değildir. Bu noktada Derrida'nın Batı metafizik geleneğine yönelttiği eleştirilerin çoğunu Peirce bir yüzyıl önce Batı metafizik geleneğine yöneltmiştir. Peirce, göstergebilim teorisini, yazılarında sıkça belirttiği gibi "mümkün olan en geniş anlamda mantık" olarak tanımlar. Oldukça açık bir şekilde, Peirce, belirsiz, tutarsız ve genel ama sürekli olarak eksik bir işaretler dünyasında yaşadığımız fikrine hevesliydi. Belirsizliğin ve tutarsızlığın her yerde bulunması, çelişki ve paradoksu kucaklama eğilimini doğurur. Ve genel nitelikteki tüm işaretlerdeki eksikliğin kaçınılmazlığı, beklenmedik üçlülerin, akla yatkın bir sonu olmayan girişine izin verir. Yine de Peirce'e göre olasılık: "Gerçeklik ve potansiyel arasındaki uyum bizim algıladığımız ve tasavvur ettiğimiz şekliyle "semiyotik olarak gerçek dünyamızı" oluşturur. Eğer şanslıysak, "gerçeğin bir kısmına yaklaşma olasılığı vardır."⁷⁶⁷ Bu ışıpta, herhangi "semiyotik dünyalar" kökten belirsiz kalmalıdır çünkü bir sorunun cevabını bulmakla meşgul olduğumuzda, bulduğumuz sonucu nihai sonuç olduğu ümidiyle hareket ederiz. Şimdi, gerçek dünya dediğimiz bu dünyanın tamamen gerçek olmadığı, ancak benzer şekilde belirsiz şeylerin olduğu kesinlikle düşünülebilir. Böyle olmadığından emin olamayız. Bununla birlikte, herhangi bir zamanda elimizde bulunan belirli bir soruyla ilgili olarak, yeterli araştırmanın bizi kabul etmeye zorlayacağı bir cevap veya cevaba oldukça yakın bir şey olduğunu umuyoruz.⁷⁶⁸

Şunu belirtmek gerekir ki Peirce, mantık, matematik ve fizik bilimlerinde Gödelci terim çifti olan tutarsızlık ve eksiklik terimlerini çok sık kullanmaz. Bunun yerine en çok muğlaklık ve genellik ikilisini kullanır.⁷⁶⁹ Belirsizlik, genellik ve tutarsızlık, eksiklik arasındaki ilişkiye Peirce şöyle değinir:

⁷⁶⁶ Short, T.L. s.172.

⁷⁶⁷ Murphey, Murray, *The Development of Peirce's Philosophy*, s.299.

⁷⁶⁸ Murphey, Murray, s.305.

⁷⁶⁹ Sherrff, John K., *The Fate of Meaning*, s.92

Her söz doğal olarak daha fazla açıklama hakkını söyleyende bırakır. Bu nedenle, bir işaret belirsiz olduğu sürece, açıkça veya iyi tanımlanmış bir yönergeyle genel hale getirilmediği sürece belirsizdir.”⁷⁷⁰ Belirsiz bir gösterge, yapıcısına daha fazla açıklama için çağrıda bulunur. Çünkü olasılıkları azaltmak ve anlamı mümkün mertebe yoğunlaştırmak ister.⁷⁷¹

Bir işaret hem muğlaklık hem de çelişkiler içeriyorsa işaretin bir topluluk için anlamı, başka bir zamanda başka bir topluluk için anlamı ile bağdaşmayabilir. Bir genellik işareti, daha yoğun bir belirlenime indirgenemezse herhangi iki yorum çifti arasında farklılıklar ortaya çıkacaktır. Frege’nin anlamın objektifliği ilkesi burada tamamen ortadan kalkmış olur. Başka bir deyişle, gerçek kanıtlanabilirlikle yakından bağlantılıdır.⁷⁷² Frege’nin sabit anlam kuramı fenomenleri ihtiyaçlara uygulamada başarısızdır. Oysa Peirce, fenomenleri ihtiyaçlara uyarlamıştır. Kuantum teorisine göre bir işaretin etkisi veya önemi yorumcusunun onunla ilişkisine bağlıdır. Nasıl ki denizde olağan durumda bir dalgada herhangi bir dikkat çekici husus yok iken aynı dalganın güçlü bir şekilde karaya çarpması ve orada bulunanları ıslatması dikkat çekici bir olay haline gelmekte ise benzer şekilde içinde yaşadığımız dünyada çok farklı gösterge türlerinin bulunması insan öznesi için anlamlı değildir. Ancak o gösterge ile temasa geçmek özne tarafından yorumlanmaya başlayınca, o gösterge önem ve etki kazanmış olur.⁷⁷³

Peirce’ün göstergebiliminde belirsizliklerin geniş bir yer tuttuğu görülmektedir. Bir işaretin, tüm olası işaretlerin belirsiz alanı içinde bir göstergebilimsel aracıyla etkileşime girene kadar hakiki bir işaret olmadığı fikrini açıklamaya hizmet edebilir. Burada tutarsızlık ve çelişki belirsizlik alanında hüküm sürecektir.⁷⁷⁴ Geçmiş, şimdi ve gelecek olan tüm aktüelleşmiş genelişaretlerin aralığı göz önüne alındığında, İkinciliğin belirsizliği daima kendini var edecektir.⁷⁷⁵ Peirce’ün İkincilik kategorisinde bulunan belirsiz durumları Aristoteles’ci

⁷⁷⁰ Peirce, C.P. 5.447.

⁷⁷¹ Peirce, C.P. 1.551., W1. s.452.

⁷⁷² Özcan, Zeki, *Dil Felsefesi I*, Sentez yay., Bursa, 2014, s.43-45.

⁷⁷³ Rosensohn, William L., *The phenomenology of Charles S. Peirce: from the doctrine of categories to phaneroscopy*, Trent university press, Amsterdam, 1974, s.42.

⁷⁷⁴ Merrell, Floyd, *Peirce’s Signs, And Meaning*, s.116.

⁷⁷⁵ Merrell, Floyd, s.117.

mantıktaki çelişmezlik ilkesi ile karşılaştırmak ya da çelişmezlik ilkesiyle yorumlamak göstergebilimsel açıdan beyhude bir uğraştır. Birincilik olasılık İkincilik gerçeklik Üçüncülük zorunluluk alanı olarak görüldüğünde göstergedeki anlamsal değişim genel olarak birinci ve ikinci kategoride ortaya çıkmıştır denebilir.⁷⁷⁶

Muğlaklık ve genellik arasındaki çelişki özü itibarıyla Peirce'ün gösterge teorisini dinamik kılan ve aynı zamanda anlamın akışını sağlayan bir unsurdur.⁷⁷⁷ Çünkü sıkı bir belirlenmişlik ya da kesine yakın bir tanımlanmışlık anlamın alanını daraltacaktır. Mesela, karekök işareti sayılar kümesinde belli bir anlama atıf yaparken dibinde bir çocuğun oynadığı gövdesi kahverengi yaprakları yeşil bir ağaç resmi bakanlarda daha genel ve daha farklı anlamlara kapı aralayacaktır.⁷⁷⁸ Bunun nedeni çocuğun da ağacın da yerin de zamanın da tamamlanmamış olmasıdır. Klasik mantığın ilkelerine göre, bir önermenin kimliği bir kez belirlendiğinde, o ya doğru ya da yanlıştır. Ama Peirce'ün ilişkiler mantığına göre bir önerme belirsiz kaldığı sürece onun “doğru” ya da “yanlış” zorunlu değildir. Aslında Peirce'e göre bir önerme ne de yanlış olabilir. Çünkü doğru ve yanlış dediğimiz şey göstergelerin bizde oluşturduğu anlam halkalarıdır. Bir gösterge şimdi yanlış olarak algılansa da gelecekte doğru olarak algılanabilir. Yani doğru veya yanlış ifadesi göstergenin anlam aralığında bulunan iki zıt kutup arasındaki bir noktadır. Önerme belli durumlarda mutlaklık derecesine yükselebilir. Mesela, daha önce sigara içilen bir ortamda sigara içmenin yasaklanması ve bu yasak sonrasında yorumlayıcılar tarafından bunun mutlak olarak algılanması. Önerme belirli bir gerçeklik olana kadar yani semiyotik failer tarafından anlamlandırılana kadar etkisiz bir durumdadır. Ancak yorumlayıcı yani semiyotik failer tarafından, bir yer ve zamanda yorumlandığında yanlışlık veya doğruluk değeri alabilir. Buradaki yanlışlık ve doğruluk semiyotik öznenin özel durumlarına bağlıdır. Mesela dini, milliyeti, yaşı, eğitim durumu yaşadığı ülke, ülkenin coğrafi konumu, iklimsel

⁷⁷⁶ Rosensohn, William L. s.44.

⁷⁷⁷ Rosensohn, William L., s.54.

⁷⁷⁸ Rosensohn, William L. s.61.

özelliği belirleyicidir.⁷⁷⁹ Pascal, “Pirene Dağlarının bu tarafında günah olan bir şey dağın öte tarafında erdem olarak övülüyor.”⁷⁸⁰ Diyerek anlamın anlamın değişkenliğine dikkat çeker.

Peirce’ün semiyotik mantığı, muğlaklık ve genellik, bireysel ve evrensel, süreksizlik ve süreklilik, benlik ve gösterge arasındaki gerilimi ve potansiyel dolayımı ortaya koyması bakımından muhteşemdir.⁷⁸¹ Bu durum, Peirce’ün gösterge mantığının anlaşılmasında hem sistemin ne kadar güçlü olduğunu hem de zayıf yönünü görmemiz açısından dikkate değerdir. Tamamlayıcılık ve belirsizlik ilkesi, bir varlığın önce bir karakterini daha sonra diğer bir karakterini bilmesini gerektirir. Peirce’ün anlam mantığı, zamana bağlı olduğundan zaman kavramına Peirce’ün yaklaşımının bilinmesi önem arz etmektedir.⁷⁸²

Eksiklik kuramıyla tanınan ünlü Alman mantıkçı Kurt Gödel (1906-1978)’e göre hiçbir durumda evet veya hayır diye yanıtlanamayacak sorular vardır. Çünkü bir dereceye kadar belirsizlik eşyanın doğasında vardır. ‘Bu, budur’, ‘şu şudur’ denemeyecek kesin hüküm belirtilemeyecek durumlar çok fazladır. Hatta Gödel’e göre anlamı kesinleşmiş önermeler çok azdır. Benzer şekilde insanın yaşam pratiği göz önüne alındığında içinde yaşadığımız dünyada karşı karşıya kaldığımız bir dizi yanıtlanmamış soru vardır.⁷⁸³ O an için cevapsız kalan sorunun bir süre sonra cevaplandığı ya da o sorunun bir göstergeye dönüşerek süreç içinde anlam kazandığı görülür.⁷⁸⁴ Burada bocalamaya neden olan unsur saik bağlamdır. Bağlam değiştiğinde o soru hakkında konuşmak ve bir cevap vermek kolaylaşır. Bağlam ve zaman çok önemlidir.⁷⁸⁵ Çünkü göstergelerin ve semiyotik failin anlam oluşturma sürecini doğrudan belirlerler. Zaman ve mekânda meydana gelen değişim, anlamın bağlamını da değiştirmekte,

⁷⁷⁹ Rosensohn, William L., s.62.

⁷⁸⁰ Rosensohn, William L., s.62.

⁷⁸¹ Short, T.L., *Peirce’s Theory of Signs*, s.38.

⁷⁸² Pharis, David A., *Charles S. Peirce and the Linguistic Sign*, John Benjaminss Punlishsing Company, USA, 1985, s.28.

⁷⁸³ Gödel, Kurt, *Colled Works: Volume I: Publications 1929-1936, Collected Works Oxford, 1 st Edition*, Oxford University Press, UK, 2001.s.56.

⁷⁸⁴ Gödel, Kurt, s.71.

⁷⁸⁵ Gödel, Kurt, s.74.

yeni olasılıklar meydana getirmekte, anlamda azalma veya çoğalma oluşturabilmektedir. Birincilik beklenmedik olayların olasılıkların alanıyken anların, mevcut alışkanlıkların, eğilimlerin ve uzlaşımların alanı olarak da Üçüncülüğü göz önüne alabiliriz. Semiyotik fail tarafından geleceğe yönelik tahminler yapıldığında bu iki durum olasılık ve kesinlik birbiriyle zıtlaşır.⁷⁸⁶

Peirce'e göre sahip olduğumuz düşünce, bir dereceye kadar, düşündüğümüz şeyin, gerçekten de öyle olduğu izlenimini verebilir. Düşüncemizin, en azından belli bir uzay zaman diliminde kendini gerçekliyor olması Pierce'ün pragmatik maksimi ile ilintilidir. Pierce 1878'de şöyle der: “Bunun pratik açıdan ne gibi etkileri olabileceğini düşünün, biz anlayışımızın bir nesneye sahip olduğunu düşünüyoruz. O zaman bu etkilere ilişkin anlayışımız, nesneye ilişkin anlayışımızın tamamıdır.”⁷⁸⁷

Matematik bilimlerde (matematik, geometri, mantık, bilgisayar) araştırma özünde yeni gerçekler keşfetmek değil var olan ilişkileri ortaya koymayı amaçlar. Mantık matematik bilimlerindeki araştırmaların amacı, anlamdan çok, tutarsızlığı ortadan kaldırarak bütünlüğe doğru sistemli bir şekilde ilerleyen aksiyomlar oluşturmaktır. Doğal dil kullanan semiyotik failin görevi oluşan göstergeleri yorumlamak ve anlam üretmektir. Formel Bilimlerin uğraşısı zaten şişirilmiş bir teoriler külliyatına ve onların varsayımsal kanıtlarına yeni “olgular” ve yeni anlamlar eklemek meselesi değil, bu külliyatı açıklığa kavuşturabilecek ve yeni önermeler oluşturabilecek eklemeler yapma meselesidir.⁷⁸⁸

İnsanın yaşam pratiği, muğlaklık ve genellik üzerine yukarıda bahsettiğimiz durumların bir sonucu olarak (özel bilimsel dillerin) katı sınırlayıcılığına asla teslim olmaz. İnsan, günlük yaşantısında karşılaştığı durumlarla ilgili o an makul olan kararlar alarak yaşamını devam

⁷⁸⁶ Merrell, Floyd, s.234.

⁷⁸⁷ Peirce, C.P 5.402.

⁷⁸⁸ Pharis, David A., *Charles S. Peirce and the Linguistic Sign*, s.78.

ettirir.⁷⁸⁹ Yaşamdaki öngörülemezlik insanın günlük dilinin de bir özelliğidir. Özel dil baskıcı, sınırlayıcı, zorunlu olmasına rağmen gündelik dil ihtimalli değişken, duygusal kısacası Carnap'ın ifadesiyle kaypaktır. Peirce'ün gösterge teorisi özü itibarıyla bir gündelik dil teorisi kabul edilebilir.⁷⁹⁰ Çünkü içinde belirsizlik, genellik, tutarsızlık ve eksiklik barındırır.⁷⁹¹

Buraya kadar söylediklerimizin sonucu olarak gerçeklik ve belirsizlik, genellik ve tutarsızlık ve eksiklik ilkelerini birleştirdiğimizde sonsuz sayıda düşünce üretilebileceğini dil düşünce anlam ilişkisi bakımından deneyimlerimiz göstergelere, göstergeler düşüncelerimize, düşüncelerimiz anlama dönüşmektedir. Yani dil düşünceyi düşünce de anlamı belirlemektedir. Fakat bu üçlü arasında bir mesafe veya boşluk söz konusu değildir.⁷⁹² Yani bunlar bir kâğıdın iki yüzü gibi, bir paranın yazı ve tura olması gibi, dil düşünce anlam ilişkisi de bir üçlü olarak aynı anda var olurlar. Bir kâğıdı yırttığımızda aslında onun iki yüzündeki yazılı olan kısımları da yırtmış oluruz. Yani biri yok olurken diğeri kendini var edemez.⁷⁹³ Belirsizlik, mevcut olmayan bir dizi olası işaretin varlığına delalet eder. Aktüellik, bizim “semyotik olarak gerçekdünyamızın iç ahengine ilişkin zuhur eden göstergeleri oluşturan mevcudiyettir. Üçlünün diğer iki üyesi arasında bir aracı ve moderatör olan genellik, onları tonlar, makul sınırlar içinde tutar ve sentezler. Muğlaklık, gerçeklik ve genellik, Peirce'ün kategorilerini biçimlendirmekle kalmazaynı zamanda, günümüz sanat, felsefe, fizik ve edebiyat anlayışlarına uyumlu ve onlara öncüdür.⁷⁹⁴

3.5. DİZGESELLİK VE ANLAM

Peirce'ün temel sembol türleri arasında terimler, önermeler ve argümanlar yer alır. Çağdaş dil felsefesi kavramlarıyla söylersek kelime, cümle ve metin yer alır. Peirce'ün göstergebilimi

⁷⁸⁹ Pharis, David A., s. 79.

⁷⁹⁰ Pharis, David A., s. 83.

⁷⁹¹ Pharis, David A., s. 84.

⁷⁹² Sherriff, John K., *The Fate of Meaning*, s.66.

⁷⁹³ Pharis, David A., s. 81.

⁷⁹⁴ Pharis, David A., s. 82.

teorisi ile yapısalcı veya postyapısalcı teoriler arasındaki fark gösteren, gösterilen, gösterge - yorumlayıcı ilişkisinde Peirce, canlı, dinamik, akışkan bir ilişki sunarken yapısalcılarda bu dinamikliğin olmayıp hatta yapı içinde nesnesinden kopmuş donuk bir durumda olmasıdır. Peirce'ün sembolleri ikonik ve dizinseldir.⁷⁹⁵

Cümle içindeki görevi ikonik yüklem ve dizinsel özne olan semboller Peirce'ün cümlelerin öğelerini farklı bir tanımlama edimidir. Peirce'e göre bir yorumlayıcı (Üçüncülük) herhangi bir göstergesel gerçek nesneyle (İkincilik), düzgün bir ilişki kurabilmesinin ön şartı yorumlayıcı gösterge ilişkisinde nesnenin kaba gerçekliğine değil yorumlayıcının öznel anlam üretmesinemüsaade edilmelidir.⁷⁹⁶ Bu nedenden dolayı mantıkçı pozitivistler ile Peirce'ün dil anlayışı arasında taban tabana bir zıtlığın olduğu göze çarpmaktadır.⁷⁹⁷ Mantıkçı pozitivistler olguyu herhangi bir süzgece tabi tutmadan olduğu gibi almayı, hatta ilk dönem Wittgenstein'in Resim Kuramında olduğu gibi olguyu olduğu gibi resmetme anlayışı içindeydiler.⁷⁹⁸ Bir yaşam filozofu olarak Peirce, insanı sınırlayan, insanı doğal yapısından uzaklaştıran düşüncelere kapı aralamaz. Gösterge ile nesnesi arasında ve gösterge-nesne ve yorumlayıcılar arasında ilişkiler olmalıdır. Başka bir deyişle, insan göstergebilimi açısından tam gelişmiş bir yorumcu, simgeselliğin kart taşıyan bir üyesi olmalıdır. İnsan göstergenin ikonik ve dizinsel karakteri arasında aracılık eder, aynı zamanda bu karakterlerin her biri diğeriyle sürekli bir ilişki içindedir. Böylece insan bütün sembolleri kendinde toplar, sembol üretir ve ürettiği sembolden anlamlar çıkarır.⁷⁹⁹

Peirce'e göre göstergeleri yorumlayan herhangi bir yorumlayan olsun ya da olmasın, ikoniklik ve indekssellik oradadır. Yani ikoniklik ve indekssellik öznenin zihninden bağımsız

⁷⁹⁵ Pharis, David A., s.69.

⁷⁹⁶ Short, T.L., *Peirce's Theory of Signs*, s.194.

⁷⁹⁷ Merrell, Floyd, s.174.

⁷⁹⁸ Merrell, Floyd, s.174.

⁷⁹⁹ Jappy, Tony, *Peirce's Twenty-Eighty Classes of Signs and the Philosophy of Representation*, s.78.

olarak dış dünyada gerçekliye haizdir.⁸⁰⁰ Buna karşılık, gerçek bir sembolik yorumlayan, benzerliğe (ikoniklik), doğal veya nedensel bağlantıya (indeksiklik)ek olarak, sosyal normların ve geleneklerin omuzlarında duran, bağlantılar kuran, bir semiyotik fail gerektirir. Peirce'ün, ilk dönemlerinde yaptığı çalışmalara baktığımızda cümleye yaklaşımı klasik özne yüklem biçimindedir.⁸⁰¹ Ancak ilişkiler mantığı üzerinde çalışmaya başladıktan sonra ilişkiler mantığının işleyiş biçimi ile klasik özne yüklem biçimliği cümle yapısının uyumlu olmadığını görür. Bundan sonraki çalışmalarında özne yüklem yerine ikonik ve dizinsel cümle yapısını kullanmaya özen gösterir.⁸⁰² Peirce bu durumu şöyle dile getirir:

“Tamamen yalıtılmış bir ikon, mümkün olsaydı, bir olasılığı içeren imakandan ve dolayısıyla onun bir olasılık olarak temsil edilebilme ihtimalinden başka bir şey olmazdı.”⁸⁰³

Peirce'ün Birincilik kategorisinin dolaysızlığı, işaret bilinci ve böyle bir bilincin var olduğuna dair öz bilinç olmadan önce İkincilik ve Üçüncülük'ün daha sonraki gelişimini gerektirir. “Yine de anlaşılır bir cümle en az bir simge içerir.”⁸⁰⁴ Benzer şekilde Peirce şöyle devam eder:

Bir cümle, cümlenin tabiatını ortaya koyan en az bir indeks içerir.”⁸⁰⁵ Devamla Peirce: “Göstergeler, nesnelere önemli bir benzerlik göstermedikleri ölçüde diğer göstergelerden ayrılırlar. Cümle içindeki simgenin benzerlik karakterini tamamlayan unsurlar vardır. Bitişiklik veya herhangi bir çağrışım yoluyla semiyotik özne, dikkatini bu simgelere yöneltir.”⁸⁰⁶

Bir dizin, basit bir özne-yüklem cümlesinin öznesi olarak görev yapabilir. Simge, cümlenin anlam nesnesine dikkat çeken bir öge olarak işlev görebilir.⁸⁰⁷ Dolaysız ve başka

⁸⁰⁰ Peirce, C.P.2.472.

⁸⁰¹ Peirce, C.P. 1.559.

⁸⁰² Peirce, C.P. 3.45, 149.

⁸⁰³ Peirce, C.P. 2.311.

⁸⁰⁴ Peirce, C.P. 2.251.

⁸⁰⁵ Peirce, C.P. 2.262.

⁸⁰⁶ Peirce, C.P. 2.306.

⁸⁰⁷ Peirce, C.P. 2.312.

hiçbir şeyle ilgisi olmayan simgeler bu şekilde doğası gereği benmerkezcidirler, onlar sadece kendilerinin işaretleridirler. İndeksler, doğası gereği ikili karakterdedir ve genellikle bir başkasıyla ilişkilidir. Ama aynı zamanda kendilerine atıfta bulunabilirler. Peirce, tam sayıların bütününe kapsayacak şekildedeyılar koleksiyonunu örnek verir. Buna göre indeksi olan çift sayıların koleksiyonu şu şekildedir: çift sayılar tam sayıların bir kısmıdır ve tam sayıları indeksler yani gösterir, ilişkilendirir. Belirtmek gerekir kiikonikliğin işlevi cümledeki anlamı derinleştirir, dizinselliğin işlevi ise anlamı genişletir.⁸⁰⁸

Peirce'e göre biz göstergeler olmadan düşünemeyiz.

Peirce analitik felsefeniniddialarını dikkate almaz. Çünkü Peirce'e göre anlam sadece mantık önermeleri ile sınırlı tutulamaz. Sonsuz bir akış içinde olan, sürekli bir oluş ve bozuluşla kendini yenilen bu dünyayı, ve dinamik akışkan bir yapıda olan hayatı, sayısız fonksiyonlarla donatılmış insanı sadece mantığın önermeleriyle anlamaya ve yaşamaya indirgemek insan oğluna yapılan en büyük kötülüklerden biridir.⁸⁰⁹ Peirce'e göre basit bir cümlenin öznesi dizin, metinsel bağlamda bir gösterge yayıcı veya işaretçi işlevini üstlendiği ölçüde anlam oluşturabilir.⁸¹⁰ Bu nedenle, bir dereceye kadar belirsiz kalır.⁸¹¹ Çünkü kullanımının her bir örneği ile dizinin yer değiştirmesi göz önüne alındığında, belirsiz bir mesele olarak kalması gereken daha ileri tanımlama görevi verilir. Yorumcusunun kararlılığını biraz daha ileriye taşıma sorumluluğunu üstlendiği ölçüde, bir dereceye kadar daha genel olmalıdır. Böyle bir durumda konu belirsiz kalır. İster genelliğe ister belirsizliğe yönelelim, İkincilik kategorisi veya çelişmezlik ilkesinin her zaman geçerli olmadığı görülür. Özne, işaret anlamının sözel olmayan yönü olarak toplumsal bağlamı içinde tonlama ile ilgilidir, bu da bariz nedenlerden dolayı onu daha az belirleyici kılar. İşaretin tonlamasının ayırt edici özellikleri, belirli bir söylem

⁸⁰⁸ Pharis, David A., *Charles, S. Peirce and the Linguistic Sign*, s.86.

⁸⁰⁹ Merrell, Floyd, *Peirce, Signs, And Meaning*, s.161.

⁸¹⁰ Peirce, C.P. 1.514.

⁸¹¹ Peirce, C.P. 1.515.

evreninden üretilen cümlesel işaretler olarak dilsel karşılıklarından daha az ayırık olma eğilimindedir. Özne, bir kez kendi kendini yansıtan bir hale gelen bir cümle, donuk bir çehre kazanmaya başladığı ölçüde, üsluba da bağlıdır. Bir indeks olarak kendisine işaret ederve fiilen bir kendi kaderini tayin etme sorunu yaratır. Çünkü işaret edilen, nesnesi gösterilen olan imleç tarafından değiştirilir, bu da yaklaşık bir yüz yapar ve imleci etkilemek için kendi üzerine döner.⁸¹²

Peirce'ün göstergebilimi teorisi göz önüne alındığında, bir cümle aynı zamanda bir simge içerir. Bir cümlenin bu ikili karakterinin şöyle bir sonucu vardır. İlk olarak anlaşılır kılmak için cümleyi karşılaştırılabilir nitelikteki diğer cümlelerle ilişkilendirmek, ikinci olarak ise cümlenin ilgili olduğu şeyin bir göstergesi olarak söyleyen ve yorumlayan arasındaki belirsizliği ortaya koymaktır. Peirce, bu ikilikten tamamen yoksun bir cümle kurmanın imkansız olduğunu öne sürer ve Yağmur yağıyor örneğini verir.⁸¹³ Burada simge yağmurdur. Söyleyenin ve yorumlayanın deneyimlediği tüm yağmurlu günlerin zihinsel birleşik fotoğrafıdır. İki fotoğraf, iki muhatap için hiçbir zaman aynı olmasa da oluşturdıkları göstergesel dünya arasında benzerlikler bulmak mümkündür. İndeks, söyleyenin ve yorumlayanın farklı bakış açısına ve kavramsal şemasına göre benzer deneyimi farklı yorumlamasıdır. “Cümle, ikonun ilgili indeksi ile birleştiğinde o günü yağmurlu olarak işaretlediği birleşik zihinsel eylemdir.”⁸¹⁴ Peirce'ün ikoniklik ve dizinselliğe ilişkin gözlemlediği deneyim farkı, bunların simgeselliğinin oluşumundaki rolü, içinden çıkılmaz bir muğlaklık ve genellik ihtiva ettiği gibi anlamın da belirsizliğine yol açar.⁸¹⁵ Peirce'ün örneğine geri dönersek ‘Yağmur yağıyor’ cümlesi, simgelerin basit görüntülerden başka bir şey olmadığı fikrini uyandırmasın diye, simgelerin giderek daha karmaşık biçimlerde gelebileceğini vurgulamam gerekiyor.⁸¹⁶ Bir cümle, paragraf

⁸¹² Sherriff, John K., *The Fate of Meaning*, s.58.

⁸¹³ Peirce, C.P: 2.438.

⁸¹⁴ Peirce, C.P. 2.360.

⁸¹⁵ Peirce, C.P. 2.441.

⁸¹⁶ Peirce, C.P. 2.440.

veya bütün bir metin, bileşik biçiminde, genel, ancak fazlasıyla belirsiz ve sayısız karmaşıklığa rağmen yüzeyde basit bir simgeyi çağrıştırabilir.⁸¹⁷

3.6. DİYOLOJİK BEN VE ANLAM

Peirce'ün üçlü düşüncesi hayati bir öneme haizdir. Çünkü tüm olguları kapsayacak genişlikte bir gösterge teorisi geliştirmek ancak göstergesel üçlülerin ve diyolojik benin varlığı ile mümkündür. Göstergenin diyolojik doğası günümüz edebiyatı, hermenötiği, sanat ve felsefesi açısından yol gösterici bir kılavuz olmuştur. Peirce için tüm anlamlandırma etkinliği, baştan sona kendi içinde ve kendi başına diyolojiktir.⁸¹⁸ Ünlü Peirce uzmanı Max Fisch, Peirce'ün çalışmalarındaki en önemli ve en yaygın temanın göstergebilimi olduğunu ve Peirce'ün gösterge bilimi teorisinin diyolojik bir yapı sergilediğini belirtir. Max Fisch'e göre diyolojik benlik sessiz haldeyken de aktif haldeyken de göstergeyle etkileşim içindedir. Peirce'in diyolojik benlik kavramı günümüz dilbilim, anlambilim çalışmalarında da dikkat çeken bir öge olmuştur. Diyolojik benlik gösterge üçlülerıyla beraber birbirini tamamlayan ve birbirinden ayrılmaz yapıdadırlar. Bugün modern edebiyat ve felsefede sık kullanılan bir kavram olan öznelarasılık kavramını Peirce üretmiştir.⁸¹⁹

Benlik, Peirce felsefesinin ana omurgalarından biridir. Çünkü tüm sistem benlik üzerine inşa edilir. Benliğin bir nesneyi yani 'beni' temsil ettiğini varsayalım. Fakat şunu söylemekte fayda var ki benlik ampirik bir kavram değil a priori bir kavramdır. Benlik, varlığı yokluğuna, yokluğu varlığına bağlı olan bir kavramdır. Genel olarak göstergeler gibi, benlik de üçlü bir karaktere sahiptir. "Her benlik, göstergeleri ile iş birliği içinde, bir başkasına hitap eder".⁸²⁰ Descartes'a göre benlik bilinci hemen sezilir ve benlik özerktir, birincildir, tüm dış kısıtlamalardan bağımsız olarak var olur. Peirce, Kartezyen benliği reddeder. Bunun yerine tüm

⁸¹⁷ Peirce, C.P. 2.344.

⁸¹⁸ Peirce, C.P. 6.338.

⁸¹⁹ Peirce, W.6., s.XI.

⁸²⁰ Peirce, C.P. 5.253.

göstergeler gibi, ötekilikle ilişkili olması gereken bir dolayimli ya da çıkarsanmış benliği tasavvur eder. O asla tek başına duramaz, çünkü baştan sona ilişkiseldir.⁸²¹ Sonuç olarak, kendini göremeyen göz gibi, ikon olarak saf benlik de kendinin dolaysız farkındalığını sürdüremez. Bir çıkarım olarak benlik, varoluşu için kendi 'içindeki' ötekine bağlıdır. Aslında, çıkarsanan benliğinin farkına ancak o diğerinin farkına vardığında varabilir.' Yani benlik, kendisini varlığa çıkarırken, iki farklı şey arasında bir farklılık olsun diye kendini ayırır.⁸²²

Peirce'ün benlik tasavvurunun daha iyi anlaşılması için bazı kavramların açıklanması gerekmektedir. Üç diyolojik öteki vardır: *İç öteki (İçteki öteki)*: insanın içinde olan, benliğinin ötekisi, ya da içteki başkası, benliğin dışındaki, *Fiziksel dünya ötekisi (Dış öteki)*: insanın dışındaki diğer insan veya insanlar, *Kollektif veya toplumsal öteki*: dışımızdaki inşalar, toplum herkes, el alem, *İç ben*: insanın kendi iç dünyasına döndüğünde orada bulduğu kendisi, olarak tarif edilebilir.

Benliğin kendini algılaması, içindeki öteki ile fiziksel dünya ötekisi ve toplumsal öteki ben'lerden kendisini ayırmakla başlar.⁸²³ İç ben-ben ilişkisi, Peirce'ün benliği ve kendi ötekisi ilişkisidir. Benlik ve onun dış diğerleri, ben-sen ve ben-o ilişkilerini gerektirir. Ben, birincilik (ikoniklik) ve sen-o, eylem-tepki veya mevcudiyet yokluğu (indeksiklik) olarak modellenmiştir.⁸²⁴ Saf ego olarak ben, başka bir kişi, diğer benlik (siz) formu dışında dış bir ötekiyle diyalog kuramaz. Ya da fiziksel olarak gerçeğin dış ötekisi, hiçbir zaman tam olarak erişilemeyen, ancak yalnızca dolaylı Üçüncülük (semboliklik) tarafından tahmin edilen o ile diyalog kurabilir.⁸²⁵

⁸²¹ Colapietro, Vincent Michael, Peirce's Approach to the Self: A semiotic Perspective on Human Subjectivity, Suny press, Newyork USA, 1988, s.6-7., 27-28.

⁸²² Peirce, C.P.1.324.

⁸²³ Lang, Ronald D., *Bölünmüş Benlik*, Çev. Ergün Akça, Pinhan yay., İstanbul, 2011, s.21.

⁸²⁴ Colapietro, Vincent M., s.32.

⁸²⁵ Colapietro, Vincent M., s.34.

Max Fisch'e göre benlik, bir gösterge niteliğindedir ve daha özel olarak, Üçüncülük'ün doğasıdır.⁸²⁶ Peirce'ün olası işaretler dediği şey yani hiçlik, ben/sen, bu/şu bölünmesini sahneler. Benlik, insan dilinin sembollerini ister dilsel ister dilsel olmayan türden öncülleri, ikonları ve dizinleri üzerinde egemenlik kurma kapasitesi ile donatılmıştır. Bu şekilde, 'iç' diyalojik öteki, 'dış' toplumsal öteki ve 'dışarıdaki gerçek' fiziksel dünya ötekisi, benliğin üzerinde büyük oranda tesir gücüne haiz unsurlardır. Peirce'e göre benlik, insanın geçmiş, şimdi, gelecek tüm yaşantılarını, inançlarını, tutkularını, beğenilerini, korkularını, ümitlerini, zekasını, yeteneklerini kısaca tüm deneyimlerinin tezahürü olan algı ya da kişilik durumudur. Peirce'e göre benlik sürekli bir etkileşim halindedir. Dışımızdaki dünya bitevviye olarak akışına devam etmektedir.⁸²⁷

Şeylerin akışına yakalanan özne yazar, yorumcu gösterge yayan yorumcu canlı göstergelerin sürekli olarak başka göstergelere dönüşmesinin süreçsel akışına tanıklık edebilir. Bu özne bir anlamda bir ikon, Birincilik olarak kısmen özerktir. Aynı zamanda, kendisi de devam eden başka bir semiyotik döngüde bir indeks, İkincilik ve sembol, Üçüncülük olan bir işarettir.⁸²⁸ Bütünün bir yönü vurgulanırsa, yapay olarak da olsa kendisiyle özdeş, bağımsız bir monad olur. Yine de tamamlayıcı başka bir yön vurgulanırsa, yalnızca özerk değil, süregiden etkileşimli bütünün bir parçası haline gelir, çünkü bir işaret olarak çevresiyle birleşir ve aynı zamanda çevresini de kendi içine alır.⁸²⁹ İşaretlerin başka işaretlere çevrilmesi olarak yazar-yorumcunun süregelen faaliyeti, nihai olarak anlamın ortaya çıkmasını sağlar. Yani yazar-yorumlayıcı, göstergeyi en azından kısmen diğer yazarın onu nasıl yorumladığına göre

⁸²⁶ Fisch, Max, *Peirce, Semeiotic and Pragmatism: Essays by Max H. Fisch, First Edition*, Indiana University Press, Newyork, USA, 1986, s.74.

⁸²⁷ Fisch, Max, s.86.

⁸²⁸ Colopietro, Vincent M., *Peirce's Approach to the Self: A Semiotic Pespective on Human Subjectivity*, s.63.

⁸²⁹ Colopietro, Vincent M., s.64.

yorumlar. Yorum böylece diyalojik etkileşimde yazar yorumcuya geri yansır, öyle ki yazar yorumlayıcıyı yorumlayarak aslında kendini yorumlamış olur.⁸³⁰

Son tahlilde, göstergebilimsel fail yalnızca göstergeleri yorumlamakla kalmaz, yorumun kendisini de yorumlar, göstergeyi bozar değiştirir, dönüştürür. Ama gösterge de faili dönüştürür ve değiştirir. Kendianlamlılığı, başka herhangi bir göstergenin anlamını oluşturan göstergedan daha fazla veya daha az değildir. Bir gösterge benliği, öteki olmadan, belirli bir bağlamda bir başkası olmadan gösterge benlik olamaz. Anlam göstergebenlikten farklıdır. Göstergebenlik, hiçbir zaman ötekinin ötekisi statüsüyle yetinmez, her zaman varlık olma sürecindedir. Bu varlık olma süreci ne uzamsaldır ne de zamansaldır ne tam olarak burada ne de şimdidedir; iki kutup arasında parıldayan, titreyen kararsız bir sürüklenmededir. Bu etkileşimli sürecin sonucunda anlam, tek tek bireylerle birlikte toplumların kollektif benliğinde yaşamını sürdürür.⁸³¹

Diyalojik benin kendisi ve onun içsel ötekisi, “o” Nun, yani “gerçek” arasında belirsizce duran benin ürünüdür. Benlik, düşünürken ben bir şeyin şu ya da bu olduğuna ikna etmek için işaretler kullanır. Bu işaretleri kullandığı sıradadüşünceleri, ‘kendine söylediği’ şeydir. İnsanın akıl yürütme faaliyeti sırasında, ikna etmeye çalıştığı merci içindeki eleştirel benliktir. Tüm düşünceler, bir göstergedir ve bu göstergeler dilin doğasındadır. Hatırlanması gereken bir diğer unsur, toplumun da insana benzer bir yapıda olduğu, hafızasının, reflekslerinin ve en önemlisi anlamın üretilmesi ve yaşatılmasında tek tek bireyleri var eden büyük bir organizma olduğunun bilinmesi gerekir.⁸³²

Peirce’e göre, tamamen göstergelerden azade olarak var olabilen bir ben yoktur. Hiçbir gösterge ya da benlik, kendi başına bir varlığa, bir ada ya da özerkliğe sahip değildir. Benlik

⁸³⁰ Fisch, Max, *Peirce, Semeiotic and Pragmatism; Essays by Max H. Fisch, First Edition*, s.127.

⁸³¹ Jappy, Tony, *Peirce’s Twenty-Eighty Classes of Signs and the Philosophy of Representation*, s.94.

⁸³² Peirce, C.P.5.421.

kendi ötekiliğine, toplumsal ötekisine ve fiziksel gerçekliğin ötekisine hitap eder ve kendi iç ötekisine karşıt olarak dışardadır.⁸³³ Pierce'e göre "bir kişi kesinlikle bir birey değildir."⁸³⁴ Çünkü bir insan aynı zamanda büyük bir organizma olan toplumun parçasıdır.⁸³⁵ İnsan maruz kaldığı toplumsal etki ile kendisine, doğaya yabancılaşır. Modern haberleşme sistemlerinin de etkisiyle özüne yabancılaşan insan kasıtlı ve dönüştürücü bir etkiye sahip ve içinde cezbedici unsurlar barındıran iletilerin bombardımanı altında yaşamaktadır. Sahte cesaret, sahte sevgi, sahte övgüler insana hormonlu bir benlik algısı tahkim etmektedir. Peirce'ün deyişiyle: "Kendimize atfetmeyi sevdiğimiz kibirden şişirilmiş sahte bir benliktir."⁸³⁶

Benlik, kendi topluluğuna ayrılmaz bir şekilde bağlı kalır. Benlik içindeki (diğer benliği), dışındaki benliği (fiziksel dünya) ve dış benlik (toplum, sosyal öteki) ile uyum içinde var olur ve toplumun yasalarına uyar.⁸³⁷ Benlik, başlangıcından beri bir göstergeler sistemi olarak semiyotik dünyayla iç içedir. Bu anlamda, göstergeler arasında bir gösterge olarak benliğin kendisi bileşik bir göstergedir. Her düşünce özne açısından bir göstergedir. Gösterge ile bilinç arasında doğrudan bir bağ vardır. Çünkü gerek bilincin içeriği gerekse benliğin oluşumu, kartezyen benlik anlayışının tersine tecrübe bir yaşantının sonuçlarıdır. Bu noktada benlik, sürekli bir değişim ve dönüşüm içinde olduğundan mütemadiyen gösterge olan ve gösterge üreten bir yapıdadır.⁸³⁸ Peirce'e göre: "insan bilincinin hiçbir ögesinin, sözcükte kendisine karşılık gelen bir şeye sahip olmadığını söylemek yeterlidir. Bunun nedeni ise insanın kullandığı sözcük ya da işaret insanın kendisidir. Zira her düşüncenin bir gösterge olması, hayatın bir düşünce dizisi olduğu gerçeğiyle birlikte ele alındığında insanın bir gösterge

⁸³³ Peirce, C.P. 5.422

⁸³⁴ Peirce, W.3. s.271.

⁸³⁵ Peirce, W.4., s.122.

⁸³⁶ Peirce, W.6., s.345.

⁸³⁷ Colopietro, Vincent, M., *Peirce's Approach to the Self: A Semiotic Perspective on Human Subjectivity*, s.92.

⁸³⁸ Colapietro, Vincent M., s.58.

olduğunu ispatlar. Her düşüncenin dışsal bir gösterge olması, insanın dışsal bir gösterge olduğunu kanıtıdır... Böylece dilim, kendimin toplamıdır. Çünkü insan düşüncedir.”⁸³⁹

Benlik, bir işaretler demeti, bir küme sembolü olarak, kendisini tüm işaretlerin evreninde yitirir. Benliğin, yapay bireyselliği, olsa olsa, tüm göstergelerin, soluk bir yansımasıdır. Benlik de dahil göstergeler akışın sürekliliğinde kendilerini var ederler. Gösterge belli durumlarda gösterge olma özelliğini kaybetse de bir süre sonra içinden çıktıkları sürekliliğe geri döner. İşaretler, anlamlar ve bunlarla “göstergesel olarak gerçek” bir semiyotik dünya veya başka bir alan arasında aracılık eden zihinler için nihai olarak bir ve bölünmezdirler.⁸⁴⁰

Peirce’e göre kişinin bildiklerinin yanı sıra bilmediğini de bilmesi diyolojikbenin hasletlerinden biridir.⁸⁴¹ Bu, bir bakıma Hegel’in tersine çevirme yasasına, efendi-köle diyalektiğinin başlangıcına benzetilebilir.⁸⁴² ‘İç’ ve ‘dış’, benlik, şimdiye kadar var olan başkalığa doğru kendini iterek ve sonra ondan uzaklaşarak kendini kendisinden ayırdığında ortaya çıkar. Yine deimge yetersiz kalır. Çünkü diyalojik etkileşim de döngüseldir ve perspektife bağlı olarak var ya da yok olabilir. Diyalojik etkileşimin bu yönü kendi yetersizliğine tanıklık eden Gödelci bir cümle gibi kılar. Ancak diyalojik etkileşim yalnızca ayırıcı ve döngüsel değildir, oldukça paradoksal olarak, aynı zamanda kökten birleştiricidir.⁸⁴³ Diyolojik etkileşim, genelliğin (her şeyin) en üst noktasıdır ve aynı zamandamutlak belirsizlik ilkelerin en ilkelidir.⁸⁴⁴

Semboller daha temel öncüllerinin, ikonlarının ve indekslerinin türevidir. Dil biçimindeki simgeler bizim için gösterge biçimlerinin en yabancı ve soyutlayıcısı olmalıdır. Dilin doğası aldatıcıdır. Gösterge ve semiyotik yayıcı arasında kopmaz ilişkisel bağ vardır. Simgeselliğin,

⁸³⁹ Peirce, C.P. 5.314.

⁸⁴⁰ Colapietro, Vincent M., s.61.

⁸⁴¹ Peirce, C.P. 2.976.

⁸⁴² Jappy, Tony, *Peirce's Twenty-Eighty Classes of Signs and the Philosophy of Representation*, s.77.

⁸⁴³ Muller, John P., *Peirce, Semiotics, and Psychoanalysis*, Johns Hopkins University Press, Newyork, USA,2000, s.102.

⁸⁴⁴ Muller, John P., s.104.

bizi olmadığı şey olduğuna ikna etme kapasitesi göz önüne alındığında, göstergenin ilişkili olduğu şeyin yokluğuna rağmen anlamın nasıl ortaya çıktığını gösterdiği. Ve bu yokluk göz önüne alındığında, simgesellik, semiyotik failer olarak bizi denklemin içine çeker ve işaretler arasında bir işaret oluruz. Bu, olumsuzlama ve hatanın cisimleşmesi olarak rolümüzle ilgilidir. Bilmediğimiz şey, bildiğimizi sandığımız şeyin şimdi görüldüğü gibi olmadığının farkına varana kadar bize zarar veremez.⁸⁴⁵

Pragmatik maksimin özünü oluşturan dilek kipi, gerçekleşebilecek veya gerçekleşmeyebilecek olan bir geleceğe gönderme yapar. Dilek kipindeki durumların gerçekleşmesi halinde hangi işaretlerin öne çıkacağının bir garantisi yoktur.⁸⁴⁶ Peirce’ün yanılabilirlik ilkesi göz önüne alındığında, değişime tabi olan, kendi kendini düzelten işaretler evreninin olumsal bir karakteri olan belirsizlik derecesi, daima var olacaktır.⁸⁴⁷ Peirce’ün göstergebilimi teorisindeki yorumlayıcının durduğu yer; gösterge, yorumcu ve anlam üçgeninin bir köşesidir.⁸⁴⁸

Bir yanda ‘göstergesel olarak gerçeğin’ yorumcusu ve yorumuyla, diğer yanda zihin ve dünya arasında karşılıklı ve bağımlı bir ilişki vardır. Benzer şekilde tüm bu unsurlarla örtüşen göstergeler ve onların nesneleri ve yorumlayanları arasında da üç yönlü bağımlı bir ilişki söz konusudur.⁸⁴⁹

Peirce’e göre: ‘Gösterge’ olmadan nesne olmaz, yorumlayan olmadan “semiyotik gerçeklik” olmaz ve zihin olmadan ‘dünya’ olmaz.⁸⁵⁰ Peirce’ün bu tespiti salt bir zihin meselesi değildir, hatta umutla ‘dünya’yı yansıtan bir dil meselesi de değildir. Fakat Peirce’ü Kant şemsiyesi altına yerleştirmek bu noktada sakıncalı olabilir. Çünkü Kant’ın ilham aldığı dünya

⁸⁴⁵ Hoopes, James, *Writings on Semiotic by Charles S. Peirce*, The university of North Carolina Press, London, UK, 1991, s.94.

⁸⁴⁶ Peirce, C.P. 5.161.

⁸⁴⁷ Hoopes, James, s.95.

⁸⁴⁸ Hoopes, James, s.96.

⁸⁴⁹ Colapietro, Vincent M., *Peirce’s Approach to the Self: A semiotic Perspective on Human Subjectivity*, s.84.

⁸⁵⁰ Peirce, C.P. 5.213, 37, 6:238-86.

modellemesi Newton'cu bir modelleme idi. Belirlenmişlik ve sabit evren bu modellemenin bariz özelliği idi. Oysa Peirce'ün evren tasavvurundaki süreç ve değişkenlik hâkim iki kavramdır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Peirce'ün göstergebilimi incelendiğinde belirsizlik ve olasılığın önemli bir yer tuttuğu görülür. Bunun nedeni Peirce'ün Kuantumcu fiziğe kısmen de olsa öncülük etmesidir.⁸⁵¹ Sonuç olarak, klasik mekaniğin düşüşü Kant'ın kategorilerine de devirdi. Bir On dokuzuncu yüzyıl çocuğu olan Peirce, akla, 'şans/olasılık' ile başlayan ve 'zorunluluk' ile biten üçlü diyalojik sarmal bir yapıda evrimsel bir karakterde kategoriler bahşetmiştir.⁸⁵² Peirce aynı zamanda klasik mekaniği, kavramsal deli gömleğinden de kurtardı. Peirce, Görelilik kuramı, Kuantum teorisi gibi büyük teorilerin altyapısının hazırlanmasında önemli katkılar sunmasına rağmen daha öteye gitmedi.⁸⁵³

Peirce'ün göstergebilimi teorisi ile Saussure'un göstergebilimi teorisi karşılaştırıldığında Peirce'ün kompleks gösterge teorisinin yanında Saussure'un gösterge teorisi oldukça yalın kalmaktadır.⁸⁵⁴ Peirce'ün üçlü gösterge teorisi Saussur'cü ikili (gösterilen, gösteren) ilişkisinden daha kapsayıcı ve daha kullanışlıdır.⁸⁵⁵

Yanlış temsilin insan semiyotik hayvanıyla sınırlı olup olmadığı kesin olarak bilinmese de temsilin insan zihninin kendisi olduğu, esasen insanın Kant'tan beri bilme denilen edimin temsiller aracılığıyla gerçekleştiği bilgisine eriştik.⁸⁵⁶ Van Gogh'un *Buğday Tarlası* adlı tablosuna baktığımızda tablodaki renkler, desenler, biçimler ve perspektif ayrı ayrı birer gösterge; o göstergeleri alımlayan yani yorumlayıcı özne, tablonun bize gönderdiği göstergelerin bize görünmesiyle zihnimizde karşılık bulan temsillerin üçlü yapısı, anlamı ve bilme, ifade etme ameliyesini meydana getirir.⁸⁵⁷ Belirtmek gerekir ki bir yorumlayan aynı

⁸⁵¹ Hoopes, James, *Writings on Semiotic by Charles Sanders Peirce*, s.156.

⁸⁵² Hoopes, James, s.158.

⁸⁵³ Jappy, Tony, *Peirce's Twenty- Eighty Classes of Signs and the Philosophy of Representation*, s.79.

⁸⁵⁴ Eco, Umberto, *Semiotics And The Philosophy of Language*, s.99.

⁸⁵⁵ Eco, Umberto, s.100.

⁸⁵⁶ Hoopes, James, s.88.

⁸⁵⁷ Short, T.L., *Peirce's Theory of Signs*, s.205.

zamanda bir göstergedir. Bir yorumlayan, bir işareti, (düşünce=işaret) yorumladığında (düşündüğünde), başka bir yorumlayıcı inşa etmekten kendini alamaz. Peirce'e göre: "Bir yorumlayıcının gösterge inşa etmesi, inşa edilen göstergenin tekrar inşa edilmesi ve bu sürecin zihinde yeni bir gösterge olarak ortaya çıkması (bu işlemlerin sürekli tekrarlanması) sürecidir."⁸⁵⁸ Bir yorumcu sıfatıyla, bu aynı zihin, semiyosis akışı boyunca başka bir yorumcunun işareti haline gelir. Peircebu durumu şöyle dile getirir:

Üçüncülük, şeylerin göstergesel akışı içinde bir işaret olarak zihin tarafından hızlandırıldığı gibi, simgesellik (dil) de ikonikliğin ve dizinselliğin izlerini içinde barındıran, uzay ve zamanda sürekli olan bir yer değiştirmedir. Peirce'ün dile getirdiği gibi, "Bir cismin hareket halinde olduğunu" söylediğimizde, "aslında hareketin bu cismin içinde olduğunu söylüyoruz, demektir."⁸⁵⁹

Aynı şekilde kendi düşüncemizin içinde olduğumuzu değil; aslında her birimizin bir düşünce olduğunu söylemeliyiz."⁸⁶⁰ Bu anlamda, göstergeler, benlikler gibi, katı soyutlamalar değil, cisimleşmişlerdir. Yani sadece kavramsal değil, somut varlıklardır.⁸⁶¹

Tıpkı sembollerin 'gelişerek başka işaretleri meydana getirmesi' gibi, bir sembolün yorumcusu da düşüncem, zihnim, benliğim gibi başka bir işarete atıfta bulunur. İşaretin derinliği (belirli bir nitelik veya nicelik), genişliği (bağlamsallaştırılmış kullanımlar yelpazesi) üzerinde sanal otorite uygular. İşaretin belirli bir somutlaştırılması, benim için o belirli anda, sanki açık ve basit bir şekilde her şeyin olduğu gibiymiş gibi olur.⁸⁶² Göstergenin olumsuzlama durumu pek kullalışlı bir durum değildir yani bir göstergeyi olumsuzlamaya çalışmak yine farklı bir göstergeyle mümkündür. Sofistlerden başlayarak günümüze kadargelen süreçte filozofların eserlerinde pathosun (duygusal, acıklı ve akıcı konuşma) izine rastlamak mümkündür.

⁸⁵⁸ Peirce, C.P. 5.283.

⁸⁵⁹ Colopietro, Vincent M., *Peirce's Approach to the Self: A semiotic Pespective on Human Subjectivity*, s.86.

⁸⁶⁰ Peirce, C.P.5.289.

⁸⁶¹ Peirce, C.P. 1.512.

⁸⁶² Hoopes, James, *Writings on Semiotic by Charles Sanders Peirce*, s.94.

Nietzsche'de dahil olmak üzere postyapısalcılar ve postmodernfilozoflar'dadahil olmak üzere çok sayıda çağdaş düşünürde pathosun cazibesi görülür.⁸⁶³

3.7. GÖSTERGE OYUNU OLARAK ANLAM

İnsan sürekli anlam üreten ve ürettiği anlamı etrafına bilinçli ve bilinçsiz olarak yayan bir varlıktır. İnsan, sanatta, bilimde, akademik dünyada, günlük yaşamda, her anda ve her durumunda bir anlam oyunu oynamak zorunda olan semiyotik faildir. Oyun (kurgu), öyleymiş gibi sunulan şeydir. Oyun, insanın semiyotik sürecinin olmazsa olmaz bir bileşenidir ve anlam kendini oyun içine gizler. Bizim gerçek dediğimiz şey, deneyimlerimizin yani şahit olduğumuz oyun durumlarının bizde bıraktığı intibadır. Bir Oyun (kurgu), karakteri onun hakkında ne düşündüğümüze bağlı olan bir şeydir. Gerçek, onun hakkında ne düşünüyorsak odur.⁸⁶⁴ Oyunlarımız (kurgularımız) ve semiyotik gerçekliğimiz üzerine dikkatimizi biraz yoğunlaştırabilirsek, anlamın kaynağını orada bulabiliriz. Çünkü anlam, bir bağlam içinde kendimiz ve göstergelerimiz arasındaki ilişkilerde ortaya çıkar.⁸⁶⁵

Tümeller gerçek midir? Sadece bir an durup gerçek kelimesiyle neyin kastedildiğini düşünmemiz gerekir, o zaman tüm mesele kısa sürede ortaya çıkar. Nesneler bir yanda hayaller, rüyalar vs. diğer yanda gerçekler olarak ikiye ayrılır. İlki yalnızca sizin, benim ya da bir başkasının onları hayal ettiği ölçüde var olanlardır; ikincisi ise sizin, benim ya da herhangi bir sayıda insanın zihninden bağımsız bir varlığa sahip olanlardır. Gerçek olan, bizim düşündüğümüz gibi olmayan, ama bizim onun hakkında ne düşündüğümüzden etkilenmeyen şeydir. Dolayısıyla soru, insan, at ve doğal sınıfların diğer adlarının, bizim düşüncemizden bağımsız olarak, tüm insanların ya da tüm

⁸⁶³ Hoopes, James, *A.g.e.*, s.95.

⁸⁶⁴

⁸⁶⁵ Wiley, N., *The Semiotic Self*, ChicagoUniversity of Chicago Press, Newyork, USA,1995, s.76.

atların gerçekten sahip olduğu ortak bir şeye karşılık gelip gelmediğı ya da bu sınıfların, zihinlerimizin kendi içlerinde hiçbir benzerliğı ya da ilişkisi olmayan tek tek nesnelerden etkilenme biçimindeki bir benzerlikten mi oluştuğudur. Şimdi bunun farklı zihinlerin doğal olarak zıt şekillerde yanıtlayacağı gerçek bir soru olduğu, az önce tanımlandığı şekliyle gerçekliğin ele alınabileceğı birbirinden oldukça farklı iki bakış açısı olduğunu düşündüğümüzde açıkça ortaya çıkmaktadır. Gerçek olan, onu nasıl düşündüğümüzden bağımsız olan şey nerede bulunabilir? Böyle bir şey olmalı, çünkü düşüncelerimizi kısıtlanmış buluyoruz; bu nedenle düşüncelerimizi etkileyen ve onlar tarafından yaratılmayan bir şey var. Bize düşüncelerden başka hiçbir şeyin hemen sunulmadığı doğrudur. Ancak bu düşüncelere duyumlar neden olmuştur ve bu duyumlar zihnin dışındaki bir şey tarafından kısıtlanmıştır. Duyumları ve duyumlar aracılığıyla düşünceleri doğrudan etkileyen bu zihin dışı şey, zihin dışı olduğu için, onu nasıl düşündüğümüzden bağımsızdır ve kısacası gerçektir. İşte gerçekliğe dair bir görüş, çok tanıdık bir görüş. Ve bu bakış açısından, tümellerle ilgili soruya nominalist yanıtın verilmesi gerektiğı açıktır. Çünkü bu bakış açısından, bir insanın diğerine benzediğı kaba bir ifade olarak doğru kabul edilebilirse de, bunun tam anlamı zihne dışsal gerçekliklerin tek bir kavram altında kucaklanabilecek duyumlar üretmesidir, ancak iki gerçek insanın gerçekten ortak bir şeye sahip olduğu hiçbir şekilde kabul edilemez, çünkü ikisinin de insan olduğunu söylemek yalnızca tek bir zihinsel terimin ya da düşünce işaretinin "insan", iki dışsal gerçekliğin neden olduğu duyulur nesnelerden herhangi biri için kayıtsızca durduğunu söylemektir; Böylece iki duyumun bile kendi içinde ortak bir yanı yoktur ve dışsal gerçekliklerin ortak bir yanı olduğu sonucu çıkarılamaz.

Peirce göre “İnsan oyunun (kurgunun) sağınağı altındadır ve kendisi de oyun (kurgu) üreten bir semiyotik öznedir.”⁸⁶⁶ İnsanın toplumsal ilişkilerinin tamamında oyunsallık (kurgusallık) göze çarpar. Genel olarak olguların yorumlanması İkinciliktir ve Birincilik, zihnin özgür yaratımlarını ve olasılıklarını dikkate alır. Üçüncülük, Birincilik ve İkincilik arasında aracı ve moderatör olarak hizmet eder. İnsan, sanatı ancak Birincilik kategorisinde ortaya koyabilir. Bir oyunun karakteri, kaba gerçeklik dikkate alınmaksızın yazarın iradesine bağlıdır. Bizim romanın kurgusuna yönelik beklentilerimiz, önerilerimiz ve kendi anlam dünyamızdaki çağrışımlarımız roman karakteri ile örtüşebilir ya da çatışabilir ve hatta kurguyu eksik bulabiliriz.⁸⁶⁷ Yazarın kurgusuna müdahale etme hakkını kendimizde görebiliriz. Fakat bu anlamlandırma girişimimiz yazarın anlam üretme potansiyelini etkilemez.⁸⁶⁸ Kurgu (üretilen anlam), olasılıklar yelpazesi dikkate alındığında, sonsuz sayıda yorumun ve yeniden anlamın üretilmesine imkân sağlamıştır. Bu tür bir yorumlanabilirlik, geçmiş, şimdi ve gelecek tüm yorumcuların yelpazesinin ‘semiyotik gerçekliklerini’ değiştirmeye muktedirdir. Oyun, onun sayısız yorumu ve içinde geliştirdiği ‘semiyotik gerçeklikler’, varlıkları için az çok ‘nesnel gerçekliğe’ bağımlıdır. Ancak ‘nesnel gerçeklik’, oyunun tasarımından etkilenmez.⁸⁶⁹

Verili bir semiyotik gerçek dünyanın, ‘nesnel gerçeğin’ kendisi gibi, karmaşık bir yapı arz ettiği görülebilir. Bunu nedeni duyu algılarımızda olduğu gibi semiyotik algılama yetimize uygun olmasıdır.⁸⁷⁰ Anlam tamamıyla tüketilebilir mi? Sorusuna Pierce’ün cevabı hayır olacaktır. Çünkü, sınırsız sayıda üzerinde meditasyon yapın, üzerinde düşünün, kavramsallaştırın ve kuramlaştırın (yani, onu semiyotikleştirin), yaptığınız işlem anlamı

⁸⁶⁶ Peirce, C.P.8.12.

⁸⁶⁷ Eco, Umberto, s.44.

⁸⁶⁸ Eco, Umberto, s.96.

⁸⁶⁹ Eco, Umberto, s.98.

⁸⁷⁰ Peirce, C.P. 1.411.

tüketmek değil aksine anlamı çoğaltmak ve yeni anlamlar eklemek olur.⁸⁷¹ Nesnel gerçekliği bilmediğimiz sürece kurguda var olan semiyotik gerçekliğin arasındaki farkı anlayamayız. Yani örneğimize dönersek Budala Roman'ının bir kurgu olduğunu bilmeyen bir kimse için kurgunun kendisi gerçekliğin yerini alır. Burada şunu belirtmekte fayda var ki kurgular daimî bir eksiklik ve tamamlanamazlık yapısı içindedirler. Biz her ne kadar semiyotik olarak üretilen gerçekliğe dair karakterleri, nesneleri, eylemleri, kısaca bilebileceğimiz her şeyi bilsek bile, bu eksiklik ve tamamlanamazlık ortadan kalkmaz. Çünkü kurgudaki eksikliği ve tamamlanamazlığı zihin kendi semiyotiği ile doldurur ve onu kendi semiyotik dünyasına uyarlar. Nesnel gerçeklikten türetilen sonsuz sayıda 'semiyotik olarak gerçek dünyaların' (oyunun)'nun özünde var olan eksiklik ve tamamlanamazlık bütün anlatılara rağmen giderilemez. Bunun nedeni anlatı tasvirleri ne kadar uzun tutulursa tutsun nesneleri, karakterleri ve semiyotik olarak kurgulanan dünyayı ortaya koyamaz.⁸⁷²

Hilary Putnam'a göre Pierce'ün kategorileri organik bir bütünlük içindedir ve birbirinden ayrılmaz.⁸⁷³ Semboller, simgeler ve indeksler bir bütünlük oluştururlar. Bir oyun oynadığımızda kavramsal ve algısal repertuarımız genişler ve kurgusal şemadan nesnel dünya şemasına doğru göstergesel bir bağlantı kurulur. Her iki süreç de (Üçüncülük) düşünen zihnin yanı sıra, hisseden ve hareket eden bedeni (yani, Birincilik ve İkincilik) içerir.⁸⁷⁴ Hepsi belirli bir sosyal bağlam içinde, bedensel faaliyetlerle ilgili olarak zihnin çalışmalarını da kapsar. Durmaksızın saf soyutlamaları düşünmekle meşgul olan özerk, bedenden ayrılmış bir zihin yoktur. Ancak zihin, duygularla ve belirli duyumlarla ve (belirteçler olarak) var olanın kabulüyle az çok uyum içindedir. "Zihnin, şimdiki anları, geçmişteki anları ve gelecekteki

⁸⁷¹ Peirce, W8., s.384.

⁸⁷² Wiley, N., *The Semiotic Self*, s. 101.

⁸⁷³ Putnam, Hilary, *Representation and Reality*, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, USA,1991, s.56.

⁸⁷⁴ Putnam, Hilary, s.57.

anları arasında bedenın duyumlarından izole edilmiş bir zamanı yoktur. Yani Descartes'ın iddia ettiği gibi bedenden bağımsız bir zihin yoktur.”⁸⁷⁵

Peirce'ün gösterge teorisi, analitik geleneğın indirgemeci anlam yaklaşımının karşısındadır. Analitik geleneğın anlama indirgemeci yaklaşımının bir sonucu olarak, anlamı kuşatma ve deyim yerindeyse zapt etme amacı güder. Bu kıta Avrupası felsefe geleneğının karakteristik bir özelliğidir.⁸⁷⁶ Bu manada, anlama yaklaşım olarak Peirce'ün gösterge teorisi daha insanidir diyebiliriz.⁸⁷⁷ Diğer yandan bilgisayar devrimi ve yapay zekâ uygulamaları da göstermiştir ki Peirce'ün göstergebilimi teorisi zamanının ötesinde bir öneme ve aktüelliğeye sahiptir. Peirce'ün anlam teorisi ile paralellik arz eden bugünkü bilgisayar nesneleri ekran aracılığıyla yapay gerçeklikler hem de tabiri caizse gerçekten daha ileri üretilen arttırılmış gerçeklikler sunarak, idrakin Üçüncülüğüne ek olarak, duygunun Birinciliğini ve bir başkasının İkinciliğini içerir.⁸⁷⁸ Bugün geline nokta anlamla ilgili birtakım sorular sorma imkanını vermektedir. Yapay zekâ ve üretilen sanal gerçeklik, anlamın sadece cümle yapısı ve önermenin içlem ve kaplamına bağılı olarak sürdürölmesini gereksiz kılmıştır. Anlam sadece cümlede midir? Cümle dışı anlamlı yapılar yok mudur? sorusunu aklımıza getirmektedir.⁸⁷⁹ Bu tür cisimleşmiş şemalar, cümle yapısının izin verdiğı anlam yaklaşımının dışında daha somut ve daha yoğun bir anlam imkânı sunarlar. Bununla birlikte, zihindeki anlam, sadece zihinsel bir imge değildir. Aslında, zihnin anlam üretmesi için esas olan duygu (Birincilik) duygusudur. Resim, tasvir ettiğinden (İndekseklik, İkincilik) farklı bir şey, ilk duygunun bir yan ürünü olarak ortaya çıkar.⁸⁸⁰

⁸⁷⁵ Peirce, C.P. 5.283-306.

⁸⁷⁶ Muller, John P., *Perice, Semiotics, and Psychoanalysis*, s.91.

⁸⁷⁷ Muller, John P., s.92.

⁸⁷⁸ Muller, John P., s.93.

⁸⁷⁹ Hoopes, James, *Writings on Semiotic by Charles S. Peirce*, s.77.

⁸⁸⁰ Hoopes, James, s.81.

Peirce'ün göstergebilimi teorisine göre, Birincilik süreçleri ve İkincilik aşamasına geçişler, yalnızca özel değil, kamusaldir; özerk değil, diyalojiktir. Sadece psikolojik değil, sosyal inşayı da içerirler.⁸⁸¹ Her oyun kendi dilini icat eder. Oyun bize, göstergebilimsel dünyayı idrak etme ve göstergelerin sürekli değişimlerini görme imkânı verir. Oyun, semiyotik akışın diğer adıdır. Oyun, kendi kavramlarını, kendi dekorunu, kendi anlamsal bütünlüğünü kendisi geliştirmektedir. Fakat, insanın semiyotik dünyası kurgunun semiyotik dünyasından çok daha geniştir. İnsan, bir oyuna girer ve o oyunun anlamını kendi semiyotik dünyasına katar. Bir süre sonra oyun biter ve yeni bir oyun başlar. İnsan, doğumundan ölümüne kadar sürekli bir oyun halinde yaşamını sürdürür.⁸⁸²

Peirce'e göre biz "Biri gerçek, diğeri de hayali olmak üzere iki dünyada yaşarız."⁸⁸³ Birincisi dışımızdaki nesnel dünyadır ve ikincisi kendi öznel iç dünyamızdır. İnsanın aynı anda iki farklı dünya da yaşaması, semiyotik olarak gerçeklik ile nesnel olarak gerçeklik arasındaki yakın ilişkiyi ortaya koyması açısından dikkate değerdir.⁸⁸⁴ Peirce'e göre dış dünya söz konusu olduğunda, "her birimiz ancak bedenimizin hakimleriyiz, biraz kurnazlığımız dışında daha fazlası değiliz."⁸⁸⁵ Dışımızdaki dünyanın, gerçekliğini kavradığımıza dair inanca sahip olsak da Peirce'ün dediği gibi kavradığımız aslında kendi zihnimizde akseden semiyotik şemalardır.⁸⁸⁶ Burada şu noktaya değinmek gerekir inancın yarattığı beklentiler, deneyimle birleştğinde semiyotik dünya ile çatışma haline girer, yani dışımızdaki dünyanın yapısı içimizdeki semiyotik dünyanın yapısıyla uyuşmaz. Bunun sonucu olarak hayal ile gerçeklik çatışır. Bu çatışmanın sonucu olarak hayal kırıklığı meydana gelir. Peirce'e göre hayal kırıklığı dediğimiz şey semiyotik olarak gerçek ile nesnel olarak gerçeğin çatışmasıdır. Bu çatışmanın sonucunda semiyotik olarak gerçek nesnel olarak gerçeğe uyumlu olmadığından özne

⁸⁸¹ Peirce, C.P. 5.387.

⁸⁸² Eco, Umberto, s.104.

⁸⁸³ Peirce, C.P. 1.321.

⁸⁸⁴ Peirce, C.P. 5.358-87.

⁸⁸⁵ Peirce, C.P. 1.321.

⁸⁸⁶ Peirce, C.P. 5.388-410.

zihnindeki şemalarını değiştirmek zorunda kalır. Keşfettiği yeni nesnel gerçekliğe uygun olarak yeni şemalar oluşturur.⁸⁸⁷ Peirce'e göre düşünce alışkanlığımız nesnel gerçeklik tarafından devre dışı bırakılmadığı sürece devam eder. Yani sahip olduğumuz bir kanı, yanlış olduğunu keşfedeceğimiz sürece kadar, bizde doğru olarak kabul görür.⁸⁸⁸

Özetlersek, bugün pragmatizm denilince akla William James ve Dewey gelmektedir. Bunun nedeni James'in etkili kişiliği ve yazılarının geniş çevrelerce okunması, Dewey'in bir eğitimci ve sosyal reformcu olarak dünyaca tanınan popüler bir filozof oluşudur. Bu iki büyük düşünür Peirce'ün fikirlerini büyük ölçüde gölgede bırakmışlardır. Pragmatik maksim, metafiziksel kökene haiz bir kavram yerine deneyim temelli, açık anlaşılır ve kullanışlı kavramlar ihtas etme yöntemidir. Peirce'e göre bir önermenin anlamlı oluşu, onun günlük hayatta kullanılıyor oluşuna bağlıdır. Metafizik önermeler, anlamı açık olamayan rasyonel ifadeler, demeyim ile sınanmamış kavramlar boş ve değersizdir. Bunlar asırlardan beri insanların zihinlerini boş yere meşgul etmiş, felsefeyi günlük yaşamdan koparmışlardır. Oysa felsefe insan için vardır ve tamamen insani bir etkinliktir. Felsefenin görevi dünya yüzeyinde yaşayan insan yavrusuna yaşamı kolaylaştırmak, onun yaşam kalitesini yükseltmektir. Felsefe, 'töz', 'kendinde şey' 'idea' gibi ne olduğu belli olmayan, karanlık ve kapalı kavramların bulanıklığından arınmalı açık anlaşılır ve deneyimden mürhem kavramlardan oluşmalıdır. İnsanoğlu bir göstergeler anaforunun içinde doğar ve gözlerini dünyaya açtığı ilk andan itibaren gösterge olur, göstergeyi alımlar ve kendiside yeni yeni göstergeler yani anlamlar üretir. Benlik, öznenin dünyayı kurmasını sağlayan faildir. Benlik, göstergelerle kurduğu ilişkiyi deneyime dönüştürür. Peirce'e göre deneyim benliğin göstergelerle olan ilişkisinin sonucunda oluşan düzenli alışkanlıklardır. Benlik, diyolojik bir yapıdadır, sürekli bir gösterge alımlama, gösterge yorumlama ve göstergeyi dönüştürme kabiliyetine sahiptir. Peirce'ün anlam teorisine

⁸⁸⁷ Peirce, C.P. 5.411-37.

⁸⁸⁸ Peirce, C.P. 5.502-48, 7.388-596.

göre, anlam sabit ve donuk bir yapıda değil, sürekli değişen, gelişen ve her an yenilenen bir yapıdadır. İnsanoğlu yaşadığı sürece kendini anlık durumla karşı karşıya bulur. Bir insan günün bir vaktinde aile reisi, bir vaktinde otobüs şöförü, bir vaktinde banka kuyruğunda sıra beklemektedir. Bütün bu farklı durumlarda farklı bağlamlara haiz dil ve düşünce bağlamı içindedir. Bu sebeple anlam bağlamsal bir karakter arz etmekte ve değişkenliği bünyesinde barındırmaktadır.

SONUÇ

Bu tez çalışmasında, Charles S. Peirce'ün pragmatik felsefesi, dile yaklaşımı ve onun dil-düşünce ve anlam ilişkisi ele alınmaya gayret edilmiştir. Peirce'ün dil felsefesinin sağlıklı bir şekilde incelenmesi için onun içinde yaşadığımız dünyaya dâhil tasavvurlarından başlamak gerekmektedir. Peirce, dış dünyanın varlığını kabul etme konusunda realist bir çizgidedir. Yani zihnimizden bağımsız olarak dışımızdaki dünyanın var olduğuna inanmaktadır. Fakat bu gerçeklik öznenin zihninden bağımsız değil, öznenin kurduğu bir gerçekliktir. Peirce, Kant'ın eserlerini erken yaşta okumaya başlamış ve uzun yıllar bu etkide kalmış bir düşünürdür. Peirce'e göre içinde yaşadığımız dünya bizim göstergeler aracılığıyla kurduğumuz semiyotik bir dünyadır.

Peirce, içinde yaşadığımız dünyaya epistemolojik bir bakış açısıyla yaklaşır. Buradaki amacı etrafımızdaki nesnelerin gerçekliğini ispatlamaktır. Peki, bu nasıl mümkündür? Dünyanın dışına çıkıp, dünyanın gerçekliğine dışarıdan harici bir delil bulma imkanına sahip değiliz. O halde delil içeride yani insanda olmalıdır. Düşünür açısından dünyanın gerçekliğini sorgulamak için başvuracağımız yegâne ve yanılmaz ölçütümüz deneyimimizdir. Çünkü insan dünyayı ve onun içindeki nesneleri ancak deneyim sayesinde bedii olarak müşahade edebilir. Peirce, The Fixation of Belief (İnancın Sabitlenmesi) adlı makalesinde gerçekliği araştırma ile ilgili dört yöntemin olduğunu belirtir. Bu metodlardan birincisi ‘kararlılık metodu’ ikincisi ‘otorite metodu’ üçüncüsü ‘A priori akıl yürütme metodu’, dördüncü olarakta ‘bilimsel araştırma metodu’dur. Bu metodlara birer cümle ile değindiğimizde: kararlılık metodu, bir kimsenin bir fikre iman etmesi, onu tartışmasız yegâne doğru görmesi durumudur. Bir dine inanmayı bu metoda verilecek örnek olarak görebiliriz. Otorite metodu ise devletin veya siyasal erki elinde bulunduran kimsenin belirlediği buyruklardır. Üçüncü metodumuz olan A priori akıl yürütme metodu ise bir takım rasyonel kabullerin veya formülasyonların öne sürüldüğü bir yöntemdir. Genel olarak bu formülasyonlar deneyim dünyasına kapalıdır. Doğruluklarını sadece rasyonel dizgeden alırlar. Bilimsel araştırma yöntemi ise açık evren görüşünü savunur. Bu yöntemde sürekli araştırma ve araştırma bulgularının araştırmacı gruplar arasında paylaşılması esastır. Bu anlayışa göre kesinlikten ve olmuş bitmişlikten bahsedilemez. İçinde yaşadığımız dünya sürekli bir oluş ve bozuluş halindedir. Herşey her an sürekli bir değişim içindedir. Araştırmacının görevi bu değişimin ve sürekliliğin farkında olarak çalışması ve basmakalıp ifadelerden uzak durması gerekmektedir.

Peirce, pragmatik felsefeyle ilgili görüşlerini ilk defa 1872 yılında Cambridge Metafizik Klübü’nde dile getirir. Bir deneyim filozofu olan Peirce, deneyim merkezli bir felsefi inşaaya girişir. Felsefesinin kendisi eski ama adı yenidir. 1878 yılında ‘Fikirlerimizi Nasıl Berraklaştırabiliriz’ adlı makalesinde pragmatizmin ana hatlarını çizmeye çalışır. Peirce’ün

felsefesi yaşamı önelemeyi amaçlamaktadır. Pragmatizm bir kavramın veya bir kelimenin rasyonel anlamını yaşamın gidişatı üzerindeki kavranabilir etkisinde arar. Bu felsefeye göre tecrübenden gelmeyen hiçbir kavram insan davranışı üzerinde en ufak bir etkiye sahip değildir. Bilim ve felsefenin amacı insana hayatı kolaylaştırmak, onu mutlu etmek olmalıdır. Kapalı, karışık bir fikirler sistemi puslu bir havaya benzer.

Peirce, dil felsefesini fenomenolojik bir temel üzerine kurmaya çalışır. Fenomenoloji bu bakımdan Peirce'ün dil-düşünce ve anlam ilişkisini anlamada anahtar bir kavramdır. Kategoriler ve göstergebilimi fenomenolojinin türevleridir denebilir. Peirce, Fenomenolojisini Husserl'in teorisinden ayırmak için faneroskopi sözcüğünü kullanır. Çünkü her iki felsefede aynı yıllarda fenomenoloji üzerine çalışmışlar fakat Husserl daha erken davranarak 1902 yılında kendi teorisini avrupada ilan etmiştir. Peirce, özgünlüğünü korumak ve kendi kavramlarıyla iş görmek namına fenomen kavramı yerine faneron, fenomenoloji kavramı yerinde Faneroskopi kavramını kullanır.

Büyük bir mantıkçı olarak Peirce, fenomenolojik karakterli yeni bir mantık kurma arayışındadır. Bu arayışların sonucu olarak 'İlişkiler Mantığı' adıyla modern bir mantık sistemi geliştirir. Bu mantığın kategorilerini ne Aristoteles ne de Kant'ın kategorilerinde bulabilir, bu nedenle düşünürümüz yeni kategoriler listesi yayımlar. On beş bölümden oluşan bu yeni liste, özünde nesnedeki çokluğu kavramsal teklife indigemek amacıdadır. Peirce'ün yeni listesine göre kavram insanı duysal verilerin çokluğundan koruyan önemli bir aparatır. İnsan kavramsız asla düşünemez.

1867 yılında yayımlanan kategorilerin yeni listesi adlı makale varlığı üç mod/kip'e ayırmaktadır, bunlar: Birincilik, İkincilik ve Üçüncülüktür. Düşünre göre bu modları herhangi bir biçimde zihinden önce, herhangi bir zamanda varlığın unsurları içinde doğrudan gözlemleye biliriz. Bunlar olumlu niteliksel olasılığın varlığı, gerçek olgunun varlığı ve gelecekte olguların yönetecek yasanın varlığıdır.

Peirce, kendinden önceki büyük sistem filozoflarının kurduğu gibi düşünsel mimari (arkitektonik) kurma amacındadır. Düşünsel mimari, bilimlerin belli bir sistem içerisinde organize edilmesidir. Kant, Saf Aklın Eleştirisi ile bilgi, Pratik Aklın Eleştirisi ile ahlakın, Yargı Yetisinin Eleştirisi adlı eseri ile estetik alanını ele alır. Bu üç büyük eser arasında bütünlük söz konusudur. Peirce, Kant'ın bu sistemi veya mimarisi gibi bütünlüklü bir düşünsel yapı oluşturma arzusundadır. Kant, akıl temelli bir yapı kurmuşken, Peirce, deneyim temelli bir yapı kurmak ister.

Peirce'ün yapmak istediği orijinal diğer bir teşebbüs de bilimleri veya insan soyunun ürettiği tüm bilimsel etkinliği tek çatı altında toplama girişimidir. Peirce, Aristoteles ve Farabi'nin yaptığı gibi bilimleri tasnife tabii tutmak ve kendi bilimler taksonomisini oluşturmak ister. Peirce'ün ilimler hiyerarşisinin tepesinde matematik bulunur. Peirce'e göre matematik bilimlerin tartışmasız kralıdır. Çünkü matematik incelediği şeyin gerçek durumuna bakmaksızın gerekli sonuçları çıkara bilen bir bilimdir. Bunun yanısıra matematik formal bilimlerin en safı ve en gelişmiş olduğu olduğundan diğer tüm bilimlerin hem temeli hemde onların yapısını inşaa eden temel dayanaklardır.

Matematiğin altında felsefe yer almaktadır. Felsefe bilimler tasnifinde göstergebilim (veya mantık) fenomenoloji, etik, estetik ve metafizik dahil olmak üzere tüm diğer biçimsel bilimlerin kalbidir. Biçimsel bilimler matematik gibi kendi yapısını inceleyemez, ancak harici bir varlığı inceleyebilirler. Bu birimlerin ortak özelliği kendi inşaa edilmiş süreçlerin üzerine refleksyon yapamaz, mevcut yapılar üzerinde tetkiklerde bulunabilirler. Bu yüzden Peirce, bu bilimleri yeniden inşaacı bilimler olarak adlandırır.

Peirce'ün bütün ömrünü adadığı bir bilim olan göstergebilimi felsefenin zemini olan fenomenolojinin alt dallarından biridir. Peirce, göstergebilimini işaretlerin bilişsel doktrini olarak tanımlar. Bir bilimi bilim yapan temel ölçütler vardır. Bu ölçütlerin başında o bilim dalının kendine özgü bir konusu, alanı, araştırma yöntemi olmalıdır. Bu ölçütler göz önüne

alındığında Peirce'ün göstergebilimi bir bilim olma hüviyetine sahiptir denebilir. Peirce, bu bilimle etrafımızdaki sonsuz sayıda bulunan işaretlerin yapısal özelliklerini keşfetmek, benzer olanları aynı kategori altında toplamak, anlaşılır ve dizgeli bir bilim alanına dönüştürmek ister. Gösterge araştırmaları yapmak, şevremizde varolan göstergelerin farkına varmak, onları belli kategoriler altına toplama insana doğuştan verilen bir yetidir. Peirce'ün göstergebilimini incelemek, dil-düşünce ve anlam ilişkisini anlamamanın ilk adımıdır denebilir.

İnsanlığın bilinen en eski dönemlerinden beri dil-düşünce ve anlam ilişkisi merak konusu olmuş, dilin kökeni, düşüncenin kökeni, farklı nedenlerle izah edilmeye çalışılmıştır. Sözgelimi dil-varlık ilişkisine dair ilk felsefî tartışmayı Platon'un Kratylos diyalogunda görmekteyiz. Filozofların dile dair görüşleri incelendiğinde dile yaklaşımın üç kategori altında toplanabileceği görülmektedir. Bunlar birinci olarak dilin düşünceye bağlı olduğunu önesüren yaklaşımlar, ikinci olarak dil ile düşüncenin özdeş olduğunu önesüren yaklaşımlar ve üçüncü olarak düşüncenin dile bağlı olduğunu önesüren yaklaşımlardır.

Modern felsefenin kurucusu Descartes, dilin düşünceye bağlı olduğunu iddia eden ekolün en önemli temsilcisidir. Zihinselci bir filozof olarak Descartes, dili, düşünceyi ifade etmeye yarayan bir vasıta olarak görür. Düşünüre göre asıl olan düşüncedir. Düşünce, dili yönetir ve onu biçimlendirir. İnsan, doğuştan düşünme yeteneği ile yaratılmıştır. Dil olmasa da insan kendini ifade edebilir. Filozof'a göre konuşma öğrenilen bir davranış değildir. Konuşma, insanda doğuştan gelen yetidir. Ve bu yetiyi işlevsel kılan ağızdaki dil değil, dile komut veren düşüncedir. İnsan konuşurken, rastgele bir davranışta bulunmaz, çok önemli ve diğer hiçbir canlıda bulunmayan bir yeteneğini kullanır. Düşünürümüz açısından hayvanların insanlar gibi konuşamamalarının nedeni onların ağızlarında dillerinin eksik olması ya da bir uzuvlarının eksik olmasından dolayı değil, düşüncenin olmaması nedeniyledir.

Temellerini Alman dilbilimci Humboldt'un attığı ve Edward Sapir ile öğrencisi Benjamin Lee Whorf'un teori haline dönüştürdüğü görüşe göre dil, düşünceyi meydana getirmektedir. Bu

ekole göre farklı dilleri konuşan insanlar gerçekliği de farklı farklı biçimlerde anlarlar. Her dil kendi bünyesinde bir dünya görüşü barındırır ve kişi hangi dili konuşuyorsa o dilin kurduğu dünyaya mensub olur. Düşünmek ancak dil ile mümkündür ve insan ancak konuştuğu dil kadar düşünebilir. Dünya ile benlik arasındaki ilişki sadece dil ile kurulabilir ve dil dünyanın kendisidir. İnsan ancak dilde ve dil sayesinde varolur. İnsan bir toplum içinde doğar ve o toplumun diline yani dünya görüşüne maruz kalır. Kişinin dünyayı kavrayışı içinde yaşadığı kültür yani dil evreninin ona sunduğu imkânlar ölçüsündendir.

İsviçreli filozof psikolog Jean Piaget ise dil ile düşünceyi özdeş kabul eder. Düşünüğe göre dil ile düşünce başlangıçta birbirinden bağımsız iki unsur olmasına rağmen süreçle özdeş hale gelirler. İnsan yavrusu dış dünyaya temas ettiğinde zihninde yeni deneyim şemaları oluşur. Bu şemalar tıpkı David Hume'un idelerine benzer bir yapıdadır. Hume, duyuusal deneyimleri izlenimler, izlenimlerin hafızada kalan etkisine ise ideler adını vermektedir. Piaget'e göre önceki şemayla sonraki şema benzer ise özümseme, farklı ise uyumsama yani adaptasyon süreci meydana gelmektedir. İnsanda düşüncenin gelişimi iki aşamalıdır, bunlardan ilki duyu verilerinin girişi, ikincisi ise bu verilerin sınıflandırılarak dilsel şema haline dönüştürülmesidir. Düşünüğe göre insanın dil yeteneğini geliştiren yegâne unsur toplumdur.

Peirce, dilin düşünceyi meydana getirdiğine inanır. Peirce, Humboldt teorisine deneyim unsurunu ekler. İnsan deneyimlerinin toplamıdır. Benlik dediğimiz yapı deneyimlerle yoğrula yoğrula gelişir. Düşünür, insanın dilinin toplamı olduğunu belirtir. Deneyimci bir filozof olarak Descartes'ı epistemoloji konusunda olduğu gibi dil konusunda da eleştirir. Dil, düşünceye bağlı değildir, aksine düşünceyi meydana getirendir. Dil insan doğasının aynasıdır ve insan ancak dilde varolur. Dil bir semboller sistemidir, içinde işaretleri, kelimeleri ve düşünceleri barındırır. Dil, bireysel ve toplumsal deneyimin tezahürüdür. İnsan dilde yaşar, dilde düşünür, dil ile dünyaya bakar.

Yirminci yüzyılın en büyük düşünürlerinden biri hiç şüphesiz Ludwig Wittgenstein'dır. Wittgenstein, ilk döneminde Frege ve Russell'ın etkisiyle göndergeci ya da doğrulamacı anlam teorisini benimser. Buna göre bir önermenin anlamlı olabilmesi için olgusal bir gerçekliğe tekabül etmesi gerekir. Olgusal gerçekliğe tekabül etmeyen önermeler anlamsızdır. Wittgenstein, bu fikirlerinden 1925 sonrası vazgeçmeye başlar. Buna neden olan kişi İngiliz pragmatist filozof F. Ramsey'dir. Ramsey ile Wittgenstein uzun süreli sohbetler yaparlar. Wittgenstein 'Felsefi Soruşturmalar' adlı eserine bu sohbetlerden sonra başladığı söylenir. İkinci dönem Wittgenstein veya 'Dil Oyunları' kuramı da denilen bu dönemde düşünür birinci dönemdeki fikirlerini tamamen devre dışı bırakır.

Dil oyunları teorisi ile Peirce'ün göstergebilimi teorisi birçok bakımdan paralellik arz etmektedir. Her iki teoride de anlamın bağlamsallığı söz konusudur ve bağlam değiştikçe anlam da değişecektir. Peirce'ün dil felsefesinde dil ve anlam ilişkisi dinamik bir yapıdadır ve coğrafi, tarihsel, dini tüm yapılar dil ve anlam üzerinde etkilidir. Nietzsche, hakikati yorum, Wittgenstein 'dil oyunu', Peirce ise 'gösterge oyunu' veya 'semiyotik akış' olarak tarif eder. Her üç filozofa göre de zaman, mekân ve bağlam dışı bir hakikat yoktur.

Wittgenstein'a göre dil her bağlamda bir oyundur. Bir dili ele alırken ait olduğu bağlamı, bu bağlamın koşullarını ve bu bağlamda zuhur eden oyunu dikkate almalıyız. Bir dil oyununda geçerli olan kural veya jargon bir başka dil oyununda geçerli olmayabilir. Sözelimi bir ustayla çırak arasındaki dil oyununu ele aldığımızda ustanın mensub olduğu iş koluyla ilgili sözcükleri art arda söylediğinde kalfa ustanın ne demek istediğini hemen anlar. Bir taş ustası yanında çalışan kalfasına çekiç, şekül, ip, harç, mala gibi inşaat aletlerini söyler söylemez kalfa en ufak bir tereddüt yaşamadan ustanının istediği inşaat aletlerini getirecektir. Bir oto tamirhanesi düşünelim. Usta araçla uğraşırken kafasını dahi çevirmeden yıldız tornavida, 14-15 anahtarı, yan keski gibi tamirhanede kullanılan aletlerin adını söylediğinde çırağı bu aletleri alıp ustasına getirir. Burada sınırlı ama özel bir dil kullanılmaktadır Wittgenstein'a göre ustayla çırak

arasındaki dil bağlamsal bir dildir ama aynı zamanda da sınırlı bir dildir çünkü o tamirhanede geçen konuşmalar başka bir bağlamda pek anlaşılır bir dil değildir.

Wittgenstein dilin bir oyun olduğunu belirttikten sonra oyunun ne olduğunu anlatmaya sonra da oyun ile kural arasındaki ilişkiyi ele alır. Filozofa göre her oyunun kendine özgü bir oynanış biçimi ve her oyunun kendine özgü kuralları vardır. Düşünür oyundaki bütünselliği ve anlamlılığı göz önüne alarak oyun ile dil arasında benzerlikler kurar. Ve oyunu dile benzeter. Her oyun kendi içinde anlamlı olduğu gibi, her konuşma da kendi bağlamında anlamlıdır. Bu noktadan hareketle denebilir ki yaşam özü itibariyle bir oyundur. Çocuklar birkaç saat içinde peşpeşe birkaç farklı oyun oynarlar. Her oyunun kendine has kuralları, oynanış biçimleri vardır. Yaşam da tam olarak böyledir. İnsan günün belli vakitlerinde farklı rollere bürünür. Benzer şekilde yaşamın farklı evrelerinde farklı rollere bürünür. Mesela önce bir insan önce öğrenci sonra öğretmen sonra emekli bir ihtiyar gibi rollere ifa eder. İnsan ölüp gittiğinde tüm yaşadıkları hiç olmamışçasına tıpkı bir oyunda olduğu gibi silinip gitmektedir. Bu noktada dil ile oyun, oyun ile yaşam arasında benzerlikler mevcuttur. Wittgenstein oyun kuramında birçok noktayı muhlak bırakır. Bunun nedeni tanımlamanın arttığı yerde yaşamın veya dilin kıvraklığı ortadan kalkacaktır. Wittgenstein bütün ömrünce realitede yaşananları dikkate almış ve kendi fikirlerine teorik temeller oluşturmaktan uzak durmuştur pratiğin açıklığı ve canlılığı varken teorik olanın soyutluğunu ve solukluğunu düşüncelerine katmak istemez. Zaten şikayetçi olduğu metafizik kurgulardan onlara bir yenisini daha eklemek istemez. Peirce yukarıdaki açıklamalar ışığında Wittgenstein ile felsefesinde büyük benzerlikler barındırır. Peirce'e göre yaşamın dinamikliği ve pratikliği varken illa metafizik bir ilke bulmay çalışmak pencereleri kapatıp güneş ışığı yerine mum ışığıyla aydınlanmaya çalışmak gibidir.

Wittgenstein ikinci döneminde, birinci döneminin tersine dilsel her türlü sınırlandırmaya karşı çıkar. Düşünüre göre her sınıflandırma bir indirgemedir ve dilin zenginliğini ve canlılığını ortadan kaldırır. Wittgenstein'ın dil oyunları ile yapmaya çalıştığı şey dilin her türlü

sınırlandırmadan uzak, her kullanımın özgün bir bağlam olduğunu dile getirmektir. İnsanlar dil yapılarını sonsuz biçimde kullanırlar. Dil oyunları sadece gerçekliği anlatmakla kalmaz aynı zamanda insanlar arasında iletişim kurmanın en temel aracıdır. Dil oyunları hem objektif bilgini kaynağı hem de toplumsal yaşamın imkanlarıdır. Biz dil oyunları sayesinde umutlarımızı, korkularımızı, beklentilerimizi, isteklerimizi, ihtiyaçlarımızı ifade ederiz. Dil oyunları ile sanat yaparız, dil oyunları ile hayatta kalırız. En önemlisi de insan oluruz.

Peirce, pragmatizmin manifestosunu 1878 yılında yayınladıktan bir yıl sonra 1879'da Frege 'Kavram Yazısı' adlı eserini yayınladı. Ardından 'Aritmetiğin Temelleri'(1884) ve modern dil felsefesinin kurucu metni sayılan 'Anlam ve Gönderim'(1892) adlı eseri ortaya çıktı. Peirce modern dil felsefesinin öncüsü, Frege ise kurucusu kabul edilir. Peirce öncesi düşünürler dili felsefe içinde bir konu olarak görürken Peirce ve Frege'den sonraki felsefe dili merkezine alarak felsefenin dilsel bir etkinlik olduğunu ve felsefenin sorunlarının dilin sorunları olduğu anlayışı yerleşti. Buna göre dili iyi anlayabilirsek, dilin imkanlarını, yapısını çözebilirsek felsefi sorunları da çözebilecektik. Frege'nin tüm gayreti bilgiyi psikolojizmin boyunduruğundan kurtarmak, dili içine düşmüş olduğu anlamsız çamur yığınının arındırmaktı. Frege bilgiyi kurtarmak için aritmetiği, dili kurtarmak için de mantığı yetkin bilimler olarak göremekteydi. Düşünürce göre anlam ile gönderim arasında fark vardır. Mesela sabah yıldızı olarak adlandırılan bir yıldız vardır, akşam yıldızı olarak adlandırılan bir yıldız vardır. İnsanlar sabah yıldızı olarak gönderimde bulundukları ile akşam yıldızı olarak gönderimde bulundukları aslında aynı yıldızdır. Bir grup insan onu sabah gördüğünde sabah yıldızı adını vermiş, bir diğer grup ise onu akşam gördüğünden akşam yıldızı adını vermiştir. Oysa yıldız bir tanedir. Frege, dilin aynı nesneye birden çok gönderimde bulunmasında dilsel bulanıklık olarak telakki eder. Bunun yerine nesneleri iyi tanımlanmış bir dil oluşturulabilirse bu anlamsal bulanıklık ortadan kalkacaktır.

Frege'nin bilgiyi kurtarmak adına iyi niyetle kurmaya çalıştığı mantık dili ya da oluşturulmuş özel dil yukarda değindiğimiz Wittgenstein'in dil oyunları teorisiyle ve Peirce'nin gösterge bilimi teorisiyle taban tabana zıttır çünkü gerek Peirce'nin gerek Wittgenstein'in iddiaları öznellik ve özgünlük üzerineyken Frege'nintüm gayreti, özneliği ortadan kaldırmak, sabit ve objektif bir anlama ulaşmaktır. Peirce'ün teorisinde anlam, dinamik, değişken ve öznel iken Frege'nin mücadele ettiği şey tam da anlamın bu öznel yapısıdır. Peirce'ün gösterge biliminde baskın unsur belirsizlik ilkesi iken, Frege dildeki tüm müphemliği ortadan kaldırmak ister. Belirsizlik, toplum içinde kişiler arası iletişimde ve toplumsal yaşamın sürdürülmesinde önemli bir unsurdur. İnsan bir robot olmadığı için belirlenmiş, saptanmış bir hayatı yaşayamaz. Benzer şekilde günlük yaşamını mantıksal önermelerle sürdüremez. Frege olasılıklardan azade saptanmış ve anlamsal belirlenime ulaşmış ifadeler ya da önermelere ararken Peirce anlamın akışkanlığına, sürekli bir değişim ve dönüşüm sürecinde olan dilin canlılığına vurgu yapar.

Frege felsefesinde öznel olan *Vorstellung* olarak adlandırılırken, Peirce felsefesinde bu kavramın karşılığı belirsizlik ilkesidir. Özneliğin semiyotik rolü belirli uzay ve zaman diliminde, olması muhtemel olasılıklar alanı oluşturmaktır. Bu alan, anlamı sürekli olarak geçici yani göstergenin farklı zaman dilimlerindeki tezahürlerinde ortaya çıkan farklılığı belirtir. Peirce'ün semiyotik öznesinde sürekli olan anlamsal akış Frege'nin *Vorstellung* kavramında kendini vareder. Yani sürekli olarak anlamı fark etme, anlamı oluşturma, kendisi bir anlam olma ve anlamı yayma görevlerini üstlenir.

Victoria Lady Welby, İngiliz asıllı bir kadın düşünürdür. Welby o dönemin şartlarında formel bir eğitim alamamış, evlendikten sonra kendini yetiştirmeye çalışmış ender ve örnek şahsiyetlerden biridir. Dil bilimi alanında yaptığı araştırmalar onu Peirce'ün İngiltere'deki takipçilerine kadarad ulaştırmış, en nihayetinde Peirce ile mektuplaşmaya kadar ilişkileri ilerlemiştir. Welby mektuplarında Peirce'ün gösterge bilimini merak etmiş, gösterge bilimin linguistik düzlemdeki yerini öğrenmeye çalışmıştır. Peirce, Welby'e yazdığı mektuplarında

biraz da Welby'nin eğitim durumunu göz önüne alarak gayet açıklayıcı ve örneklendirici metinler kaleme almış, tüm soruları basit bir dille cevaplamaya çalışmıştır. Bugün Peirce'ün gösterge bilimini daha iyi anlamamıza yarayan bu mektuplar kitap haline getirilmiş, Peirce araştırmacılarının istifadesine sunulmuştur.

Peirce, zaman ve mekan dışı, oluş ve bozuluşa tabi olamayan, daimi bir şimdi içinde bulunan hakikat tasavvurunu metafizik bir ilke olarak görür ve bunun yerine yaşam dünyasına yani deneyim dünyasına döner. Peirce'e göre ezeli ve ebedi bir hakikat tasavuru metafizik bir spekülasyondan öte bir şey değildir. Anlamli olan metafizik kuruntular değil deneyimin gerçek ve canlı dünyasıdır. Değerli olan şey insana yaşamı kolaylaştıran, onun yaşam kalitesini kolaylaştıran, ona heyecan ve umut veren bilgi ve yaklaşımlar bütünüdür. Mutlak ve nihayi hakikati tepye yerleştirip ona erişmeyi beyhude bir uğraş olarak gören Peirce, bakışlarını aşağıya yani deneyim dünyasına çevirir. Burada yani deneyim dünyasında varolan gerçeklik, eylemin yani pratik olanın cazibesidir. Bu amaçla Peirce, kendi adlandırdığı felsefesini önermelerdeki kapalılığa açıklık getirmek, metafizik kökenli kavramlar yerine deneyimden türemiş kavramları ikame etmek olarak tanımlar.

Peirce'ün dilsel açıklığı önceleyen anlam teorisi aynı zamanda daha sonra Wittgenstein'in yeniden formüle edeceği kullanımcı anlam teorisidir. Fakat Peirce'ün kullanımcı anlam teorisiyle, Wittgenstein'in kullanımcı teorisi arasında kısmi farklar bulunmaktadır. Peirce'e göre kullanımdan kastedilen şey iki türdür. Birincisinde, bir önerme veya sözcük, Frege'nin sınırlamalarının ötesinde cümle içinde veya metin içinde kullanıldığı yer veya öğeye göre anlam kazanırken ikinci tür kullanım ise günlük hayatta kullanmak, işe yaramak, sorun çözmek, kişinin kendini ifade etmesine imkan tanımak anlamındaki kullanımdır. Peirce bu iki tür kullanımı da benimser. Günümüz anlam kuramcılarına ise ikinci tür kullanımı 'Pragmatik Anlam Kuramı-Teorisi' olarak adlandırmaktadırlar. Peirce, Wittgenstein'ci kullanımcı anlam

teorisini ilk geliřtiren dűřűnűrdűr. Bunun yanı sıra pragmatik anlam kuramını da ilk genćlik yıllarında Metafizik Klűbű'nde dile getimiřtir.

Peirce'űn dil felsefesinde dil ile anlam bir bűtűndűr. Dilsiz anlamdan, anlamsız dilden sűz edilemez. Dűřűnűrűn dil felsefesinde iki anahtar kavram vardır, bunlardan biri 'potansiyellik', diğeri ise 'olasılık'tır. Peirce, potansiyellik ve olasılık kavramlarını aynı zamanda Tanrı'nın varlıđının delili olarak kullanır. Peirce'e gűre Tanrı'nın varlıđını ne ontolojik ne de kozmolojik kanıtlarla ispatlayamayız, onu sadece ićimizdeki iyimserlikle, umutla, sevgiyle ve geleceđe olan iyimser bakıřımızla anlayabiliriz. Gűdel'in eksiklik teorisisi, hićbir űnermenin veya dűřűncenin tam olamayacađını ortaya koymuřtur. Peirce'űn anlam teorisindeki potansiyellik ve olasılık, Gűdel'in teorisini kanıtlar niteliktedir. Dilde ve anlamda kesinlik deđil olasılık, daimilik deđil deđiřkenlik, teklik deđil okluk sűz konusudur.

Peirce anlamı kuramını deđiřkenlik űzerine inřa eder. Anlamda meydana gelen deđiřim sűrekli ve canlıdır. Anlam biteviyye bir çizgi takip etmez aksine kesintilerle, kırılmalarla, bozulmalarla devam eder. Bir ucu gećmiřte, bir ucu gelecektedir. Gećmiř olmadan ne řimdi ne gelecek anlařılabilir. Anlama, bir nokta koymaya çalıřmak, onu sınırlandırmaya çalıřmak beyhude bir uđrařtır. Anlam sınırlandırmaya bir kalıba dűkűlmeye ya da teřhir eedilmeye gelemeyiz. Bugűn anlamlı olan bir durum. Tarihsel sűrećte anlamsız hale gelebilir ya da bugűnkű anlamı ortadan kalkarak yeni anlamlar kazanabilir. Bugűn aralarında anlamsal herhangi bir bađ olmayan iki durum veya nesne bir sűre sonra anlamsal bir bađ kavuřabilir. Bu da bize anlamın tarihsel yani deneyimsel boyutunu gűsterir. İnsan zihni belli gűstergeler arasındaki bořluđu doldurma eyilimindedir. Mesela Leonardo'nun 'Mona lisa' adlı tablosuna bakan birisi o tabloya kendi perspektifinden binlerce yeni imge yerleřtirir ya da Vincent van Gogh'un 'Hapishane Duvarı' adlı tablosuna bakan birisi bűtűn bir hayat űykűsűnű oradaki duvarların, tařların, otuz yedi mahkűmun halka řeklindeki diziliřlerini kendi yařamının birer karesi olarak gűrebilir. Anlam, hićbir zaman tűketelebilecek bir nesne deđildir. Bu nedenledir ki matematikte

iki sayı arasındaki sayılar nasıl sonsuz ise göstergeler arasındaki boşluklar da bu kadar sonsuzdur. Oraya sayısız hayaller, imgeler, yaşantılar, korkular, ümitler yerleştirilebilir.

Franz Brentano'nun yönelimsellik ilkesi olarak tercüme edilen ilkeye göre zihin asla kendi kendine düşünemez. Zihin daima bir nesne ister. Benzer şekilde göstergeler de birşeyin göstergesidir ve daima birine hitab etmek durumundadır. Gösterge bir zihne gönderimde bulunurken aynı zamanda kendini yorumlayan semiyotik bir fail meydana getirir. Zihnin bir başka gösterge olarak rolü, gösterge elçisinin ve yorumlayıcısının kendilerinin de birer yorumlayıcı, bir başka zihne göre ise gösterge olma durumu vardır. Mesela yeraltındaki sismik dalgaları ölçen, bundan anlamlı sonuçlar çıkaran bir deprem bilimci bütün bu verileri bir araya getirirken, bir gösterge alımlayıcısı daha sonra da bir gösterge yorumlayıcısı olur. Bu kimse daha sonra depremle ilgili yapılan haberlerde sık sık görülmeye veya duyulmaya başlayınca artık sismik dalgaların veya depremin yerine çağrışım yapan bir gösterge halini alır. Peirce'ün Gösterge-Nesne-Yorumcu üçlüsüne baktığımızda bu ilişki açıkça görülür. Gösterge dizgeleri sıralı bir şekilde konumlandırılrsa dahi ansal sıralamayı yapan yorumcunun kendisidir.

Peirce'ün göstergebilimi teorisi fenomenolojik karakterlidir. Bu teorinin temeli onun Birincilik, İkincilik ve Üçüncülük kategorilerine dayanır. Peirce yeni kategoriler dizgesini Kant eleştirisinin bir sonucu olarak bulur. Peirce'ün keşfettiği bu yeni kategorilerin ikili işlevleri vardır. Buna göre fiziksel dünya ile hayatın işleyişi ve düşünce süreçlerinin oluşumu birbiriyle ilişkilidir. Peirce burada üç anahtar kavram ihtas eder 'Şans', 'kaba varoluş', 'süreklilik' bu üç kavram Peirce'ün kategorilerini özetler niteliktedir. Peirce'ün kategorileri, bir başka adlandırma ise: 'Genel olarak bilimsel keşif', 'problem çözme' ve 'çıkarımsal akıl yürütme'dir.

Göstergelerin referansız bir gösterenler karmaşası oluşturması beklenemez. Bunun nedeni, içinde yaşadığımız dünyada alımlanmayı bekleyen sonsuz sayıda göndergenin bulunmasıdır. Tabiat sürekli bir akış içindedir. Bu durum onda göstergelerin canlılığını ve sürekli akışını meydana getirmektedir. Doğa sürekli bir tazelenme içinde bulunduğundan bu

tazelenme süreci anlık olarak devam etmekte. Bir süre önce gösterge olarak alımlanan şey, bir süre sonra farklı bir yapıya dönüşmektedir. Mesela bahar mevsiminde kırlara yapılan bir yolculukta karşılaştığımız laleler bütün o canlılığıyla bizi karşılarken, aynı yere birkaç gün sonra yapacağımız gezide lalelerin görünmez olduğuna şahit oluruz. Benzer şekilde, çiçek açan bir ağaç, birkaç gün içinde o çiçekleri dökerek, tomurcuk yüklü bir ağaç haline dönüşecektir. Şahit olduğumuz tüm bu görüntüler, öncesi de sonrası da birer göstergedir. Semiyotik özne olarak insan, tüm bu göstergelerin yorumlayıcısıdır. Yorumlayıcılar göstergeleri anlama çeviren kişiler olarak işlev görürler. Her göstere bir yorumcu yani bir başka gösterge çağırır çünkü bir gösterge, kendisini başka bir göstergeye çevirmedikçe hakiki bir gösterge değildir. Gösterge, bir kez gösterge olduktan sonra gerçek dünyadaki bir varlık değil, gösterge olan varlık, hiçbir zaman gerçek dünyadaki bir nesne değildir.

Göstergece anlam kuramının üç bileşeni vardır, 'Nense', 'Gösterge', 'Yorumlayan özne'. Bu üçlemedeki nesne, özlenin dolayımından geçerek oluşmuş bir surettir yani gerçek nesne değil nesnenin imajı, imgesidir. Semiyotik nesne, öznenin yani semiyotik failin yorumundan geçerek oluşan bir nesnedir. Mesela bir evin avlusundaki bir ağacı alımlayan bir özne, kendi yorumundan geçirdikten sonra bir ağaç imgesi oluşturur. Bu oluşan ağaç imgesi ile avludaki ağaç imgesi arasında farklılık vardır. Ağaç imgesi, gerçek nesnenin imgesi değil, öznenin kendi zihninde inşa ettiği ağacın imgesidir. Benzer şekilde, semiyotik failler için uygun bir gösterge haline geldikten sonra o artık gerçek bir nesne değil, semiyotik bir nesnedir. Anlam denen fenomen, nesne, gösterge ve yorumlayan öznenin oluşan üçlü bir yapıdır. Semiyotik özne, her yönden göstergelerle temas halindedir. Yorumlayan özne daima göstergeye müracatla günlük yaşamın pratiklerine yön verir. İnsanoğlunu bir davranışa iten veya bir davranışı yapmasını engelleyen göstergelerdir. Mesela bir çocuğa şeker verdiğimizde çocuğun tepkisi olumluysa yani gülen bir yüz ifadesi varsa -yüz ifadesi bir göstergedir- davranışımız devam eder, aksi bir

durumda yani çocuk şekeri aldığında asık suratlı ise -asık sürsat bir göstergedir- davranışımız devam etmeyecektir.

Wittgenstein'in dil oyunları teorisine benzer Peirce'ün de gösterge oyunları teorisi vardır. Oyun olarak anlam, bağlama ve insan yaşamındaki anlık gerçekleşen kurgusallığa göndereme yapar. İnsan sürekli anlam üreten ve ürettiği anlamı etrafına bilinçli ve bilinçsiz olarak yayan bir varlıktır. İnsan, sanatta, bilimde, akademik dünyada, günlük yaşamda her anda ve her durumda bir anlam oyunu oynamak zorunda olan semiyotik faildir. Oyun, öyleymiş gibi sunulan şeydir. Oyun, insanın semiyotik sürecinin olmazsa olmaz bir bileşenidir ve anlam kendini oyun içine gizler. Bizim gerçek dediğimiz şey, deneyimlerimizin yani şahit olduğumuz oyun durumlarının bizde bıraktığı intibadır. Gerçek, onun hakkında ne düşünüyorsak odur. Peirce'e göre yaşam, farklı farklı sahnelerde ve bağlamlarda sergilediğimiz bir oyunlar dizisidir. İnsan sürekli olarak kendini semiyotik bir oyun içinde bulur. İnsan toplumsal bir varlıktır, toplum demek farklı kişilikler, kimlikler, yaşantılar, cinsiyetler, ekonomik durumlar toplamı demektir. Karşılaştığımız her insan, selam verdiğimiz her tanıdık bizi farklı bağlamlara yani farklı oyun durumlarına maruz bırakır. Anlam, bütün bu farklılıkların ve yaşantı durumlarının sonucunda ortaya çıkan semiyotik öznenin deneyimidir. Peirce'ün anlam kuramı yukarıda da değindiğimiz gibi tamamen insanidir ve insanın yaşamını merkeze alır.

KAYNAKÇA

ALTINÖRS, ATAKAN, *Dil Felsefesi Tartışmaları (Platon'dan Chomsky'ye)*, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul, 2015.

ALTINÖRS, ATAKAN, *Dil Felsefesi*, Bilim ve Gelecek Kitaplığı Yay., 2. Baskı, İstanbul, 2014.

ALTUĞ, TAYLAN, *Dile Gelen Felsefe*, Yapı Kredi Yay., 3. Baskı, İstanbul, 2013.

ANDERSON, DOUGLAS R, *The Philosophy of Charles Peirce*, Purdue University Press, West Lafayette, Indiana, USA, 1995.

ARİSTOTELES, *Organon*, 1,2,3,4,5, Çev. Hamdi Ragıp Atademir, Meb yay., 2.Baskı, Ankara, 1963. Daha geniş bilgi için Ross, David, *Aristoteles*, Çev. Ahmet Arslan, Kabalcı yay., 2.Baskı, İstanbul, 2011.

ATKİN, ALBERT, *Peirce*, Routledge press, New York, USA, 2016.

ATKINS, RICHARD KENNETH, *Charles S. Peirce's Phenomenology, Analysis and Consciousness*, Oxford University Press, New York, U.S.A. 2018.

AYER, JULES ALFRED, *Dil, Doğruluk ve Anlam*, Çev. Vehbi Hacıkadıroğlu, Metis Yay., 3. Baskı, İstanbul, 2010.

AYER, JULES ALFRED, *The Origins of Pragmatism (Studies in the Philosophy of Charles Sanders Peirce and William James)*, Freeman, Cooper & Company, London, 1967.

BADİOU, ALAİN, *Wittgenstein'in Anti Felsefesi*, Çev. Melis Aktaş, Ketebe yay., İstanbul, 2022.

BAHTİN, MİHAİL, *Karnaval'dan Romana*, Çev. Cem Soydemir, Sanat ve Kuram yay., İstanbul, 2020.

BARFIELD, OWEN, *Anlamın Yeniden Keşfi*, Çev. Tahir Uluç, Ketebe Yay., İstanbul, 2019.

BERNSTEIN, RICHARD J., *Objektivizmin ve Rölativizmin Ötesi (Bilim, Hermenoytik ve Praxis)*, Paradigma Yay., 1. Baskı, İstanbul, 2009.

BİKNER, ANGELİKA, ANDREAS, VOHS, SCHMİTT, OLİVER, *Theories in and of Mathematics Education*, University of Bremen Press, Germany, 2016.

BİLETZKİ, ANAT, ANAT MATAR, *Analitik Felsefenin Öyküsü*, Çev. Meriç Mete, İdea Yay., İstanbul, 2016.

- BOLAY, SÜLEYMAN HAYRİ, *Felsefi Terimler ve Doktrinler Sözlüğü*, Akçağ Yay., 6. Baskı, Ankara, 1996.
- BONCOMPAGNİ, ANNA, *Wittgenstein And Pragmatism*, Humboldt University Press, Berlin, Germany, 2016.
- BOR, İBRAHİM, *Analitik Dil Felsefesinde Dil, Düşünce ve Anlam*, Elis Yay., 2. Baskı, Ankara, 2014.
- BRADLEY, FRANCİSS HERBERT, *Collected Esays*, Oxford: Clarendon Press, 1930.
- BRUNNING, JACQUELINE AND FORSTER, PAUL, *The Rule of Reason, The Philosophy of Charles S. Peirce*, University of Toronto Press Incorporated, 1997.
- BURGERSSİ JOHN P., *Fixing Frege*, Princenton, University Press, New Jersey, USA, 2005, s.63.
- CHANDLER, DANIEL, *Basics Semiotics*, Second Edition, 270 Madison Ave., New York, NY 10016, USA. 2007.
- CHANDLER, DANIEL, *Semiotics For Beginners*, 270 Madison Ave., New York, NY 10016, USA, 2010.
- CLARKE, D.S. *Sources Of Semiotic*, Illinois, Southern Illinois Press, 1990.
- COLAPIETRO, VINCENT MICHAEL, *Peirce's Approach To The Self: A Semiotic Perspective On Human Subjectivity*, Suny Press, State University of New York, 1988.
- CORRINGTON, ROBERT S., *An Introduction to C. S. Peirce*, Indiana University Press, Indianapolis, USA, 1993.
- CORRINGTON, ROBERTS S., *Asemiotic Therory Of Theology and Philosophy*, Cambridge University Press, USA, 2003.

DANESİ, MARCEL, *Messages, Signs and Meanings*, A Basic Textbook in Semiotics and Communication, 3. Edition, Canadian Scholars' Press Inc., Toronto, 2004.

DEKENS, OLİVİER, *Yapısalcılık*, Çev. Atakan Altınörs, Bilge Kültür Sanat yay., İstanbul.2017.

DELEDALLE, GERARD, *Charles S. Peirce's Philosophy Of Signs*, Indiana University Press, Bloomington and Indianapolis, IN 47404-3797, USA. 2000.

DELLY, JOHN N. *Basics of Semiotics Advances in Semiotics*, Indiana University Press, Indiana, 1990.

DENKEL, ARDA, *Anlam ve Nedensellik*, Doğubatı Yay., Ankara, 2021.

DERRİDA, JACQUES, *Gramatoloji*, Çev. İsmet Birkan, BilgeSu yay, Ankara,2010.

DESCARTES, RENA, *Yöntem Üzerine Konuşma*, Çev. Murat Erşen say yay., İstanbul, 2013.

DÖRFLER, WILLİ, *Signs and Their Use: Peirce and Wittgenstein, Theories in and of Mathematics Education*, California, USA,2016.

DUMMETT, MICHAEL, *Frege, Philosophy of Language*, Harper & Row Publishers Press, New York, USA, 1973.

ECO, UMBERTO, *Semiotics And The Philosophy Of Language*, The Macmillan Press, USA,1984.

ERDEM, HÜSEYİN S., *Nietzsche*, Bilge adam yay., Van,2007.

ERDEM, HÜSEYİN SUBHİ, *Wittgenstein (Dilin Yörüngesinde Felsefe)*, Bilge Adamlar Yay., Van, 2007.

EUGENE, FREEMAN, *The Categories of Charles Peirce*, The Open Court Pub. Co. Chicago, 1934.

FITZGERALD, J. J., *Peirce's Theory of Signs as Foundation for Pragmatism*, Mouton Press, Berlin, 1966.

FİSCH, MAX, *Peirce, Semeiotic and Pragmatism: Essays by Max H. Fisch, First Edition*, Indiana University Press, New York, USA, 1986.

FONTRDONA, JUAN, *Pragmatism and Management Inquiry: Insights from the Thought of Charles S. Peirce*, Quorum Books Westport, Connecticut, London, 2002.

FREEMAN, EUGENE, *The Relevance of Charles Peirce*, The Monist Library of Philosophy, The Hegeler Institute Books, USA, 1983.

FREGE, GOTTLÖB, *Fonksiyon, Kavram, Anlam (Seçme Makaleler)*, Çev. Sami Türk, Ketebe Yay., 1. Baskı, İstanbul, 2022.

FRIEDMAN, MICHAEL, *Kant ve Kesin Bilimler*, Çev. Sibel Şan Öget, Alfa yay., İstanbul, 2015.

GLOCK, HANS, JOHANN, *What is Analytic Philosophy*, Cambridge University Press, UK, 2008.

GORLEE, DİNDA L., *Semiotics And The Problem Of Translation, With Special Reference To The Semiotics Of Charles S. Peirce*, Rodopi Press, Amsterdam, Netherlands, 1994.

GÖDEL, KURT, *Collected Works: Volume I: Publications 1929-1936, Collected Works Oxford*, Oxford University Press, UK, 2001.

GÖZKAN, H. BÜLENT, *Kant'ın Şemsiyesi*, Yapı Kredi yay., İstanbul, 2018.

GRÜNBERG, TEO, *Anlam Kavramı Üzerine Bir Deneme*, Yapı Kredi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2019.

GUTHRIE, W.K.C. *Yunan Felsefe Tarihi, Platon'un Hayatı ve Diyalogları, 4. Cilt*, Çev. Ahmet Ergenç, Kabalcı Yay., İstanbul, 2021.

HADOT, PIERRE, *Wittgenstein ve Dilin Sınırları*, Çev. Murat Erşen, Doğubatı Yay., 2. Baskı, Ankara, 2011.

HARWICK, CHARLES S., JAMES COOK,(Editör), *Semiotic and Significs (The Correspondence Between Charles Sanders Peirce And Victoria Lady Welby)*, Indiana University Press, Bloomington and, London, 1977.

HAUSMAN, CARL R, *Charles S. Peirce's Evolutionary Philosophy*, Cambridge University Press, USA,1993.

HAWKES, TERENCE, *Structuralism And Semiotics*, Routledge Press, London, 2003.

HEIDEGGER, MARTIN, *Identity and Difference*, Canbridge: Harvard University Press, New York, USA, 1969.

HOOK, SIDNEY, *The Metaphysics Of Pragmatism*, Prometheus Books Press, New York, USA,1996.

HOOPES, JAMES, *Writings on Semiotic by Charles S. Peirce*, The university of North Carolina Press, London, UK, 1991.

HULSWIT, MENNO, DEBROCK, GUY, *Living Doubt (Essays concerning the epistemology of Charles Sanders Peirce)*, Catholic University of Nijmegen, The Netherlands,1994.

HUMBOLDT, WILHELM V., *Linguistic Variability and Intellectual Development*, University of Pennsylvania Press, Pennsylvania, USA, 1972.

HUME DAVID, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, Çev. Ergün Baylan, Bilgesu Yay., Ankara, 2009.

JAMESON, FREDRIC, *Dil Hapishanesi (Yapısalcılığın ve Rus Biçimciliğinin Eleştirel Öyküsü)*, Çev. Mehmet H. Doğan, Yapı Kredi Yay., 4. Baskı, İstanbul, 2019.

JAPPY, TONY, *Peirce's Twenty - Eighty Classes of Signs and the Philosophy of Representation*, Bloomsbury Academy, New York, USA, 2018.

JASPERS, KARL, *Descartes ve Felsefe*, Çev. Akın Kanat, İlya yay., İzmir, 2003.

KAMİLE İMER, AHMET KOCAMAN, A. SUMRU ÖZSOY, *Dilbilim Sözlüğü*, Boğaziçi Üniversitesi Yay., 2. Baskı, İstanbul, 2013.

KANT, IMMANUEL, *Arı Usun Eleştirisi*, Çev. Aziz Yardımlı, İdea Yay., İstanbul, 1993.

KENNY, ANTHONY, *Modern Dünyada Felsefe (Batı Felsefesinin Yeni Tarihi)*, 4.cilt, Çev. Burcu Doğan, Küre yay., 2. Baskı, İstanbul, 2018.

KRIPKE, SAUL A., *Wittgenstein Kurallar ve Özel Dil*, Çev. Berat Açıl, Litera Yay., İstanbul, 2007.

LAING, RONALD D., *Bölünmüş Benlik*, Çev. Ergün Akça, Pinhan yay., İstanbul, 2011.

LEE BARRY, *Dil Felsefesi (Derleyen)*, Çev. Mert Ak, Mustafa Yıldırım, Fol Yay., Ankara, 2019.

LENZ, JHON, *Induction as Self - Corrective, In Studies in the Philosophy of Charles S. Peirce*, University of Massachusetts Press, 1964.

LEWIS, MICHAEL, TANJA STAEHLER, *Fenomenoloji*, Ayrıntı Basımevi., Ankara, 2019.

LISZKA, JAMES JAKOB, *A General Introduction To The Semeotic Of Charles Sanders Peirce*, Indiana University Press, Indianapolis, USA, 1996.

LOCKE, JOHN, *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, çev. Vehbi Hacıkadiroğlu, Kabalcı Yay., 2. Baskı, İstanbul, 2004.

LUCY, NIALL, *Beyond Semiotics Text, Culture and Technology*, Continuum Press, The Tower Building, 11 York Road, London SE1 7NX 370 Lexington Avenue, NY 10017-6503, New York, 2001.

LUND, NICK, *Language and Thought*, Routledge Press, New York, USA, 2003.

MANETTİ, GIOVANNİ, *Theories of The Sign in Classic Antiquity*, Indiana University Press, Indiana, 1993.

MCNALLY, THOMAS, *Wittgenstein and the Philosophy of Language, The Legacy of the Philosophical Investigations*, Cambridge University Press, UK, 2017.

MEHMET RİFAT, SEMA RİFAT, *Göstergebilim, Dilbilim ve Çeviribilim Terimleri Sözlüğü*, Sel Yay., İstanbul, 2010.

MERRELL, FLOYD, *Charles Sanders Peirce's Concept of The Sings* Routledge Critical Dictionary and Linguistics, (Ed. Paul Cobley), Kentucky, Routledge Press, 29. West 35th Street, New York, 10001, USA, 2000.

MERRELL, FLOYD, *Peirce's Semiotics Now*, Canadian Scholar's Press, Toronto, Canada, 1995.

MISAK, CHERYL.J., *Truth and the End of Inquiry (A Peircean Account of Truth)*, Clarendon presss, Oxford, 1991.

MİSAK, CHERYL J., *Cambridge Pragmatism: From Peirceand James to Ramsey and Wittgenstein*, Oxford University Press, UK, 2016.

MULLER, JOHN P., *Peirce, Semiotics, and Psychoanalysis*, Johns Hopkins University Press, New York, USA, 2000.

MURPHEY, MURRAY, *The Development of Peirce's Philosophy, Cambridge: Harvard University Press*, USA, 1961.

ÖNER, NECATİ, *Klasik Mantık*, Divan Yay. İstanbul, 2011.

ÖZCAN, ZEKİ, *Dil Felsefesi I (Mantıkçı Paradigma)*, Sentez Yay., İstanbul, 2014.

ÖZCAN, ZEKİ, *Dil Felsefesi II (Gündelik Dil Paradigması)*, Sentez Yay., Bursa, 2016.

ÖZCAN, ZEKİ, *Dil Felsefesi III (İkinci Wittgenstein'da Gramer Paradigması)*, Sentez Yay., Bursa, 2018.

ÖZCAN, ZEKİ, *Dil Felsefesi IV (Austin'de Eylemsel Paradigma)*, Sentez Yay., Bursa, 2020.

ÖZCAN, ZEKİ, *Dil Felsefesine Giriş*, Sentez Yay., Bursa, 2022.

ÖZCAN, ZEKİ, *Viyana Çevresi Üzerine*, Birleşik Yay., Ankara, 2016.

PATTERSON, DAUGLAS, *Alfred Tarski Philosophy Of Language And Logic*, Palgrave Macmillan Press, Basingstoke, UK, 2012.

PEIRCE, CHARLES SANDERS *Writings of Charles S. Peirce*. Volum:1, 1986.

PEIRCE, CHARLES SANDERS *Writings of Charles S. Peirce*. Volum:2, 1984.

PEIRCE, CHARLES SANDERS *Writings of Charles S. Peirce*. Volum:3, 1986.

PEIRCE, CHARLES SANDERS *Writings of Charles S. Peirce*. Volum:4, 1989.

PEIRCE, CHARLES SANDERS *Writings of Charles S. Peirce*. Volum:5, 1993.

PEIRCE, CHARLES SANDERS *Writings of Charles S. Peirce*. Volum:6, 2000

PEIRCE, CHARLES SANDERS *Writings of Charles S. Peirce*. Volum:7, 1997.

PEIRCE, CHARLES SANDERS *Writings of Charles S. Peirce*. Volum:8, 1997.

PEIRCE, CHARLES SANDERS, *Collected Papers of Charles Sanders Peirce, Volum: 4*, Edited by Charles Hartshorne and Paul Weiss.

PEIRCE, CHARLES SANDERS, *Collected Papers of Charles Sanders Peirce, Volum: 5*, Edited by Charles Hartshorne and Paul Weiss.

PEIRCE, CHARLES SANDERS, *Collected Papers of Charles Sanders Peirce, Volum: 2*, Edited by Charles Hartshorne and Paul Weiss.

PEIRCE, CHARLES SANDERS, *Collected Papers of Charles Sanders Peirce, Volum: 6*,
Edited by Charles Hartshorne and Paul Weiss.

PEIRCE, CHARLES SANDERS, *Collected Papers of Charles Sanders Peirce, Volum: 7*,
Edited by A. W. Burks.

PEIRCE, CHARLES SANDERS, *Collected Papers of Charles Sanders Peirce, Volum: 8*,
Edited by A. W. Burks. Cambridge: Belknap Press of Harvard University Press, (1931), ISBN:
978-1-57085-185-8, USA, 1958-1966.

PEIRCE, CHARLES SANDERS, *Collected Papers of Charles Sanders Peirce, Volum:1*,
Edited by Charles Hartshorne and Paul Weiss.

PEIRCE, CHARLES SANDERS, *Collected Papers of Charles Sanders Peirce, Volum: 3*,
Edited by Charles Hartshorne and Paul Weiss.

PEIRCE, CHARLES SANDERS, *Philosophical Writing of Peirce*, Selected and Edited With
an Introduction by Justus Buchler, Dover Publications, INC., New York, 1955.

PEIRCE, CHARLES SANDERS, *The Essential Peirce, Selected Philosophical Writings,
(1893-1913), Volum:2*, Peirce Edition Project, Indiana University Press, 601 North Morton
Street, Bloomington, Indiana, USA, 1998.

PEIRCE, CHARLES SANDERS, *Writings of Charles S. Peirce*, Volum:1, 1981.

PEIRCE, CHARLES SANDERS, *The Essential Peirce, Selected Philosophical Writings,
(1867-1893), Volum:1*, Edited by Nathan Houser and Christian Kloesel, Indiana University
Press, ISBN: 978-0-253-20721-0, Bloomington, Indiana, USA, 2009.

PHARİS, DAVID A., *Charles S. Peircean the Linguistic Sign*, John Benjaminss Punlishsing
Company, USA, 1985.

PIAGET, JEAN, *Çocukta Dil ve Düşünme*, Çev. Sabri Esat Siyavulgil, İstanbul, 2006.

POTTER, MİCHAEL, The Rise of Analytic Philosophy, **1879-1930: From Fregeto Ramsey**, Routledge press, New York, USA,2000.

PUTNAM, HILARY, **Representation and Reality**, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, USA,1991.

RECANATI, FRANÇOIS, **Dil (ve zihnin) Felsefesi**, Çev. Ayşe Meral, Doğubatı Yay., Ankara, 2022.

RİFAT, MEHMET, **Göstergebilim'in ABC'Sİ**, Say Yay., 3. Baskı, İstanbul, 2009.

RİFAT, MEHMET, **Homo Semioticus ve Genel Göstergebilim Sorunları**, Yapı Kredi Yay., 2. Baskı, İstanbul, 2011.

RİFAT, MEHMET, **XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları 1. (Tarihçe ve Eleştirel Düşünceler)**, Yapı Kredi Yay., 5. Baskı, İstanbul, 2015.

RİFAT, MEHMET, **XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları 2. (Temel Metinler)**, Yapı Kredi Yay., 4. Baskı, İstanbul, 2015.

RORTY, M. RİCHARD, **Linguistic Turn, University of Chicago Press, New york**, USA, 1992.

RORTY, RICHARD, **Felsefe ve Doğanın Aynası**, Çev. Funda Günsoy, Dergâh Yay., İstanbul, 2022.

ROSENTOHN, WILLIAM L., **The phenomenology of Charles S. Peirce: from the dovrtrine of categories to phaneroscopy**,Trent university press, Amsterdam,1974.

ROSENTHAL, SANDRA B., **Charles Peirce's Pragmatic Pluralism**, Loyola Universty, New Orleans, New York,1994.

ROSSI, JEAN-GERARD, **Analitik Felsefe**, Çev. Atakan Altınörs, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul, 2013.

RUSSELL, BERTRAND, *Mantıksal Atomculuk Felsefesi (Russell'ın Wittgenstein'dan Öğrendiği Belli Fikirleri Anlatan Sekiz Ders)*, Çev. Dilek Arlı Çil, Kurtul Gülenç, Önder Kulak, Cenk Özdağ, Alfa Basım Yay., İstanbul, 2015.

RUSSELL, BERTRAND, *Mantıksal Atomculuk Felsefesi*, Çev. Dilek Arı Çil, Kurtul Gülenç, Önder Kulak, Cenk Özdağ, Alfa Yay., İstanbul, 2015.

SALERNO, JOSEPH, *Frege'ye Dair*, Çev. Ayhan Dereko, Birleşik Yay., Ankara, 2011.

SAUSSURE, FERDINAND DE, *Genel Dilbilim Dersleri*, Çev. Savaş Kılıç, İthaki Yay., İstanbul, 2014.

SCRUTON, ROGER, *Kant, A Very Short Introduction*, Oxford University Press, New York, U.S.A. 2001.

SEARLE, JOHN R., *Bilinç ve Dil*, Litera Yay., 3. Baskı, İstanbul, 2016.

SEARLE, JOHN R., *Zihin Dil ve Toplum*, Litera Yay., 2. Baskı, İstanbul, 2015.

SEBEOK, THOMAS ALBERT, *Signs, An Introduction To Semiotics*, University Of Toronto Press, Second Edition, Toronto, Canada, 2001.

SHERİFF, JOHN K., *The Fate of Meaning: Charles Peirce, Structuralism and Literature*, Princeton University Press, USA, 1989.

SHORT, T. L., *Peirce's Theory Of Signs*, Cambridge University Press, The Edinburgh Building, Cambridge CB2 8RU, UK, 2007.

SOYKAN, ÖMER NACİ, *Felsefe ve Dil (Wittgenstein Üstüne Bir Araştırma)*, Bilge Kültür Sanat Yay., 2. Basım, İstanbul, 2006.

SOYKAN, ÖMER NACİ, *Wittgenstein Yaşamı, Felsefesi, Yapıtları*, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul, 2016.

TARHAN, DİLER EZGİ, *Husserl ve Frege'de 'Anlam'*, Dergâh Yay., İstanbul, 2022.

- TÜNER, CELAL, *Ahlâktan Felsefeye Felsefeden Ahlâka*, Dergâh Yay., İstanbul, 2017.
- TÜNER, CELAL, *Charles Sanders Peirce'ün Pragmatik Felsefesi*, Üniversite Kitabevi Yay., İstanbul, 2003.
- TÜNER, CELAL, *Felsefe Tarihi*, Bilay Bilimsel Araştırma Yay., 4. Baskı, Ankara, 2020.
- TÜNER, CELAL, *Felsefi Metinler: Pragmatizm*, Üniversite Kitabevi, İstanbul, 2004.
- TÜNER, CELAL, *Pragmatik Estetik*, Fol Yayınları, Ankara, 2021.
- TÜNER, CELAL, *William James'in Ahlâk Anlayışı*, Elis Yay., Ankara, 2005.
- UTKU, ALİ, *Wittgenstein, Erken Döneminde Dilin Sınırları ve Felsefe*, Doğubatı Yay., 2. Baskı, Ankara, 20014.
- WAAL, CORNELİS DE, *On Peirce*, Indiana Universty-Pudre University, Indianapolis, USA, 2001.
- WILEY, NORBERT, *The Semiotic Self*, Polity Press, Cambridge, 1994.
- WITTGENSTEIN, LUDWİG, *Felsefi Soruşturmalar*, Çev. Deniz Kanıt, Totem Yay., İstanbul, 2006.
- WITTGENSTEIN, LUDWİG, *Mavi Kitap Kahverengi Kitap*, Çev. Doğan Şahiner, Türkiye İş Bankası Yay., 2. Baskı, İstanbul, 2007.
- WITTGENSTEIN, LUDWİG, *Tractatus Logico-Philosophicus*, Çev. Oruç Arıoba, Metis Yay., 7. Baskı, İstanbul, 2013.
- WILEY, N., *The Semiotic Self*, Chicago University of Chicago Press, New York, USA, 1995.
- WITTGENSTEIN, LUDWİG, *Kesinlik Üstüne + Kültür ve Değer*, Çev. Doğan Şahiner, Metis yay., İkinci baskı, İstanbul, 2013.
- WOOD, ALLEN W., *Kant*, Çev. Aliye Kovanlıkaya, Alfa Yay., İstanbul, 2020.

Worf, Benjamin Lee, *Language, Thought and Reality*, The Technology Press, Newyork, USA, 1954.

YPI, LEA, *The Architectonic of Reason: Purposiveness and Systematic Unity in Kant's Critique of Pure Reason*, Oxford Universty Press, UK, 2002.

MAKALELER

ALTAN, GÜNEŞ, *Ronald Barthes'ın Göstergebilim Terimleri*, Erişim Tarihi: 07.03. 2016, www.ege-edebiyat.org/docs/481.pdf.

COLAPIETRO, VINCENT, *Toward a Turly Pragmatic Theory Of Signs: Reading Peirce's Semeiotic In Light Of Dewey's Gloss*, Baltimore and London: John Hopkins University Press, 2004.

COLAPIETRO, VINCENT, *Peirce's Categories and Sign Studies*, pages.uoregon.edu/.../colapietro_peirce-categories.pdf. Erişim Tarihi: 07.03.2016.

DERVİŞCEMALOĞLU, BAHAR, *Göstergebilim*, Erişim Tarihi: 02.05.2016, <http://www.ege-edebiyat.org/docs/493.pdf>.

DOĞAN, NEJAT, *Pragmatizmin Felsefi Temelleri*, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 20, Ocak-Haziran 2003, s. 83-93.

FARIAS, PRISCILA, *A Diagrammatic Approach To Peirce's Classification of Signs*,

Erişim Tarihi: 19.04. 2016, see.library.utoronto.ca/SEED/Vol6-1/Farias_Queiroz.pdf.

GVOZDIAK, VIT, *John Searle's Theory of Sign*, Erişim Tarihi: 16. 03. 2016, www.klemens.sav.sk/fiusav/doc/organon/.../2/255-261.pdf.

MERRELL, FLOYD, *Peirce, Signs and Meaning*, University of Toronto Press, Toronto, Canada, 2004.

MERRELL, FLOYD, *Charles Sanders Peirce's Concept of The Sign*, Edited By: Paul Cobley, Routledge Press, (The Routledge Companion To Semiotics And Linguistics içinde), Canada, 2001, s. 28-40.

MERRELL, FLOYD, JOAO QUEIROZ, *Semiosis And Pragmatism: Toward A Dynamic Concept of Meaning*, *Sign Systems Studies*, Volume 34, Issue 1, 2006, Pages 37-64, Erişim Tarihi: 19.04.2016, https://www.pdcnet.org/.../signsystems_2006_0034_0001_0.

MERRELL, FLOYD, *Messages, Signs And Meanings, A Basic Textbook In Semiotics And Communication*, 3. Edition, Series Editor: Marcel Danesi, University of Toronto, Canadian Scholars' Press Inc. Toronto, 2004.

ÖZMAKAS, UTKU, *Charles Sanders Peirce'ün Gösterge Kavramı*, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2/1, Uşak, 2009, s. 32-45.

THELLEFSEN, LEO TORKLID, *C.S. Peirce's Evolutionary Sign: An Analysis Depth And Complexity With in Peircean Sign Types And Peircean Evolution Theory*, Erişim Tarihi: 03.03. 2016, see.library.utoronto.ca/SEED/Vol1-2/Thellefsen.pdf.

Yİ'AN, SUN, *A Survey Of Peirce Semiotics Ontology For Artificial Intelligence And A Nested Graphic Model For Knowledge Representation*, Erişim Tarihi: 16.03.2016, ceur-ws.org/Vol-1126/paper2.pdf.

TÜRER, CELAL, *Amerikan Pragmatizm'nin Gelişimi*, Erişim Tarihi: 02.02.2016, http://sbedergi.erciyes.edu.tr/sayi_7/Amerikan%20Pragmatizm'inin%20Geli%C5%9Fimi%20-%20Celal%20T%C3%9CRER.pdf.

ÖZET

Bu tez çalışması, Charles S. Peirce'ün, pragmatik felsefesinde dil düşünce ve anlam ilişkisini ele almaktadır. Peirce, geliştirdiği pragmatik yöntemiyle ve kurduğu göstergebilimi teorisi ile modern dil felsefesinin öncülüğünü yapar. Peirce'ün pragmatik yöntemi bir önermedeki kapalı ifadeleri ve metafizik kavramları açıklığa kavuşturma amacındadır. Bu noktadan hareketle düşünür, varlığı bölümlemek yerine, öznedeki tezahürünü bölümlemeyi tercih eder. Peirce'ün bu kategorileri fenomenolojik yapıda olup Birincilik, İkincilik ve Üçüncülükten oluşur. Peirce, pragmatizmin temelinde ve kendi fenomenoloji anlayışının çatısı altında bilimleri mimari bir bütünlük içinde bir araya getirmeye çalışır. Deneyimci bir filozof olan düşünürümüze göre deneyim dili, dil, düşünceyi, düşünce de anlamı meydana getirir. Dil, düşünce ve anlam ilişkisine üç farklı yaklaşım söz konusudur. İlk grup: düşüncenin esas, dilin ise bir vasıta olduğunu, ikinci grup: dil ve düşüncenin bir olduğunu, üçüncü grup ise: dilin, düşünceyi meydana getirdiğini iddia etmiştir. Pragmatizm bir yaşam felsefesi olduğundan, bu felsefenin anlam kuramı kullanımı esas alır. Kullanılan ve insanın karşı karşıya kaldığı problemlerin çözümüne katkı sağlayan önermeler anlamlıdır. Benlik, göstergeleri sınıflandırır, sürekli olarak gösterge alımlar, gösterge yayar, hatta kendisi de bir gösterge olur. Benliğin diyolojik yapısı, benlik ile dünya, benlik ile insan ve toplum arasındaki irtibatı sağlar. Anlam, sabit değil bağlamsaldır. Yer ve zaman değiştiğinde bağlam da değişecektir. Bu nedenle anlamı sabitleme girişimleri ve dilin çoğul yapısını teke indirgeme girişimleri beyhude girişimlerdir. Peirce, semiyotik oyun kuramıyla, tüm dilsel ifadeleri gündelik hayattaki anlık gösterge (dil) oyunları olarak değerlendirir.

Anahtar Kelimeler: Pragmatizm, Peirce, Kategoriler, Dil, Düşünce, Anlam.

ABSTRACT

This thesis study, examines the relationship between language, thought, and meaning in the pragmatic philosophy of Charles S. Peirce. Through his development of the pragmatic method and his theory of semiotics, Peirce became a pioneer of modern philosophy of language. His pragmatic method aims to clarify closed expressions and metaphysical concepts in propositions. From this point, he chooses to divide the manifestation of the subject rather than dividing existence. Peirce's categories are phenomenological in structure and consist of Firstness, Secondness, and Thirdness. As a demarcationist philosopher, Peirce attempts to bring the sciences together under the umbrella of his own phenomenology. According to the philosopher, experience creates language, which in turn creates thought, and thought creates meaning. There are three different approaches to the relationship between language, thought, and meaning. The first group argues that thought is primary and language is a tool; the second group argues that language and thought are one; and the third group argues that language creates thought. Since pragmatism is a philosophy of life, its theory of meaning is based on usage. Propositions that contribute to solving problems faced by humans and those that classify indicators are meaningful. The self classifies indicators, constantly receives and sends indicators, and even becomes an indicator itself. The dialogical structure of the self establishes the connection between the self and the world, the self and humans, and the self and society. Meaning is contextual, not fixed. When time and place change, the context changes as well. Therefore, attempts to fix meaning and to reduce the plurality of language to a single form are futile. Using his theory of semiotic play, Peirce evaluates all linguistic expressions as momentary sign (language) games in everyday life.

Key Words: Pragmatism, Peirce, Categories, Language, Thought, Meaning.